

L'IMPACTE SOCIAL DE LA CRISI A L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA I A CATALUNYA

Primers resultats de l'Enquesta
de condicions de vida i hàbits
de la població de Catalunya, 2011

Papers

56

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament

Papers

56

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament

L'IMPACTE SOCIAL DE LA CRISI A L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA I A CATALUNYA

Primers resultats de l'Enquesta
de condicions de vida i hàbits
de la població de Catalunya, 2011

Papers. Regió Metropolitana de Barcelona és una publicació de l’Institut d’Estudis Regionals i Metropolitans sota el patrocini i l’impuls de l’Ajuntament de Barcelona, l’Àrea Metropolitana de Barcelona, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya.

Consell de Redacció

Joan Trullén (vicepresident de planificació estratègica Àrea Metropolitana de Barcelona)

Rafael Boix (Institut d’Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Xavier Boneta (Diputació de Barcelona)

Jaume Busquets (Generalitat de Catalunya)

Josep M. Carreras (Àrea Metropolitana de Barcelona)

Juli Esteban

Juan Carlos Migoya (Institut d’Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Willy Müller (Ajuntament de Barcelona)

Héctor Santcovsky (Àrea Metropolitana de Barcelona)

Carme Cuartielles (secretària de redacció)

Les opinions expressades en els treballs publicats són d’exclusiva responsabilitat de les persones que n’assumeixen l’autoria.

Coordinació editorial

Carme Cuartielles

Marta Guspí

Traduccions i correcció de textos

Marta Guspí

L’impacte social de la crisi a l’Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya.

Primers resultats de l’Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011

Equip investigador:

Sebastià Sarasa, Sergio Porcel i Lara Navarro-Varas

Equip estadístic:

Alicia Sánchez i Núria Ruiz

Distribució i subscripcions

Publicacions IERMB

93 586 88 80 - iermb@uab.cat

Per a més informació, consulteu www.iermb.uab.es

Bellaterra, maig 2013

Dipòsit legal: B.13119-2013

ISBN: 978-84-92940-12-7

ISSN: 1888-3621 (Versió impresa)

ISSN: 2013-7958 (Versió en línia)

© Ajuntament de Barcelona

Àrea Metropolitana de Barcelona

Diputació de Barcelona

Generalitat de Catalunya

SUMARI

6

JOAN TRULLÉN

Director de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits
de la població de Catalunya, 2011

PRESENTACIÓ

9

SEBASTIÀ SARASA

Departament de Ciències Polítiques i Socials,
Universitat Pompeu Fabra

SERGIO PORCEL

LARA NAVARRO-VARAS

Institut d'Estudis Regionals
i Metropolitans de Barcelona

**L'IMPACTE SOCIAL DE LA CRISI A L'ÀREA
METROPOLITANA DE BARCELONA I A CATALUNYA**

89

**ANNEX 1. METODOLÒGIC I. ENQUESTA DE
CONDICIONS DE VIDA I HÀBITS DE LA POBLACIÓ DE
CATALUNYA, 2011**

97

**ANNEX 2. METODOLÒGIC II. CLASSIFICACIÓ
SOCIOECONÒMICA EUROPEA (ESEC)**

100

VERSIÓ CASTELLANA

PRESENTACIÓ

En aquest número de **Papers** es planteja una pregunta fonamental: com està respondent la societat catalana en general i, d'un mode més específic, la població metropolitana de Barcelona a la gran crisi econòmica que es va desencadenar a finals de l'any 2008? Es tracta d'una crisi sense precedents des que es disposa d'estadístiques detallades econòmiques i socials, i el coneixement de com canvien les condicions de vida i els hàbits de la població ha esdevingut una qüestió fonamental.

El contingut d'aquest estudi respon aquesta qüestió, i ho fa amb una claredat i amb una contundència que estan a l'alçada del repte històric davant el qual ens situa aquesta profunda crisi. No ens serveixen vells patrons interpretatius. Ni ens serveixen diagnosis sobre la situació actual fetes en contextos tan diferents, com els existents en anteriors edicions de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població que s'elabora quinquennalment des del 1985. Ens trobem al bell mig d'un gran canvi de naturalesa sistèmica que trasbalsa principis sòlidament arrelats en el temps.

El lector té a les seves mans un exemplar força inèdit en el panorama d'estudis socials del nostre país, i s'hi ha d'acostar amb ulls crítics, però amb la ment oberta. El que està succeint en la nostra societat té molt de novetat, trenca esquemes preconcebuts i planteja més interrogants dels que resol, que són molts.

Podíem imaginar, fa tres o quatre anys, que les conseqüències de la crisi es generalitzarien en el conjunt de la societat? Que l'increment en la desigualtat social no es donaria tant entre classes socials com a l'interior de cada classe social? Que la caiguda de la renda familiar disponible després de transferències públiques seria més intensa a mesura que el nivell de renda fos més baix? Que el grup d'edats que resultaria més perjudicat per la crisi econòmica seria el dels menors d'edat? Que l'any 2011 gairebé dos milions de ciutadans de Catalunya viurien amb una renda disponible inferior al llindar de pobresa fixat el 2006, mentre que aquell any eren poc més d'1,3 milions?

La realització de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) corresponent a l'any 2011 possibilita un coneixement exhaustiu sobre qüestions centrals de la nostra societat i, per primera vegada, possibilita la comparació sistemàtica amb el nostre entorn europeu.

L'Istitut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona presenta en aquest número de **Papers** el primer estudi sistemàtic sobre els resultats de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya corresponent a l'edició del 2011. Es tracta d'un treball realitzat pel professor Sebastià Sarasa, de la Universitat Pompeu Fabra, i pels investigadors de l'Istitut Sergio Porcel i Lara Navarro-Varas, que ha comptat amb un equip estadístic del mateix Institut, amb Àlicia Sánchez i Núria Ruiz.

L'ECVHP és una operació estadística quinquennal que s'inscriu en una llarga trajectòria iniciada amb l'edició del 1986 amb l'Enquesta metropolitana i que a partir de l'edició del 2006 es realitza

conjuntament entre l'IERMB i l'Idescat, amb la col·laboració de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i la Diputació de Barcelona.

L'edició del 2011 de l'Enquesta ha comptat amb un equip de direcció acadèmica compost per Màrius Domínguez (Universitat de Barcelona), Lluís Flaquer (UAB), Sebastià Sarasa (UPF) i Joan Trullén (UAB), i amb una comissió de seguiment formada per experts de les institucions patrocinadores i del mateix IERMB. S'ha comptat també amb la col·laboració de l'Instituto Nacional de Estadística gràcies al suport del seu president, Jaume Garcia.

L'Enquesta està inclosa des de l'any 2005 en el Pla estadístic de Catalunya, i en l'edició del 2011 presenta una important novetat que és l'adaptació metodològica i de continguts respecte a les estadístiques que publica Eurostat. Es va prendre la decisió d'arrenglerar la metodologia i una part rellevant dels continguts amb les European Union Statistics on Income and Living Conditions i a la vegada preservar el nucli fonamental dels qüestionaris existents en les anteriors enquestes, buidant-lo de qüestions per a les quals ja hi havia altres enquestes sectorials. Cal destacar que la metodologia emprada ha focalitzat la llar com a unitat d'anàlisi fonamental i no l'individu, seguint les recomanacions d'Eurostat, fet que en possibilita la comparació tant a escala catalana i espanyola com europea.

Sobre aquesta base estadística, en aquest volum, els autors elaboren una diagnosi que podem qualificar d'important sobre els canvis que la crisi econòmica ha comportat en l'estructura social catalana. N'extreuen algunes conclusions fonamentals, com l'existència de dèficits en la protecció social molt importants o la creixent polarització social, amb pèrdua de pes relatiu de les classes mitjanes. En definitiva un treball que hauria d'incitar al debat no solament els estudiosos sinó també el conjunt de la societat catalana.

JOAN TRULLÉN

Director de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011

L'IMPACTE SOCIAL DE LA CRISI A L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA I A CATALUNYA

1. Introducció

2. La transformació del mercat de treball: del gran creixement econòmic al període de crisi

2.1. L'evolució estructural del mercat de treball i la destrucció d'ocupació a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, la província de Barcelona i Catalunya

2.2. L'impacte de l'atur a la societat metropolitana i catalana

2.2.1. L'increment de l'atur i els col·lectius socials més afectats

2.2.2. L'atur a les llars

2.2.3. La resposta de les prestacions socials davant de l'atur creixen

2.2.4. Estratègies i actituds en la cerca de feina de la població aturada

2.3. Efectes de la crisi en la població ocupada: l'evolució dels salaris

3. Crisi i condicions de vida: les seqüeles de la recessió econòmica en la societat metropolitana i catalana

3.1. L'evolució de la distribució de la renda familiar a Catalunya (2006-2011)

3.2. L'augment de la vulnerabilitat social i del risc de pobresa

3.3. Les causes de la pobresa a Catalunya en el context de crisi

3.4. Una altra cara de la pobresa: la impossibilitat de consumir béns bàsics

3.4.1. L'abast de la privació material en el context de crisi

3.4.2. L'evolució de l'estructura de la privació material a Catalunya (2006-2011)

3.4.3. L'estructura de la privació material a l'Àrea Metropolitana de Barcelona

4. Conclusions

5. Bibliografia

SEBASTIÀ SARASA

Departament de Ciències Polítiques i Socials,
Universitat Pompeu Fabra

SERGIO PORCEL

LARA NAVARRO-VARAS

Institut d'Estudis Regionals
i Metropolitans de Barcelona

L'IMPACTE SOCIAL DE LA CRISI A L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA I A CATALUNYA

1. Introducció

Les crisis econòmiques no castiguen sempre els mateixos segments de població. Malgrat que és freqüent que els grups amb major precarietat laboral siguin els més sensibles a l'hora de patir les conseqüències de la destrucció d'ocupació (Blank, 2009), no hi ha cap certesa que aquest col·lectiu sigui l'únic perjudicat davant l'adversitat del context econòmic. A Catalunya, per exemple, i com es veurà en aquest informe, la destrucció d'ocupació ha estat més intensa entre els treballadors amb contractes temporals, però això no ha impedit que molts altres treballadors de tota mena d'ocupacions i formes contractuals hagin perdut també la seva feina. La crisi va començar castigant amb especial virulència el sector de la construcció, però finalment, la destrucció de llocs de treball ha estat generalitzada i, fins i tot, ha acabat essent de més abast entre les mitjanes i grans empreses del sector industrial, mentre que al sector serveis hi ha hagut un tímid augment net de l'ocupació gràcies al turisme (Amat i Genescà, 2012). En aquest sentit, no resulta gens exagerat dir que els efectes d'una crisi econòmica de llarg abast són força impredictibles, sobretot els seus efectes en la distribució de la renda entre la població. De fet, ni tan sols els models economètrics que es dissenyen per avaluar l'impacte dels cicles conjunturals es veuen habitualment capaços de donar resposta a tal repte. La dificultat d'estimació recau en el fet que aquests efectes depenen de la interacció complexa que hi ha a cada país entre factors demogràfics, laborals i fiscals, de tal manera que dues crisis econòmiques d'igual magnitud poden induir tant un augment com una reducció de la desigualtat social, tot en funció del context en què es produixin (Jenkins et al., 2012). No és estrany, doncs, que dins la Unió Europea l'actual crisi econòmica i financera estigui desencadenant efectes tan contraposats entre els diferents països que en formen part. Així, mentre que a Alemanya i a Irlanda s'ha frenat l'augment de les desigualtats socials que ja s'estava produint des del tombant de segle, a Dinamarca s'estan desfermant aquestes desigualtats (Sarasa i Luppi, 2012).

Considerant els efectes de la crisi només en termes de mercat de treball, hi ha diferents escenaris imaginables. Es podria pensar, per exemple, en una caiguda d'ingressos del treball que afectés per igual tota la població. En aquest cas, els indicadors de desigualtat de renda no tindrien cap variació significativa, ni tan sols la taxa de risc a la pobresa relativa, malgrat que

la de pobresa absoluta podria augmentar. Una altra possibilitat ben diferent seria si la caiguda d'ingressos es concentrés en els treballadors menys qualificats situats en el tram més baix de la distribució de la renda, per exemple, en el primer decil. Aquesta situació faria augmentar els indicadors de desigualtat de renda i, segurament, també la taxa de risc a la pobresa severa o extrema, però podria mantenir intacta la taxa de risc a la pobresa moderada, si el líndar que delimita aquest tipus de pobresa se situa per sobre del primer decil de renda. Encara són possibles altres escenaris, com ara una caiguda dels ingressos del treball més intensa en els trams intermedis de la distribució de la renda o en els trams més elevats, i ambdós tindrien una traducció diferent en els indicadors de desigualtat de renda i de pobresa. És per això que, per dur a terme una bona aproximació sobre els efectes socials de la crisi econòmica, cal fer una doble descripció del fenomen. Per una banda, cal observar com han evolucionat les distribucions de les fonts més importants d'ingressos procedents del treball, de rendes del capital i de transferències públiques; i, per una altra banda, s'ha d'analitzar l'evolució de les distribucions d'aquests ingressos entre els grups sociodemogràfics més rellevants en l'anàlisi de la desigualtat social, com ara els grups ocupacionals, o classes socials, així com els grups adscrits a posicions socials que depenen de criteris d'estatus, com ara el sexe, l'edat i el lloc de naixement o la nacionalitat. Un altre aspecte a tenir en compte és que els efectes que provoca una crisi d'ocupació sobre el risc de pobresa i sobre la distribució de les rendes familiars, estan mediats per la política de prestacions i subsidis. És freqüent que els grups socials més dependents de les prestacions públiques, com per exemple els jubilats, mantinguin posicions relatives més segures en temps de crisi (Muriel i Sibietà, 2009) i empitjinor la seva posició relativa en contextos de creixement accelerat (Sarasa, 2008).

Però les dificultats per estimar les conseqüències d'una crisi econòmica en la distribució de la renda s'agreugen per la necessitat de tenir en consideració quina és la prolongació en el temps del procés recessiu. Una crisi sostinguda en el temps acaba per afectar els ingressos fiscals i pot repercutir en una contenció de la despesa pública que afebleixi la xarxa de protecció social. Aquesta contracció de la protecció social, per la seva banda, provoca efectes heterogenis entre la població, atès que no tothom depèn amb la mateixa intensitat de la despesa pública, ni tots els grups socials tenen el mateix poder polític per defensar els seus interessos davant les intencions de contenir o reduir la despesa en programes públics específics. En conseqüència, en la mesura en què hi

ha diferències internacionals en relació amb els programes de protecció social de la població, així com en la manera en què es distribueixen les càrregues impositives que finançen les polítiques socials, els efectes de la crisi no han de tenir un impacte homogeni en la població de tots els països. Dins el territori europeu, per exemple, l'eficàcia de les polítiques de transferències socials per protegir dels efectes de la crisi econòmica les llars amb menys ingressos ha estat menor al sud i l'est d'Europa que no pas entre els països del nord (Dolls et al., 2011).

Per últim, un altre dels elements clau per entendre bé com afecten els processos de recessió econòmica a la cohesió social són les pròpies estratègies familiars a l'hora de fer front a l'adversitat econòmica. És a dir, les opcions que trien les diferents generacions d'una família de compartir o no despeses en una única llar¹, i també el fet que els membres actius tinguin accés a l'ocupació durant el període de crisi o no. El risc de pobresa i el nivell de renda disponible de les persones depenen en gran mesura de la situació de la llar, especialment, en relació amb la capacitat per generar ingressos que tinguin els membres que la conformen. En aquest sentit, és important considerar la llar com a unitat d'anàlisi.

Dit això, l'objectiu d'aquest informe és descriure alguns trets rellevants de la desigualtat econòmica i la pobresa a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) i a Catalunya², intentant mostrar-ne l'evolució i els efectes que sobre aquestes hagi pogut causar la gran depressió iniciada l'any 2008. Seguint els criteris habituals en aquesta mena d'estudis, la desigualtat social és mesurada a partir de la distribució de la renda disponible de les llars entre els residents a Catalunya. Aquesta renda disponible serà també el referent de les estimacions del risc de pobresa, informació que és complementada amb una bateria d'indicadors de privació en el consum de béns bàsics.

Entendre, però, l'evolució en el temps d'aquests indicadors du a observar prèviament com han mudat les variables més directament associades a la renda disponible dels individus. Això és, a la capacitat que tenen els individus de generar rendes, i a les oportunitats que els individus tenen de compartir rendes i riscos aixoplugant-se en una mateixa llar. La renda disponible de les llars depèn dels mercats, del sistema fiscal i de les transferències privades entre particulars. El nombre dels membres de la llar que estan en edat laboral i en disposició de treballar, així com l'accés que tinguin a l'oferta de llocs de treball i/o a les retribucions que els diferents mercats atorguin als seus capitals, configuren els ingressos de les llars sobre la base del treball i del patrimoni acumulat. Els drets socials reconeguts per accedir a prestacions socials complementàries o substitutives

dels ingressos del treball i la disponibilitat d'altres fonts privades de ingressos, com les transferències entre familiars i amics, tanquen el ventall d'oportunitats d'ingressos de les llars. Per tant, la manera en què evolucionen l'oferta de llocs de treball i l'accés dels individus a d'altres fonts d'ingressos privades marquen l'impacte de la crisi en les rendes de les llars. Això sense oblidar que, a l'oferta de llocs de treball, cal afegir l'evolució dels salaris, dels rendiments del treball i del capital en el cas dels autònoms i dels empresaris, així com la cobertura i la intensitat protectora de les prestacions socials.

La principal font de dades per a la realització d'aquest estudi ha estat l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011 (ECVHP). De fet, aquesta investigació inclou les primeres analisis efectuades a partir d'aquesta operació estadística. Tanmateix, la necessitat d'adoptar un enfocament evolutiu per tal de dur a terme una aproximació óptima sobre els efectes socials de la crisi a l'AMB³ i a Catalunya, ha obligat a complementar la informació d'aquesta darrera edició de l'ECVHP amb anteriors edicions d'aquesta mateixa enquesta, així com amb dades provinents de l'Encuesta de condiciones de vida (ECV) implementada per l'Instituto Nacional de Estadística (INE) en el marc de les European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). En relació amb aquest últim apunt, cal dir que la combinació de dades d'aquestes dues enquestes ha estat possible gràcies a la reorientació metodològica i de continguts que s'ha introduït en la darrera edició de l'ECVHP, la qual ha possibilitat l'harmonització dels principals indicadors sobre renda, cohesió social i pobresa amb l'EU-SILC⁴. És per això que al llarg de l'informe les informacions provinents de les dues fonts es presenten integrades en un mateix gràfic o taula, i s'explica al peu de cada Figura les fonts de dades utilitzades per a cada any. No obstant això, les limitacions analítiques que es puguin derivar de comparar resultats harmonitzats de dues fonts diferents s'han considerat en les interpretacions de les analisis.

El treball que es presenta a continuació està estructurat en dues parts. Una primera secció analitza l'evolució del mercat de treball posant l'èmfasi en els canvis que han experimentat l'estructura ocupacional, els salaris i les rendes dels treballadors autònoms i els petits empresaris amb l'arribada de la crisi. La segona secció del treball aborda la distribució de la renda disponible de les llars i el risc de pobresa de la població catalana. El risc de pobresa és analitzat des de dues perspectives complementàries: el risc de pobresa monetària, mesurat a partir de la renda disponible dels individus, i el risc de patir privació en el consum de béns materials bàsics. Tots dos grups d'indicadors mesuren dimensions diferents, i no estrictament coincidents, de la pobresa. Per últim, la secció de conclusions ordena i sintetitza les troballes de la recerca i tracta d'ofrir una explicació plausible sobre la transformació més recent de les desigualtats socials a l'AMB i a Catalunya.

¹ L'opció de compartir una llar com a manera d'afrontar amb millors condicions les despeses quotidianes no es limita als membres d'una mateixa família. Als Estats Units ha augmentat el nombre de persones sense parentiu que viuen juntes, i a Espanya, hi ha indicis que persones amb dificultats econòmiques opten per llogar habitacions de casa seva.

² La realització de les diferents analisis portades a terme en aquest informe ha estat condicionada per la significativitat estadística de les dades disponibles per a cadascun dels àmbits territorials objecte d'estudi.

³ Les informacions que s'ofereixen al llarg d'aquest estudi referides a l'AMB han estat limitades a la disponibilitat de dades estadísticament significatives per a aquest àmbit territorial.

⁴ Vegeu l'annex metodològic.

2. La transformació del mercat de treball: del gran creixement econòmic al període de crisi

La profunda crisi econòmica i financer que des del 2008 està castigant amb virulència Europa i, en particular els països del sud i de l'est del vell continent, ha trastocat de dalt a baix el mercat de treball a l'AMB i al conjunt de Catalunya. Però aquesta transformació no és només atribuïble als efectes de la crisi econòmica, sinó que també s'explica per certes derives d'altres processos socioeconòmics que estaven ja en marxa abans de la recessió econòmica. Cal, doncs, tenir presents els efectes que en aquests darrers anys s'hagin pogut produir en el mercat de treball i en les condicions laborals derivats de les inèrcies del procés de terciarització econòmica i de la consolidació del postfordisme com a nou model d'organització productiva (Boltanski i Chiapello, 2002). Un altre aspecte a tenir en compte és com han evolucionat l'oferta de força de treball i l'estructura demogràfica. En termes de qualitat del capital humà, la societat catalana ha continuat millorant la seva composició: la proporció de població amb estudis bàsics ha disminuït alhora que ha augmentat la proporció de població qualificada. Per altra banda, la dependència demogràfica de la població entre 2006 i 2011 ha augmentat un 4,4%, però la causa no ha estat l'envejlliment demogràfic –com havia estat anys enrere–, sinó que més aviat és conseqüència de l'augment en la taxa de natalitat produïda en el tombant de segle fins al començament de la crisi i que ha provocat en el darrer quinquenni un augment del 13% en la proporció de menors d'edat⁵ (Figura 1). Per tant, els resultats que es presenten a continuació, i en general els que apareixen en aquest estudi, s'han d'entendre sobre la base de l'entroncament d'aquests processos, juntament amb els efectes devastadors de la recessió econòmica.

L'anàlisi de l'evolució de l'estructura del mercat de treball cobreix des de l'any 2006 –un dels moments àlgids del període de creixement econòmic precrisi– fins al 2011, moment d'especial agreujament del període de crisi i darrera dada disponible a l'enquesta. Es dedica una atenció especial a la manera en què el risc d'atur s'ha alterat durant aquest període, tant a nivell individual com a nivell de llar. Es tracten també qüestions com l'eficàcia de la cobertura del sistema de protecció social en matèria de desocupació, així com les predisposicions i les estratègies que segueix la població aturada a l'hora de buscar feina. Per últim, s'analitza quina ha estat l'evolució dels salaris dels treballadors també durant aquest quinquenni, com a aproximació a la transformació de les condicions laborals en el context de crisi.

2.1. L'evolució estructural del mercat de treball i la destrucció d'ocupació a l'àrea Metropolitana de Barcelona, la província de Barcelona i Catalunya

Tant a la demarcació de Barcelona com al conjunt de Catalunya, la crisi econòmica i financer ha provocat una profunda transformació de l'estructura del mercat de treball que, principalment, ha estat marcada per una intensa destrucció d'ocupació i per l'increment desbocat de l'atur. Així es posa de manifest, si s'observa l'evolució de les taxes d'activitat, ocupació i atur entre els anys 2006 i 2011. Durant aquest període, a l'AMB la taxa d'ocupació s'ha reduït al voltant de 8 punts (del 56,2% al 48,4%), mentre que la taxa d'atur gairebé s'ha triplicat, passant del 7,9% al 20,4%. La taxa d'activitat, en canvi, s'ha mantingut en termes generals (del 61,0% al 60,8%). Aquesta situació es reproduceix amb registres molt similars també al conjunt de la província de Barcelona i de Catalunya (Figura 2).

FIGURA 1. Distribució de la població segons grups d'edat. Catalunya, 2006-2011

	Menors de 16 anys	De 16 a 64 anys	65 anys i més	Total
2006	14,5	68,3	17,3	100,0
2007	14,9	67,8	17,4	100,0
2008	15,0	67,6	17,4	100,0
2009	15,0	67,6	17,4	100,0
2010	15,7	66,2	18,1	100,0
2011	16,4	66,8	16,8	100,0

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006-2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

⁵ L'augment de la dependència demogràfica també es confirma amb dades del Padró d'Habitants, exactament aquesta es quantifica en un 4,7%.

Dins de l'AMB, les diferències que es registren entre la ciutat de Barcelona i la resta de municipis que conformen l'AMB esbossen, però, dues realitats molt diferenciades. La qüestió més rellevant és que la ciutat de Barcelona registra una caiguda de la taxa d'ocupació més suau que el conjunt de la resta de municipis de l'AMB (del 53,9% al 49,6% i del 58,6 al 47,2%, respectivament), la qual cosa es reflecteix també en un increment més moderat de la taxa d'atur a la capital. Tal com es pot observar a la Figura 2, la taxa d'atur a Barcelona ha passat del 7,4% al 16,9% entre el 2006 i el 2011, s'ha doblat, mentre que al conjunt de la resta de municipis de l'AMB, durant el mateix període, es va triplicar (del 8,5% al 24,0%). Segons aquests resultats i tenint

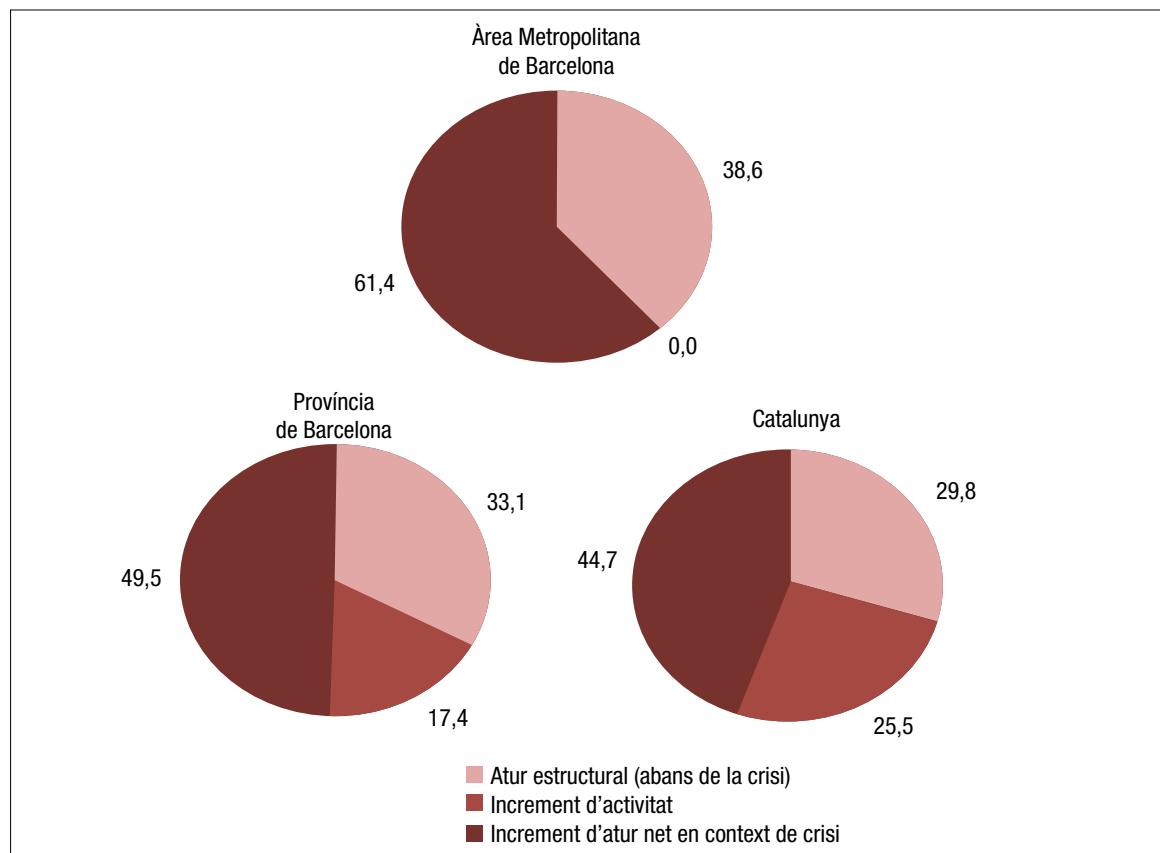
present la gravetat generalitzada de la situació a tot Catalunya, la ciutat de Barcelona s'ergeix com un dels àmbits que millor està suportant la crisi, si més no, en matèria d'ocupació i activitat econòmica. Aquesta situació s'explica, en gran part, per l'important canvi de model econòmic que ha realitzat Barcelona amb relació a dècades anteriors, amb un sistema productiu diversificat i molt més orientat als mercats exteriors que als interiors (Trullén i Galletto, 2012). No obstant això, altres municipis de l'AMB com ara Begues, Sant Cugat del Vallès, Sant Just Desvern o Tiana han tingut també un comportament semblant al de Barcelona, amb un creixement de l'atur que se situaria molt per sota de la mitjana del conjunt de l'AMB (Trullén i Galletto, 2012).

FIGURA 2. Evolució de les taxes d'activitat, ocupació i atur*. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

	Taxa d'activitat		Taxa d'ocupació		Taxa d'atur	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Barcelona	58,1	59,6	53,9	49,6	7,4	16,9
Resta AMB	64,0	62,1	58,6	47,2	8,5	24,0
Àrea Metropolitana de Barcelona	61,0	60,8	56,2	48,4	7,9	20,4
Província de Barcelona	61,0	62,1	56,1	47,8	7,9	23,0
Catalunya	61,1	62,4	56,6	47,7	7,5	23,6

Font: Idescat i IERMB. *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 3. Composició de l'atur. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2011⁶

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

⁶ Segons dades de l'EPA (IV trimestre) publicades per l'Idescat, a Catalunya la taxa d'activitat se situava en el 62,4% el 2006 i en el 62,5% el 2011; la taxa d'ocupació en el 58,2% el 2006 i en el 49,7% el 2011; i la taxa d'atur en el 6,7% el 2006 i en el 20,5% el 2011. A diferència dels resultats que ofereix l'EPA, els càlculs d'aquestes taxes a partir de l'ECVHP es realitzen a partir de la relació amb l'activitat que declaren estrictament els entrevistats. La necessitat d'ofrir resultats d'aquestes taxes per diferents nivells territorials és el motiu que justifica l'ús de l'ECVHP en comptes de l'EPA.

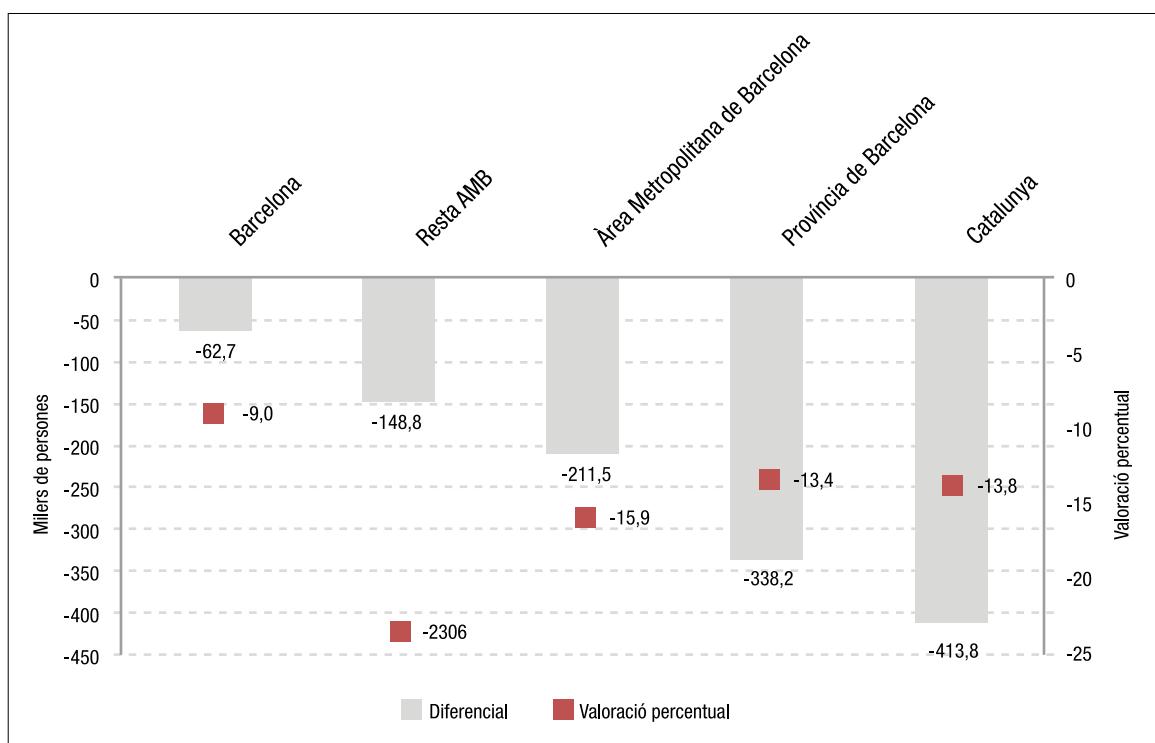
Els resultats de la Figura 3, que il·lustren les diferències que es produeixen a nivell territorial en relació amb la composició i la naturalesa de l'atur de l'any 2011, reforcen aquesta idea de l'impacte territorialment desigual que està tenint la crisi. Considerant el volum d'atur de l'any 2006 com a estructural i constant durant el període 2006-2011, es pot confirmar que la situació a l'AMB és particularment diferent que la de la província de Barcelona i la de Catalunya. Pel que fa a l'AMB, gairebé el 40% de l'atur que va registrar aquest territori el 2011 (38,6%) es pot atribuir a l'atur estructural –en què la crisi no hi tindria molt a veure–, mentre que aquest percentatge es redueix al 33,1% a la província de Barcelona i fins al 29,8% al conjunt de Catalunya. La proporció restant d'atur en tots els territoris sí que, en major o menor mesura, s'explicaria per una transformació del mercat de treball: d'una banda, per l'augment de la població activa, i, d'altra banda, per la pèrdua de llocs de treball durant el període de recessió.

L'augment de la proporció de població activa, que es troba associada en gran mesura a circumstàncies derivades del context de crisi i que indica la mobilització cap a la cerca de feina de persones abans inactives, com ara mestresses de casa, població major de 50 anys desanimada en relació amb el treball o població jove que no treballava ni buscava feina

(Laparra et al., 2012), té una incidència molt elevada en la composició de l'atur del 2011 al conjunt de Catalunya (25,5%), més moderada a la província de Barcelona (17,4%) i pràcticament nul·la a l'AMB (l'augment de població activa que sí registra la ciutat de Barcelona es contraresta i es neutralitza amb la pèrdua de població activa que es produeix al conjunt de la resta de municipis de l'AMB). Això fa que a la conurbació barcelonina el 61,4% de l'atur restant del 2011 sigui atribuïble estrictament a la destrucció d'ocupació, mentre que a la província de Barcelona aquest percentatge és del 49,5% i a Catalunya del 44,7%.

Pel que fa a la destrucció d'ocupació, entre els anys 2006 i 2011 s'han perdut a l'AMB al voltant de 200.000 llocs de treball, pràcticament la meitat dels que s'han perdut al conjunt de Catalunya, mentre que en el conjunt de la província de Barcelona la xifra supera els 300.000 llocs de treball. Això significa una reducció aproximadament del 15% de l'ocupació que hi havia a l'AMB el 2006, mentre que a la província de Barcelona i a Catalunya la proporció seria lleugerament menor, al voltant del 13%. La destrucció d'ocupació de l'AMB, però, es concentra més enllà del municipi de Barcelona, el qual només hauria perdut el 9,0 % dels llocs de treball respecte el 2006 (62.000 ocupacions), mentre que a la resta de municipis de l'AMB s'ha produït una davallada de l'ocupació del 20% (148.000 ocupacions).

FIGURA 4. Variació de la població ocupada. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006-2011

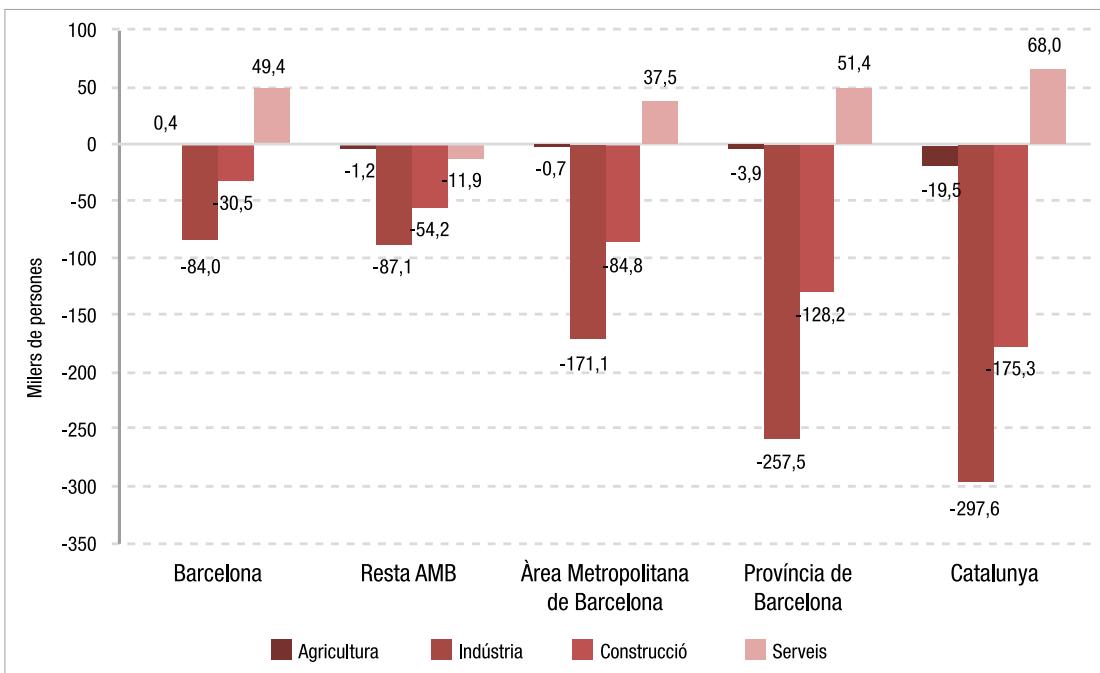

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Tal com ha succeït al mercat de treball espanyol, a l'AMB i a Catalunya aquesta destrucció d'ocupació massiva ha tingut un impacte diferenciat segons els sectors d'activitat, el tipus de contractació (en el cas dels assalariats) i la qualificació dels treballadors (Observatori d'Empresa i Ocupació, 2012; Sanromà, 2012). Tenint en compte els sectors d'activitat, a la Figura 5 i a la Figura 6 es pot observar que, tant a la demarcació de Barcelona com al conjunt de Catalunya, la pèrdua d'ocupacions entre els anys 2006

i 2011 es concentra fonamentalment als sectors de la construcció i de la indústria, mentre que el sector terciari ha estat l'únic capaç de generar ocupació durant aquest període, encara que sigui modestament. Tant al conjunt de l'AMB, com a la província de Barcelona, com a Catalunya, la destrucció d'ocupació industrial dobla en termes absoluts la del sector de la construcció, tot i que en termes relatius els resultats s'inverteixen, i és el percentatge de destrucció d'ocupació més elevat al sector de la construcció.

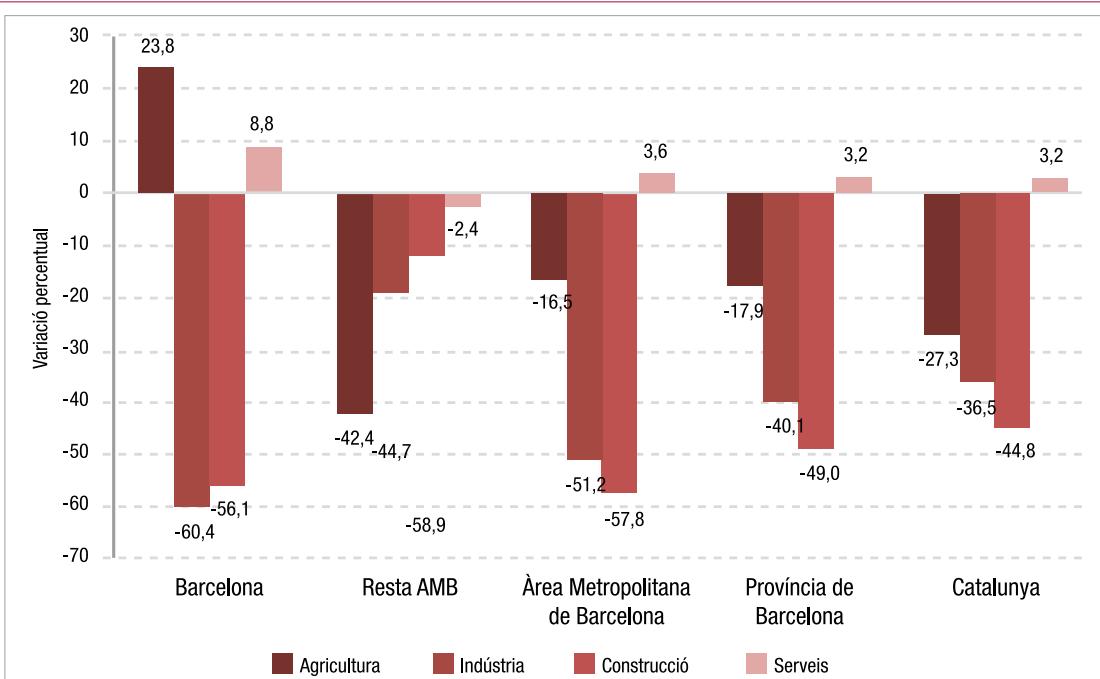
FIGURA 5. Evolució de la població ocupada* segons sector d'activitat. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 6. Evolució de la població ocupada* segons sector d'activitat. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

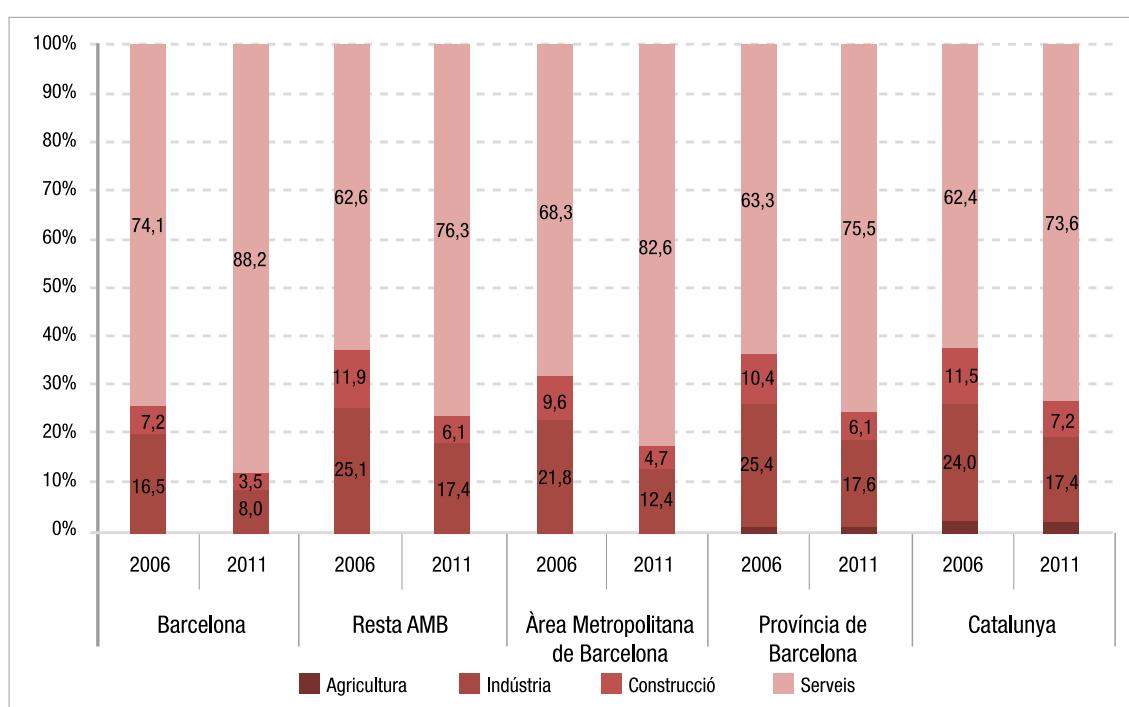
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Internament, l'AMB torna a presentar situacions molt diferenciades. La ciutat de Barcelona és l'únic territori on la caiguda relativa de l'ocupació industrial supera la de la construcció (-60,4% i -56,1%, respectivament), alhora que l'increment de població ocupada al sector serveis respecte el 2006 és el més elevat dels àmbits territorials estudiats (8,8%). Aquestes dades contrasten amb les de la resta de municipis de l'AMB, on la pèrdua d'ocupats en termes relatius és molt superior al sector de la construcció que a la indústria (-58,9% i -44,7%, respectivament). A més, aquest àmbit és l'únic on també s'ha reduït la població ocupada al sector terciari (aproximadament 12.000 ocupats menys el 2011 que el 2006). Cal dir que en aquests àmbits locals les dades incorporen un efecte no controlat relacionat amb les disparitats entre el lloc de residència i el lloc on es realitza la feina. No obstant això, atenent a les grans tendències que mostren aquests resultats, es pot intuir que amb la crisi s'hauria aguditzat a Barcelona el procés de terciarització que es va iniciar durant la dècada dels 90 (Marrero, 2003; Trullén, Lladós, i Boix, 2002). Això justificaria la gran caiguda de l'ocupació industrial (84.000 ocupats menys el 2011 que el 2006), la qual estaria provocada juntament per la reorientació del model econòmic de la ciutat i pel mateix escenari de recessió econòmica, i que, en tot cas, s'estaria compensant amb la creació d'ocupació al sector

serveis (49.000 ocupats més el 2011 que el 2006). Una situació, en definitiva, molt diferent de la del conjunt de la resta de municipis de l'AMB.

Aquesta dinàmica de destrucció d'ocupació ha acabat transformant clarament l'estructura sectorial del mercat de treball. Així, el 2011, la proporció de treballadors inserits al sector de la indústria i al sector de la construcció s'ha reduït força, mentre que s'ha incrementat la del sector terciari (Figura 7). A l'AMB, el sector serveis agrupa el 82,6% de la població ocupada el 2011, mentre que el 2006 aquest percentatge no arribava al 70% (68,3%). En canvi, el sector industrial només ocupa ara el 12,4% dels treballadors i el de la construcció, un 4,7%, mentre que el 2006 ocupaven el 21,8% i el 9,6% dels treballadors, respectivament. L'evolució a la província de Barcelona i a Catalunya, tal com s'ha anat veient, ha estat molt semblant, tot i que en aquests àmbits territorials la terciarització és menys acusada. Aquesta diferència, però, es produeix bàsicament per l'efecte i el pes que té la ciutat de Barcelona dins del mercat de treball de l'AMB. Gairebé el 90% dels treballadors residents en aquest municipi estan ocupats al sector serveis (88,2%), mentre que a la resta de municipis de l'AMB ho està el 76,3%, una xifra molt semblant a la del conjunt de la província de Barcelona (75,5%) i de Catalunya (73,6%).

FIGURA 7. Evolució de la distribució de la població ocupada* segons sector d'activitat. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

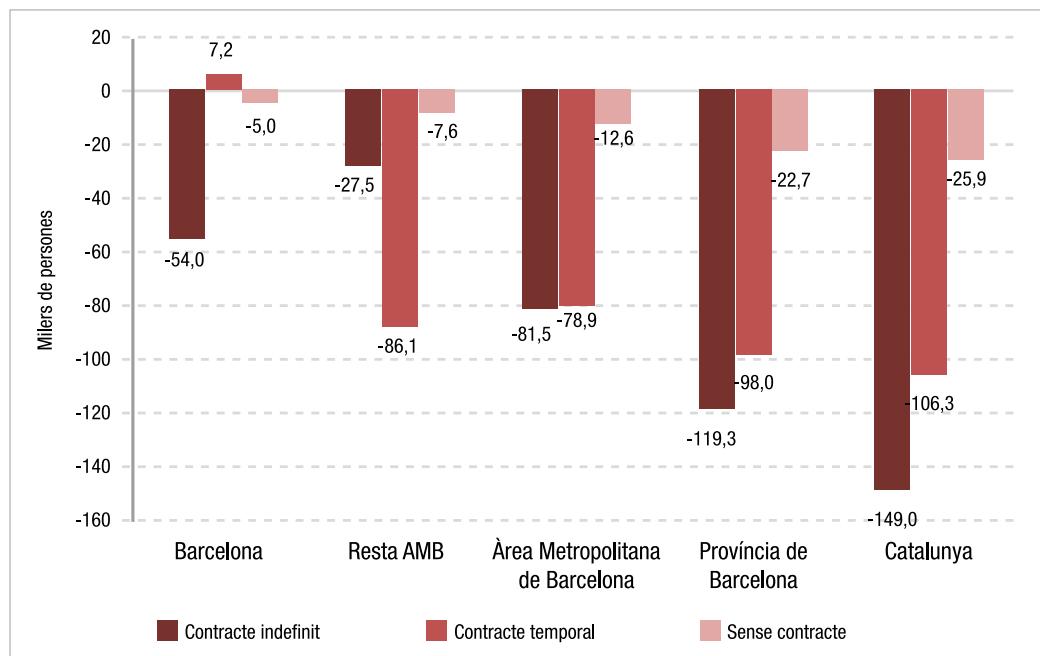
* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Respecte als tipus de contractació dels assalariats, la destrucció d'ocupació també ha estat desigual, i ha afectat en major grau les ocupacions inestables. Tal com es pot observar a la Figura 8 i a la Figura 9, tot i que a l'AMB entre el 2006 i el 2011 s'ha reduït pràcticament el mateix nombre d'ocupacions estables que de temporals (al voltant de 80.000), en termes relatius les diferències són considerables, així el 2011 es registrava una variació percentual respecte el 2006 del -8,6% en el cas

de l'ocupació estable i del -27,8% en el cas de l'ocupació temporal. En aquest sentit, la destrucció d'ocupació hauria tingut un impacte tres vegades superior en les ocupacions amb contractacions temporals. La situació al conjunt de la província de Barcelona i a Catalunya és lleugerament diferent, ja que en aquests casos la reducció d'ocupats amb contracte indefinit és molt superior en termes absoluts a la d'ocupats amb contractes temporals. No obstant això, en termes relatius, la situació és la mateixa que a l'AMB.

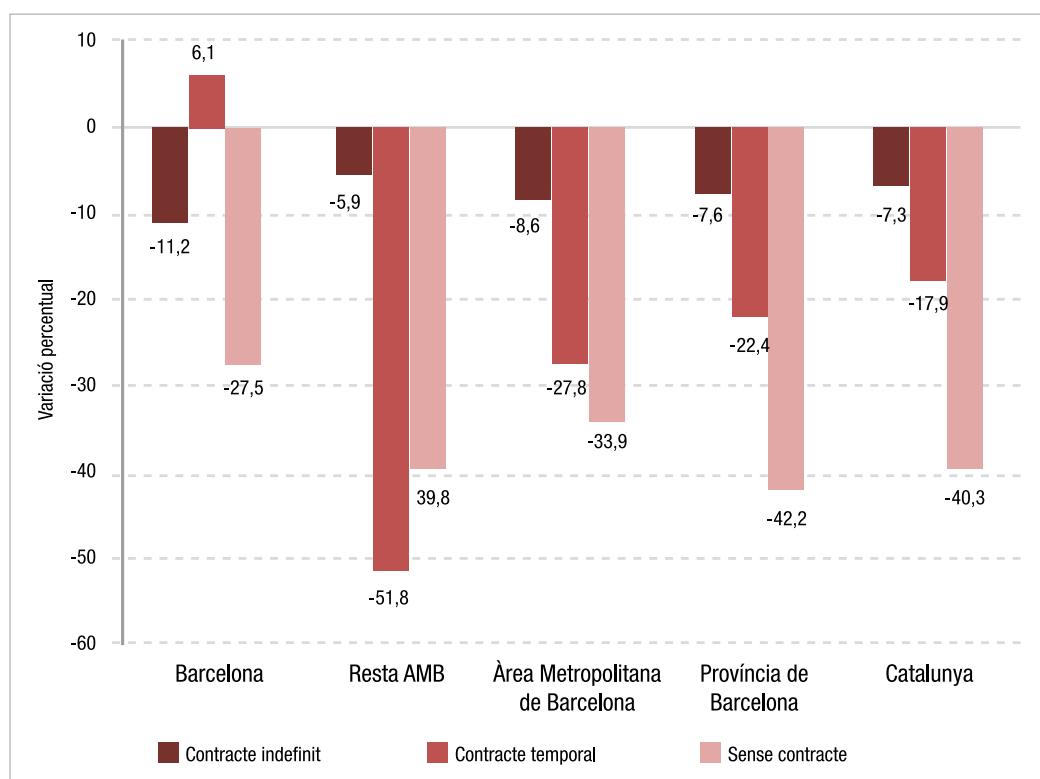
FIGURA 8. Evolució de la població ocupada* segons tipus de contractació. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 9. Evolució de la població ocupada* segons tipus de contractació. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

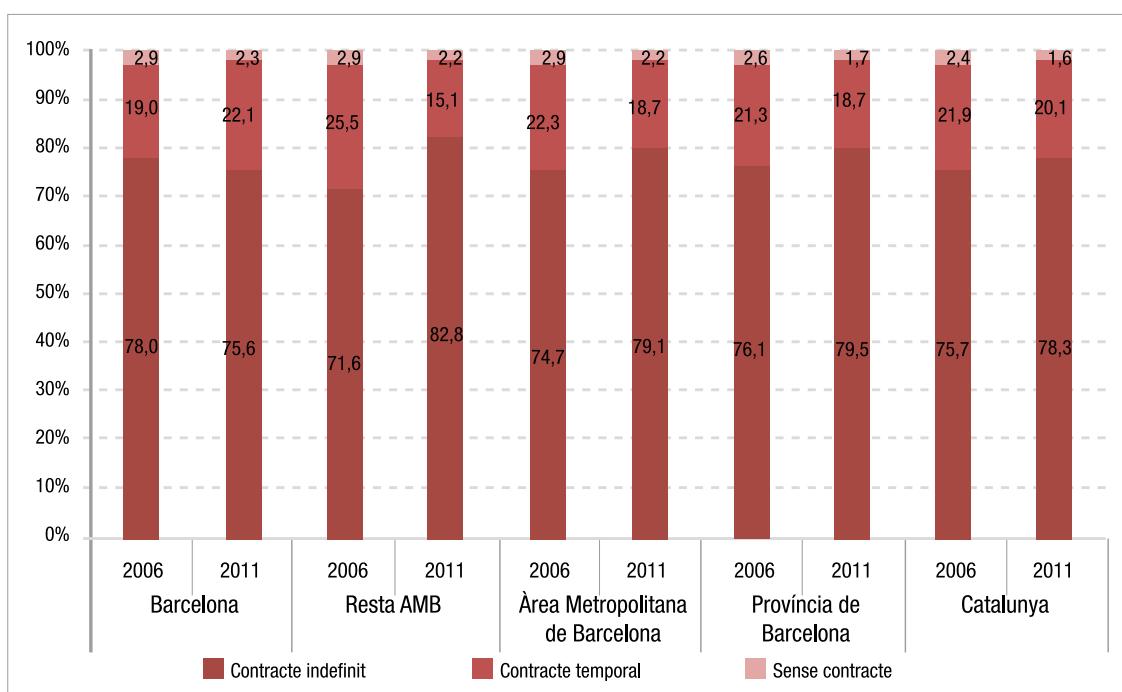
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

A la ciutat de Barcelona, però, el 2011 es van incrementar les contractacions temporals en un 6,1% respecte el 2006 (7.000 assalariats amb contracte temporal més el 2011 que el 2006). D'aquesta manera, és l'únic dels àmbits territorials analitzats que ha vist incrementada aquesta figura contractual. D'altra banda, també és l'àmbit on la destrucció relativa d'ocupacions estables ha estat més elevada, amb una variació del -11,2% el 2011 respecte el 2006. Aquests resultats marquen una pauta molt diferenciada respecte al conjunt de municipis de la resta de l'AMB, on precisament el descens de contractacions indefinides ha estat el menor (-5,9%) i el de contractacions temporals (-51,8%) ha estat el major. Aquest fenomen pot entendre's també com una derivada de la reorientació en l'estratègia productiva de la ciutat de Barcelona, on el sector serveis monopoliza cada vegada més l'activitat econòmica.

Tot plegat ha provocat, entre el 2006 i el 2011, l'augment generalitzat del pes de l'ocupació estable en detriment de la inestable, fet que no s'expliça per la millora de les condicions de treball, sinó precisament pel predomini de l'expulsió del mercat de treball de treballadors amb contractes temporals durant el període de recessió econòmica.

Aquest fenomen posa de manifest el paper que té la contractació temporal en el mercat de treball espanyol com a mecanisme de regulació. Es tracta d'un model basat en la flexibilització externa, el qual afavoreix la destrucció d'ocupació, de manera oposada als models de flexibilització interna presents a d'altres països europeus, que si bé, minimitzen la destrucció d'ocupació, tampoc no eviten la subocupació i la precarietat laboral (Laparra *et al.*, 2012). A l'AMB en concret, entre el 2006 i el 2011, la proporció d'assalariats amb una relació contractual indefinida va passar del 74,7% al 79,1%, mentre que la d'assalariats amb contractes temporals es va reduir gairebé 4 punts, passant del 22,3% al 18,7%. Aquesta tendència es veu reflectida també als resultats de la província de Barcelona i de Catalunya. La ciutat de Barcelona, immersa en unes dinàmiques d'activitat molt diferenciades, n'és l'excepció, així va registrar durant el mateix període la tendència contrària, marcada per la disminució de la proporció d'assalariats amb contractes indefinits (del 78,0% al 75,6%) i per l'increment de les contractacions temporals (del 19,0% al 22,1%). Aquesta tendència de la ciutat de Barcelona fa pensar que, si no hi ha un canvi radical en la regulació del mercat laboral, la precarietat laboral pugui tornar a créixer molt un cop la recessió econòmica doni peu a una nova fase de creixement.

FIGURA 10. Evolució de la distribució de la població ocupada* segons tipus de contractació. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

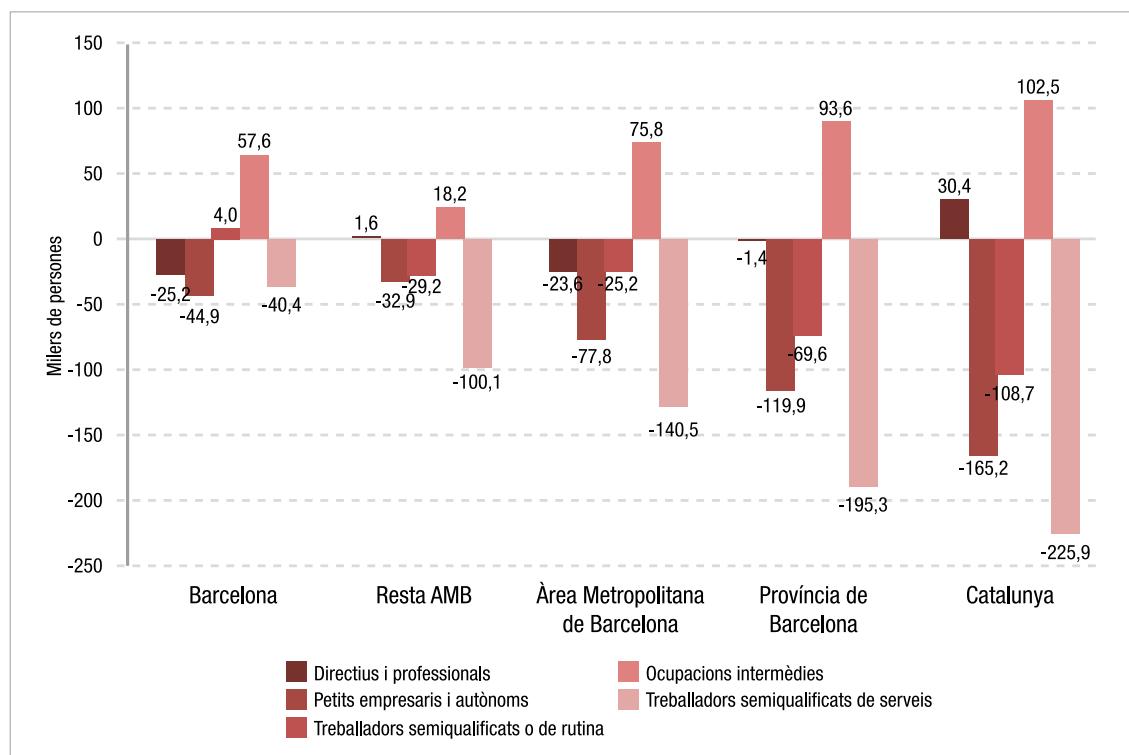
* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Per últim, cal afegir en aquesta anàlisi que l'abast de la destrucció d'ocupació també ha estat desigual segons els perfils professionals. Els tipus d'ocupació que més s'han reduït entre el 2006 i el 2011, tant a la demarcació de Barcelona com al conjunt de Catalunya, han estat, d'una banda, els treballadors semiqualificats de la indústria i els no qualificats de rutina –agrupats en la categoria *treballadors semi-qualificats o de rutina*–, molt vinculats als sectors de la construcció i de la indústria, i, d'altra banda, les ocupacions intermèdies⁷, una classe integrada bàsicament per encarregats, tècnics, i empleats administratius qualificats, si bé és necessari matisar que el gruix de la destrucció de l'ocupació en aquesta categoria socioeconòmica s'ha concentrat en els encarregats, que amb un pes del 9% en l'estructura ocupacional han baixat al 4%, amb una pèrdua d'uns 240.000 efectius, mentre que el grup d'administratius qualificats s'ha mantingut més estable. En canvi, els treballadors semiqualificats de serveis

seria l'únic perfil professional que hauria evolucionat a l'alça durant aquest període (Figura 11 i Figura 12). Tanmateix, els resultats reflecteixen certes disparitats territorials en l'evolució de l'estruatura ocupacional que cal puntualitzar. A l'AMB, el principal perfil professional que s'ha vist reduït ha estat el de treballadors semiqualificats o de rutina, amb una reducció del 35,4% respecte el 2006 (140.000 treballadors menys el 2011 que el 2006). Però, a més, les ocupacions intermèdies també presenten una davallada important, amb una pèrdua, aproximadament, de 77.000 efectius en aquest quinquenni, gairebé una de cada quatre de les ocupacions d'aquest tipus que hi havia el 2006 (23,9%). La pèrdua d'ocupacions, en canvi, és menor en la classe de directius i professionals i entre els petits empresaris i autònoms, els quals han vist reduïda la seva presència en un 5,0% i un 14,7%, respectivament. Per contra, els treballadors semiqualificats de serveis han augmentat el 2011 en 75.000 efectius en relació amb el 2006, amb un increment del 55,0%.

FIGURA 11. Evolució de la població ocupada* segons classificació socioeconòmica. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

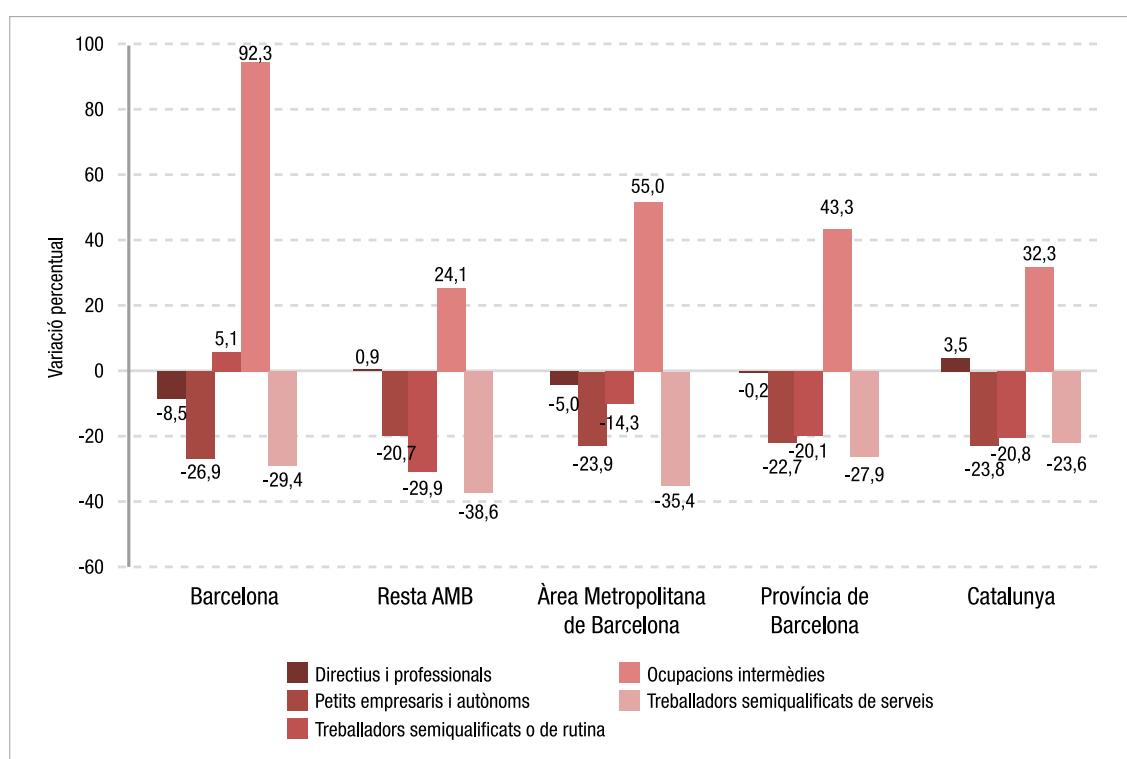
⁷ En aquest text s'assumeix el terme "classes intermèdies" de John Golthorpe per identificar el conjunt d'ocupacions amb una relació laboral a mig camí entre la relació de contracte de treball pura i la relació de contracte de serveis. Vegeu, per a una descripció amb més detall, l'annex sobre la classificació socioeconòmica europea.

Si es comparen aquests resultats amb els de la província de Barcelona i amb els del conjunt de Catalunya, es pot observar com en aquests àmbits territorials la reducció de treballadors semiqualificats de la indústria i els de rutina, així com els treballadors de les ocupacions intermèdies és menor que en el cas de l'AMB. Fins i tot, a Catalunya l'evolució relativa d'aquests perfils professionals entre el 2006 i el 2011 és molt similar, del -23,8% en el cas de les ocupacions intermèdies i del -23,6% en el cas dels treballadors de la indústria semiqualificats i de rutina. A més, l'increment dels treballadors semiquilificats de serveis és també més moderat que a l'AMB, tant a la província de Barcelona (43,3%) com al conjunt de Catalunya (32,3%). Una altra dada significativa és que a diferència de la resta d'àmbits territorials de la demarcació de Barcelona, al conjunt de Catalunya la classe de directius i professionals ha augmentat en 30.000 ocupats, la qual cosa suposa un increment d'aquest perfil professional del 3,5% el 2011 respecte el 2006. Aquests resultats posen de manifest la intensitat que ha adquirit en

els darrers anys el procés de terciarització del sistema productiu a l'AMB, arrossegat sobretot per les inèrcies de la ciutat de Barcelona.

Els resultats d'aquest procés es plasmen particularment en una considerable transformació del pes dels estrats de treballadors poc qualificats en l'estructura ocupacional, marcada per l'increment dels ocupats que treballen al sector serveis en detriment dels que ho fan a la construcció o a la indústria (Figura 13). Entre el 2006 i el 2011, a l'AMB els treballadors semiquilificats de serveis van passar de constituir el 9,1% de la població ocupada a ser-ne el 16,1%, mentre que els treballadors semiquilificats de la indústria i els de rutina van passar del 26,2% al 19,4%. A la província de Barcelona i al conjunt de Catalunya la tendència és similar, tot i que més moderada. Dins del mateix procés, caldria fer esment també del lleuger augment que van registrar els directius i els professionals, que van passar, a l'AMB, del 31,2% al 34,2%; a la província de Barcelona, del 28,3% al 32,0%, i al conjunt de Catalunya, del 26,0% al 30,2%.

FIGURA 12. Evolució de la població ocupada* segons classificació socioeconòmica. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

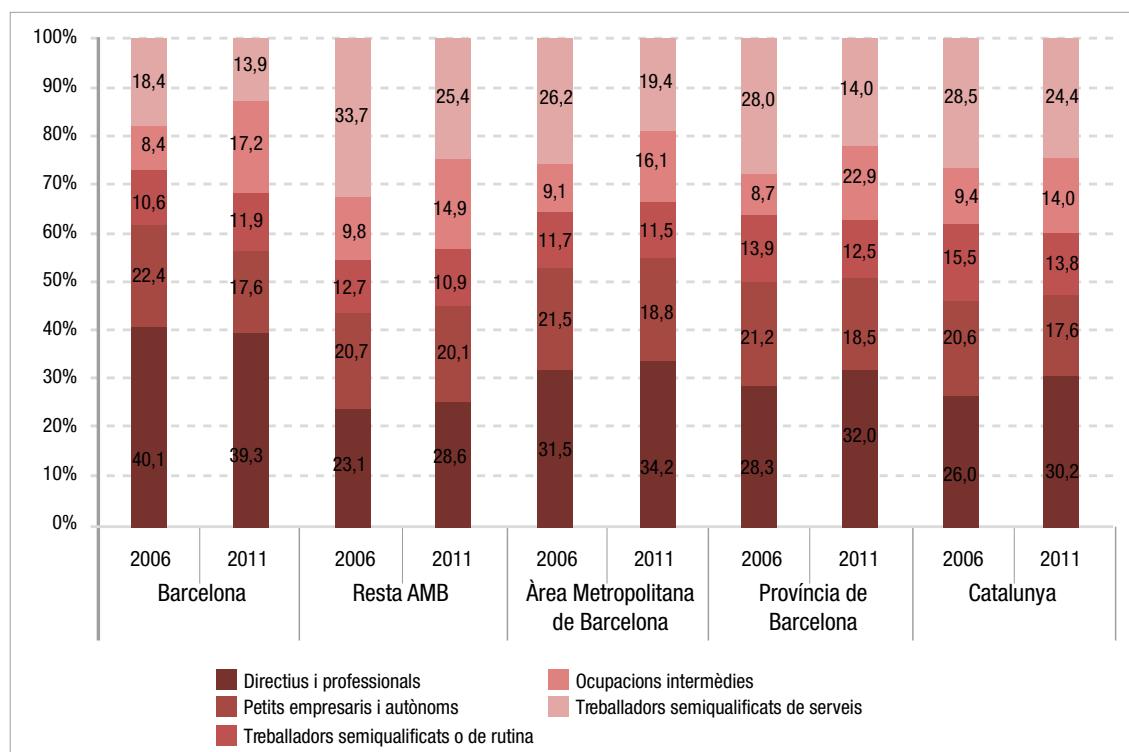
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Si s'analitza com ha estat aquesta evolució de l'estructura ocupacional segons el sexe dels ocupats (Figura 14 i Figura 15), s'observa que les principals diferències entre homes i dones es produeixen en tres tipus d'ocupacions, tant a l'AMB com a Catalunya. La més clara es produeix entre els treballadors semiqualificats de serveis, on els homes han augmentat la seva presència entre el 2006 i el 2011 en un 106,8% a l'AMB, i en un 74,0% a Catalunya. L'increment de les dones en aquesta categoria professional, en canvi, és més moderat, del 30,4% a l'AMB, i del 14,7% al conjunt de Catalunya. Una altra de les categories professionals on es detecten diferències és la de directius i professionals, on si bé els homes registraven una reducció d'ocupats el 2011 respecte el 2006 (-11,7% a l'AMB i -0,7% a Catalunya), la presència de les dones es va veure incrementada en un 6,7% a l'AMB, i en un 33,6% al conjunt de Catalunya. Per últim, entre els petits empresaris i els autònoms també es detecta alguna diferència, en aquest cas per una menor caiguda de l'ocupació que han experimentat les dones en relació amb els homes. A l'AMB, el 2011 hi havia el mateix nombre de

dones ocupades en aquest tipus d'ocupacions, mentre que el nombre d'homes s'havia reduït en un 23,0%. A Catalunya, les dones van registrar una caiguda del 6,8% per un 28,4% en el cas dels homes.

Aquestes diferències en les dinàmiques de reajustament del mercat de treball en funció del sexe de les persones ocupades han desencadenat transformacions en el repartiment d'homes i de dones en l'estructura ocupacional (Figura 16 i Figura 17). Aquests efectes es deixen notar sobretot entre els treballadors semiqualificats de serveis, una categoria on predominen les situacions laborals precàries. Si bé el 2006 més de dos de cada tres ocupats en aquest perfil professional eren dones (67,8% a l'AMB i 70,3% a Catalunya), el 2011, els homes han guanyat força pes, passant del 32,2% al 43,0% a l'AMB i del 29,7% al 39,1% a Catalunya. Pel que fa a la resta d'ocupacions, cal destacar també el lleuger augment de la presència de les dones respecte als homes en la classe de directius i professionals i en la de petits empresaris i autònoms, unes categories professionals que el 2006 presentaven un perfil més masculí i que el 2011 s'han equilibrat força.

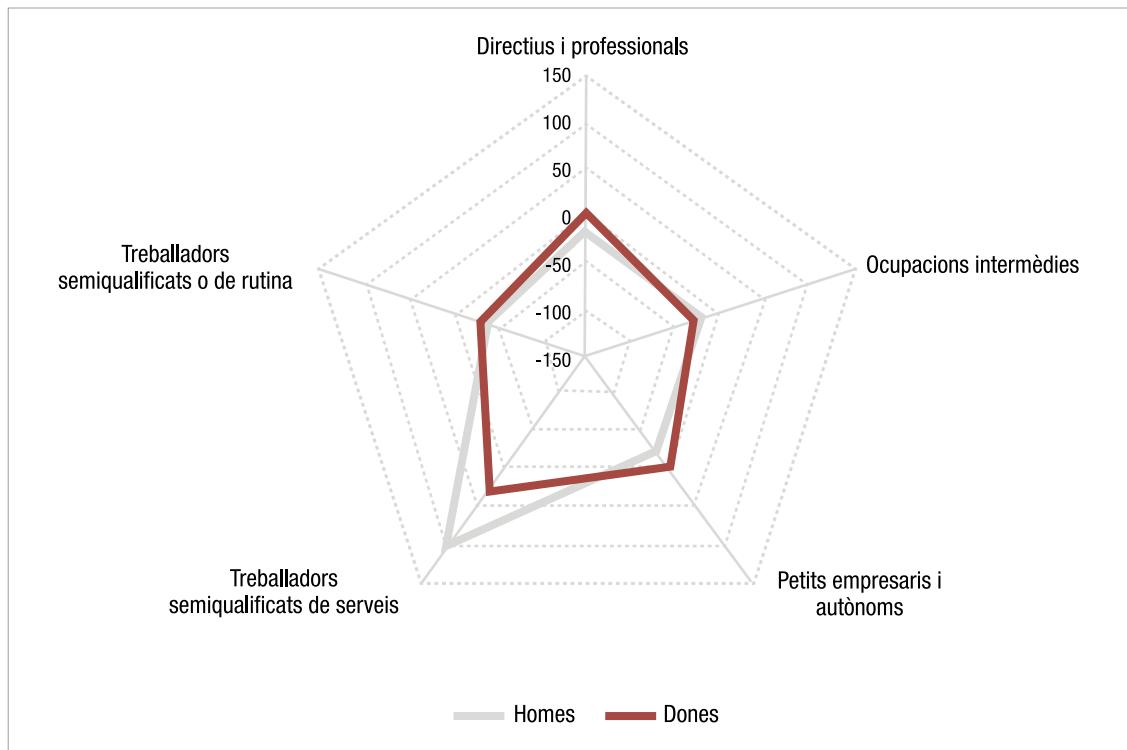
FIGURA 13. Evolució de la distribució de la població ocupada* segons classificació socioeconòmica. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

* Fa referència a la població ocupada resident a cada territori.

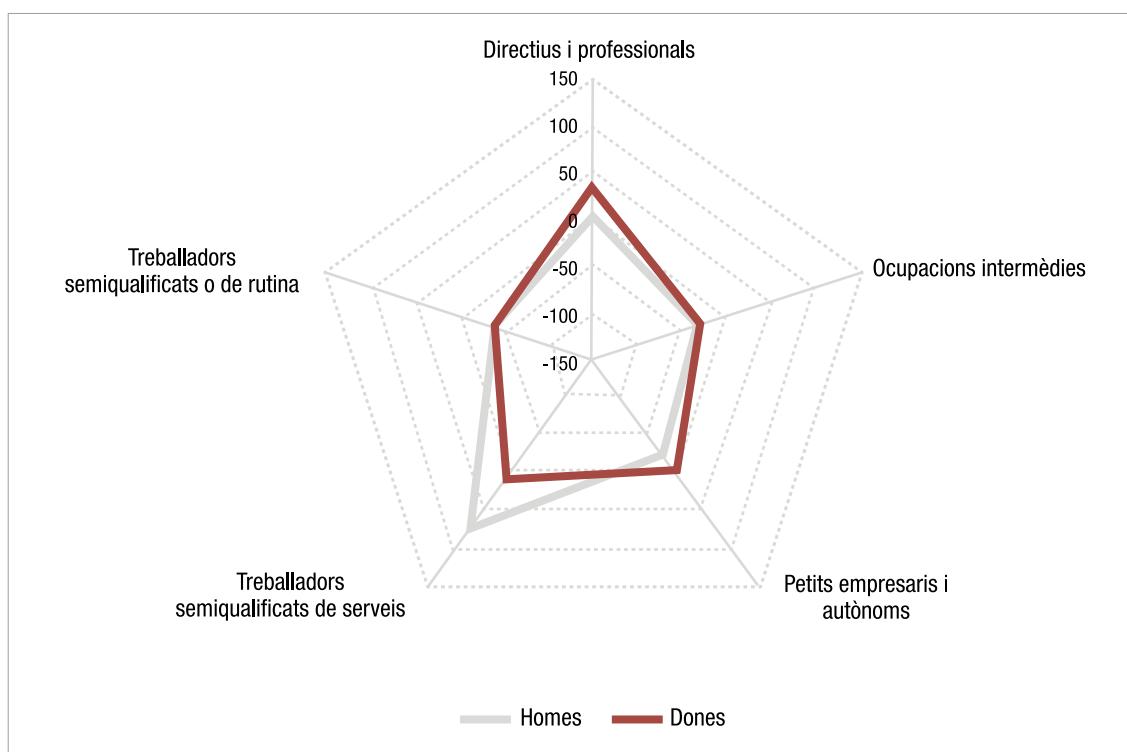
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 14. Evolució de la població ocupada segons classificació socioeconòmica i sexe (variació percentual). AMB, 2006-2011

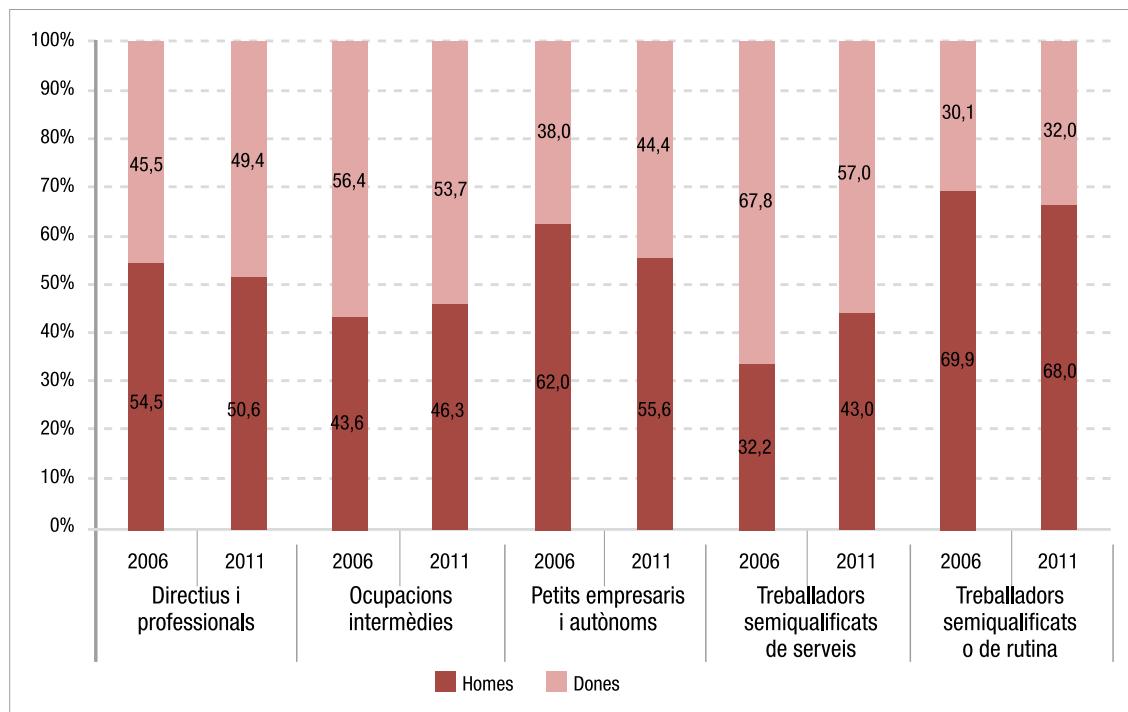
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 15. Evolució de la població ocupada segons classificació socioeconòmica i sexe (variació percentual). Catalunya, 2006 i 2011

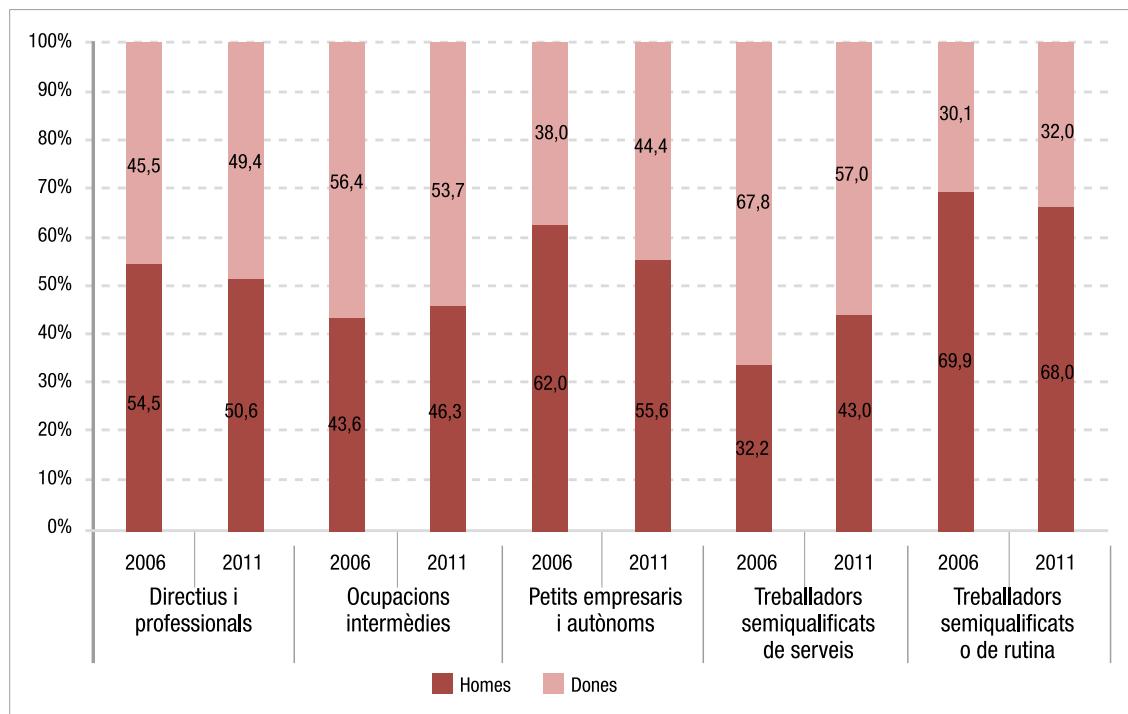
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 16. Evolució de la distribució de la població ocupada segons classificació socioeconòmica. AMB, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 17. Evolució de la distribució de la població ocupada segons classificació socioeconòmica. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Com a conseqüència d'aquesta gran reestructuració del mercat de treball, la relació entre la població ocupada i la població aturada o inactiva (econòmicament dependent) s'ha capgirat completament entre el 2006 i el 2011, de manera que el volum de població aturada i inactiva ha superat el de població ocupada tant a l'AMB com a la província de Barcelona i a Catalunya. Aquest fenomen queda reflectit en l'increment de l'índex de dependència econòmica que s'ha produït durant aquest període, que el 2011 se situava en registres molt similars en tots aquests territoris (al voltant de l'1,09). És dins de l'AMB on novament es detecten diferències importants entre la situació de la ciutat de Barcelona i la resta de l'AMB en consonància amb els resultats que ja s'han comentat anteriorment. És precisament el conjunt de municipis que conformen l'AMB, excloent Barcelona, l'àmbit territorial on l'increment de l'índex de dependència econòmica entre el 2006 i el 2011 s'ha produït amb major intensitat, passant del 0,71 a l'1,12, mentre que a la ciutat de Barcelona ha passat del 0,86 a l'1,02. En general, aquests resultats palesten també la magnitud de la destrucció d'ocupació des que va començar la crisi i la intensitat diferent que ha manifestat aquest procés al llarg del territori.

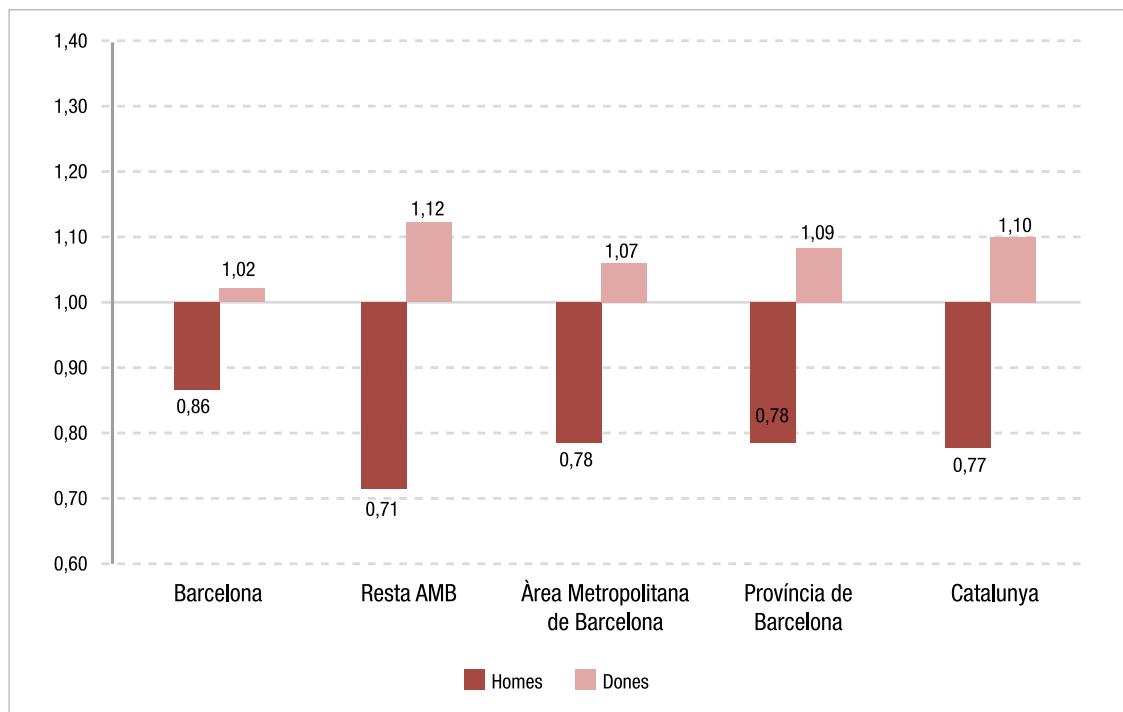
2.2. L'impacte de l'atur en la societat metropolitana i catalana

Tal com s'ha dit a l'apartat anterior, davant d'aquesta forta contracció dels llocs de treball, l'atur s'ha incrementat exorbitantment. Espanya ha liderat el creixement de l'atur a Europa des que va començar la crisi, de la mateixa manera que va liderar la creació d'ocupació durant el període precrisi (Muñoz de Bustillo i Antón, 2011). Catalunya se situa entre les 5 comunitats autònombes on l'increment de la taxa d'atur entre el període el 2006 i el 2011 ha estat superior⁸, amb una afectació particularment greu entre la població més jove en relació amb la resta d'Espanya (Fernández-Céspedes, 2012; Manresa, 2012). Aquest apartat es dedica a analitzar quina ha estat l'evolució de l'atur a l'AMB i a Catalunya entre els anys 2006 i 2011, posant l'emfasi en l'estudi de la població que més pateix l'exclusió laboral, l'impacte que ha tingut l'atur a les llars, la cobertura que actualment ofereixen les transferències socials en aquesta matèria i, per últim, en les estratègies que segueix la població aturada per trobar feina.

2.2.1. L'increment de l'atur i els col·lectius socials més afectats

Amb l'arribada de la crisi econòmica, l'augment de l'atur ha estat generalitzat en la societat catalana, tanmateix hi ha alguns col·lectius que s'han vist més colpejats per

FIGURA 18. Índex de dependència econòmica*. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

*Índex de dependència econòmica = (Població aturada + Població inactiva) / Població ocupada.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

⁸ Segons dades de l'EPA publicades per l'INE, les comunitats autònombes amb un increment percentual superior de la taxa d'atur durant el període 2006-2011 són: Illes Balears (238,5%), Múrcia (223,7%), Aragó (208,5%), Comunitat Valenciana (192,6%) i Catalunya (191,7%).

aquest fenomen que d'altres. Tal com es pot observar a la Figura 19, a Catalunya⁹, entre els anys 2006 i 2011, l'atur ha augmentat més entre els homes (amb un increment percentual del 267,0%) que entre les dones (168,5%). Així, tot i que l'any 2006 es partia d'una situació d'atur femení superior al masculí (8,9% i 6,4%, respectivament), el 2011 les taxes d'atur entre homes i dones s'havien equilibrat (23,3% els homes i 23,8% les dones). La desigualtat en la destrucció d'ocupació entre homes (292.000 homes ocupats menys el 2011 en relació amb el 2006) i dones (121.000 dones ocupades menys el 2011 en relació amb el 2006) resulta eloquènt en aquest sentit. A més, es pot suposar que l'increment de l'atur femení encara hauria estat inferior si no fos per l'augment de l'activitat que s'ha produït en aquest col·lectiu durant el període de crisi. Aquest augment s'explica en gran part pel nombre de dones que han passat de la inactivitat a la cerca de feina quan la seva parella s'ha quedat a l'atur, però que no sempre han acabat trobant feina. En aquests casos, per tant, l'augment de l'activitat s'ha traduït en augment de l'atur femení.

Com ja s'ha dit anteriorment, durant aquest període l'impacte de l'atur també ha estat molt diferent en funció de l'edat de la població, les principals víctimes del qual han estat els i les joves. La taxa d'atur de la població catalana de 16 a 34 anys ha passat entre el 2006 i el 2011 del 8,7% al 29,9%, això suposa una variació percentual del 245,0%, que, de fet, no

s'allunya gaire de la que registra la població de 35 a 49 anys (236,7%), amb una taxa d'atur que ha passat del 6,5% al 21,8%. La població de 50 a 64 anys, en canvi, sí que mostra un increment de l'atur més moderat en relació amb la resta de grups d'edat (134,9%), amb una taxa d'atur que ha passat del 7,1% al 16,8% en el mateix període. La precarietat laboral de la població més jove, en particular dels menors de 25 anys, marcada sobretot per la temporalitat en les seves contractacions de treball (Porcel *et al.*, 2009), converteix aquest col·lectiu en un dels més vulnerables davant de la destrucció d'ocupació. A més, cal tenir en compte també que l'atur juvenil es contraresta amb l'estratègia que segueixen molts joves d'allargar el període formatiu a l'espera d'un context més favorable per a la inserció laboral¹⁰ (Carbonero, 2010).

Segons el lloc de naixement, malgrat que el 2011 les taxes d'atur eren més elevades entre la població estrangera (34,9%) i la nascuda a la resta d'Espanya (22,5%) que entre la població autòctona (19,0%), els valors de la variació percentual d'aquesta taxa entre el 2006 i el 2011 palesen un increment de l'atur més agut entre aquests últims, la població nascuda a Catalunya, ja que han arribat a triplicar el volum d'atur respecte el 2006. Pel que fa als nivells de formació, els resultats posen de manifest el que ja és àmpliament sabut, que la qualificació és un actiu per mantenir la feina. Així ho demostren les taxes d'atur el 2011, segons els nivells d'estudis finalitzats, que eren del 33,4% per a la població amb estudis obligatoris o inferiors, del 23,6% per a la població

FIGURA 19. Taxes d'atur* segons sexe, edat, lloc de naixement, nivell d'estudis finalitzats i categoria socioprofessional. Catalunya, 2006 i 2011

		2006	2011	Variació percentual
Sexe	Home	6,4	23,3	267,0
	Dona	8,9	23,8	168,5
Edat	De 16 a 34 anys	8,7	29,9	245,0
	De 35 a 49 anys	6,5	21,8	236,7
	De 50 a 64 anys	7,1	16,8	134,9
Lloc de naixement	Nascut a Catalunya	6,2	19,0	207,2
	Nascut a la resta d'Espanya	8,4	22,5	167,5
	Nascut fora d'Espanya	12,6	34,9	177,1
Nivell d'estudis finalitzats	Estudis obligatoris o inferiors	10,3	33,4	224,4
	Estudis secundaris postobligatoris	7,2	23,6	226,3
	Estudis superiors	4,7	12,8	170,0
Categoria socioprofessional**	Directors, gerents i tècnics	3,7	12,3	236,4
	Personal administratiu i encarregats	6,4	23,9	274,3
	Treballadors qualificats	8,8	31,7	261,9
	Treballadors no qualificats	12,2	28,2	130,4

* Les taxes d'activitat, ocupació i atur es calculen estrictament a partir de la relació amb l'activitat que expressen els entrevistats.

** Aquesta classificació professional fa referència a la darrera ocupació de la persona en situació d'atur.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, 2006 i 2011.

⁹ Les limitacions de mostra de la població aturada de l'edició 2006 de l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població* ha fet impossible efectuar aquest càlcul per a l'AMB.

¹⁰ Aquest fenomen es posa de manifest quan s'observa l'evolució de la taxa d'activitat de la població de 16 a 24 anys. Segons dades de l'EPA publicades per l'Idescat, aquesta taxa ha passat del 57,9% al 51,1% entre el 2006 i el 2011.

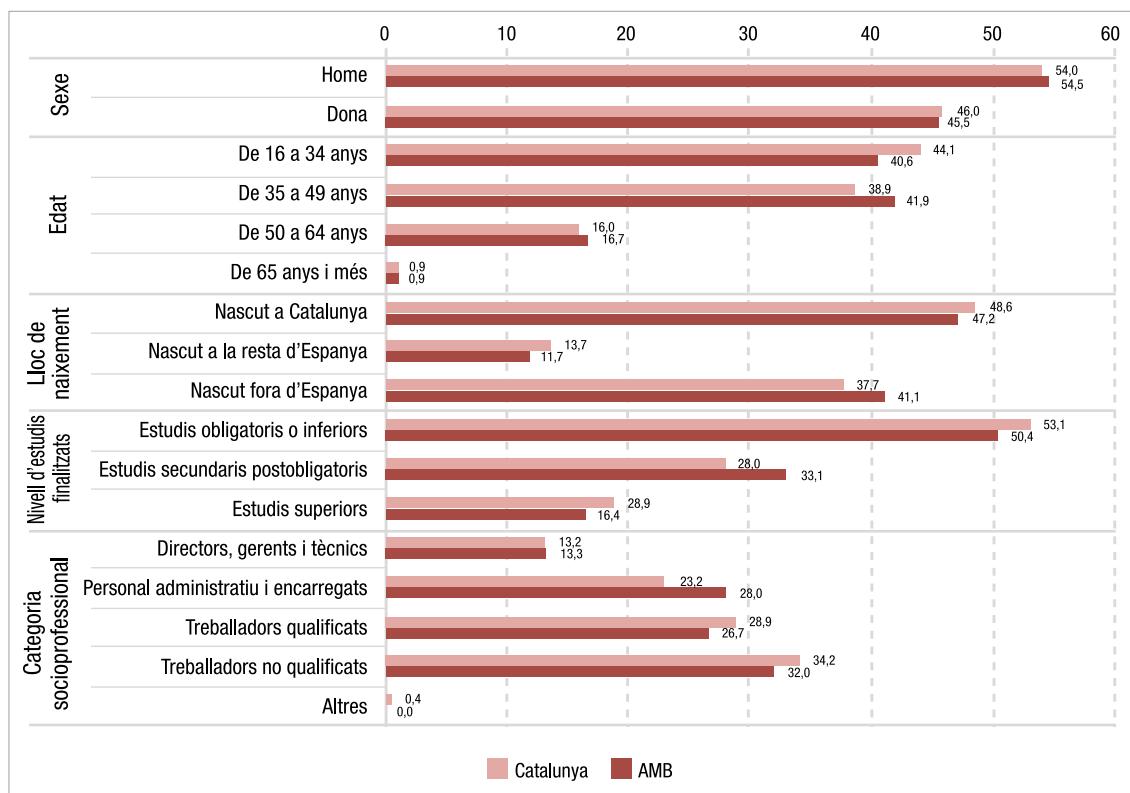
amb estudis secundaris postobligatoris i del 12,8% per a la població amb estudis superiors. Si s'observen les variacions percentuals d'aquestes taxes entre el 2006 i el 2011, es pot veure com precisament l'augment de l'atur ha estat més incisiu entre la població menys qualificada, que s'ha situat al voltant del 225% entre la població amb estudis obligatoris o inferiors i amb estudis secundaris postobligatoris, mentre que entre la població amb educació superior l'increment ha estat d'un 170,0%.

Per últim, la incidència de l'atur també ha estat diferent en funció de les categories professionals¹¹ dels treballadors. Les taxes d'atur més elevades el 2011 s'acumulaven entre els treballadors qualificats (31,7%) i els treballadors no qualificats (28,2%). En canvi, si s'observa l'evolució de les taxes d'atur en termes relatius, els dos perfils professionals que haurien patit un increment de l'atur més intensiu serien, d'una banda, el personal administratiu i els encarregats, amb un augment de la taxa d'atur del 274,3%, i, d'altra banda, els treballadors qualificats, amb un augment de la taxa d'atur del 261,9%. A més, el grup de directors, gerents i tècnics també ha acusat un increment notable de l'atur passant del 3,7% al 12,3% (augment del 234,6%), mentre que els treballadors no qualificats són els que han presentat un increment relatiu menys acusat, i malgrat que el 2006 patien el risc d'atur més elevat (12,2%), ara han estat superats pels treballadors qualificats.

Per tant, el perfil social més afectat per l'increment de l'atur en el context de crisi econòmica es podria definir com el d'homes menors de 50 anys, nascuts a Catalunya, amb estudis no universitaris i que ocupaven posicions qualificades o semiqualificades en el mercat de treball. Un perfil força consistent amb el fet que han estat la construcció, i sobretot la indústria, els dos sectors on més ocupació ha estat destruïda.

Pel que fa a la composició social de la població aturada al 2011, les diferències entre l'AMB i el conjunt de Catalunya són mínimes. La distribució per sexes, per lloc de naixement, per nivell d'estudis finalitzats i per categoria socioprofessional són força semblants (Figura 20). En ambdós territoris, els perfils socials majoritaris entre la població aturada en relació amb aquests aspectes coincideixen amb proporcions molt properes, a saber: els homes (54,5% a l'AMB i 54,0% a Catalunya), la població nascuda a Catalunya (47,2% a l'AMB i 48,6% a Catalunya), la població amb formació bàsica (50,4% a l'AMB i 53,1% a Catalunya) i els treballadors no qualificats (32,0% a l'AMB i 34,2% a Catalunya). Per edats, en canvi, sí que es detecten algunes diferències territorials. Mentre que a l'AMB el grup d'edat majoritari entre el col·lectiu d'aturats és el de 35 a 49 anys (41,9%) seguit de molt a prop pel de 16 a 34 anys (40,6%), a Catalunya els aturats s'acumulen sobretot entre la població activa més jove (de 16 a 34 anys), que amb un 44,1% se situa a més distància del segon grup més nombrós, la població de 35 a 49 anys (38,9%).

FIGURA 20. Composició social de la població aturada segons sexe, edat, lloc de naixement i nivell d'estudis finalitzats i categoria socioprofessional. AMB i Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

¹¹ La variable categoria socioprofessional classifica la població activa segons la professió que exerceixen els individus en la seva ocupació principal i segons la seva categoria professional. En el cas de la població desocupada es pren com a referència la professió exercida en la darrera ocupació. Aquesta estratificació ocupacional es basa principalment en la Clasificació catalana d'ocupacions 2011 (CCO-2011) i és utilitzada a l'EPA. L'ús d'aquesta variable en aquest apartat, en lloc de l'ESEC, és justificat per la capacitat que presenta a l'hora d'atorgar un estatus professional a la població desocupada, un aspecte que l'ESEC tracta de manera diferent i que no s'ajusta a les necessitats de les analítiques que aquí es desenvolupen.

Però, per tal d'aclarir millor com ha evolucionat la vulnerabilitat envers l'atur de la societat catalana en el darrer quinquenni, s'han realitzat dues regressions logístiques, una per a l'any 2006 i una altra per a l'any 2011, les quals ajudaran a entendre si entre el moment d'expansió econòmica i el de recessió econòmica s'han modificat els factors que es troben més associats amb el fet que una persona estigui aturada. Per poder dilucidar aquesta qüestió s'han considerat en el model teòric les mateixes variables explicatives del fet de trobar-se a l'atur tant l'any 2006 com l'any 2011. Aquestes variables han estat el sexe, l'edat, el lloc de naixement, el nivell d'estudis finalitzats, el sector d'activitat, la categoria professional i el tipus de contracte. Les dades disponibles no han permès especificar en el model els anys d'experiència laboral.

Els resultats d'aquestes analisis (Figura 21) indiquen que, efectivament, la crisi ha transformat els motius pels quals la població ocupada és expulsada del mercat de treball. En primer lloc, un dels principals canvis que es poden apuntar és la tendència a la "democratització" dels riscos de trobar-se a l'atur, especialment si es té en compte el sexe i la cate-

goria professional de la població aturada. Segons els resultats analitzats, amb l'arribada de la crisi, les dones han disminuït lleugerament els seus riscos d'atur en relació amb els homes. La mateixa tendència es detecta en relació amb les categories professionals. Totes les categories han reduït els seus riscos d'atur en relació amb els directius, gerents i tècnics, la qual cosa es deu al fet que aquesta última categoria ha perdut part del seu poder per evitar l'atur. No obstant això, actualment és el grup format pel personal administratiu i els encarregats el que presenta més probabilitats de trobar-se a l'atur (1,5 vegades més que els directors, gerents i tècnics), un cop controlats els efectes deguts a les altres variables del model. El lloc de naixement, que no era significatiu per explicar el risc d'atur l'any 2006, ara ho és; així els treballadors nascuts a Catalunya mostren un risc relativament menor, si bé l'ordre de la magnitud no és gaire diferent al que hi havia, la qual cosa podria fer pensar que la manca de significació seria més aviat fruit de la grandària reduïda de la mostra. Cal destacar que, malgrat que ha crescut la destrucció d'ocupació entre els treballadors estables i amb estudis superiors, la precarietat laboral i els estudis continuen sent, amb més força encara, bons predictors del risc d'atur.

FIGURA 21. Regressió logística sobre els factors que expliquen la situació d'atur. Catalunya, 2006 i 2011

	2006	2011
Home (categoria de referència)		
Dona	1,3**	1,2**
De 35 a 49 anys (categoria de referència)		
De 16 a 34 anys	1,0	1,0
De 50 a 64 anys	1,4	0,8
Catalunya (categoria de referència)		
Resta d'Espanya	1,3	1,3*
Fora d'Espanya	1,4	1,3***
Estudis superiors (categoria de referència)		
Estudis obligatoris o inferiors	1,5***	2,5***
Estudis secundaris postobligatoris	1,1	1,7***
Serveis (categoria de referència)		
Agricultura	1,2	0,7
Indústria	1,9***	1,1
Construcció	0,8	2,0***
Directors, gerents i tècnics (categoria de referència)		
Personal administratiu i encarregats	1,7	1,5***
Treballadors qualificats	1,7	1,3*
Treballadors no qualificats	1,8	1,0
Indefinida (categoria de referència)		
Temporal	4,6***	5,1***
Sense contracte	4,2***	5,3***
Constant	0,0	0,0

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

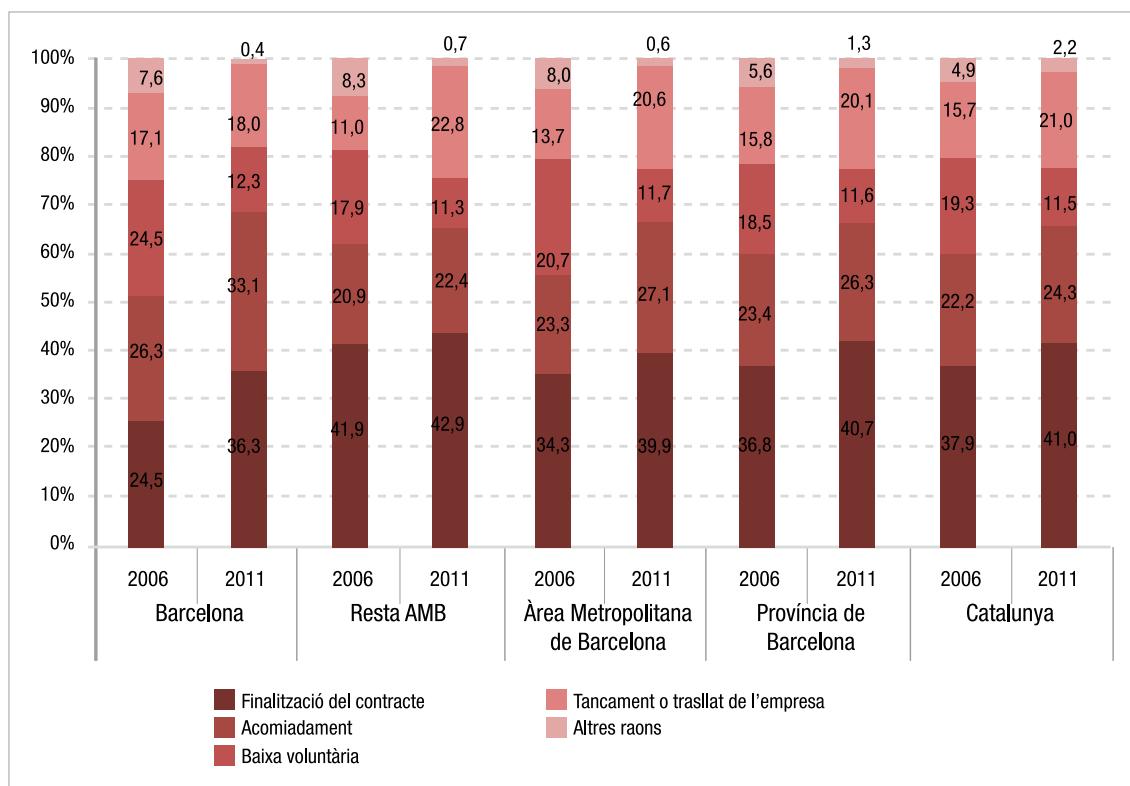
És a dir, per exemple, si el 2006 la població amb formació bàsica presentava una probabilitat de ser a l'atur 1,5 vegades superior a la de la població amb formació superior, el 2011 aquesta probabilitat s'ha incrementat fins al 2,5. A més, actualment la població amb estudis de secundària postobligatòria també presenta més probabilitats d'estar a l'atur (1,7 vegades més) que la població amb estudis superiors, un risc que no era estadísticament significatiu l'any 2006. El mateix passa amb la relació contractual, de manera que la població amb contractes inestables és la que ha incrementat el risc d'atur envers els contractes més estables. Així, una persona amb contracte temporal tenia una probabilitat 4,6 vegades superior de trobar-se a l'atur que una amb contracte indefinit el 2006, mentre que el 2011 aquesta probabilitat relativa s'ha incrementat fins a 5,1 vegades més.

Però, l'aspecte que denota la major transformació durant aquest període en la seva relació amb l'atur és el sector d'activitat. El 2006, el sector industrial era el més vulnerable envers l'atur. Segons els resultats de la regressió, les persones ocupades en aquest sector tenien 1,9 vegades més probabilitats de trobar-se a l'atur que la població ocupada al sector serveis. En canvi, el 2011 és el sector de la cons-

trucció el més vulnerable envers l'atur. Actualment, una persona ocupada al sector de la construcció presenta 2 vegades més probabilitats de ser a l'atur que una persona ocupada al sector serveis.

Els motius pels quals perdren la feina als aturats també s'han modificat amb la crisi, tot i que la finalització del contracte continua sent la raó principal (Figura 22). A l'AMB, el 2011, el 39,9% de la població aturada va perdre la feina per aquest motiu, 5 punts més que l'any 2006 (34,3%), una situació que es reproduceix tant a la província de Barcelona com a Catalunya. Dins de l'AMB afloren algunes diferències territorials respecte aquesta qüestió. A la ciutat de Barcelona, per exemple, la finalització del contracte s'ha erigit com el principal motiu de pèrdua de feina entre els aturats en el context de crisi (36,3%), mentre que el 2006, aquest motiu estava força igualat amb l'acomiadament i la baixa voluntària, ambdós amb valors propers al 25%. En canvi, a la resta de municipis de l'AMB, el 2011, el 42,9% de la població aturada va perdre la feina per la finalització del contracte, un percentatge molt semblant al que presentava el 2006 (41,9%). Tal com s'ha explicat anteriorment, el pes d'aquest motiu en l'origen de les situacions d'atur confirma la rellevància del paper que té la contractació temporal com a dispositiu de regulació del mercat de treball català.

FIGURA 22. Motius pels quals va perdre la feina. Població aturada de 16 anys i més. AMB, Província de Barcelona, Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Tant a la demarcació de Barcelona com al conjunt de Catalunya, els acomiadaments es mantenen també com el segon motiu en importància en la pèrdua d'ocupació, tot i que van augmentar la seva incidència respecte al període precrisi. A l'AMB, el 2011, el 27,1% de les situacions d'atur van ser causades per acomiadaments, mentre que el 2006 ho van ser el 23,3%. A la província de Barcelona aquest percentatge passa del 23,4% al 26,3% entre el 2006 i el 2011, i al conjunt de Catalunya del 22,2% al 24,3%. On més va augmentar aquest motiu de pèrdua de feina va ser entre els aturats residents a la ciutat de Barcelona, que van passar del 26,3% al 33,1%. Per la seva banda, els tancaments d'empresa han estat, en termes generals, el motiu que ha guanyat més presència com a causant d'atur en el context de crisi, fins al punt de situar-se ara com el tercer motiu més important. Entre el 2006 i el 2011 aquest motiu ha passat a l'AMB del 13,7% al 20,6%, a la província de Barcelona del 15,8% al 20,1% i a Catalunya del 15,7% al 21,0%. La ciutat de Barcelona torna a mostrar un comportament diferenciat, i aquest motiu, al contrari de la resta de territoris, es va mantenir el 2011 als nivells del 2006 (18,0% i 17,1%, respectivament). Els resultats reflecteixen també una reducció generalitzada de la pèrdua de treballs per baixes voluntàries, la qual cosa resulta del tot lògic veient la dinàmica de destrucció d'ocupació en la qual s'ha endinsat el mercat de treball en el període de crisi. En el context actual, la població ocupada, davant la manca d'oportunitats de trobar una altra feina, s'estaria aferrant més al seu lloc de treball que el 2006. A l'AMB, les baixes voluntàries s'han reduït del 20,7% al 11,7% com a motiu de pèrdua de feina entre els aturats, a la província de Barcelona han passat del 18,5% al 11,6% i al conjunt de Catalunya, del 19,3% al 11,5%.

Tot plegat permet anar reafirmant algunes idees que ja s'han anat apuntant. En primer lloc, l'augment considerable que s'ha produït dels acomiadaments

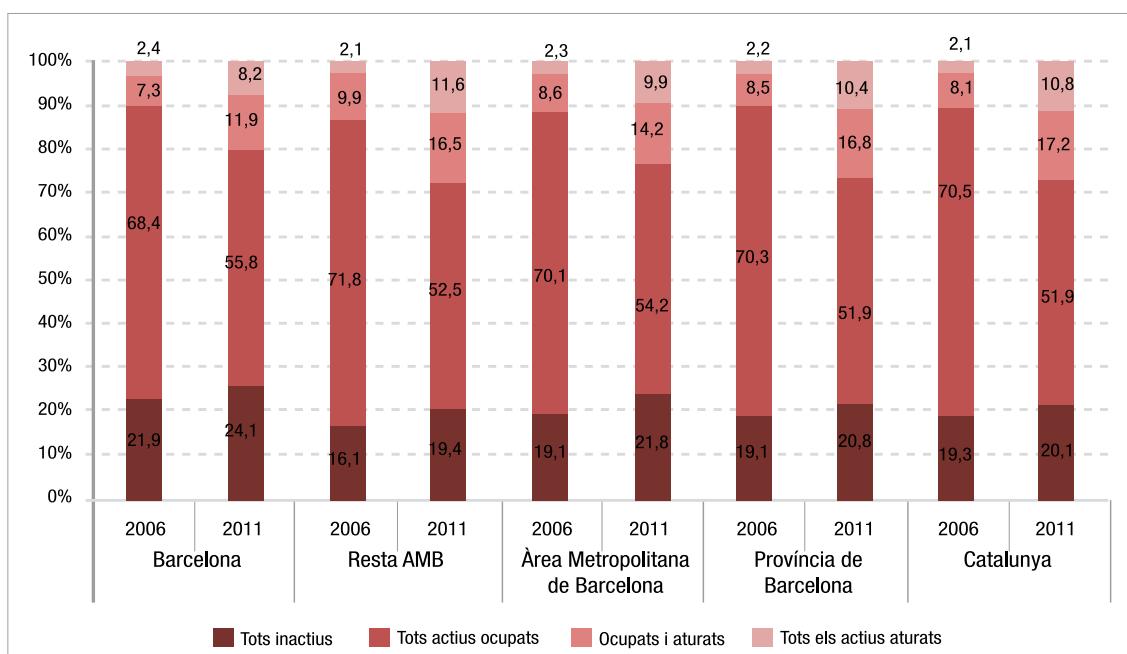
i dels tancaments d'empresa com a motius de pèrdua de feina denoten l'impacte de la crisi en el mercat de treball tant de l'AMB com del conjunt de Catalunya. En canvi, els resultats de la ciutat de Barcelona inviten a pensar de nou que l'impacte de la crisi en aquest municipi, si més no, està sent diferent de la resta d'àmbits territorials. Per exemple, els tancaments d'empreses no han guanyat pes com a motiu de pèrdua de feina, mentre que l'augment dels motius com ara la finalització del contracte o els acomiadaments apunten cap a un mercat de treball amb molta més flexibilitat externa que a la resta d'àmbits territorials.

2.2.2. L'atur a les llars

La incidència de l'atur a les llars és una de les principals causes del risc a la pobresa de la població. A més, la pèrdua del lloc de treball d'un dels membres de la llar, sobretot si es tracta del sustentador principal, acaba reconfigurant la relació amb l'activitat de la resta de membres (Carbonero, 2010; Laparra *et al.*, 2012; Navarro i Clua-Losada, 2012). Aquest fet demostra que les estratègies per fer front a la situació de crisi econòmica són estratègies de les famílies, no estrictament individuals.

L'evolució entre el 2006 i el 2011 de la relació amb l'activitat dels membres de les llars on viu la població està marcada per l'augment de les llars on algun dels seus membres actius està aturat i de les llars on tots els membres actius estan aturats (Figura 23). A l'AMB, el percentatge de població de 16 anys i més que viu en llars on algun dels seus membres actius està aturat s'ha incrementat del 8,6% al 14,2%, i el dels que viuen en llars on tots els seus membres actius estan aturats ha passat del 2,3% al 9,9% entre el 2006 i el 2011. En canvi, durant el mateix període, la població que viu en llars on tots els actius estan ocupats s'ha reduït del 70,1% al 54,2%. Aquesta pauta, que permet fer-se una idea de l'abast de la destrucció de l'ocupació a les llars, es dóna per igual a tots els àmbits territorials que s'han estat estudiant.

FIGURA 23. Relació amb l'activitat dels membres de la llar on viu la població. Població de 16 anys i més. AMB, Província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

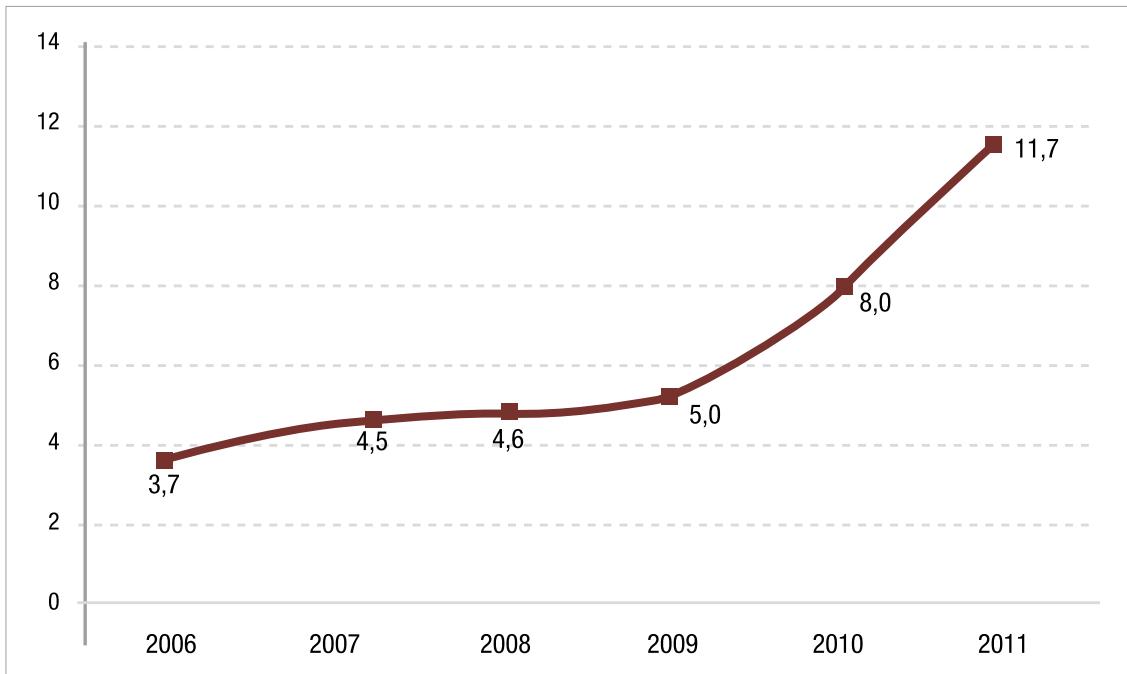

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Un altre dels indicadors habituals en la mesura de l'impacte de l'atur a les llars és la intensitat de treball a la llar¹². Aquest indicador constitueix una mesura del nivell d'aprofitament de la mà d'obra productiva de la llar. Pren valors entre 0 i 1, i és considerat per les autoritats estadístiques europees com una de les dimensions de risc d'exclusió social quan adquireix valors entre 0,2 i 0, situació que es denomina "intensitat de treball a la llar molt baixa". Aquests valors signifiquen que durant un any sencer¹³ només s'ha aprofitat el 20% o menys del potencial laboral de la llar. Si s'observa la Figura 24 en què, a partir de les fonts de dades disponibles, s'ha pogut calcular aquest indicador només per a l'àmbit de Catalunya, es pot veure com aquestes situacions s'han anat incrementant amb l'arribada de la crisi. Si bé entre el 2006 i el 2009 la població de 0 a 59 anys que vivia en llars amb intensitat laboral molt baixa es mantenía al voltant del 4%, el percentatge gairebé es va doblar el 2010, incrementant-se fins al 7,8%, i va arribar fins al 11,7% el 2011.

Per últim, la Figura 25 reflecteix una aproximació a la manera en què s'ha reconfigurat la relació amb l'activitat al si de les famílies en el nou context de crisi, tot prenent com a referència la situació de les parelles que conviven en una mateixa llar. En primer lloc, aquests resultats tornen a posar de manifest la virulència amb què la destrucció d'ocupació ha impactat a les llars, en la mesura en què es pot observar com s'han reduït les situacions més comunes d'organització familiar respecte de l'activitat. D'una banda, s'ha reduït la proporció de persones que, vivint en parella, treballen tots dos. A l'AMB, el percentatge ha passat del 43,8% al 38,4% entre el 2006 i el 2011, a la província de Barcelona del 43,9% al 37,1%, i a Catalunya del 44,4% al 37,4%. D'altra banda, les dades mostren també una reducció considerable de les llars de perfil clàssic, on el sustentador principal és l'home (ell ocupat, ella inactiva)¹⁴. A l'AMB, la proporció de persones que viuen en llars d'aquest tipus s'ha reduït del 18,6% al 12,1%, a la província de Barcelona del 19,2% al 12,0%, i al conjunt de Catalunya del 19,0% al 11,7%.

FIGURA 24. Intensitat de treball a llar molt baixa. Població de 0 a 59 anys. Catalunya, 2006-2011

Font: INE, *Encuesta de Condiciones de Vida, 2006-2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

¹² La intensitat de treball a la llar és calculada dividint la suma total de mesos treballats durant un any pels membres en edat activa de la llar (edat definida entre 18 i 59 anys) per la suma total dels mesos en què aquests membres de la llar poden treballar durant tot un any.

¹³ L'any coincideix sempre amb l'any anterior a la realització de l'enquesta, per exemple la dada del 2011 fa referència al 2010.

¹⁴ Cal fer notar que hi ha autors que posen en entredit la inactivitat històricament atribuïda a les dones de les classes populars, ja que les feines retribuïdes també han estat força esteses entre aquest col·lectiu femení, potser amb un caràcter més informal que en el cas de les dones de les classes més benestants, raó per la qual han estat més invisibilitzades des del punt de vista de l'estadística oficial (Torns *et al.*, 2007).

Però, a més, en segon lloc, l'aspecte més rellevant que es pot intuir d'aquests resultats és la pèrdua, en termes generals, del pes dels homes com a sustentadors principals de la llar amb l'arribada de la crisi. Si es consideren conjuntament aquelles categories en què l'home de la parella podria ser el potencial sustentador principal de la llar, com ara "ell ocupat, ella inactiva", "ell aturat, ella inactiva", "ell ocupat, ella aturada", s'observa com el percentatge de persones amb aquest tipus de parelles més o menys es manté amb una lleugera tendència a la baixa (del 23,5% al 21,3% a l'AMB; del 24,3% al 23,4% a la província de Barcelona, i del 23,9% al 22,7% a Catalunya). En canvi, la proporció de persones amb parella en què ella és la potencial sustentadora principal s'ha incrementat substancialment (del 6,2% al 10,4% a l'AMB; del 5,9% al 11,0% a la província de Barcelona, i del 5,6% al 11,5% a Catalunya)¹⁵. Aquests resultats posen de manifest l'augment de l'activitat en les dones entre el 2006 i el 2011, sense poder determinar, però, quina part d'aquest increment s'explica per la tendència creixent que durant les darreres dècades s'ha produït respecte a la incorporació de la dona al mercat de treball, o per la reacció de dones que devant la pèrdua de feina de la seva parella passen de la inactivitat a la cerca de feina.¹⁶

FIGURA 25. Relació amb l'activitat de la parella. Població de 16 anys i més que viu amb la seva parella. AMB, Província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

	AMB		Província de Barcelona		Catalunya	
	2006	2011	2006	2011	2006	2011
Ambdós ocupats	43,8	38,4	43,9	37,1	44,4	37,4
Ambdós inactius	25,9	26,9	25,4	24,6	25,7	24,0
Ambdós aturats	0,5	3,0	0,5	3,9	0,4	4,4
Ell ocupat, ella inactiva	18,6	12,1	19,2	12,0	19,0	11,7
Ell aturat, ella inactiva	0,7	2,5	0,8	2,5	0,8	2,9
Ell ocupat, ella aturada	4,2	6,6	4,3	8,9	4,1	8,1
Ella ocupada, ell aturat	2,1	5,0	1,7	5,9	1,7	6,1
Ella ocupada, ell inactiu	3,7	4,2	3,8	3,6	3,6	3,9
Ell inactiu, ella aturada	0,4	1,3	0,4	1,5	0,3	1,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

2.2.3. La resposta de les prestacions socials davant de l'atur creixent

El temps que ha transcorregut des que el 2008 va començar a aflorar la crisi econòmica i financera, juntament amb la dificultat per trobar feina derivada de la dinàmica de destrucció d'ocupació que ha dominat el mercat de treball durant tot aquest període, està provocant que molts aturats hagin superat l'any de cerca de feina sense èxit. La llarga durada de les situacions d'atur eleva el risc de desprotecció social, com es veurà a continuació, per tant, resulta obvi pensar que la situació cada vegada empeny un nombre més elevat de persones cap a la intempèrie social. Anant per parts, els resultats analitzats confirmen en primera instància l'increment de l'atur de llarga durada tant a la demarcació de Barcelona com a Catalunya. A l'AMB, la població aturada que fa 12 mesos o més que cerca feina s'ha doblat entre el 2006 i el 2011, i ha passat del 33,7% al 60,0%. Tal com mostra la Figura 26, aquesta situació és generalitzada en tots els àmbits territorials estudiats.

¹⁵ Els percentatges resulten de la suma de les categories següents: "ella ocupada, ell aturat", "ella ocupada, ell inactiu", "ell inactiu, ella aturada".

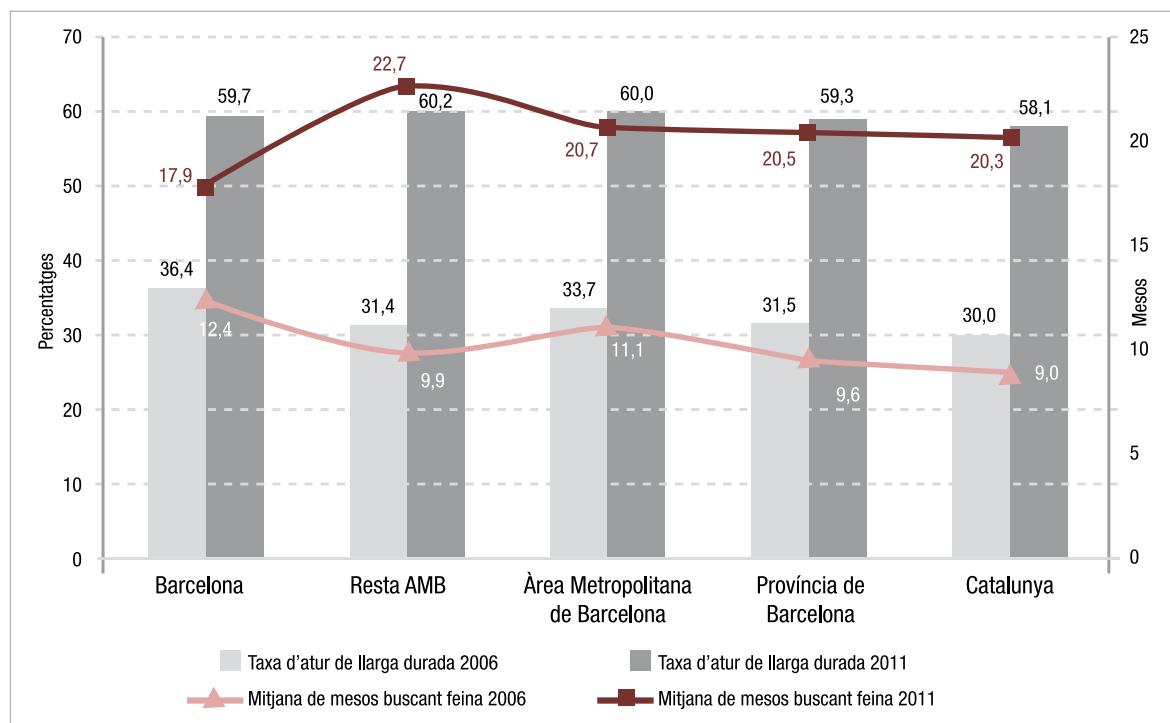
¹⁶ Aquest últim aspecte ha estat estudiat en altres països com el Regne Unit o els Estats Units que han evidenciat un augment de l'activitat femenina o de la jornada laboral estretament relacionat amb la pèrdua de feina de la parella masculina en el període de recessió econòmica (Harkness i Evans, 2011; Mattingly i Smith, 2010).

Tanmateix, l'aspecte en què sí que apareixen algunes diferències territorials, en particular entre la ciutat de Barcelona i la resta de municipis de l'AMB, és en la mitjana de mesos que la població aturada fa que busca feina. Si bé a la capital catalana aquesta mitjana se situa en els 17,9 mesos l'any 2011, a la resta de l'AMB la mitjana ascendeix fins els 22,7 mesos. En canvi, entre el conjunt de l'AMB, la província de Barcelona i Catalunya no s'aprecien tampoc diferències significatives en aquest sentit, i aquesta mitjana se situa al voltant dels 20 mesos en tots tres territoris. Per tant, tenint present la gravetat de la situació arreu, els resultats tornen a confirmar el menor impacte que està tenint la crisi entre els residents a la ciutat de Barcelona envers els de la resta de territoris, si més no, en termes d'ocupació. No obstant això, resulta més important assenyalar que tota aquesta informació palesa la incapacitat per incorporar més d'obra que demostra actualment el mercat de treball, sobretot si es compara la mitjana de mesos de recerca de feina del 2011 amb la de l'any 2006, la qual no supera els 12 mesos en cap àmbit territorial, excepte a la ciutat de Barcelona on se situa en els 12,4 mesos.

Aquesta situació d'atur de llarga durada es troba força estesa entre els diversos perfils socials. Pràcticament, la meitat de la població aturada fa 12 mesos o més que cerca feina, independentment de si es tracta de dones o d'homes, població jove o adulta, o gent amb més o menys qualificació formativa (Figura 27 i Figura 28). Tanmateix, entre aquests perfils hi ha certes diferències destacades. Per exemple, es

pot observar com l'atur de llarga durada té una incidència superior entre els homes, en particular a l'AMB, on el 66,5% dels homes aturats es troben en aquesta situació, per un 52,1% en el cas de les dones. Aquesta distància entre homes i dones, però, és menor a Catalunya (60,3% els homes i 55,6% les dones). Segons l'edat, el col·lectiu més afectat a l'AMB per aquesta qüestió seria el de població activa d'edat avançada (entre 50 i 64 anys), dels quals el 69,8% dels aturats supera l'any buscant feina. Aquest percentatge es redueix fins al 55,3% en el cas de la població de 35 a 49 anys, i fins al 60% en el cas de la població jove aturada (de 16 a 34 anys). A Catalunya la situació és força semblant, tot i que a diferència del que succeeix a l'AMB, la població jove aturada es perfila lleugerament com la que menys pateix aquesta situació (56,2% i 55,4%, respectivament). El risc tan elevat que tenen de no trobar una nova ocupació els majors de 50 anys fa témer que bona part d'aquests treballadors vegin menyscabat greument el seu dret a una pensió de jubilació, malgrat que hagin contribuït a la Seguretat Social tota la seva vida laboral. Pel que fa al nivell d'estudis finalitzats, tant a l'AMB com a Catalunya, la població més perjudicada per l'atur de llarga durada és la que compta amb menor qualificació –estudis obligatoris o inferiors–, dels quals al voltant d'un 65% es troben en situació d'atur de llarga durada. En canvi, mentre que a l'AMB les diferències entre la població amb estudis secundaris postobligatoris i amb estudis superiors és molt escassa (52,4% i 51,2%, respectivament), en el conjunt de Catalunya les diferències s'accentuen, i arriben a registrar un 54,6% per a la població amb estudis secundaris postobligatoris i un 44,0% per a la població amb estudis superiors.

FIGURA 26. Taxa d'atur de llarga durada*. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

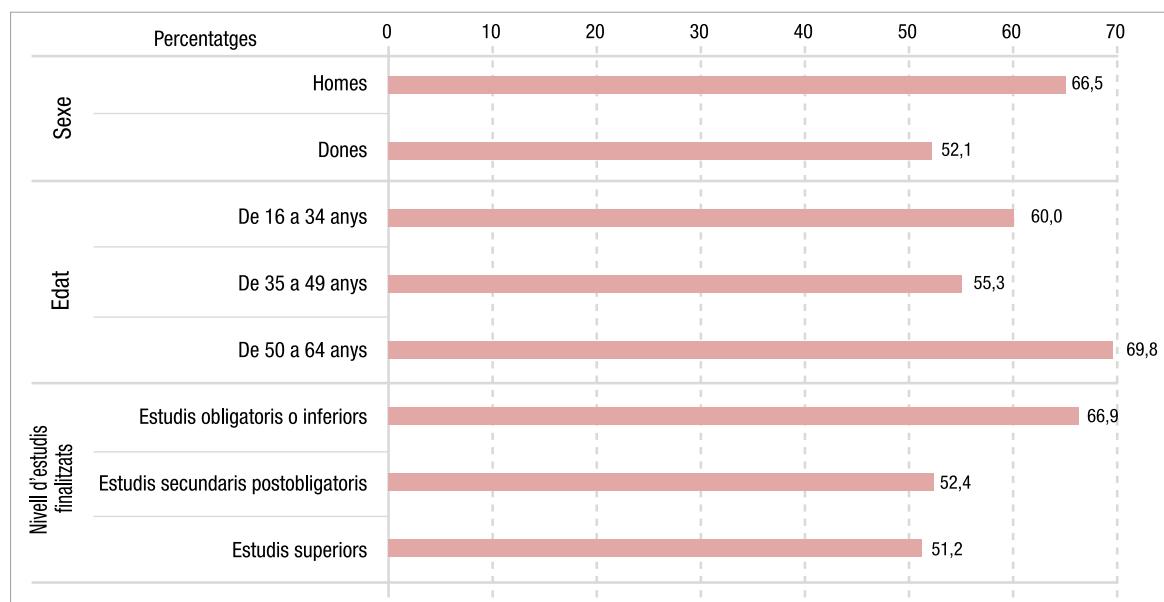
* Percentatge calculat sobre el total de població aturada.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Tal com s'ha apuntat anteriorment, l'atur de llarga durada suposa un risc per al manteniment de la protecció social de la desocupació, sobretot de les prestacions contributives, de manera que no és difícil intuir que, amb l'elevada incidència que està tenint aquest fenomen en el període transcorregut des que va començar la crisi, s'estiguï produint una reducció progressiva de la cobertura social de la població desocupada. Segons Laparra (2010), el sistema de protecció social en matèria de desocupació, malgrat que ha tingut un paper fonamental en la frenada dels efectes de la crisi i que s'hi han af-

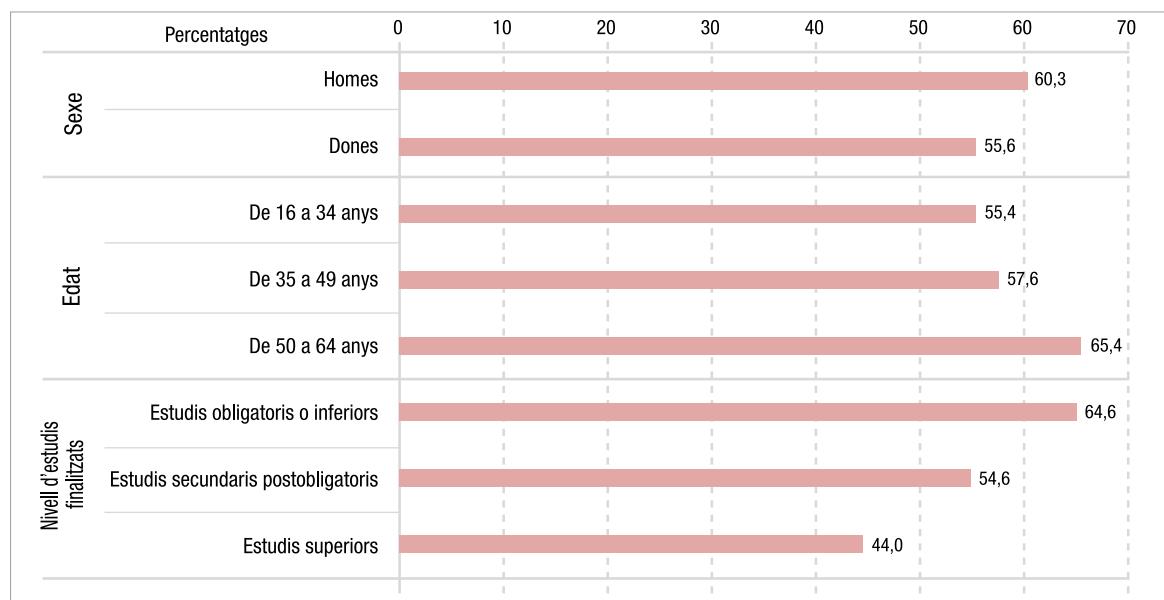
git nous programes per augmentar la cobertura social davant de l'excepcionalitat de la situació¹⁷, no acaba de cobrir totes les necessitats. L'any 2011, a l'AMB es van més que doblar respecte el 2006 les persones desocupades que havien treballat anteriorment i que no rebien cap tipus de prestació (de 74.000 a 183.000 persones), igual que a la província de Barcelona (de 112.000 a 334.000 persones) i a Catalunya (de 139.000 a 469.000 persones). Tot això malgrat que les persones que rebien prestacions de desocupació també havien augmentat considerablement. Però, tal com es pot observar a la Figura 29, llevat de l'AMB

FIGURA 27. Atur de llarga durada segons sexe, edat i nivell d'estudis finalitzats. AMB, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, 2011.

FIGURA 28. Atur de llarga durada segons sexe, edat i nivell d'estudis finalitzats. Catalunya, 2011

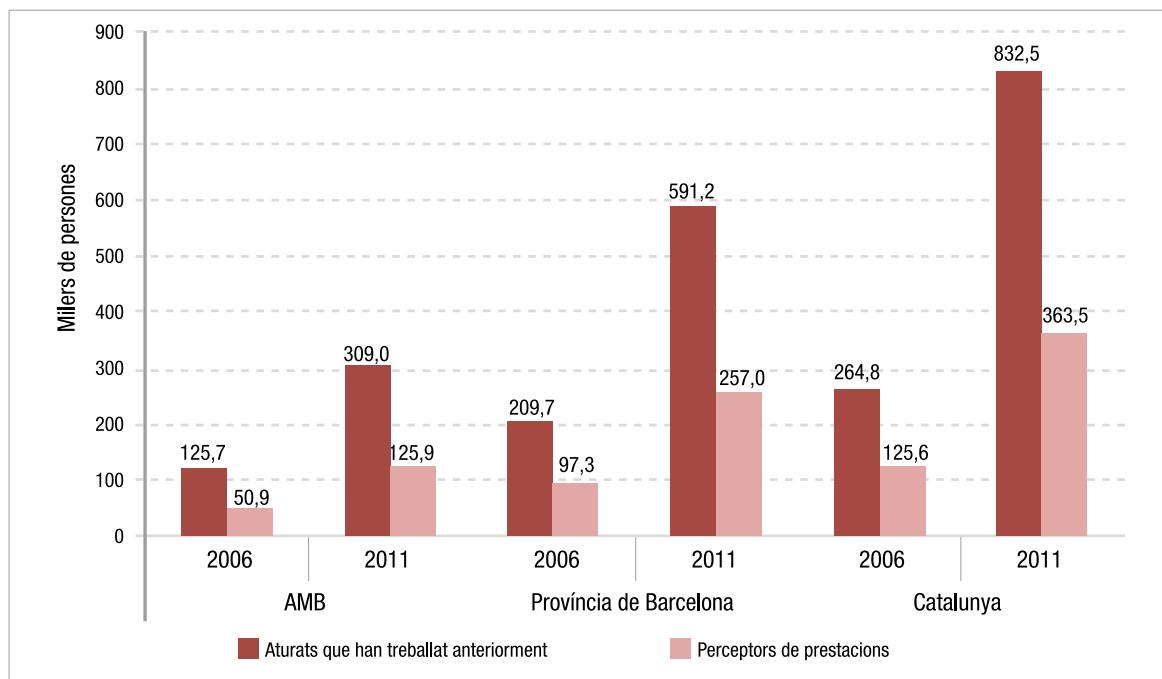

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, 2011.

¹⁷ El programa més important que va endegar el Govern de l'Estat espanyol en aquest sentit ha estat el *Programa Temporal de Protección por Desempleo e Inserción* (PRODI) que es va començar a aplicar l'agost del 2009 (Laparra, 2010).

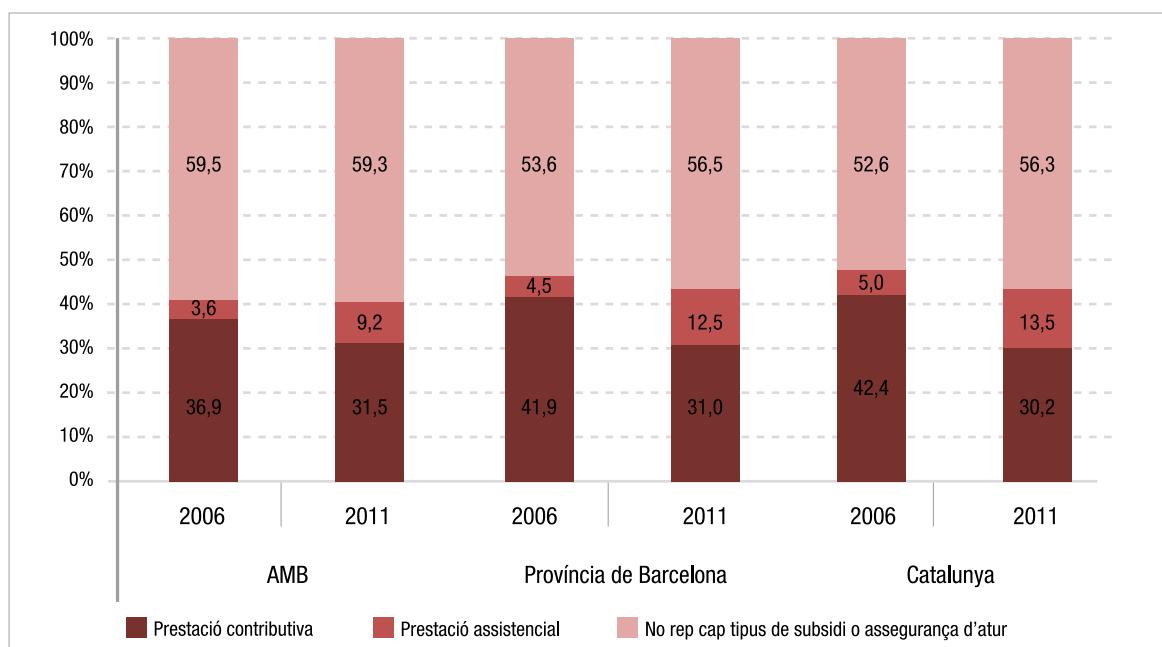
on l'increment de població aturada i de perceptors de prestacions és proporcionalment semblant (tots dos col·lectius han augmentat 2,5 vegades entre el 2006 i el 2011), a la província de Barcelona i a Catalunya l'increment de població aturada que havia treballat anteriorment entre el 2006 i el 2011 és lleugerament superior (2,8 vegades a la província de Barcelona i 3,1 vegades a Catalunya) que el de perceptors de prestacions (2,6 a la província de Barcelona i 2,9 vegades a Catalunya).

FIGURA 29. Aturats i perceptors de prestacions socials. Població aturada de 16 anys i més que ha treballat anteriorment. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

FIGURA 30. Tipus de prestació d'atur rebuda. Població aturada de 16 anys i més que ha treballat anteriorment. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

La Figura 30 mostra com el 2011, efectivament, a l'AMB, respecte l'any 2006, no havia variat significativament el percentatge de població aturada que havia treballat anteriorment que no rebia cap tipus de prestació (59,5% i 59,3%, respectivament), mentre que a la província de Barcelona i a Catalunya aquest percentatge havia augmentat lleugerament (del 53,6% al 56,5% a la província de Barcelona i del 52,6% al 56,3% a Catalunya). Però la dada més rellevant és l'augment que s'ha produït en aquest període de perceptors de

subsidis de desocupació, els quals pràcticament s'han triplicat en tots els àmbits territorials, amb la conseqüent reducció de població aturada que rep la prestació de desocupació contributiva. Per tant, es podria dir que la cobertura social de la desocupació s'ha tornat més assistencial, la qual cosa suposa menors quanties i un horitzó de desprotecció més proper per a les persones que reben aquest tipus d'ajuda (Laparra, 2010).

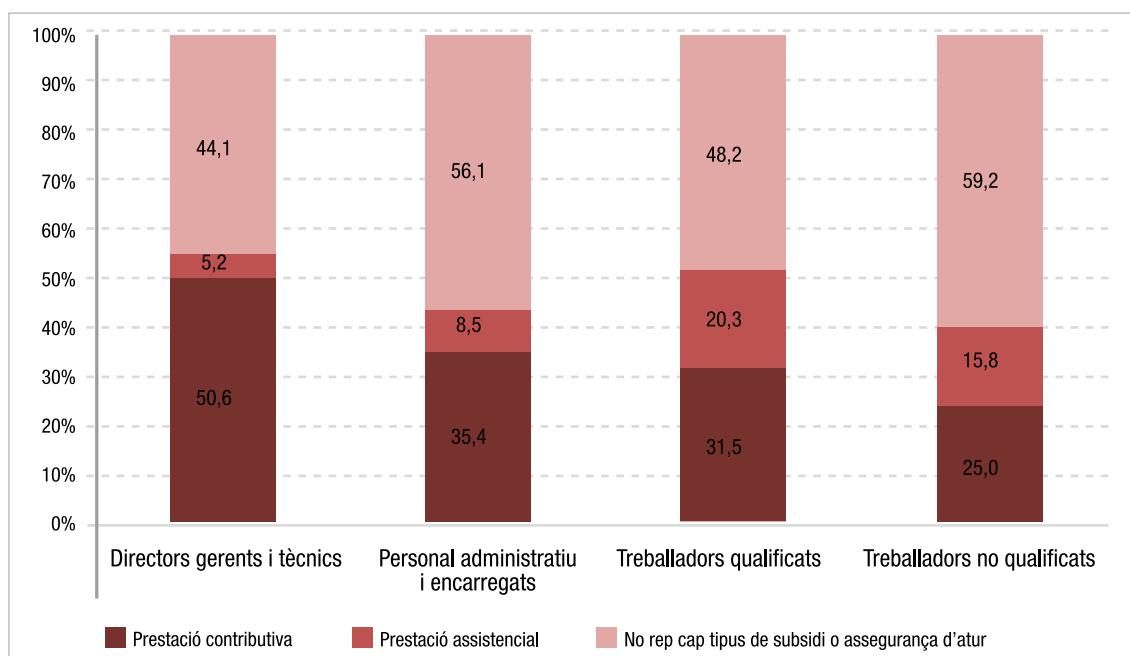
Per últim, cal afegir que la protecció social dels desocupats és molt diferent segons les categories professionals de la població aturada catalana, i que és en general més elevada entre els estrats de població més qualificada (Figura 31). De fet, si s'observa la cobertura de les prestacions contributives, aquesta es va reduint a mesura que va disminuint també la qualificació de la població aturada. Així, més de la meitat dels directors, gerents i tècnics aturats (50,6%) gaudeixen d'aquesta cobertura, en el cas del personal administratiu i encarregats aquest percentatge baixa fins al 35,4%, entre els treballadors qualificats es continua reduint fins el 31,5% i, finalment, els treballadors no qualificats són els més desprotegits, només un de cada quatre d'aquests individus rep una prestació contributiva (25,0%). Per altra banda, les prestacions assistencials s'acumulen també més entre els estrats més baixos de l'estructura ocupacional, el 20,3% dels treballadors qualificats i el 15,8% dels no qualificats reben aquests tipus de prestacions, per un 8,5% en el cas del personal administratiu i encarregats, i només un 5,2% entre els directors, gerents i tècnics. Finalment, entre els col·lectius de desocupats més desprotegits, és a dir, els que no reben cap tipus de prestació o subsídi, apareixen

novament els treballadors qualificats, entre els quals gairebé el 60% es troben en aquesta situació. Amb tot plegat, es dibuixa un panorama desolador quant a la cobertura social de la desocupació, posant de manifest la incapacitat del sistema de protecció social espanyol i català per respondre als efectes de la crisi. Segons les dades analitzades, la manera en què s'estan distribuint actualment les prestacions socials invita a pensar que, lluny de corregir les desigualtats socials, el que fa és alimentar-les encara més. Aquesta situació es va agreujant si es té en compte la incapacitat que ha demostrat fins al moment el mercat de treball per absorbir mà d'obra i generar ocupació. En aquest context, resulta especialment preocupant la situació en què es troben els estrats socials menys qualificats, que són actualment els més desprotegits i també els que habitualment més dificultats tenen per trobar una feina o per mantenir-la.

2.2.4. Estratègies i actituds en la cerca de feina de la població aturada

Però, com afronta la població aturada aquesta situació? Quins són els principals mitjans pels quals busquen feina i quina és la seva predisposició a l'hora d'acceptar ofertes de treball? Pel que fa a les estratègies que segueix la població aturada per buscar feina, a l'AMB, la majoria de la població aturada busca feina a través d'anuncis o per Internet (36,8%), tot i que en una proporció molt igualada amb els que utilitzen els serveis públics d'ocupació (30,2%). En canvi, entre les opcions més minoritàries apareix demanar ajuda a amics, coneixuts o familiars (15,7%), adreçar-se directament a les empreses (11,3%) o l'ús d'ETT (4,1%). A la província de Barcelona i al conjunt de Catalunya la situació és molt semblant, però a diferència de

FIGURA 31. Tipus de prestació d'atur rebuda segons categoria professional. Població aturada de 16 anys i més que ha treballat anteriorment. Catalunya, 2006 i 2011

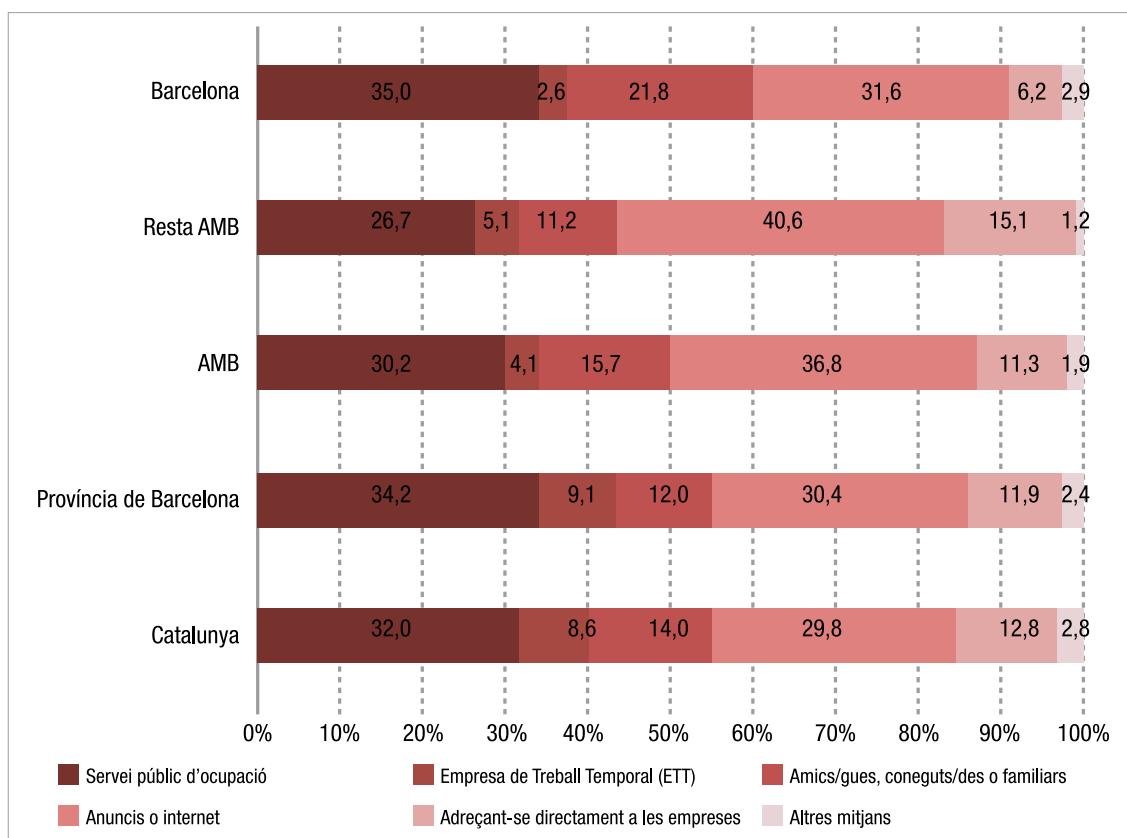
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

l'AMB, en aquests casos l'opció majoritària són els serveis públics d'ocupació. Dins de l'AMB, a la ciutat de Barcelona, també predomina l'ús d'aquest mitjà (35,0%), a més, és l'àmbit territorial on té una major incidència el fet de recórrer a amics, coneguts i familiars (21,8%), mentre que a la resta de municipis de l'AMB, la via dels anuncis i Internet (40,6%) domina àmpliament les pràctiques de cerca de feina.

L'edat de les persones aturades marca de manera important les estratègies que se segueixen a l'hora de buscar feina. En general, tal com es pot observar a la Figura 33, entre la població jove predomina més l'ús d'anuncis o d'Internet en el procés de cerca de feina. Fins a un 45,4% de la població aturada d'entre 16 i 34 anys de l'AMB

opta principalment per aquest mitjà, un 37,5% a la província de Barcelona i un 36% a Catalunya. Entre la població de 35 a 49 anys, sí que s'observa alguna diferència territorial. Mentre que a l'AMB aquest segment de població opta pràcticament per igual entre els anuncis o Internet (36%) o els serveis públics d'ocupació (33%), a la província de Barcelona i a Catalunya l'opció dels serveis públics guanya molt més pes. Aquesta via també és la més utilitzada entre els adults d'edat més avançada (de 50 a 64 anys), inclosos els de l'AMB. En definitiva, segons aquests resultats sembla que a mesura que augmenta l'edat de la població aturada augmenta l'ús dels recursos públics i personals (amics, coneguts o familiars), en detriment de l'ús d'Internet, un instrument que requereix uns certs hàbits en el maneig d'eines informàtiques.

FIGURA 32. Mitjà principal pel qual busca feina. Població aturada de 16 anys i més. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2011

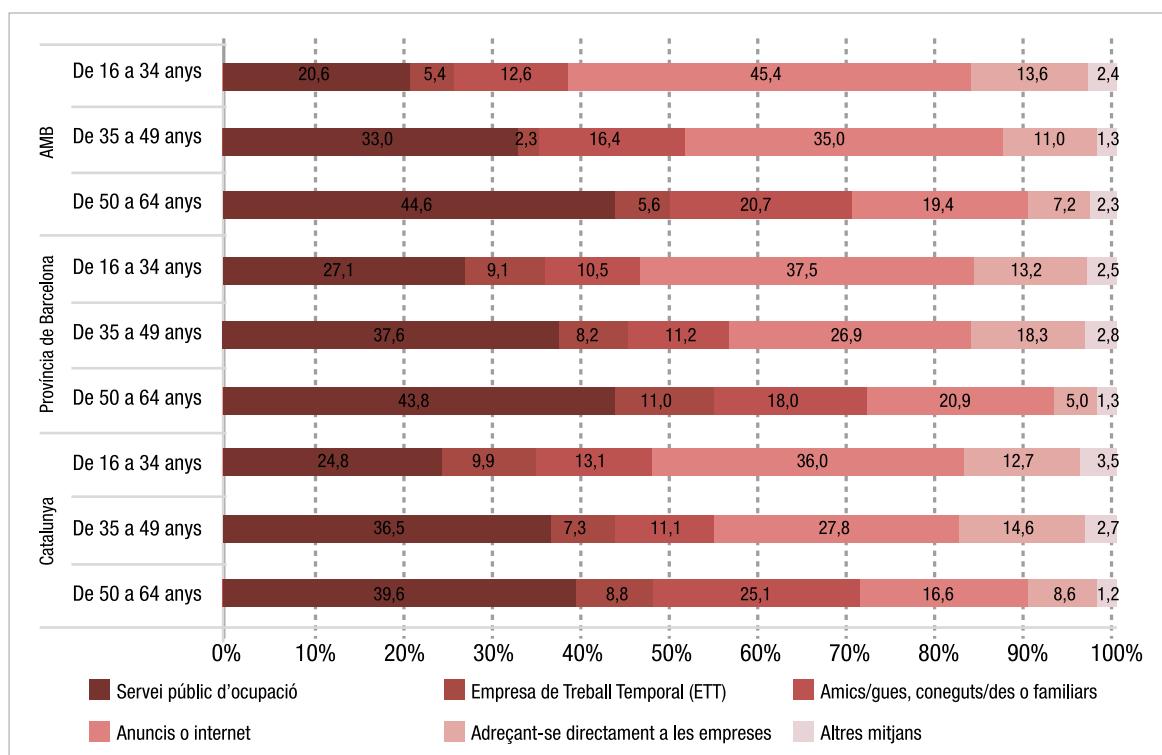
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, 2011.

La gravetat de la situació i la manca d'ofertes de treball han fet baixar significativament el llistó d'exigències a l'hora d'acceptar una feina, sobretot si es compara en relació amb el que succeïa el 2006 en ple context d'expansió econòmica. La Figura 34 il·lustra clarament aquest fenomen. Per exemple, es pot observar un canvi d'actitud clar en l'acceptació de les ofertes pitjors valorades el 2006, com ara feines mal pagades (d'1,9 a 4,9), feines que exigeixen el canvi de domicili (de 2,1 a 4,1) o les feines no declarades (de 2,4 a 4,6). Per altra banda, les ofertes de treball que podrien presentar incompatibilitats horàries són, potser, on l'increment de la tolerància per part de la població aturada ha estat superior, per exemple en relació amb feines que impliquen molt temps de desplaçament (de 2,8 a 5,5), feines que ocupen els caps de setmana (de 4,0 a 6,9), feines en torn de nit (de 3,9 a 6,2) o feines incompatibles amb les tasques domèstiques i familiars (de 3,9 a 5,9). En canvi,

els tipus d'ofertes sobre el qual menys ha augmentat l'interès de la població aturada són aquelles que exigeixen establir-se com a autònom (de 3,8 a 4,5), segurament per la despesa personal que suposa, les expectatives ombrívoles de l'economia i la manca de crèdit.

Per tal de dur a terme una aproximació més acurada sobre aquest fenomen s'han implementat una sèrie d'anàlisis multivariables on es combinen ànàlisis factorials amb regressions logístiques¹⁸. Aquest enfocament permet, en primer lloc, determinar quins són actualment els principals eixos que estructuren la predisposició de la població aturada a acceptar o no ofertes de feina, i si aquests eixos s'han modificat en el context de crisi. En segon lloc, també ofereix la possibilitat d'identificar els aspectes més associats amb determinades pautes de comportament envers l'acceptació d'ofertes de feina de determinades característiques.

FIGURA 33. Mitjà principal pel qual busca feina segons edat. Població aturada de 16 anys i més. AMB, província de Barcelona i Catalunya, 2011

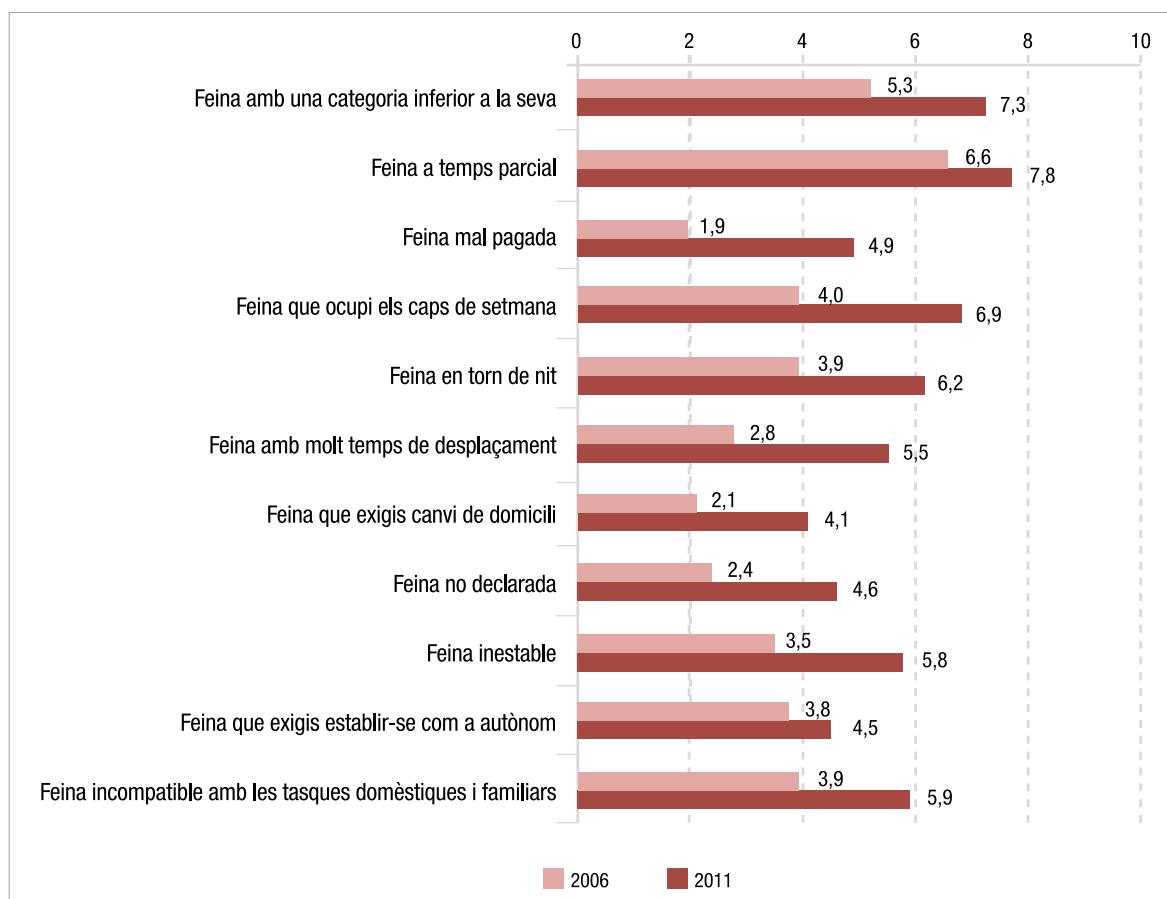
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, 2011.

¹⁸ Aquestes ànàlisis no s'han pogut desenvolupar en l'àmbit de l'AMB, ja que la submostra de població aturada el 2006 per a aquest territori és molt reduïda.

Pel que fa a la primera qüestió, els resultats de l'anàlisi factorial de components principals (ACP) realitzat sobre les valoracions d'acceptació d'ofertes de feina el 2006 i el 2011 mostren que els factors resultants són diferents entre aquests dos anys, la qual cosa indica que, efectivament, s'ha produït un canvi respecte a la manera en què s'articula la predisposició dels aturats a acceptar les ofertes laborals (Figura 35). El 2006, apareixen tres eixos o factors¹⁹ que, en gran part, resumeixen els principals criteris que es tenen en compte a l'hora d'acceptar o no una feina. El primer factor²⁰ és el més important i es tracta d'un eix fortament marcat per la qualitat de les condicions laborals que陪伴en l'oferta laboral. És a dir, l'eix situaria a l'extrem positiu la població aturada que estaria disposada a acceptar pitjors condicions laborals i a l'extrem negatiu, la població aturada que no estaria disposada a acceptar condicions laborals precàries. A la definició del factor contribueixen sobretot les valoracions sobre feines inestables, feines no declarades, feines a

temps parcial o feines mal pagades. El segon factor²¹ té més a veure amb la conciliació entre el treball i la vida personal. Aquest eix situaria a l'extrem positiu les persones aturades que acceptarien en major grau feines que podrien dificultar aquesta conciliació, mentre que a l'extrem negatiu se situaria la població que hi presenta més reticències. El contingut del factor és definit particularment per la bona o mala valoració respecte a ofertes de feines amb torn de nit, que impliquin treballar els caps de setmana o molt temps de desplaçament i que presentin incompatibilitats amb la realització de tasques domèstiques i familiars. Per últim, el tercer factor estaria relacionat amb l'acceptació o no de feines que suposen una despesa econòmica important per part del treballador. En aquest cas, l'eix situaria a l'extrem positiu la població aturada que més disposada estaria a assumir aquesta despesa o a l'extrem negatiu, els que menys disposats estarien a assumir-la. Aquest factor es defineix bàsicament per la bona o mala valoració d'ofertes que comporten donar-se d'alta com a autònom.

FIGURA 34. Valoració mitjana en l'acceptació d'una oferta de feina*. Població aturada de 16 anys i més. Catalunya, 2006-2011

* La valoració es mesura de 0 a 10, on 0 significa "no m'interessa en absolut" i 10 significa "m'interessa molt".

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

¹⁹ Aquests tres factors expliquen el 54,5% de la variància del total de variables incorporades a l'anàlisi.

²⁰ Explica el 21,8% de la variància del total de variables incorporades a l'anàlisi.

²¹ Explica el 19,5% de la variància del total de variables incorporades a l'anàlisi.

El 2011, en canvi, apareixen només dos factors²² que coincideixen força amb els dos primers factors que resulten de l'anàlisi del 2006, és a dir, el que es refereix a la qualitat de les condicions laborals de l'oferta laboral i el que es refereix a la conciliació entre el treball i la vida personal. El tercer eix de l'any 2006, relacionat amb l'assumpció de despeses econòmiques per part dels treballadors, no apareix en el context de crisi, la qual cosa indica que aquest fet actualment no discrimina suficientment entre la població aturada a l'hora de valorar positivament o negativament l'acceptació d'una oferta laboral.

En relació amb la segona qüestió anunciada anteriorment, per tal de poder analitzar si, en el context de crisi, a banda de canviar els criteris sota els quals es decideix si s'accepta o no una feina, també s'han modificat els aspectes que millor expliquen el posicionament de la població aturada respecte aquests criteris, s'han estimat una sèrie de models logístics per analitzar la influència d'un seguit de variables sociodemogràfiques en els factors resultants de les anàlisis anteriorment descrites. En aquestes estimacions s'han pres les consideracions següents. D'una banda, tenint en compte els objectius de l'anàlisi, només s'han implementat regressions logístiques en el cas dels factors resultants comparatius per als anys 2006 i 2011, és a dir, el relacionat amb les condicions

laborals i el relacionat amb la conciliació entre treball i vida personal. Aquests factors han estat les variables dependents dels models estimats²³. D'altra banda, s'han seleccionat en el model teòric les mateixes variables explicatives a l'hora de calcular els models logístics el 2006 i el 2011. Aquestes variables han estat: el sexe, l'edat, el lloc de naixement, el nivell d'estudis finalitzats, la relació amb l'activitat de la parella i el tipus de prestació d'atur que es rep. Els resultats es mostren a les figures 36 a 39, on només apareixen els factors que tenen una associació estadísticament significativa amb les variables latents que incideixen en les actituds dels treballadors.

Els resultats dels models logístics indiquen canvis entre el 2006 i el 2011 respecte els aspectes que millor expliquen el posicionament de la població aturada envers el fet de tenir una major o menor predisposició per acceptar ofertes laborals. Per exemple, si s'observa la Figura 36 s'entén que el 2006 els aspectes més associats amb el fet d'acceptar una feina amb condicions laborals precàries són el sexe i el tipus de prestació d'atur que es rep. La probabilitat que les dones acceptin una feina amb condicions laborals precàries seria 1,6 vegades més alta en relació amb els homes. El mateix passa amb la població aturada que no rep cap tipus de prestacions, que acceptarien aquest tipus de feina amb una probabilitat 1,7 vegades superior respecte a la població aturada que rep una prestació d'atur contributiva.

FIGURA 35. Anàlisi de components principals sobre la valoració mitjana en l'acceptació d'una oferta de feina. Població aturada de 16 anys i més. Catalunya, 2006 i 2011

	2006			2011	
	Factor 1: Condicions laborals	Factor 2: Conciliació vida personal	Factor 3: Despesa personal	Factor 1: Condicions laborals	Factor 2: Conciliació vida personal
% de variància explicada pels factors	21,8%	19,5%	13,2%	27,8%	25,1%
Feina amb una categoria inferior a la seva	0,599	0,289	-0,205	0,764	0,179
Feina a temps parcial	0,691	-0,054	-0,275	0,794	-0,107
Feina mal pagada	0,644	0,165	0,201	0,654	0,299
Feina que ocupa els caps de setmana	0,326	0,716	-0,127	0,580	0,487
Feina en torn de nit	0,045	0,764	-0,085	0,393	0,643
Feina amb molt temps de desplaçament	0,098	0,592	0,499	0,295	0,725
Feina que exigeix canvi de domicili	-0,021	0,474	0,433	0,142	0,760
Feina no declarada	0,692	0,005	0,332	0,473	0,226
Feina inestable	0,731	0,143	0,259	0,729	0,267
Feina que exigeix establir-se com a autònom	0,119	-0,009	0,769	-0,033	0,623
Feina incompatible amb les tasques domèstiques i familiars	0,080	0,581	0,261	0,255	0,602

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

²² Aquests factors expliquen el 52,9% de la variància del total de variables incorporades a l'anàlisi.

²³ Per tal de poder realitzar cada regressió logística de manera que els factors resultants de l'anàlisi factorial anterior siguin la variable resposta de cada model, es procedeix a dicotomitzar-los de forma que les puntuacions negatives de cada factor passen a tenir el valor 0 (acceptaria per sota de la mitjana les condicions del factor X) i les positives passen a tenir el valor 1 (acceptaria per sobre de la mitjana les condicions del factor X). Les regressions logístiques es realitzen sobre els valors 1 de cada factor, és a dir, sobre el fet de tenir una millor predisposició a acceptar l'oferta laboral sobre la base del criteri que sintetitza cada factor.

En canvi, si s'observa la Figura 37, es pot veure com el 2011 els factors més associats amb el fet d'acceptar una feina més precària canvién significativament. En aquest cas, el sexe deixa de ser significatiu, cosa que indica que les diferències entre homes i dones s'han escurçat en relació amb aquest criteri. A més, el lloc de naixement, el nivell d'estudis finalitzats i la relació amb l'activitat de la parella se sumen com a factors explicatius al tipus de prestació que es rep. Això voldria dir que les diferències en relació amb l'acceptació de feines precàries que es donen entre la població segons el lloc de naixement, el nivell d'estudis finalitzats i la relació amb l'activitat de la parella han augmentat el 2011 respecte el 2006, si bé hi cap també la possibilitat que el canvi sigui només un artefacte estadístic degut al fet que la grandària de la mostra de persones aturades el 2006 era sensiblement

inferior a la del 2011. En qualsevol cas, els resultats aporten una imatge dels col·lectius d'aturats que més necessitat tenen de trobar una feina en el context actual. Aquests col·lectius serien els estrangers –amb una probabilitat d'acceptar una feina amb condicions precàries 1,7 vegades superior que la d'un aturat nascut a Catalunya–, la població amb menor formació respecte als que tenen estudis secundaris postobligatoris o els que tenen estudis superiors, i la població que té la seva parella també a l'atur –amb una probabilitat d'acceptar una feina amb condicions precàries 2,1 vegades superior que la d'un aturat que té la seva parella ocupada. Per últim, el 2011 i a diferència del que succeïa el 2006, tant la població aturada que rep el subsidi d'atur com els que no reben cap tipus de prestació acceptarien amb major probabilitat una feina amb condicions laborals precàries en comparació amb la població aturada que rep la prestació d'atur contributiva.

FIGURA 36. Regressió logística sobre els factors que expliquen el posicionament de la població aturada respecte ofertes laborals amb condicions laborals precàries. Catalunya, 2006

	Exp(B)
Home	..
Dona	1,6***
Prestació contributiva	..
Prestació assistencial	0,8
No rep cap tipus de subsidi o assegurança d'atur	1,7***
Constant	0,6
Prova Hosmer i Lemeshow	5 gl. 0,908 Sig.

.. Categoria de referència

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006*.

FIGURA 37. Regressió logística sobre els factors que expliquen el posicionament de la població aturada respecte ofertes laborals amb condicions laborals precàries. Catalunya, 2011

	Exp(B)
Catalunya	..
Resta d'Espanya	1,0
Resta del món	1,7***
Estudis obligatoris o inferiors	..
Estudis secundaris postobligatoris	0,6***
Estudis superiors	0,5***
La parella treballa	..
La parella està aturada	2,1***
La parella és inactiva	0,6***
No té parella/No viu en parella	1,2
Prestació contributiva	..
Prestació assistencial	2,2***
No rep cap tipus de subsidi o assegurança atur	1,5***
Constant	0,7
Prova Hosmer i Lemeshow	5 gl. 0,529 Sig.

.. Categoria de referència

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

L'altre aspecte en què sembla que hi ha un canvi és en la predisposició de la població aturada per acceptar una hipotètica oferta de feina que impliqui sacrificar la conciliació de la vida laboral i personal. Si bé en el model logístic del 2006 les variables que millor expliquen aquest fet són el sexe, el nivell d'estudis finalitzats i la relació amb l'activitat de la parella (Figura 38), el 2011, en canvi, només es manté el sexe i s'introdueix el lloc de naixement com a nova variable explicativa. Aquests resultats mostren, en primer lloc, que les dones continuen assumint una major responsabilitat envers les tasques domèstiques i familiars malgrat la crisi i, en aquest sentit, acceptarien una feina incompatible amb la conciliació laboral i personal en menor grau que els homes. No obstant això, segons els resultats de la Figura 39, cal afegir que el rebuig cap a aquest tipus de feines per part de les dones s'hauria suavitzat una mica en l'actual context i, en aquest sentit, estarien lleugerament més a prop de les pautes de comportament masculines. En

segon lloc, el nivell d'estudis acabats i la relació amb l'activitat de la parella perden pes explicatiu a l'hora de determinar si la població aturada acceptaria en major o menor grau una feina que dificultés la conciliació de la vida personal. És a dir, si el 2006 la població aturada poc qualificada es mostrava més predisposada que la qualificada a acceptar feines d'aquest tipus, el 2011 aquestes diferències s'haurien dissipat. I el mateix passa amb la relació amb l'activitat de la parella. Si bé el 2006 la població aturada que no tenia parella –i, per tant, es pressuposa que o bé tenia menys responsabilitats familiars, o, si les tenia, eren segurament els únics sustentadors de la llar– presentava una probabilitat 2,8 vegades superior d'acceptar una feina d'aquest tipus en relació amb la població aturada amb la parella ocupada, el 2011 no hi havia diferències significatives en aquest sentit. Per últim, els resultats també indiquen que a diferència del 2006, actualment la població aturada estrangera està molt més disposada a sacrificar la conciliació de la vida laboral i personal que no pas la població nascuda a Catalunya.

FIGURA 38. Regressió logística sobre els factors que expliquen el posicionament de la població aturada respecte ofertes laborals que impliquen dificultat per conciliar la vida laboral i personal. Catalunya, 2006

	Exp(B)
Home	..
Dona	0,5***
Estudis obligatoris o inferiors	..
Estudis secundaris postobligatoris	0,6*
Estudis superiors	0,5***
La parella treballa	..
La parella està aturada	1,0
La parella és inactiva	1,7
No té parella/No viu en parella	2,8***
Constant	1,1
Prova Hosmer i Lemeshow	8 gl. 0,439 Sig.

.. Categoria de referència

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006*.

FIGURA 39. Regressió logística sobre els factors que expliquen el posicionament de la població aturada respecte ofertes laborals que impliquen dificultat per conciliar la vida laboral i personal. Catalunya, 2011

	Exp(B)
Home	..
Dona	0,3***
Catalunya	..
Resta d'Espanya	1,0
Resta del món	1,5***
Constant	1,9
Prova Hosmer i Lemeshow	4 gl. 0,296 Sig.

.. Categoria de referència

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

En definitiva, els resultats palesen que amb l'arribada de la crisi s'ha produït una modificació de les expectatives i les exigències laborals de la població aturada. En termes generals, aquesta transformació denota una major tolerància envers l'acceptació de feines de qualsevol tipus, molt especialment entre alguns col·lectius com ara la població amb la parella a l'atur, la població menys qualificada i la població estrangera, que semblen els més necessitats en l'actual context de crisi, a causa de l'asfixia econòmica que pateixen.

2.3. Efectes de la crisi entre la població ocupada: l'evolució dels salariis

Fins ara s'han analitzat les repercussions que ha tingut la crisi en el procés de reestructuració del mercat de treball i de quina manera ha impactat l'atur en la població metropolitana i catalana. Però la crisi no només ha comportat destrucció d'ocupació, sinó que les condicions laborals de la població que manté la seva feina també s'han anat modificant, afectant particularment als salariis. És per això que aquest apartat se centra en l'anàlisi de l'evolució dels salariis de la població ocupada a Catalunya²⁴ entre el període de precrisi i el de crisi.

Com es pot observar a la Figura 40, l'evolució del salari/hora no ha estat gaire diferent entre homes i dones pel que fa a la forma que dibuixen els salariis en el temps, de fet els resultats continuen mostrant una tendència històrica que situa el salari/hora mitjà femení per sota del masculí, tot i que també s'ha de dir que l'any 2011 aquestes mitjanes es van apropar força. Durant el període anterior a la recessió econòmica, els salariis reals (actualitzats en euros de 2011), tant d'homes com

de dones, es van mantenir estables, mentre que els dos primers anys de la crisi sembla que el salari/hora mitjà tendia a pujar una mica, segurament perquè al començament de la crisi els acomiadaments van afectar sobretot els treballadors en situació més precària. En canvi, a partir del 2011 es detecta una caiguda important del salari/hora mitjà, en particular dels homes, que va passar dels 9,8 €/hora que registraven el 2010 als 8,7 €/hora, mentre que entre les dones la reducció no ha estat significativa (dels 8,9 €/hora el 2010 als 8,5 €/hora el 2011). Així, com s'ha dit abans, la davallada dels salariis masculins davant la relativa estabilitat dels femenins ha reduït la desigualtat salarial entre sexes mesurada per la ràtio entre el salari/hora mitjà dels homes i el de les dones, que ha caigut de l'1,15 el 2006 fins a l'1,02 el 2011.

Si a l'anàlisi anterior per sexes s'afegeix la classe social, es pot observar que la pèrdua més important ha estat dins dels estrats socials superiors i, especialment, entre els homes. Tal com mostra la Figura 41, la caiguda dels salariis de directius i professionals és el doble d'intensa entre els homes (variació percentual entre els anys 2006 i 2011 del -14,7%) que no pas entre les dones (variació percentual entre els anys 2006 i 2011 del -7,0% que no és estadísticament significativa). En canvi, pel que fa a la resta de classes, l'evolució del salari/hora mitjà és molt més estable i no es produeixen diferències significatives independentment del sexe. Una conseqüència d'aquesta evolució a la baixa dels salariis dels estrats socials superiors ha estat que la desigualtat entre classes assalariades a Catalunya ha minvat a causa de la crisi. Si es comparen les ràtios entre les medianes del salari/hora de cada classe social s'observa que, tant per a homes com per a dones, les distàncies entre classes són ara més curtes en tots els casos (Figura 42).

FIGURA 40. Evolució dels salariis per hora segons sexe. Catalunya, 2006-2011 (euros constants 2011)

	Homes		Dones	
	Mitjana	[Interval de confiança*]	Mitjana	[Interval de confiança*]
2006	9,56	9,18-9,94	8,33	8,00-8,66
2007	9,39	9,01-9,77	8,26	7,90-8,62
2008	9,15	8,79-9,50	8,33	8,02-8,64
2009	9,64	9,23-10,05	8,74	8,35-9,12
2010	9,77	9,34-10,19	8,89	8,50-9,27
2011	8,69	8,45-8,92	8,51	8,26-8,76

*95%

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*; i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

²⁴ Aquesta anàlisi no s'ha pogut reproduir per a l'AMB ja que no es disposava de dades evolutives estadísticament significatives per a aquest àmbit territorial.

FIGURA 41. Evolució dels salaris per hora segons sexe i classe social. Catalunya, 2006-2011 (euros constants 2011)

	Homes			Dones
	Mitjana	[Interval de confiança*]	Mitjana	[Interval de confiança*]
Directius i professionals				
2006	12,85	11,95-13,74	11,35	10,63-12,08
2007	12,63	11,62-13,63	11,41	10,58-12,25
2008	12,39	11,56-13,21	11,02	10,23-11,82
2009	13,52	12,72-14,31	11,83	11,05-12,61
2010	12,69	11,90-13,49	11,81	11,00-12,62
2011	10,99	10,48-11,51	10,68	10,31-11,04
Ocupacions intermèdies				
2006	9,22	8,65-9,80	8,04	7,59-8,49
2007	9,56	9,02-10,09	8,04	7,60-8,48
2008	9,34	8,67-10,02	8,17	7,77-8,57
2009	9,6	8,84-10,36	8,33	7,75-8,91
2010	9,48	8,51-10,44	8,61	8,14-9,08
2011	8,81	8,24-9,39	8,43	7,82-9,03
Classe treballadora				
2006	7,72	7,42-8,01	6,03	5,79-6,27
2007	7,43	7,12-7,73	6,06	5,75-6,37
2008	7,36	7,05-7,67	6,45	6,09-6,81
2009	7,30	6,88-7,72	6,35	6,01-6,69
2010	7,55	7,23-7,86	6,33	6,01-6,66
2011	7,37	7,14-7,60	6,53	6,25-6,81

*95%

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 42. Ràtios entre medianes del salari/hora entre classe social segons sexe. Catalunya, 2006 i 2011

	Homes		Dones	
	2006	2011	2006	2011
*Classe I/Classe II	1,35	1,21	1,38	1,34
**Classe I/Classe III	1,59	1,40	1,77	1,68
***Classe II/Classe III	1,18	1,16	1,29	1,25

* Directius i professionals/Ocupacions intermèdies.

** Directius i professionals/Classe treballadora.

*** Ocupacions intermèdies/Classe treballadora.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

Però ni el salari/hora mitjà, ni la mediana de la distribució, diuen res sobre com ha variat la desigualtat dintre de cada classe social. En canvi, l'estimació de l'evolució de les ràtios entre els percentils dels salaris de cada classe social sí que ofereix informació rellevant en aquest sentit. La Figura 43 confirma que entre els homes la caiguda del salari/hora mitjà ha estat més intensa entre els directius i professionals que no pas entre la resta d'ocupacions i, a més, que la davallada ha estat més gran en els salaris més elevats. Aquesta tendència es veu reflectida en l'evolució entre el 2006 i el 2011 de les ràtios 90/10 i 90/50 per a la classe de directius i professionals, que relacionen respectivament els salaris dels que més cobren amb els que menys cobren i dels que més cobren amb la mediana. Aquestes ràtios disminueixen més que en cap altra classe social, alhora que és l'única classe social on millora la ràtio 10/50 (relació entre els salaris més baixos i la mediana). Per tant, tot plegat indica que entre els homes d'aquesta classe social les desigualtats de salaris s'han escurçat amb l'arribada de la crisi.

En sentit contrari, els homes de classe treballadora que han mantingut els seus llocs de treball han sofert un augment de la desigualtat intra classe, sobretot a causa de la caiguda més acusada dels

salaris més baixos. Això es desprèn de la tendència creixent que presenten les ràtios 75/25 i 90/10 per aquesta classe social (variació percentual entre els anys 2006 i 2011 del 5,6% i del 0,9%), que indica l'increment de la desigualtat entre els que més cobren i els que menys cobren, mentre que la ràtio 10/50 (-8,82%), que relaciona els salaris més baixos amb la mediana, decreix amb més intensitat que la ràtio 90/50, que relaciona els salaris més alts amb la mediana (-6,85%). Malgrat això, tal com s'havia apuntat anteriorment el conjunt de la distribució de salaris en aquesta classe s'ha reduït molt menys que la resta de classes a tenor de la variació percentual que presenta la mediana entre el 2006 i 2011 (-1,9%).

En el cas de les dones, però, l'evolució de la desigualtat salarial entre classes socials, té la particularitat que només experimenten un augment de la desigualtat interna les dones de la classe treballadora, mentre que la resta de classes han compactat més els seus salaris. Com es pot observar amb l'evolució de les ràtios entre percentils de la Figura 43, la reducció relativa de la desigualtat salarial extrema a les classes de directius i professionals i a les ocupacions intermèdies expressada per la variació percentual entre els anys 2006 i 2011 de les ràtios 90/10 i 75/25 (-11,9% i -7,6% en el cas dels directius i professionals, i -6,8% i -22,5% en el

FIGURA 43. Evolució dels indicadors de desigualtat del salari/hora segons sexe i classe social. Catalunya, 2006 i 2011

	Directius i professionals			Ocupacions intermèdies			Classe treballadora			
	Homes	2006	2011	Variació %	2006	2011	Variació %	2006	2011	Variació %
Mediana	11,99	10,35	-13,68		8,89	8,57	-3,6	7,54	7,40	-1,86
Ràtios percentils										
90/10	2,85	2,58	-9,47	2,37	2,34	-1,27	2,14	2,16	0,93	
90/50	1,71	1,62	-5,26	1,49	1,44	-3,36	1,46	1,36	-6,85	
10/50	0,60	0,63	5,00	0,63	0,62	-1,59	0,68	0,62	-8,82	
75/25	1,72	1,59	-7,56	1,71	1,47	-14,04	1,44	1,52	5,56	
	Directius i professionals			Ocupacions intermèdies			Classe treballadora			
Dones	2006	2011	Variació %	2006	2011	Variació %	2006	2011	Variació %	
Mediana	10,46	10,51	0,48	7,59	7,83	3,16	5,9	6,25	5,93	
Ràtios percentils										
90/10	2,60	2,29	-11,92	2,37	2,21	-6,75	1,87	2,04	9,09	
90/50	1,61	1,46	-9,32	1,50	1,51	0,67	1,37	1,45	5,84	
10/50	0,62	0,64	3,23	0,64	0,68	6,25	0,73	0,71	-2,74	
75/25	1,71	1,58	-7,6	1,91	1,48	-22,51	1,36	1,42	4,41	

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

cas de les ocupacions intermèdies) indicaria aquesta compactació de salari, mentre que l'increment d'aquestes mateixes ràtios en el cas de la classe treballadora (9,1% i 4,4%, respectivament) revela l'augment de la desigualtat salarial entre les dones d'aquest estrat social.

En general, si s'observa l'evolució de la distribució dels salariis de tota la població assalariada, amb independència de les hores treballades, es constata que, abans de la crisi no hi havia una tendència clara que apuntés cap a una polarització salarial. La recessió va produir inicialment un augment de la polarització durant els dos primers anys, però el 2011 es produeix una forta implosió dels salariis cap als estrats intermedis (Figura 44). Això és el que reflecteix la disminució de la proporció de treballadors amb salari baixos –definitos com aquells situats per sota del 50% de la mediana dels salariis– i de treballadors amb salari alt –definitos com aquells situats per sobre del 150% de la mediana dels salariis. Els primers, els treballadors amb salari baixos, cauen del 10% en el que s'havien estat mouent entre 2006 i 2010, fins al 7,7% el 2011,

mentre que la proporció de treballadors amb salari alt cau des del 12% o 13% durant el període 2006-2010 fins a situar-se per sota del 10% el 2011 (9,6%). No obstant això, el fet que aquesta implosió salarial es manifesti només el 2011, sense que hi hagi tendència similar els anys anteriors, fa necessària una certa prudència a l'hora d'interpretar aquests resultats, fins que no es disposin d'altres dades que confirmen la consolidació d'aquesta tendència.

Deixant de banda els assalariats, els treballadors autònoms i els petits empresaris han experimentat també una caiguda important en les seves rendes per treball des que va començar la crisi i que s'ha accentuat l'any 2011. Aquesta baixada d'ingressos l'han patit sobretot els autònoms i petits empresaris menys qualificats. Entre els individus que treballen per compte propi que tenen estudis de secundària o inferiors els ingressos mitjans per treball van ser un 43% inferiors el 2011 respecte als guanys del 2006 (Figura 45). D'aquesta manera, entre la població ocupada, aquest perfil professional es perfila com un dels principals afectats per la recessió econòmica en termes de reducció d'ingressos.

FIGURA 44. Proporció d'assalariats segons estrats salarials. Catalunya, 2006-2011

	<50%	50 a 150%	>150%	Total
2006	10,1	77,5	12,4	100,0
2007	10,1	77,0	12,9	100,0
2008	10,2	78,0	11,8	100,0
2009	11,0	76,0	13,0	100,0
2010	13,5	72,5	14,0	100,0
2011	7,7	82,7	9,6	100,0

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 45. Evolució del ingressos mitjans dels autònoms i petits empresaris amb estudis de secundària o inferiors. Catalunya, 2006-2011

	Mitjana (Euros)	[Interval de confiança*] (Euros)	
2006	9.052	7.541	10.562
2007	8.721	6.722	10.720
2008	11.813	9.575	14.051
2009	9.489	7.200	11.778
2010	9.899	6.038	13.759
2011	5.014	3.768	6.259

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

²⁵ Les dades d'ingressos per treball per compte propi fan referència a l'any anterior, en aquest cas farien referència al 2010.

3. Crisi i condicions de vida: les seqüeles de la recessió econòmica en la societat metropolitana i catalana

L'anomenada Agenda de Lisboa aprovada pel Consell Europeu l'any 2000 va fer una declaració formal en defensa de l'eradicació de la pobresa a la Unió Europea l'any 2010. Passat el termini fixat, el resultat no pot ser més decebedor. A Catalunya, la pobresa no tan sols no ha baixat, sinó que arran de la crisi s'ha incrementat molt el risc de pobresa infantil. En aquest apartat s'analitza l'evolució de la pobresa, relacionant-la amb l'evolució del mercat de treball i l'estrucció ocupacional de Catalunya²⁶.

La pobresa es pot mesurar en termes relatius o absoluts, i és molt diferent l'evolució que acostumen a seguir totes dues mesures. No és infreqüent que augments de pobresa relativa vagin acompanyats de reduccions en la pobresa absoluta i viceversa. Resulta més fàcil entendre aquests processos si es té en compte simultàniament com s'altera la distribució de la renda familiar disponible entre els estrats socials, raó per la qual, en aquest apartat, es du a terme una descripció tant de les desigualtats de renda com de la pobresa monetària. La pobresa monetària, però, és un enfocament parcial de la pobresa que requereix informació addicional sobre les condicions de vida de les persones. És per això que per completar la comprensió d'aquest fenomen s'han analitzat també alguns dels indicadors de privació material més comuns en les estadístiques oficials de la Unió Europea. Aquesta perspectiva no esgota les dimensions de la pobresa, ja que hi ha elements d'exclusió social que provoquen pobresa i que no estan tan directament vinculats amb la capacitat de compra de les famílies, com ara la manca d'habilitats cognitives, la salut precària o la incapacitat per exercir drets cívics i polítics, entre d'altres. Aquestes dimensions de l'exclusió social, però, no s'han tingut en compte en aquest estudi, que es limita a l'anàlisi de les qüestions estrictament monetàries i de consum.

3.1. L'evolució de la distribució de la renda familiar a Catalunya (2006-2011)

La Figura 46 presenta l'evolució dels indicadors de desigualtat de Gini, d'Atkinson²⁷ i d'entropia generalitzada²⁸. Els valors de l'índex d'Atkinson, com el coeficient de Gini, oscil·len entre 0 i 1, i indiquen major desigualtat en la societat com més a prop de l'1 se situen. En canvi, el valor de l'índex d'entropia generalitzada pot variar entre 0 i ∞ , raó per la qual és menys intuïtiu a l'hora de percebre un límit de desigualtat absoluta. En qualsevol cas, tots aquests indicadors han de ser llegits interpretant que hi ha un augment de la desigualtat quan n'augmenten els valors. Els resultats mostren que a Catalunya ja hi havia una tendència a l'augment de les desigualtats en la distribució de la renda personal equivalent disponible²⁹ abans de la crisi financer, que aquesta tendència es freua una mica els últims anys del període de bonança, per accelerar-se de nou a mesura que la depressió econòmica s'agreuja. Aquesta dada podria semblar contradictòria amb la compactació salarial que hem descrit en la secció anterior, però el lector ha de tenir en consideració que la renda personal equivalent disponible és la renda per càpita dels individus estimada a partir de "tots" els ingressos nets de la llar. Aquesta renda està condicionada, doncs, pel nombre de membres actius a la llar que estan ocupats, pel nombre de membres dependents, i per les transferències públiques i privades rebudes al marge del mercat de treball.

Els valors dels percentils de la distribució proporcionen una mirada més detallada sobre l'evolució de la desigualtat social sobre la base de la renda personal equivalent disponible (Figura 47). La ràtio entre els percentils 90 (rendes superiors) i 10 (rendes inferiors) ha crescut de manera continuada des de l'any 2006³⁰, però la crisi, en només tres anys, ha disparat aquesta desigualtat entre els extrems de la distribució de la renda disponible, fent augmentar la ràtio 90/10 en un 25,1% durant aquest curt període, passant del 3,9 al 4,9. Aquest augment és degut a la caiguda abismal de les rendes més baixes en un context de contracció generalitzada de la renda personal disponible en tots els estrats socials, un fet que queda reflectit en les caigudes dels percentils inferiors de la distribució de la renda. Així, tal com es pot observar a la Figura 47, el percentil 10 de la distribució es va encongrir el 2011 un 28,9% en relació amb el 2008, mentre que el percentil 25 es va reduir gairebé en un 18% durant el mateix període.

²⁶ Atès que no es disposa de dades evolutives estadísticament significatives per a l'AMB no s'ha pogut efectuar aquesta anàlisi per a aquest àmbit territorial.

²⁷ L'índex d'Atkinson ha estat calculat amb dos valors normatius d'aversió a la desigualtat ($=0,5$ i $=1$), els quals s'han mantingut constants en el càlcul per a tots els anys de l'observació. Aquest índex indica, per a cada grau suposat d'aversió a la desigualtat, la proporció de renda disponible total que hom podria sacrificar per aconseguir una major igualtat sense disminuir el benestar social col·lectiu.

²⁸ Aquest indicador s'ha estimat amb un valor de sensibilitat a la desigualtat de renda igual a 2, que el fa especialment sensible a les desigualtats en el tram superior de la distribució de la renda, mentre que el de Gini és més sensible en els trams intermedis.

²⁹ La renda personal equivalent disponible ha estat estimada aplicant l'escala d'equivalència de l'OECD reformada d'acord amb la renda disponible de la llar. Aquesta escala pondera per 1 el primer adult de la llar, per 0,5 cada adult addicional, i per 0,3 cada membre de la llar menor de 16 anys.

³⁰ Les dades de renda familiar es refereixen a l'any anterior al que es reflecteix a l'informe.

FIGURA 46. Distribució de la renda personal equivalent disponible* atenent a diferents indicadors de desigualtat**. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Índex de Gini	0,280	0,300	0,290	0,290	0,310	0,330
Índex d'Atkinson ($\epsilon=0,5$)	0,070	0,075	0,074	0,079	0,090	0,108
Índex d'Atkinson ($\epsilon=1$)	0,164	0,174	0,189	0,245	0,255	0,322
Índex d'entropia generalitzada ($\epsilon=2$)	0,139	0,176	0,159	0,140	0,169	0,222

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

** En el càlcul d'aquests indicadors, les rendes negatives s'han tractat amb el valor '1'.

Font: INE, Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010, i Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

FIGURA 47. Ràtios entre percentils de la renda personal equivalent disponible anual*. Població de 16 i més anys. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Variació % 2008-2011
Ràtios entre percentils**							
90/10	3,82	3,90	3,91	3,87	4,16	4,89	25,1
90/50	1,81	1,89	1,86	1,82	1,92	1,91	2,7
10/50	0,47	0,49	0,48	0,47	0,46	0,39	-18,8
75/25	1,95	2,04	1,95	2,03	2,1	2,16	10,8
Valors dels percentils (euros constants)							
10	7.517	7.344	7.507	7.290	6.769	5.335	-28,9
25	10.865	10.640	11.359	10.637	10.220	9.315	-18,0
50	16.001	15.276	15.892	15.586	15.258	14.694	-7,5
75	21.218	21.454	22.276	21.669	21.579	20.855	-6,4
90	28.883	28.999	29.443	28.489	28.999	28.625	-2,8

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

** El càlcul d'aquests ràtios s'ha realitzat a partir dels valors dels punts de tall dels percentils corresponents en la distribució de la renda equivalent disponible anual.

Font: INE, Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010, i Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

En termes d'estratificació econòmica de la població, la societat catalana està vivint un procés de polarització que no s'explica només per la crisi iniciada l'any 2008. Tal com es pot veure a la Figura 48, ja des de l'any 2006, decau de manera continuada la proporció de població amb una renda personal disponible situada entre el 50% i el 150% de la mediana de la renda, passant entre el 2006 i el 2011 del 69,3% al 61,5%. El grup de població que se situa entre aquests percentatges de la mediana de la renda conforma el que es podria anomenar la "classe mitjana" en termes purament monetaris, d'aquí que la seva contracció com a grup social es tradueix en un increment de la polarització de la desigualtat social. Durant els anys previs a la crisi, entre el 2006 i el 2008, l'aprimament d'aquest estrat intermedi es produeix com a conseqüència del creixement dels estrats de població més rica. La Figura 48 mostra com el percentatge de població amb una renda personal disponible situada per sobre del 150% de la mediana es va incrementant des del 2006 fins al 2008, passant del 18,9% al 22,4%. Però amb l'arribada de la crisi, a partir de l'any 2008, aquest increment de la població amb rendes superiors s'atura, i dóna pas a un procés d'eixamplament notable de la "classe baixa" que passa del 10,7% l'any 2008 al 16,1% l'any 2011. Classe baixa formada per la població que disposa de rendes inferiors al 50% de mediana, i que la si-tuen per sota del llindar de risc a la pobresa fixat per l'Eurostat³¹. En aquest sentit, el procés de polarització social una vegada comença la crisi deixaria

d'estar explicat pel creixement relatiu de la població amb rendes més elevades, i passaria a explicar-se per l'augment del volum de població amb rendes baixes.

Aquestes dades mostren una tendència a la polarització econòmica que no és exclusiva de Catalunya (OECD, 2008), però pot dur a una perspectiva errònia si d'aquesta s'infereix la desaparició de les classes mitjanes, enteses les classes mitjanes en el seu significat sociològic. La classe "mitjana" econòmica és una barreja d'estrats socials entre els quals són majoria els de classe treballadora: els treballadors semiqualificats i empleats en ocupacions rutinàries són més del 40% dels efectius, seguits en importància pel grup d'en-carregats i administratius qualificats (més del 20%), i els autònoms i petits empresaris (10%), als quals cal afegir desocupats de llarga durada (10%). De fet, entre el 70% i el 80% de la classe treballadora se situa en aquest estrat intermedi de renda. Mentre que la classe "baixa", en termes estrictament monetaris, està igualment formada per una barreja de classe treballadora (30%) i classe mitjana (autònoms i petits empresaris 20%) més un 25% de desocupats. Són els estrats més rics, els que realment representen a la classe mitjana sociològica, ja que estan formats en un 60% per directius, professionals i empleats qualificats d'oficina. Dit això, la polarització social semblaria que no és atribuïble tant a un suposat afebliment de classes mitjanes com al deteriorament de les condicions de vida de la classe treballadora. Però hi ha indicis que aquest deteriorament no és homogeni dins les classes socials.

FIGURA 48. Distribució de la població segons renda equivalent disponible anual* (total de població). Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<50%	11,8	10,5	10,7	10,8	12,9	16,1
50 a 150%	69,3	68,1	67,8	66,9	64,7	61,5
>150%	18,9	21,5	21,6	22,4	22,5	22,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Creixement percentual anual acumulat						
<50%		-11,0	-9,3	-8,5	9,3	36,4
50 a 150%		-1,7	-2,2	-3,5	-6,6	-11,3
>150%		13,8	14,3	18,5	19,0	18,5

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*; Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

³¹ El llindar de risc de pobresa l'ha fixat Eurostat en el 60% de la mediana de la distribució de la renda personal equivalent disponible.

Per tal d'aprofundir més en l'anàlisi sobre la part de desigualtat de renda explicada per les desigualtats entre classes i sobre la part de desigualtat de renda explicada per les desigualtats internes entre els membres d'una mateixa classe social, s'ha estimat la descomposició de l'índex d'entropia generalitzada. Els valors que ofereix aquest indicador sobre la desigualtat entre classes indiquen la desigualtat que hi hauria a Catalunya si tots els individus de cada classe social disposessin de la renda familiar disponible mitjana de la seva classe social, mentre que els que ofereix en relació amb la desigualtat intra classes indica la desigualtat entre els membres de la mateixa classe. A partir dels resultats d'aquest indicador es pot precisar que l'augment de la desigualtat social que s'està produint en els darrers anys no s'explica tant per l'increment de la desigualtat entre les classes socials, sinó per l'augment de la desigualtat que s'està produint in-

ternament en cada classe social. A la Figura 49 es pot observar que tant la desigualtat interna de les classes socials com la desigualtat entre classes ha crescut entre el 2006 i el 2011, però més del 80% de la desigualtat de renda disponible entre els individus residents a Catalunya s'explica per les desigualtats internes dins de cada classe social, i aquesta mena de desigualtat és cada cop més rellevant en tant que, si l'any 2006 expliava el 81,3% de la desigualtat total, el 2011 n'explica gairebé el 87%.

Una altra forma d'aproximar-se a les desigualtats de renda disponible és fer-ho a partir de l'anàlisi de les desigualtats que es produeixen entre les diferents fonts d'ingressos de les llars. La Figura 51 mostra la descomposició de l'índex de Gini segons la contribució que té a la desigualtat total cada una de les fonts d'ingressos més importants de les llars catalanes. Aquestes són: les rendes del treball, les transferències públiques i les

FIGURA 49. Descomposició de l'índex d'entropia generalitzada ($\varepsilon=2$) de la renda equivalent disponible anual* segons classes socials. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Desigualtat intra classes	0,113	0,149	0,138	0,113	0,137	0,193
Desigualtat entre classes	0,026	0,027	0,021	0,027	0,032	0,029
Percentatges sobre IEG ($\varepsilon=2$)						
Intra classes	81,29	84,66	86,79	80,71	81,07	86,94
Entre classes	18,71	15,34	13,21	19,29	18,93	13,06

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 50. Desigualtat interna de la renda equivalent disponible anual* segons classes socials. Catalunya, 2006, 2008 i 2011

	2006		2008		2011	
	Índex d'entropia generalitzada ($\varepsilon=2$)	Índex de Gini	Índex d'entropia generalitzada ($\varepsilon=2$)	Índex de Gini	Índex d'entropia generalitzada ($\varepsilon=2$)	Índex de Gini
Directius i professionals d'alt rang	0,122	0,270	0,184	0,311	0,173	0,296
Directius i professionals de rang mitjà	0,084	0,218	0,103	0,248	0,167	0,277
Administratius qualificats	0,068	0,203	0,095	0,237	0,122	0,270
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	0,159	0,313	0,241	0,356	0,380	0,397
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	0,125	0,273	0,129	0,271	0,208	0,346
Encarregats i supervisors	0,115	0,242	0,110	0,239	0,106	0,253
Treballadors semiqualificats de serveis	0,127	0,272	0,109	0,252	0,162	0,272
Treballadors semiqualificats de la indústria	0,088	0,229	0,087	0,228	0,158	0,259
Treballadors no qualificats	0,097	0,235	0,118	0,261	0,137	0,258
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	0,160	0,293	0,213	0,296	0,322	0,353

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

rendes que les llars obtenen tant de rendiments del seu patrimoni com de transferències privades provinents d'altres llars de familiars, amics o cone-guts. En aquesta Figura s'inclou, en primer lloc, la proporció de la renda mitjana que prové de cada font d'ingressos, i, en segon lloc, el valor de l'índex de Gini que té cada font d'ingressos, oferint informació sobre el nivell de desigualtat en la distribució de cada font d'ingressos entre la població. Així doncs, es pot observar que les transferències públiques a les famílies, per exemple, representen al voltant d'una cinquena part de la renda personal equivalent dels catalans, i estan distribuïdes entre la població de manera més desigual que les rendes del treball (índex de Gini de 0,71 i de 0,44, respectivament, l'any 2006).

Però per tal de valorar l'efecte de les transferències públiques en la desigualtat total no n'hi ha prou de considerar el nivell de desigualtat en la distribució entre la població, ja que una distribució desigual, però concentrada en els estrats més pobres del país, hauria de contribuir a reduir la desigualtat de renda entre la població. Una aproximació respecte dels segments on es concentren les transferències socials es pot esbrinar a partir de la correlació existent entre aquest tipus de font i la distribució de la renda disponible total, la qual també s'inclou a la Figura 51. En la mesura que aquesta correlació sigui més elevada i positiva, les transferències socials es concentraran més entre els segments rics de la distribució de la renda. Per contra, si aquesta correlació és elevada, però negativa, significarà que les transferències estan més concentrades entre els estrats més pobres

de la societat. Per tant, atès que els resultats mostren una correlació de les transferències socials públiques molt baixa respecte de la distribució de la renda total dels individus, es pot deduir que l'accés a aquestes transferències no es troba associat amb cap dels estrats de renda. No obstant això, cal dir que la crisi ha provocat un major desplaçament de les transferències públiques en benefici dels grups més benestants (la correlació canvia de 0,00 a 0,12). Aquest efecte es produeix segurament perquè les prestacions d'atur han augmentat la seva presència com a font de ingressos en llars amb ingressos mitjans i alts. Ja s'ha vist a la secció dedicada al mercat de treball que les prestacions d'atur tenen ara una cobertura poc progressiva, i beneficien més els estrats més benestants del mercat laboral i deixen sense protecció els treballadors menys qualificats. Per això, no ha de semblar estrany que, arran de la crisi econòmica, les transferències públiques estiguin contribuint a l'augment de la desigualtat, atès que les prestacions d'atur són, després de les pensions de jubilació, la partida més important de transferències públiques a les famílies.

Per tal d'acabar d'analitzar aquesta qüestió, a continuació es mostra com ha evolucionat, entre els anys 2006 i 2011, la mitjana de la renda familiar disponible anual per decils segons les fonts d'ingressos de les llars (Figura 52). Els resultats indiquen que, efectivament, des de l'inici de la crisi, les transferències socials públiques han perdut pes en la composició dels ingressos de les llars amb rendes familiars més baixes, per exemple, les situades als tres decils inferiors de la distribució de la renda, mentre que aquesta font d'ingressos s'ha incrementat en la resta de llars amb rendes més altes, situades entre els decils 4 i 10 de la distribució

FIGURA 51. Desigualtat interna de la renda equivalent disponible anual* segons la font d'ingressos. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Percentatge sobre la renda equivalent disponible anual						
Ingressos del treball	79,0	78,8	78,2	74,3	72,3	72,0
Rendes de capital i familiars	2,7	3,0	3,5	3,2	3,2	3,4
Transferències públiques	18,3	18,3	18,3	22,5	24,6	24,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Índex de Gini de cada font de ingressos						
Ingressos del treball	0,440	0,440	0,430	0,460	0,510	0,530
Rendes de capital i familiars	0,920	0,920	0,930	0,920	0,910	0,920
Transferències públiques	0,710	0,710	0,720	0,690	0,670	0,720
Correlació amb la distribució de la renda						
Ingressos del treball	0,860	0,860	0,840	0,810	0,820	0,820
Rendes de capital i familiars	0,410	0,480	0,570	0,420	0,440	0,450
Transferències públiques	-0,070	-0,040	-0,010	0,080	0,070	0,220
Contribució de cada font de ingressos a la desigualtat total						
Ingressos del treball	99,4	97,4	94,4	92,0	92,5	85,7
Rendes de capital i familiars	3,4	4,2	6,2	4,1	3,9	3,8
Transferències públiques	-2,8	-1,7	-0,6	4,0	3,7	10,5

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 52. Evolució de la renda equivalent disponible mitjana anual* per decils segons fonts d'ingressos (actualitzada en euros del 2011). Catalunya 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Variació % 2008-2011
Decil 1							
Ingressos del treball	2.456	2.701	2.965	1.883	1.760	1.206	-59,3
Rendes de capital i familiars	179	219	267	195	134	280	4,9
Transferències públiques	1.737	2.064	1.666	1.577	1.449	1.334	-19,9
Total	4.570	4.770	4.721	3.575	3.299	2.519	-46,6
Decil 2							
Ingressos del treball	4.995	4.572	4.404	4.158	3.966	3.338	-24,2
Rendes de capital i familiars	124	114	324	219	195	209	-35,5
Transferències públiques	2.743	3.232	3.994	3.587	3.324	2.595	-35,0
Total	8.335	8.154	8.782	8.102	7.672	6.923	-21,2
Decil 3							
Ingressos del treball	6.208	5.954	6.942	6.270	5.624	5.181	-25,4
Rendes de capital i familiars	136	213	196	226	131	135	-31,1
Transferències públiques	3.626	3.716	3.621	3.531	4.118	3.100	-14,4
Total	10.490	10.289	10.987	10.152	9.780	9.349	-14,9
Decil 4							
Ingressos del treball	7.871	7.562	9.377	7.524	6.273	6.247	-33,4
Rendes de capital i familiars	203	374	394	345	374	215	-45,4
Transferències públiques	3.501	3.744	3.048	4.124	4.722	3.803	24,8
Total	12.485	12.285	12.808	11.953	11.677	11.508	-10,1
Decil 5							
Ingressos del treball	11.071	10.668	11.174	9.237	8.310	7.643	-31,6
Rendes de capital i familiars	271	384	185	271	362	368	98,9
Transferències públiques	2.697	2.651	3.037	4.329	4.817	3.990	31,4
Total	14.844	14.058	14.511	14.016	13.704	13.486	-7,1
Decil 6							
Ingressos del treball	12.379	12.587	12.471	11.990	10.894	9.679	-22,4
Rendes de capital i familiars	459	161	312	340	420	318	1,9
Transferències públiques	2.788	2.579	3.371	3.412	4.080	3.647	8,2
Total	16.544	15.901	16.432	15.967	15.768	15.606	-5,0
Decil 7							
Ingressos del treball	14.504	14.548	15.003	14.235	13.762	11.527	-23,2
Rendes de capital i familiars	425	382	443	241	360	379	-14,4
Transferències públiques	2.783	2.671	3.172	3.580	3.895	3.835	20,9
Total	18.559	18.268	18.748	18.147	18.253	17.871	-4,7
Decil 8							
Ingressos del treball	16.584	17.032	17.995	16.300	16.703	13.948	-22,5
Rendes de capital i familiars	346	473	464	595	310	427	-8,0
Transferències públiques	3.354	3.190	3.000	3.896	3.883	3.318	10,6
Total	20.914	21.009	21.582	20.898	21.236	20.849	-3,4
Decil 9							
Ingressos del treball	21.279	21.849	22.284	21.103	20.975	17.932	-19,5
Rendes de capital i familiars	344	376	465	612	1.127	553	18,9
Transferències públiques	2.472	2.703	2.407	2.893	3.371	3.095	28,6
Total	24.953	25.119	25.710	24.872	25.899	25.105	-2,4
Decil 10							
Ingressos del treball	30.980	33.738	32.867	29.449	32.455	24.554	-25,3
Rendes de capital i familiars	1.287	1.678	2.347	1.537	1.713	1.542	-34,3
Transferències públiques	2.661	2.630	3.128	3.659	4.037	3.673	17,4
Total	36.145	38.378	38.581	34.884	38.402	38.343	-0,6

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

de la renda. Les llars situades al segon decil de la distribució de la renda serien les que major pes de les transferències socials públiques haurien perdut des que va començar la crisi. En concret, el 2011, rebien quanties que són un 35,0% inferiors a les que rebien el 2008. En canvi els estrats de població que més han vist incrementar els seus ingressos a partir de prestacions socials són els que tenen un nivell de renda familiar situat entre el quart i el cinquè decil de la distribució general de la renda, els quals, el 2011, han vist augmentat aquest tipus d'ingressos en un 24,8% i en un 31,4%, respectivament. La transformació en perceptors de prestacions d'atur de molts individus situats en els trams mitjans i superiors de la distribució de la renda, més l'esgotament dels drets a la prestació de l'atur dels que van perdre la feina a l'inici de la crisi, i l'enduriment en l'accés a prestacions assistencials com les del Programa de rendes mínimes d'inserció, segurament expliquen aquesta tendència regressiva en la component redistributiva de les transferències públiques.

Els resultats de la Figura 52 presenten clarament també que durant el període de crisi, entre 2008 i 2011, la caiguda de la mitjana de renda familiar disponible anual ha estat progressivament de major intensitat a mesura que el nivell de renda de la població és més baix, la qual cosa il·lustra de manera contundent la desigualtat amb què la recessió econòmica està colpejant la població catalana. Com es pot observar, la població que se situa en el decil inferior de la distribució de la renda (decil 1) i que, per tant, perceben les rendes més baixes, tenien el 2011 un 46,6% menys de renda familiar disponible

respecte l'any 2008. La població que se situa al segon decil va registrar una caiguda de la renda el 2011 del 21% respecte el 2008; i així successivament, de manera que la pèrdua relativa de renda és cada cop menor a mesura que la població se situa en decils superiors de la distribució de la renda, fins arribar a la població que es troba al decil més elevat (decil 10), la de rendes més altes, en què la caiguda de renda ha estat pràcticament imperceptible, tan sols d'un 0,62%.

Un altre efecte de la recessió econòmica ha estat la disminució de la desigualtat de la renda entre grups d'edat, tot i que aquest fet té molt poca rellevància, ja que, fins i tot abans de la crisi, la desigualtat entre grups etaris no explicava més que un 1,4% del total de la desigualtat social a Catalunya (Figura 53). Malgrat això, la desigualtat de renda actual entre grups etaris resulta cabdal per entendre la futura mobilitat social intergeneracional, ja que una distribució de la renda escorada en contra de la població més jove, i especialment en contra dels infants, augmenta el seu risc de viure en condicions de pobresa, perjudica el desenvolupament de les seves potencialitats i contribueix a l'autoreproducció de les desigualtats i de la pobresa. I és precisament això el que s'ha produït a Catalunya arran de la crisi. Si un grup etari ha sortit perjudicat amb la crisi econòmica, aquest ha estat el dels menors d'edat. La ràtio entre la proporció de renda consumida³² pels menors de 16 anys i el pes demogràfic³³ que presenta aquest grup d'edat en relació amb el total de població s'ha reduït més d'un 6% entre els anys 2008 i 2011, passant del 0,96 al 0,90. La qual cosa vol dir que la proporció de renda agregada que rep aquest col·lectiu és menor de la que li correspondria en relació amb el seu pes demogràfic.

FIGURA 53. Desigualtat interna de la renda equivalent disponible anual* segons grups d'edat. Catalunya, 2006, 2008 i 2011

	2006	2008	2011
Ràtio renda consumida/població segons grups d'edat			
Menors de 16 anys	1,00	0,96	0,90
De 16 a 30 anys	1,00	0,95	0,99
De 31 a 55 anys	1,07	1,08	1,06
Més de 55 anys	0,90	0,94	0,98
Descomposició de la desigualtat			
Desigualtat intra grups	0,143	0,155	0,226
Desigualtat entre grups	0,002	0,002	0,001
Índex de Gini			
Menors de 16 anys	0,300	0,280	0,350
De 16 a 30 anys	0,260	0,280	0,350
De 31 a 55 anys	0,280	0,280	0,330
Més de 55 anys	0,290	0,300	0,310

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

³² S'entén per renda consumida la proporció de renda agregada del total de població que correspon a aquest grup d'edat concret.

³³ S'entén per pes demogràfic la proporció de població d'aquest grup d'edat concret sobre la base del total de població.

Però aquesta reducció de la proporció de renda consumida pels menors d'edat no va començar amb la crisi, sinó que la situació que ja hi havia en el període anterior no era molt millor que l'actual. L'any 2006, la ràtio tenia un valor d'1, indicant un equilibri en el qual la proporció de renda consumida era equivalent a la proporció de població menor de 16 anys. Aquesta és la situació que presentava també la població jove de 16 a 30 anys, de manera que els segments més joves de la societat es posicionaven, en termes de renda consumida, millor que la població de 55 anys i més, un grup que consumia l'any 2006 un 10% menys de la renda que li pertocaria en relació amb el seu pes demogràfic. En canvi, el grup de 31 a 55 anys era el més privilegiat el 2006 en aquest sentit, amb una ràtio de l'1,07. Tal com mostra la Figura 53, durant els dos anys previs a l'esclat de la depressió econòmica la població jove (de 16 a 34 anys) i els menors d'edat (menors de 16 anys) ja van començar a perdre capacitat de consum, mentre que la resta de població la va augmentar. Entre 2006 i 2008, les ràtios entre la proporció de renda consumida i el pes demogràfic de cada grup d'edat va passar, entre la població menor de 16 anys, de l'1,00 al 0,96, i entre la població de 16 a 30 anys, de l'1,00 al 0,95. En canvi, durant el mateix període, les ràtios de la població de 31 a 55 anys i la dels majors de 55 anys, va passar d'1,07 a 1,08 i de 0,90 a 0,94, respectivament. Amb l'arribada de la crisi econòmica, però, com s'ha comentat

anteriorment, s'ha agreujat particularment la situació dels menors d'edat, mentre que la població jove (de 16 a 30 anys) ha millorat relativament la seva situació, igual que la població de més de 55 anys.

Una possible interpretació de la millora relativa en termes de disponibilitat de renda de la població jove durant el període de recessió econòmica podria tenir relació amb un canvi en les pautes d'emancipació domiciliària juvenil. És a dir, que la tendència cap a la reducció de l'edat mitjana d'emancipació que s'havia produït al llarg de l'últim tram del període de bonança econòmica s'hauria aturat o fins i tot capgirat³⁴. A la Figura 54 es pot observar com el nombre d'unitats de consum equivalents de les llars on resideixen joves de 16 a 30 anys d'edat va disminuir des del 2006 fins al començament de la recessió, segurament perquè la major proporció de joves emancipats feia reduir la mitjana de les unitats de consum. Però sembla que aquesta tendència s'hagi capgirat l'any 2011. Una tendència similar, tot i que encara més acusada és la que presenten els menors de 16 anys, la qual cosa indica que al llarg de la crisi les llars amb menors d'edat han augmentat el seu nombre de membres (entre 2008 i 2011 la mitjana d'unitats de consum a les llars on resideixen els menors de 16 anys ha augmentat de 2,12 a 2,22), bé perquè en aquestes llars s'han aixoplugat nous familiars amb certes necessitats, o bé perquè els mateixos menors s'han hagut de desplaçar amb els seus pares a alguna altra llar.

FIGURA 54. Evolució de les unitats de consum equivalents de les llars segons grups d'edat. Catalunya, 2006-2011

	Menors de 16 anys		Joves de 16 a 30 anys		65 i més anys	
	Mitjana	Interval de confiança*	Mitjana	Interval de confiança*	Mitjana	Interval de confiança*
2006	2,135	2,10-2,17	2,224	2,18-2,27	1,674	1,63-171
2007	2,136	2,11-2,16	2,193	2,15-2,24	1,654	1,61-170
2008	2,117	2,09-2,14	2,165	2,12-2,21	1,636	1,60-1,67
2009	2,113	2,09-2,13	2,126	2,08-2,17	1,670	1,63-1,71
2010	2,141	2,12-2,16	2,131	2,08-2,18	1,631	1,60-1,67
2011	2,220	2,19-2,25	2,178	2,14-2,22	1,554	1,53-1,57

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

³⁴ Segons dades de l'*Encuesta de Población Activa* publicades per l'Observatori de Joventut de Catalunya (2012), la proporció de joves de 16 a 29 anys emancipats va passar del 32,4% al 26,9% entre 2008 i 2010.

Una altra informació rellevant que recull la Figura anterior és que durant els anys de crisi (2008-2011) no s'ha produït cap augment en la mitjana d'unitats de consum entre les llars on resideix la població de 65 anys i més, sinó al contrari. Es pot observar com, malgrat la crisi, ha disminuït la grandària d'aquestes llars. Això vol dir que, al contrari del que s'intuïa, els casos on per necessitat hi ha una convivència intergeneracional interessada a compartir les rendes dels jubilats no són prou importants per haver modificat la tendència cap a una major autonomia de les persones grans.

En relació amb les possibles desigualtats que es puguin produir segons el sexe entre la població de Catalunya, s'ha de tenir en compte, en primer lloc, que la recessió econòmica ha castigat especialment l'ocupació masculina. Aquesta, precisament, seria la

principal raó que ajudaria a explicar la reducció de la desigualtat de renda entre homes i dones que reflecteixen els resultats de la Figura 55. Tal com es pot observar en aquesta figura, la ràtio de proporció de renda consumida entre el pes demogràfic de les dones ha passat del 0,97 al 0,99 entre els anys 2006 i 2011, i s'aproxima, així, a una situació de consum de renda entre sexes més equilibrada. A més, la desigualtat entre sexes ha passat en aquest mateix període d'explicar un 0,3% de la desigualtat total en la renda familiar equivalent al 0,04%, amb la qual cosa es palesta la reducció de la desigualtat de renda entre sexes durant aquests darrers anys. Cal no oblidar, però, les limitacions d'aquesta mena de indicadors que, en tant que consideren la renda total de la llar repartida de manera alíquota entre tots els seus membres, amaguen desigualtats fonamentades en els rols de gènere que afloren amb major vehemència quan les parelles es dissolen.

FIGURA 55. Desigualtat interna de la renda equivalent disponible anual* segons sexe. Catalunya, 2006 i 2011

	2006	2011
Ràtio renda consumida/població segons sexe		
Homes	1,03	1,01
Dones	0,97	0,99
Descomposició de la desigualtat		
Desigualtat intra grups	0,145	0,228
Desigualtat entre grups	0,000	0,000
Índex de Gini		
Homes	0,280	0,340
Dones	0,280	0,330

* La renda equivalent disponible fa referència a l'any anterior a la realització de l'enquesta.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

Tots aquests canvis estructurals tan importants mantenen relació també amb d'altres transformacions molt rellevants que s'estan produint en la societat catalana com ara l'evolució negativa de la taxa de dependència econòmica del país, que ja s'ha esmentat anteriorment, o els processos de reorganització dels membres de les llars en termes de relació amb l'activitat, fenomen que està derivant en un increment de la proporció de dones que han passat a ser les sustentadores principals de les llars en un context de mercat de treball en què la remuneració salarial femenina és inferior a la masculina. Potser són aquestes transformacions en el si de les llars les que ajudin a explicar l'aparent paradoxa que es desprèn del fet que hagi augmentat la polarització social, a la vegada que, com ja s'ha vist, hi ha hagut una compressió dels salariis i una destrucció d'ocupació més transversal entre totes les categories professionals. Per tal de contrastar fins a quin punt aquests canvis

en l'estructura de les llars respecte l'accés dels seus membres a l'ocupació expliquen aquest procés de polarització de la desigualtat social s'ha estimat un model predictiu del risc que presenta la població de 16 anys i més de trobar-se en un dels extrems de la distribució de la renda, tot en funció del perfil de sustentador principal de la llar i de l'accés al mercat de treball de tots els membres actius de la llar. Per últim, el model ajusta també els riscos per a la classe social a la qual pertany cada individu. Com a criteri a l'hora de delimitar els extrems de la distribució de la renda, s'han considerat, com a extrem inferior, el fet de disposar d'una renda equivalent inferior al 50% de la renda mediana i, com a extrem superior, el fet de disposar d'una renda equivalent superior al 150% de la renda mediana. Per intentar copsar els canvis en els factors de risc arran de la crisi econòmica, aquesta estimació ha estat feta en dos punts temporals diferents, l'any 2006 i l'any 2011 (Figura 56).

FIGURA 56. Model de regressió multinomial per estimar el risc relatiu de disposar d'una renda disponible equivalent anual <50% i >150% a la renda mediana. Població de 16 i més anys. Catalunya, 2006 i 2011

	<50%		>150%	
	2006		2011	
	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)
Classe social				
Directius i professionals (categoria de referència)				
Ocupacions intermèdies	1,17	1,22	0,4***	0,4***
Petits empresaris i autònoms	4,33***	3,81***	0,29***	0,34***
Classe treballadora	2,13**	1,39*	0,12***	0,2***
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	4,18***	3,4***	0,38**	0,29***
Sustentador principal				
Home amb parella (categoria de referència)				
Dona amb parella	1,26	1,87***	1,42	0,91
Home sense parella	1,04	1,41*	2,55***	0,87
Dona sense parella	1,65**	1,63***	0,54**	0,67***
Situació de la llar en relació amb l'activitat				
Tots els actius ocupats (categoria de referència)				
Ocupats i aturats	1,16	1,73***	0,71	0,4***
Tots els actius aturats	1,97***	0,76**	0,19***	0,43***
Tots inactius	1,03	2,25***	0,03***	0,5***

Els resultats s'interpretan sobre la base de "Renda equivalent disponible anual entre el 50% i el 150% de la mediana".

Nivells de confiança: *** =99%, ** =95%, * =90%

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

³³ El model ha estat calculat a partir d'una regressió logística multinomial amb estimació robusta, és a dir, controlant els efectes fixos per als membres d'una mateixa llar.

Els resultats d'aquesta anàlisi confirmen que, en termes generals, entre els anys 2006 i 2011, la classe social ha reduït la potència predictiva de la "pobresa" i de la "riquesa" dels individus. La reducció generalitzada que presenten els valors de les *odd ratios* entre aquests dos anys, tant a l'hora d'explicar les rendes baixes com les rendes altes, demostren aquesta tendència. En tot cas, això no vol dir que en el context de crisi, la classe social hagi perdut del tot el seu poder explicatiu envers el nivell de renda que assoleixen els individus, ja que el 2011 els petits empresaris i autònoms encara tenien gairebé quatre vagades més risc de ser pobres que un treballador ubicat al grup de directius i professionals, així com un individu de la classe treballadora tenia un 80% menys de possibilitats de ser ric que un individu pertanyent al grup de directius i professionals.

Per altra banda, els resultats manifesten també que hi ha hagut una alteració significativa de la importància que té la composició de la llar, en termes d'estructura i de relació amb l'activitat dels seus membres, envers el nivell de renda de la població. Pel que fa a l'estructura de la llar, l'any 2006, que un individu visqués sense parella només era rellevant per explicar el nivell de renda. En aquesta situació les dones tenien molt més risc de ser pobres i els homes tenien més probabilitats de ser rics, mentre que viure en parella era irrelevants, independentment de qui fos el sustentador principal de la llar. Però l'any 2011 aquestes circumstàncies canviaren. Els estralls de la crisi en l'ocupació masculina han eliminat gran part del privilegi relatiu dels homes que vivien sols sense parella, abocant-los a un risc més elevat de pobresa. A més, aquest risc de pobresa entre els homes tampoc es dilueix quan són les dones les sustentadores principals de la llars. En canvi, l'altra cara d'aquesta espiral que arrossega els homes cap als estrats inferiors de renda és que les dones que viuen sense parella han millorat ara la seva posició relativa envers el nivell de renda, augmentant lleugerament les possibilitats de formar part dels estrats més rics, tot i que continuen sent les que menys possibilitats en tenen. Tot plegat fa que, el 2011, els nivells més baixos de renda ja no s'expliquin únicament pel fet que tots els membres actius de la llar estiguin desocupats, com succeïa el 2006, sinó que, actualment, el fet que hi hagi membres de la llar que no estan ocupats, malgrat que d'altres treballin, ha reduït significativament les possibilitats de ser ric, alhora que ha augmentat molt el risc de ser pobre. Per últim, els resultats mostren també que les llars on tots els membres són inactius registren una tendència dual en sentits opositius respecte els nivells de renda. És a dir, la població que viu en aquests tipus de llars pateix actualment un major risc de pobresa –que abans de la crisi no tenia–, a la vegada que a alguns individus els permet assolir un nivell de renda elevat. El caràcter més regressiu que presenten actualment les prestacions socials seria potser una causa que podria explicar aquest fenomen.

3.2. L'augment de la vulnerabilitat social i del risc de pobresa

Entre els anys 2006 i 2011, el risc de pobresa ha seguit una evolució heterogènia segons l'indicador que es faci servir, però, *grosso modo*, hi ha un aspecte que assenyalen tots els indicadors utilitzats, l'innegable increment que s'ha produït del risc de pobresa entre la població catalana des que va començar la recessió econòmica. Les discrepàncies entre els diferents indicadors, en canvi, apareixen en l'evolució que ha seguit el risc de pobresa durant els últims anys de bonança econòmica previs a la crisi. Segons els resultats de la Figura 57, aquesta evolució va ser diferent en funció de la intensitat de la pobresa mesurada. Per exemple, la proporció de població en risc de pobresa moderada –amb rendes situades per sota del 60% de la mediana de la distribució total de la renda personal disponible equivalent– es va reduir constantment durant aquest període, passant del 19,0% al 16,6% entre els anys 2006 i 2008. Però si s'observen els indicadors de risc a la pobresa severa i extrema –estimades a partir de líndars de risc de pobresa fixats al 40% i al 30% de la mediana de la distribució total de la renda personal disponible equivalent, respectivament–, la tendència durant el mateix període és més estable, de manera que és mante la proporció de població que es troba afectada per aquest riscs de pobresa al voltant del 7% i del 3,5%, respectivament.

Però, tal com s'ha dit a l'inici d'aquest apartat, si s'analitza l'evolució del risc de pobresa una vegada comença la recessió econòmica, tots els indicadors assenyalen l'increment d'aquest risc. D'entre totes, la dada més punyent és el dramàtic creixement de la pobresa extrema. Si es compara la proporció de població afectada per aquest risc de pobresa entre els anys 2006 i 2011, es pot observar com s'ha més que duplicat durant tot aquest període, passant del 3,5% al 7,7%. Per la seva banda, la pobresa severa, va créixer un 57% l'any 2011 respecte el 2006 (del 7,2% a l'11,3% el 2011), mentre que el risc de pobresa moderada només ho ha fet en un 15% (del 19,0% al 21,9%).

La Figura 58 mostra de manera més evident com el creixement de la pobresa durant la crisi s'ha produït sobretot a base de l'increment de la pobresa extrema, la qual, de fet, augmenta a costa de la pobresa moderada. A partir de l'any 2008, mentre que la proporció de població afectada només pel risc de pobresa moderada (excloent els afectats pel risc de pobresa extrema) es manté al voltant del 14% fins el 2011, el percentatge de població en risc de pobresa extrema va augmentant durant el mateix període any rere any de manera incessant, partint d'un 3,6% el 2008 i acabant amb un 7,7%, com ja s'ha dit anteriorment.

FIGURA 57. Evolució del risc de pobresa relativa i absoluta segons diferents llindars. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Variació % 2008-2011
Pobresa mesurada amb llindar del 60% de la renda mediana							
Relativa	19,0	18,2	16,6	18,4	19,9	21,9	15,3
Absoluta*	19,0	20,2	17,0	19,7	22,0	25,9	36,3
Població pobre absoluta (milers de persones)	1.313,8	1.423,2	1.222,5	1.423,1	1.590,3	1.947,3	48,2
Pobresa mesurada amb llindar del 40% de la renda mediana							
Relativa	7,2	6,4	6,9	7,4	7,5	11,3	56,9
Absoluta*	7,2	7,3	6,9	7,7	8,4	12,9	79,2
Població pobre absoluta (milers de persones)	494,4	516,0	498,6	554,5	610,1	971,9	96,6
Pobresa mesurada amb llindar del 30% de la renda mediana (pobresa extrema)							
Relativa	3,5	3,2	3,6	4,2	5,7	7,7	120,0
Absoluta*	3,5	3,5	3,8	4,3	6,1	8,3	137,1
Població pobre absoluta (milers de persones)	241,5	246,0	272,5	309,0	437,1	623,2	158,1
Mediana (euros constants 2011)	16.001	15.276	15.892	15.586	15.258	14.694	-8,2
Variació interanual	-4,5	4,0	-1,9	-2,1	-3,7		

* La pobresa absoluta s'ha mesurat a partir del llindar de pobresa de l'any 2006.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

FIGURA 58. Evolució del risc de pobresa relativa segons diferents llindars. Catalunya, 2006-2011

		No pobre	Pobresa		Total
			Moderada* (60% mediana)	Extrema (30% mediana)	
2006	Percentatges	81,0	15,5	3,5	100,0
	Milers de persones	5.597,7	1.072,3	241,5	6.911,5
2007	Percentatges	81,8	15,0	3,2	100,0
	Milers de persones	5.773,6	1.061,4	222,0	7.057,0
2008	Percentatges	83,4	13,0	3,6	100,0
	Milers de persones	6.006,8	937,0	257,0	7.200,8
2009	Percentatges	81,6	14,2	4,2	100,0
	Milers de persones	5.903,3	1.028,5	303,3	7.235,1
2010	Percentatges	80,1	14,2	5,7	100,0
	Milers de persones	5.791,7	1.025,0	413,5	7.230,2
2011	Percentatges	78,1	14,3	7,7	100,0
	Milers de persones	5.884,4	1.073,6	576,4	7.534,3

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

L'efecte de la crisi en el risc de pobresa dels treballadors ocupats ha estat també evident. Tant la pobresa moderada com la severa han crescut entre la població ocupada, passant del 10,1% al 14,8% i del 2,7% al 5,9%, respectivament, entre 2008 i 2011. Tanmateix, aquesta tendència no és únicament atribuïble a la crisi, ja que la presència de treballadors, autònoms o assalariats, que malgrat estar ocupats rebien uns ingressos que no els permeten viure per sobre del llindar de risc de pobresa, ja creixia moderadament des de l'any 2006, com es pot observar a la Figura 59. Per tant, l'arribada de la recessió econòmica simplement ha intensificat aquesta tendència.

Tots aquests indicadors, però, han estat estimats a partir del concepte de "pobresa relativa", el qual adequa el risc de pobresa a la marxa anual de la distribució de la renda. En un moment de recessió, en què la majoria de les rendes es contrauen, és molt probable que caigui també el valor de la mediana de la distribució, com ha passat a Catalunya, on aquesta mediana ha oscil·lat entre els 13.794 euros l'any 2006, als 14.987 euros l'any 2008, per baixar fins als 14.266 l'any 2011. Aquestes modificacions alteren igualment el llindar de pobresa a partir del qual es mesura el risc de pobresa. En aquest sentit, els resultats que s'han analitzat anteriorment donen a entendre que la recessió ha afectat la distribució de la renda, en tant que la caiguda de la mediana i del llindar de pobresa no només han fet augmentar el risc de pobresa, sinó que el creixement ha estat desigual, més gran en els trams inferiors de la distribució de la renda. És a dir, entre la població que percep les rendes més baixes.

Però amb independència de l'evolució de la pobresa relativa, i per tal de realitzar una estimació no alterada per l'evolució de la distribució de la renda, es pot analitzar també el que ha succeït amb el volum de pobresa a Catalunya prenent com a llindar de risc de pobresa absoluta el llindar de risc de pobresa relativa fixat per a l'any 2006. Amb aquest llindar, l'evolució del risc de pobresa

absoluta aporta informació sobre l'evolució del nivell de vida dels més pobres.

En moments de creixement econòmic –seguint la metàfora de la marea, que fa pujar tots els vaixells amarrats al port–, malgrat que la pobresa relativa pugui mantenir-se inalterada o, fins i tot, veure's augmentada, és d'esperar que la pobresa absoluta es redueixi. Però què succeeix quan la marea baixa? Baixa per a tots amb la mateixa intensitat? El seguiment del risc de pobresa absoluta a Catalunya durant els anys observats mostra una imatge preocupant (Figura 57). Prenent com a referència el llindar de risc de pobresa del 60% de la mediana de la distribució de la renda familiar equivalent del 2006, es pot dir que a partir del 2008 la pobresa absoluta ha crescut el doble que la pobresa relativa, i que, actualment, hi hauria gairebé dos milions de catalans que viurien amb una renda disponible inferior al llindar de risc de pobresa fixat el 2006, mentre que aquell any aquesta situació afectava poc més d'1,3 milions de persones. Però, com era d'esperar, el creixement ha estat més intens en el risc de pobresa absoluta extrema, que ha passat d'affectar poc més de 241.000 catalans el 2006 a afectar més de 623.000 persones l'any 2011.

L'evolució de la pobresa relativa segueix patrons similars a la de la pobresa absoluta quan s'observa la seva distribució entre les classes socials (Figura 60). Tot i que abans de la crisi els grups amb major risc de pobresa moderada eren –i continuen sent-ho ara– els aturats de llarga durada (35,1%), els petits empresaris i autònoms (33,2% els del sector agrari i 31,2% els d'altres sectors), els treballadors semi-qualificats de serveis (21,7%) i els treballadors no qualificats (20,3%), el risc de pobresa ha augmentat molt més entre els administratius qualificats (variació percentual del 123,2% entre 2006 i 2011), els directius i professionals de rang mitjà (variació percentual del 97,5% entre 2006 i 2011) i els aturats de llarga durada (variació percentual del 21,4% entre 2006 i 2011), molts dels quals ja han esgotat el seu dret a prestacions contributives com s'ha vist anteriorment.

FIGURA 59. Evolució del risc de pobresa relatiu de la població ocupada. Catalunya, 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pobresa moderada* (60% mediana)	11,1	11,5	10,1	12	13,9	14,8
Pobresa extrema (30% mediana)	2,1	2,5	2,7	3,7	4,4	5,9

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 60. Evolució del risc de pobresa relativa amb llindars diferents segons classe social. Catalunya, 2006 i 2011

	Pobresa moderada* (60%)			Pobresa extrema (30%)		
	2006	2011	Variació % 2006-2011	2006	2011	Variació % 2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	7,2	7,7	6,9	2,2	4,1	86,4
Directius i professionals de rang mitjà	4,0	7,9	97,5	0,8	3,4	325,0
Administratius qualificats	5,6	12,5	123,2	0,3	3,8	1166,7
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	31,2	33,0	5,8	7,3	14,1	93,2
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	33,2	33,4	0,6	4,0	11,6	190,0
Encarregats i supervisors	11,6	12,2	5,2	0,8	5,2	550,0
Treballadors semiqualificats de serveis	21,7	17,0	-21,7	4,8	3,9	-18,8
Treballadors semiqualificats de la indústria	18,5	18,3	-1,1	2,2	3,8	72,7
Treballadors no qualificats	20,3	18,8	-7,4	3,2	4,7	46,9
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	35,1	42,6	21,4	5,7	14,2	149,1

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 61. Composició de la pobresa relativa amb llindars diferents segons classe social. Catalunya, 2006 i 2011

	Pobresa moderada* (60%)			Pobresa extrema (30%)		
	2006	2011	Variació % 2006-2011	2006	2011	Variació % 2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	3,4	3,4	0,0	6,2	5,6	-9,7
Directius i professionals de rang mitjà	2,4	4,1	70,8	2,7	5,4	100,0
Administratius qualificats	3,2	6,2	93,8	1,0	5,7	470,0
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	17,1	17,6	2,9	23,5	22,8	-3,0
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	3,9	1,9	-51,3	2,7	2,0	-25,9
Encarregats i supervisors	5,7	2,4	-57,9	2,3	3,1	34,8
Treballadors semiqualificats de serveis	10,3	9,4	-8,7	13,3	6,5	-51,1
Treballadors semiqualificats de la indústria	11,4	7,9	-30,7	8,1	5,0	-38,3
Treballadors no qualificats	17,7	15,1	-14,7	16,7	11,4	-31,7
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	24,9	32,1	28,9	23,6	32,5	37,7
Total	100,0	100,0		100,0	100,0	

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

Quant a la pobresa extrema, el 2006, el major risc el patien els petits empresaris i autònoms (7,3% els del sector agrari i 4% els de la resta de sectors), els treballadors semiqualificats de serveis (4,8%) i els aturats de llarga durada (5,7%). Però, a diferència de l'evolució de la pobresa moderada, el creixement del risc de pobresa extrema ha estat més generalitzat en totes les classes. No obstant això, cal subratllar que aquest increment ha estat especialment incisiu entre els estrats socials que habitualment presenten un risc de pobresa més baix, com ara els administratius qualificats, els directius i professionals de rang mitjà i els encarregats i supervisors. Aquest desplaçament del risc de pobresa cap a estrats més benestants ha alterat significativament la composició de la pobresa extrema a Catalunya que, ara, mostra un

major pes de les ocupacions que comunament havien estat anomenades al segle XX com a "noves classes mitjanes". Els directius i professionals assalariats de tot rang, considerats conjuntament amb els administratius qualificats, no arribaven al 10% dels individus en risc de pobresa extrema l'any 2006. En canvi, si es considera com a referència el líndiar de risc de pobresa extrema d'aquell moment, avui aquest segment de població representaria el 16,5% de la població. Aquesta tendència no és la mateixa que segueixen els treballadors menys qualificats, sinó més aviat la contrària. Si es consideren conjuntament els treballadors semiqualificats de serveis i de la indústria i els no qualificats, es pot observar que el percentatge d'aquesta població afectada pel risc de pobresa extrema absoluta ha passat del 38,1% al 23,9% d'aquests individus entre els anys 2006 i 2011.

FIGURA 62. Evolució del risc de pobresa absoluta amb líndars diferents segons classe social. Catalunya, 2006 i 2011

	Pobresa moderada* (60%)			Pobresa extrema (30%)		
	2006	2011	Variació % 2006-2011	2006	2011	Variació % 2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	7,2	9,0	25,0	2,2	5,2	136,4
Directius i professionals de rang mitjà	4,0	8,8	120,0	0,8	5,6	600,0
Administratius qualificats	5,6	14,9	166,1	0,3	5,7	1800,0
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	31,2	37,2	19,2	7,3	23,0	215,1
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	33,2	36,5	9,9	4,0	11,6	190,0
Encarregats i supervisors	11,6	13,8	19,0	0,8	5,2	550,0
Treballadors semiqualificats de serveis	21,7	23,4	7,8	4,8	4,5	-6,3
Treballadors semiqualificats de la indústria	18,5	21,5	16,2	2,2	4,1	86,4
Treballadors no qualificats	20,3	22,8	12,3	3,2	5,3	65,6
Aturats de llarga durada i personnes que no han treballat mai	35,1	50,1	42,7	5,7	15,0	163,2

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 63. Composició de la pobresa absoluta amb líndars diferents segons classe social. Catalunya, 2006 i 2011

	Pobresa moderada* (60%)			Pobresa extrema (30%)		
	2006	2011	Variació % 2006-2011	2006	2011	Variació % 2006-2011
Directius i professionals d'alt rang	3,4	3,4	0,0	6,2	5,2	-16,1
Directius i professionals de rang mitjà	2,4	3,9	62,5	2,7	5,6	107,4
Administratius qualificats	3,2	6,3	96,9	1,0	5,7	470,0
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	17,1	16,7	-2,3	23,5	23,0	-2,1
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	3,9	1,7	-56,4	2,7	1,8	-33,3
Encarregats i supervisors	5,7	2,3	-59,6	2,3	2,9	26,1
Treballadors semiqualificats de serveis	10,3	10,9	5,8	13,3	6,9	-48,1
Treballadors semiqualificats de la indústria	11,4	7,8	-31,6	8,1	5,0	-38,3
Treballadors no qualificats	17,7	15,3	-13,6	16,7	12,0	-28,1
Aturats de llarga durada i personnes que no han treballat mai	24,9	31,8	27,7	23,6	31,9	35,2
Total	100,0	100,0		100,0	100,0	

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

3.3. Les causes de la pobresa a Catalunya en el context de crisi

Per tal d'indagar com es distribueix el risc de pobresa de la població a Catalunya, s'han realitzat una sèrie d'anàlisis atenent als aspectes que millor expliquen aquest fenomen. En primer lloc, s'ha estimat un model de regressió logística multinomial, en què la variable dependent és el risc de caure en pobresa extrema o el risc de caure en pobresa moderada –comparats tots dos amb la probabilitat de no ser pobre– i en què la variable explicativa és la classe social (Figura 64). Els resultats d'aquesta estimació confirmen que els directius i professionals de tot rang, juntament amb els administratius qualificats, són els estrats socials que presenten un risc més baix de pobresa, tant moderada com extrema. En comparació amb els directius i els professionals (categoria de referència), els treballadors semiqualificats de serveis tenen 2,8 vegades més risc de pobresa moderada i 1,6 vegades més de risc de pobresa extrema, i els treballadors no qualificats 3,8 i 1,5 vegades, respectivament. Però, les classes amb major risc relatiu de trobar-se en situacions de pobresa monetària, tant moderada com extrema, són la formada pels petits empresaris i autònoms, tant urbans (5,1 i 6,2 vegades més risc de pobresa moderada i extrema) com rurals (5,8 i 4,1 vegades més risc de pobresa moderada i extrema), així com, obviament, els aturats de llarga durada (7,4 i 4,8 vegades més risc de pobresa moderada i extrema).

No obstant això, l'associació entre posició de classe dels individus i el risc de pobresa aporta una informació confusa quan no es té en consi-

deració que el benestar dels individus no depèn tant de la seva posició social individual, sinó que depèn més de la posició social que tenen la resta de membres amb qui comparteixen la llar. Per tal d'atendre a aquesta qüestió amb més cura, s'han estimat una sèrie de models logístics multinomials en els quals s'han anat introduint i descartant diferents elements fins a assolir el millor model explicatiu del fet de trobar-se en situació de pobresa moderada o extrema (Figura 65). Un dels elements introduïts en aquests models és la posició de classe de les llars. Tot i que no hi ha un consens sobre la manera de construir un indicador que aplegui les posicions socials de tots els membres, en aquest cas s'ha optat per una fórmula força estesa, que és establir-la fent extensible a tota la llar la classe social del sustentador principal, definit com el membre que més ingressos aporta a la llar³⁶. Al model s'ha afegit també la interacció de la variable “efecte crisi”, que indica si la mesura del risc de pobresa s'ha fet abans del 2008 o després del 2007.

Els resultats del model 1 confirmen una qüestió que ja s'havia apuntat anteriorment, i és que durant els anys de la recessió econòmica el risc de pobresa moderada no ha augmentat de manera significativa, mentre que el risc de pobresa extrema ha crescut amb molta intensitat. Segons el model 2, aquest increment de la pobresa extrema hauria afectat particularment les ocupacions intermèdies i els petits empresaris i autònoms, tot i que les diferències no són estadísticament significatives per poder afirmar-ho amb rotunditat. Cal matisar, però, que les llars on el sustentador principal és un aturat de llarga durada, independentment de la classe social de la qual provinguin, han doblat el seu risc de pobresa extrema amb l'arribada de la crisi.

FIGURA 64. Model de regressió multinomial per estimar el risc relatiu de pobresa moderada i pobresa extrema entre classes socials. Població de 16 i més anys. Catalunya, 2006 i 2011

	Pobresa moderada* (60% mediana)	Pobresa extrema (30% mediana)
	Exp (B)	Exp (B)
Directius i professionals d'alt rang (categoria de referència)		
Directius i professionals de rang mitjà	0,77	0,63*
Administratius qualificats	1,26	0,94
Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	5,12***	6,22***
Petits empresaris i autònoms del sector agrari	5,80***	4,14***
Encarregats i supervisors	1,72***	0,74
Treballadors semiqualificats de serveis	2,79***	1,63**
Treballadors semiqualificats de la indústria	3,36***	1,29
Treballadors no qualificats	3,77***	1,53**
Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai	7,38***	4,78***

Els resultats s'interpretan sobre la base de “no ser pobre”.

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

³⁶ La idoneïtat de substituir el model de classe individual pel de classe del sustentador principal de la llar és avalada pel fet que la R² de McFadden dels models puja de 14,79 a 16,71.

El risc de pobresa associat a cada classe social ha de dependre, és clar, de la capacitat de generar ingressos que té cada ocupació. Però, és la pobresa només una qüestió de rendes del treball dels individus? Per intentar aclarir-lo, el model 3 només inclou com a variables explicatives la classe social i els salaris³⁷. En efecte, els resultats indiquen que el risc de pobresa associat a cada classe social disminueix quan s'introdueixen al model explicatiu els ingressos del treball dels individus. Això demostra, per tant, la rellevància del pes explicatiu dels ingressos en relació amb l'exposició a les situacions de risc de pobresa. De fet, l'efecte de la crisi econòmica en l'augment del risc de pobresa extrema s'explica en part per la caiguda dels salaris, però només en una mínima part, ja que l'*odd ratio* de risc de pobresa després i abans de la crisi ("efecte crisi") disminueix només un 8% del seu valor (de l'1,47 a l'1,35) quan es controla l'efecte derivat dels ingressos del treball.

D'aquests resultats es pot extreure també que els ingressos, malgrat que són importants, no acaben d'explicar totalment la relació existent entre la posició de classe i el fet de trobar-se en una situació de risc de pobresa. És a dir, no és només el fet que les classes socials rebin nivells d'ingressos diferents la causa per la qual el risc de pobresa és diferent segons la posició social de la població. Si s'observa el model 4, es pot afirmar que el risc de pobresa està molt condicionat també per l'estructura de la llar. Tal com il·lustren els resultats, la presència de menors d'edat i d'adults desocupats constitueix un factor de risc de pobresa, en tant que han de ser mantinguts amb els ingressos dels membres de la llar ocupats. A més, com es veu a la Figura 66, l'associació entre estructura de la llar i la classe social també és significativa. Per exemple, l'ocupació de tots els membres de la llar es més freqüent a mesura que l'estrat social de la llar és més elevat. Al 79,3% de les llars on el sustentador principal pertany

FIGURA 65. Models de regressió logística multinomial per estimar el risc relatiu de patir pobresa moderada i pobresa severa. Població de 16 i més anys. Catalunya, 2006-2011

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Pobresa moderada*	Pobresa extrema	Pobresa moderada*	Pobresa extrema	Pobresa moderada*	Pobresa extrema	Pobresa moderada†	Pobresa extrema†
Classe social (sustentador principal)								
Directius i professionals (Categoria de referència)								
Ocupacions intermèdies	1,78***	1,06	1,64**	0,76	1,41**	0,83	1,41**	0,86
Petits empresaris i autònoms	6,59***	8,70***	6,95***	6,76***	4,51***	5,80***	5,12***	5,97***
Classe treballadora	4,88***	2,00***	4,94***	2,37***	3,68***	1,48**	3,36***	1,49**
Aturats de llarga durada i personnes que no han treballat mai	9,67***	7,05***	9,07***	4,42***	5,27***	3,72***	4,63***	2,74***
Efecte crisi	0,93	1,47***	0,92	1,17	0,87**	1,35***	0,73***	0,95
Interacció efecte crisi x classe social (sustentador principal)								
Directius i professionals (Categoria de referència)								
Ocupacions intermèdies			1,18	1,74				
Petits empresaris i autònoms			0,89	1,52				
Classe treballadora			0,98	0,72				
Aturats de llarga durada i personnes que no han treballat mai			1,13	2,09*				
Rendes del treball (log.)					0,88***	0,88***	0,85***	0,69***
Estructura i situació laboral de la llar								
Home sostentador principal (Categoria de referència)								
Dona sostentadora principal							1,59***	1,34**
Nombre de menors de 16 anys a la llar							1,58***	1,61***
Nombre d'adults a la llar							0,87***	0,76***
Situació de la llar en relació a l'activitat								
Tots inactius (Categoria de referència)								
Tots els actius ocupats							0,82	3,94***
Ocupats i aturats							1,36*	4,79***
Tots els actius aturats							1,70***	3,80***
Altres situacions laborals							0,47	2,81
Edat del sostentador principal								
Menor de 35 anys (Categoria de referència)								
Entre 35 i 60 anys							1,05	0,68
Major de 60 anys							0,8	0,12***
Lloc de naixement								
Nascut a Espanya (Categoria de referència)								
Nascut fora d'Espanya							2,15***	2,69***

Els resultats s'interpretan sobre la base de "no ser pobre".

*Exclou la pobresa extrema.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

³⁷ La variable ingressos ha estat convertida a logaritmes. Quan es tracta de variables contínues, com és aquest cas, la interpretació de les *odd ratios* estimades en el model s'ha de fer entenent que l'augment d'una unitat en la variable ingressos multiplica el risc de ser pobre (comparat amb el risc de no ser-ho) tantes vegades com indiqui l'*odd ratio*, sempre que la resta de variables es mantinguin inalterades.

al grup de directius i professionals tots els actius estan ocupats i aquest percentatge va disminuint progressivament fins arribar al 55,7% que presenten les llars on el sustentador principal és un treballador no qualificat. En aquest sentit, i tenint en compte el que s'ha dit anteriorment, la combinació entre el nivell d'ingressos per treball i l'estruatura de la llar podria explicar gran part de l'exposició al risc de pobresa que determina la classe social.

Un altre aspecte que cal ressaltar és que l'estruatura de les llars és dinàmica, canvia en el temps més enllà de la seva relació amb la classe social, i aquests canvis poden afectar per ells mateixos la renda familiar disponible i, de retruc, el nivell d'exposició al risc de pobresa de les llars, tot amb independència dels efectes atribuïbles a la crisi econòmica.

Un d'aquests canvis rellevants, des del punt de vista del risc a la pobresa, és la variació en la proporció de llars on el sustentador principal ja no és l'home, sinó que és la dona qui ha assumit la funció de màxima aportadora de recursos econòmics a la llar. En aquest sentit, el canvi esdevingut a les llars catalanes en només 5 anys és d'una gran rellevància històrica. Segons els resultats de la Figura 67, es pot conoure que el predomini de la llar tradicional formada per una parella, on l'home és el "cap de família", ha passat a ser un vestigi històric tan bon punt ha començat el segle XXI. En un tres i no res, aquests tipus de llars s'han reduït del 55% al 40%, mentre que les llars on la dona es la sustentadora principal de la parella han ascendit del 16% al 27%. Tenint en compte que entre les dones els salariis són inferiors que els dels homes, aquest canvi estructural podria explicar l'exposició més elevada als riscos de pobresa d'aquestes llars on les dones són les sustentadores principals.

Continuant amb l'explicació del model 4 (Figura 65), com era d'esperar, els resultats apunten també que l'efecte de la crisi queda explicat en bona mesura per la destrucció de l'ocupació, ja que, en introduir en el model la variable "situació de la llar en relació amb l'activitat laboral" torna en estadísticament no significatiu el control dels anys de crisi ("efecte crisi"), a la vegada que confirma que, en termes relatius, l'evolució negativa de les rendes del conjunt de les llars ha fet disminuir el risc de pobresa moderada, que és menor ara que abans de la crisi.

Als resultats també apareix que la condició d'haver nascut fora d'Espanya és un factor de risc associat a la pobresa moderada i més encara a la pobresa extrema. Tanmateix amb les dades disponibles no es pot dir que la crisi hagi castigat més els immigrants per raons directament lligades a la seva condició de nascuts fora d'Espanya. S'ha estimat el model calculant la interacció entre la condició d'haver nascut fora d'Espanya i l'any de mesura del risc de pobresa, i no sembla que hi hagi cap efecte significatiu de la crisi econòmica³⁸. Fins i tot, sembla que hi ha un efecte positiu de reducció en el risc de pobresa extrema dels nascuts fora d'Espanya que bé podria ser el síntoma d'un canvi en la composició dels immigrants, de manera que la destrucció d'ocupació hagi empès els més precaris a abandonar el país i els actuals immigrants hagin quedat en una situació de risc de pobresa lleugerament inferior de la que tenien abans.

En definitiva, a grans trets, aquesta sèrie de models logístics situen dos factors com els més importants a l'hora d'explicar el fet de trobar-se o no en risc de pobresa. D'una banda, les diferències d'ingressos que es produeixen entre les diferents classes socials, i, d'altra banda, l'estruatura de les llars on resideix la població, principalment per la seva composició i també per la relació amb l'activitat dels membres actius.

FIGURA 66. Distribució de la situació de la llar en relació amb l'activitat segons classe social. Total de llars. Catalunya, 2006-2011

Situació de la llar en relació amb l'activitat	Directius i professionals	Ocupacions intermèdies	Petits empresaris i autònoms	Classe treballadora	Total
Tots els actius ocupats	79,2	66,9	61,2	55,7	65,2
Tots inactius	12,8	23,0	28,3	28,1	22,9
Occupats i aturats	6,2	7,4	8,1	11,2	8,6
Tots els actius aturats	1,3	2,4	1,6	4,5	2,8
No classificable	0,4	0,3	0,8	0,7	0,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

³⁸ No se'n mostren les dades, però estan disponibles si algun lector hi estigués interessat.

FIGURA 67. Distribució de les llars segons sexe del sustentador/a principal. Total de llars, Catalunya, 2006-2011

	Home amb parella	Dona amb parella	Home sense parella	Dona sense parella	Total
2006	54,9	15,9	12,3	16,9	100,0
2007	52,3	17,4	13,0	17,4	100,0
2008	51,4	17,7	13,8	17,1	100,0
2009	49,0	18,2	13,5	19,3	100,0
2010	47,1	21,2	12,0	19,8	100,0
2011	39,8	26,9	14,3	19,0	100,0

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006 a 2010*; i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*

3.4. Una altra cara de la pobresa: la impossibilitat de consumir béns bàsics

Si bé els indicadors basats en la pobresa monetària i en la desigualtat de renda són essencials per a l'estudi de les condicions de vida de la població, no acaben de reflectir la totalitat d'aspectes lligats a aquesta qüestió. En aquest sentit, hi ha un interès creixent per part de la comunitat científica d'utilitzar informació no monetària per millorar la mesura i l'anàlisi de la pobresa. Tant el concepte de "pobresa monetària" com el de "privació material" estan directament relacionats amb la definició de "pobresa" adoptada pel Consell de Ministres de la Unió Europea l'any 1985 i que prèviament havia estat formulada en la mateixa direcció per Townsend (1979:31): "*Són pobres aquelles persones, famílies i grups els recursos (econòmics, socials i culturals) dels quals són tan limitats que els exclouen del nivell de vida que es considera acceptable en la societat en què viuen*". Així, la pobresa considera dos elements centrals, d'una banda, la incapacitat de les persones de participar en la societat on viuen³⁹ i, d'altra banda, que aquesta incapacitat de participar en la societat es pot atribuir a la manca de recursos (Nolan i Whelan, 2010). De fet, una qüestió clau que justifica l'ús d'indicadors no monetaris en l'estudi de la pobresa és la creixent evidència que la renda i, en concret, els ingressos baixos no aconsegueixen identificar la població que no pot participar en la societat a la qual pertanyen a causa de la manca de recursos (Mack i Lansley, 1985; Whelan i Maitre, 2012; Nolan i Whelan, 2010). La privació material incideix precisament en aquesta incapacitat de participar, en la impossibilitat de consumir béns, serveis i/o participar en activitats que socialment són percebudes com a necessitats. La privació no fa referència a l'elecció, ni a les preferències d'estil de vida, sinó a la manca forçada i involuntària d'aquests béns, assumint la perspectiva que la pobresa és quelcom més que la simple manca de diners. Tot seguit es du a terme una anàlisi de la privació material a Catalunya i a l'àrea Metro-

politana de Barcelona des de l'òptica dels efectes que hagi pogut causar l'impacte de la crisi en aquest sentit. Aquesta anàlisi es considera com a complement de les anàlisis efectuades sobre desigualtat social i pobresa monetària desenvolupades prèviament i no com a alternativa.

3.4.1. L'abast de la privació material en el context de crisi

A causa de l'interès creixent d'utilitzar indicadors no monetaris per afegir informació focalitzada en alguns aspectes clau de les condicions materials de vida, la Unió Europea d'ençà l'any 2009 va afegir dos indicadors de privació material de manera oficial –la taxa de privació material i la intensitat de la privació– al conjunt dels existents per a la inclusió social. Els nous ítems de privació que es consideren per a la construcció d'aquests indicadors són els següents: capacitat per fer front a despeses imprevistes; capacitat per anar de vacances almenys una setmana a l'any; capacitat per pagar sense endarreriments rebuts relacionats amb l'adquisició i/o el manteniment de l'habitatge i d'altres préstecs; capacitat per realitzar un àpat de carn, pollastre o peix almenys cada dos dies; capacitat per mantenir l'habitacle a una temperatura adient; capacitat per tenir rentadora; capacitat per tenir TV en color; capacitat per tenir telèfon; i, finalment, capacitat per tenir automòbil.

Tal com s'observa a la Figura 68, l'impacte de la crisi sobre les condicions d'accés de la població a béns i activitats considerats necessaris ha estat notable. L'any 2011 gairebé 4 de cada 10 persones de Catalunya no podien assumir despeses imprevistes ni podien anar de vacances una setmana a l'any. Malgrat la magnitud d'aquestes proporcions, no són els ítems que més han variat des del període precrisi. En aquest sentit, la manca forçada de vehicle (amb una variació percentual entre els anys 2006 i 2011 del 386%) i els endarreriments en el pagament de rebuts relacionats amb l'adquisició i/o el manteniment de l'habitacle a causa de dificultats econòmiques (que ha passat entre els anys 2006 i 2011 del 5,5% al 15,5%) són els més notables⁴⁰. Paral·lelament,

³⁹ Aquesta perspectiva de les capacitats es preocupa per allò que les persones aconsegueixen fer o ser amb els recursos de què disposen i no pels recursos en si mateixos (Sen, 1985).

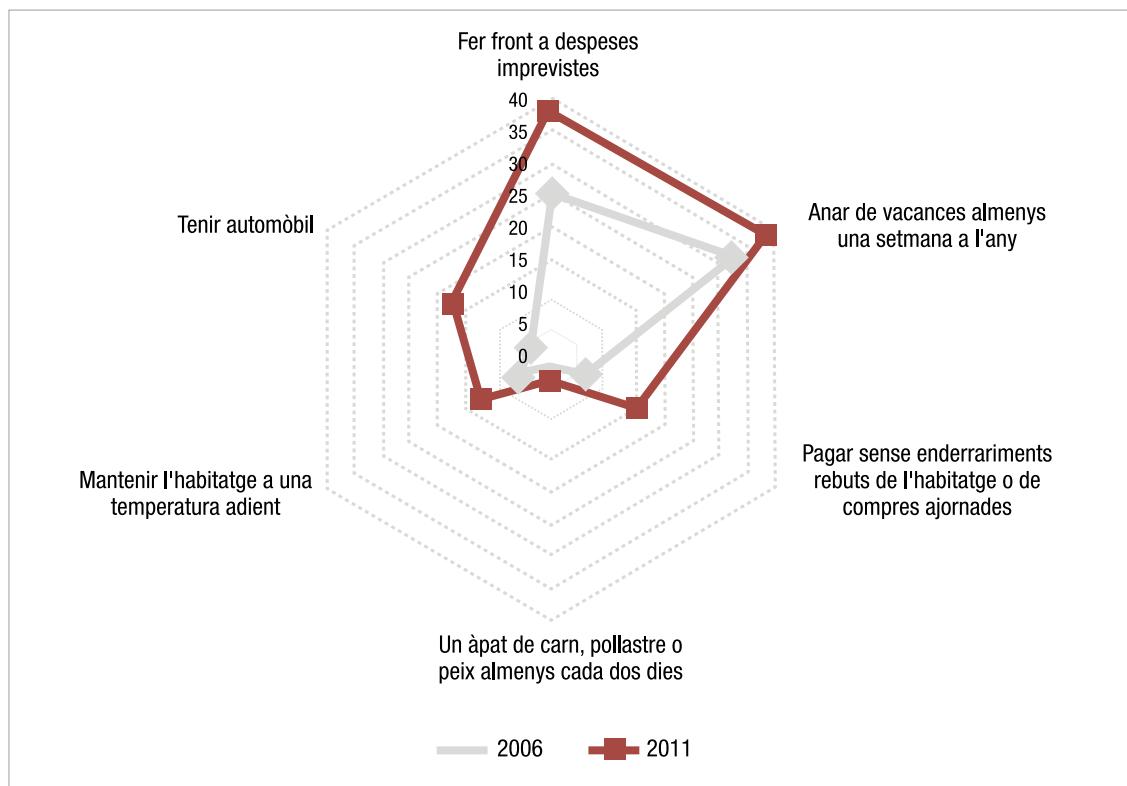
⁴⁰ Com veurem al llarg d'aquests apartats, la incapacitat d'assumir el deute adquirit en relació amb l'habitacle adquireix gran rellevància en l'estructura actual de la privació material.

la proporció de població que no pot mantenir l'habitatge a una temperatura adient constitueix una altra de les variacions més significatives. L'any 2006, el 5,3% de la població de Catalunya manifestava privació en aquest ítem, mentre que l'any 2011 el percentatge ascendeix fins al 12,7%. La impossibilitat de gaudir d'una temperatura adient dins l'habitatge és una mesura indirecta de la pobresa energètica⁴¹ i es relaciona negativament amb l'estat de salut de la població especialment vulnerable (infants, gent gran i malalts crònics). En els darrers anys aquest tipus de privació material està adquirint cada vegada més rellevància –malgrat que el seu caràcter eminentment domèstic contribueix a la invisibilitat social de la problemàtica–, fins i tot en països relativament càlids com el nostre. L'augment d'aquesta privació s'ha relacionat amb el descens de les rendes familiars, amb l'escalada de preus de l'energia i amb la qualitat dels habitatges, sobretot, pel que fa a l'efici-

ència energètica d'aquests (Tirado *et al.*, 2012). Per altra banda, l'any 2011, el 3,2% de la població catalana manifestava impossibilitat de poder ingerir la quantitat de proteïnes setmanal considerada necessària, mentre que els darrers anys de creixement econòmic la problemàtica afectava tan sols l'1,8% de la població. Per contra, els béns materials considerats més bàsics i necessaris com ara la rentadora, el televisor i el telèfon continuen sent accessibles per a gairebé tota la població⁴².

A l'AMB, els percentatges de població en situació de privació per a cadascun dels ítems són bastant similars als observats per a Catalunya, llevat del que fa referència a la incapacitat de tenir vehicle (aproximadament 8 punts per sobre del percentatge català) i al fet de poder assumir la despesa d'una setmana de vacances a l'any (gairebé 5 punts per sota). En ambdós casos, cobra importància el comportament diferencial de la ciutat de Barcelona respecte de la resta de municipis que integren l'AMB.

FIGURA 68. Evolució de la privació material* per ítems. Total de població. Catalunya, 2006-2011

*Els percentatges fan referència a la població privada en aquest ítems.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

⁴¹ La pobresa energètica es pot definir com la situació que pateixen les llars que no poden pagar una quantitat de serveis de l'energia suficient per satisfacer les seves necessitats domèstiques i/o quan es veuen obligades a destinar una part excessiva dels seus ingressos a pagar la factura energètica de l'habitatge (Tirado *et al.*, 2012).

⁴² Atès el baix percentatge de població que no es pot permetre aquests béns materials (0,1% per a la rentadora; 0,2% per al televisor i 1,7% per al telèfon) s'ha prescindit de la seva representació gràfica evolutiva.

Respecte als indicadors oficials utilitzats per la Comissió Europea, tant la taxa de privació material –comptabilitzada com la privació en almenys 3 dels 9 ítems– com la taxa de privació material severa –comptabilitzada com la privació en almenys 4 dels 9 ítems– gairebé s’han triplicat amb l’arribada de la crisi. Així, l’any 2011 la privació material afectava el 21,6% de la població catalana (1,6 milions de per-

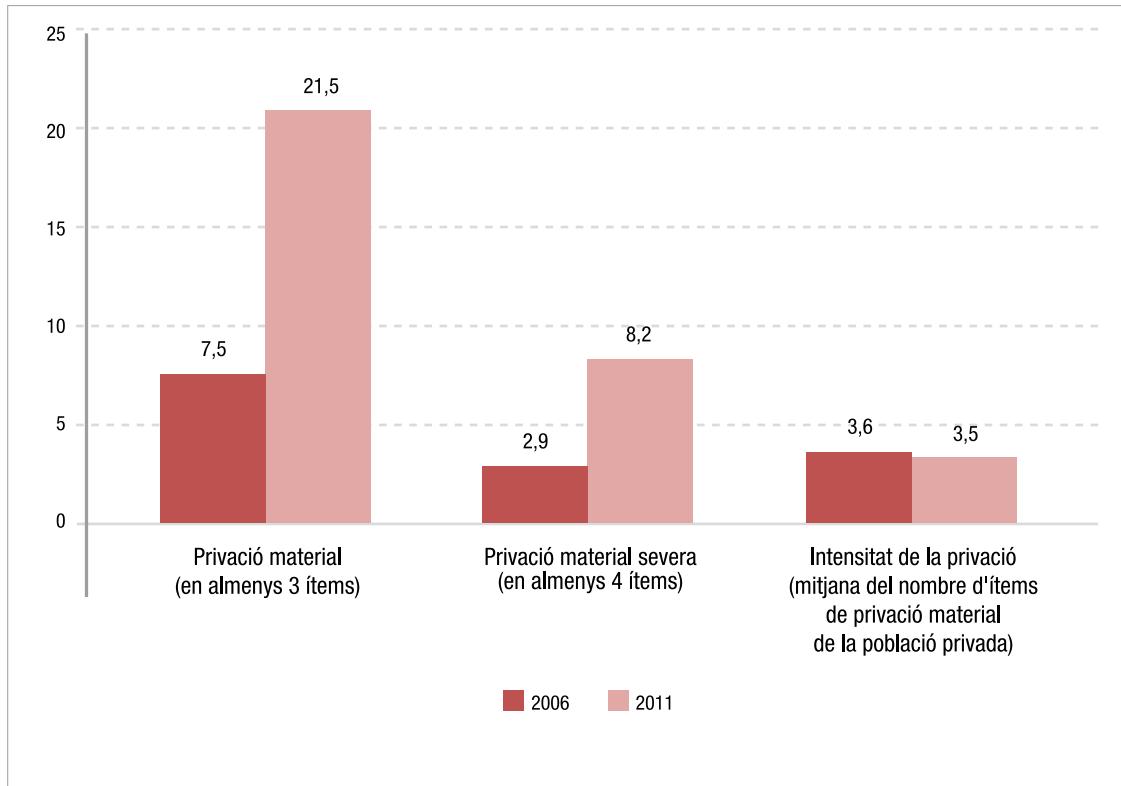
sones) i en la seva versió més severa el 8,2% (622.000 persones). Pel que fa a la intensitat de la privació, mesurada com la mitjana del nombre d’ítems de la població privada, ha passat de 3,6 a 3,5⁴³. En síntesi, s’ha produït un augment més que notable de la població privada materialment, però la intensitat de la privació s’ha mantingut gairebé inalterada.

FIGURA 69. Percentatge de població privada segons diferents ítems. Total de població. AMB, Província de Barcelona, Catalunya 2011

	Barcelona	Resta AMB	Total AMB	Total província de Barcelona	Catalunya
Fer front a despeses imprevistes	33,6	39,8	36,7	36,8	38,4
Anar de vacances almenys una setmana a l’any	30,7	36,8	33,8	35,8	38,4
Pagar sense endarreriments rebuts de l’habitatge o de compres ajornades	11,7	16,9	14,3	14,9	15,5
Un àpat de carn, pollastre o peix almenys cada dos dies	3,7	1,7	2,7	3,0	3,2
Mantenir l’habitatge a una temperatura adient	15,0	9,2	12,1	11,8	12,7
Tenir rentadora	0,3	0,0	0,2	0,1	0,1
Tenir TV en color	0,3	0,0	0,2	0,1	0,2
Tenir telèfon	2,0	2,4	2,2	1,7	1,7
Tenir automòbil	32,5	20,0	26,3	20,0	18,0

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

FIGURA 70. Taxes de privació material, privació material severa i intensitat de la privació. Total de població. Catalunya, 2006-2011

Font INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

⁴³ A la UE-27 la intensitat de la privació segueix aquesta mateixa tendència, amb un descens entre els anys 2006 i 2011 del 3,9% al 3,8%, mentre que a Espanya es manté en el 3,4% durant el període considerat.

Pel que fa a l'AMB, s'observen gairebé els mateixos valors descrits per a l'any 2011 a Catalunya, així com el mateix efecte "escombra" de la ciutat de Barcelona, que presenta taxes de privació material una mica superiors a les de la resta de municipis de la conurbació barcelonina. El 22,6% de la població de l'AMB (755.000 persones) es troba privat materialment i el 9,2% pateix privació en almenys 4 dels 9 ítems (302.000 persones).

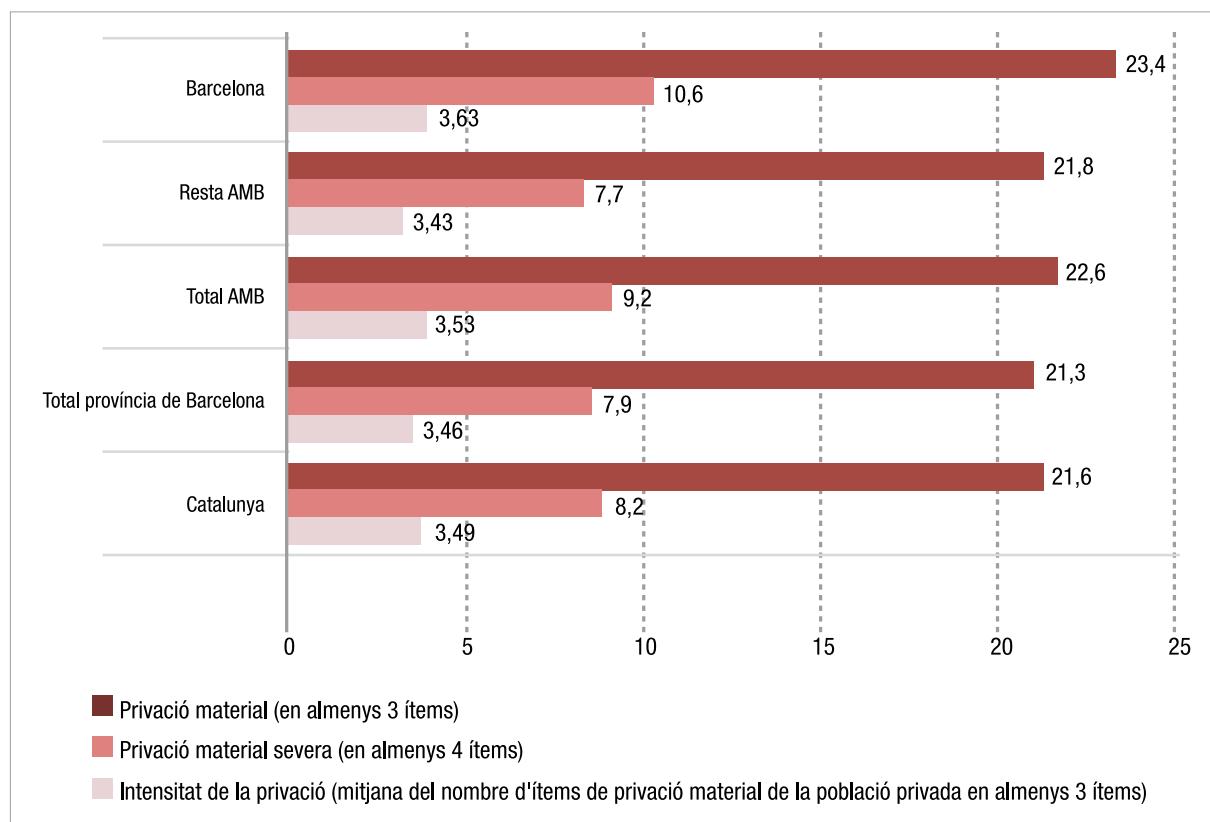
3.4.2. L'evolució de l'estrucció de la privació material a Catalunya (2006-2011)

Malgrat el caràcter oficial dels indicadors de privació material esmentats amb anterioritat, des de la comunitat científica s'assenyalen algunes limitacions d'aquest mètode, lligades en particular al reduït nombre d'ítems seleccionats per cobrir un fenomen tan complex com la privació material i a la feble robustesa que presenten alguns d'aquests ítems utilitzats (Guio *et al.*, 2012)⁴⁴. En tot cas, per tal d'aprofundir més en l'estudi de la privació material, s'ha considerat adient ampliar la bateria d'indicadors

sobre privació material, fins allà on ho ha permès la informació disponible. En aquest sentit, s'ha passat de considerar 9 ítems de privació material a considerar-ne 19. A més, s'ha dut a terme una anàlisi de correspondències múltiples (ACM)⁴⁵ i una anàlisi de classificació (ACL) partint d'aquests 19 ítems per als anys 2006 i 2011⁴⁶. En primer terme, es tracta de trobar una estructura comuna mitjançant les relacions d'associació entre aquests 19 ítems de privació material. L'objectiu final d'aquesta anàlisi és indagar sobre com s'estructura la privació material entre la població, observant al mateix temps la manera en què han evolucionat els principals perfils de privació material amb l'arribada de la recessió econòmica.

Els indicadors de privació material que s'han inclòs inicialment a l'anàlisi es detallen a la Figura 72. De la llista inicial de variables, se n'han eliminat 5 per a l'any 2006 (privació de rentadora, de televisor en color, de telèfon, de dutxa o banyera i de vàter dins de l'habitatge) i 4 per a l'any 2011 (les mateixes que per a l'any 2006 excepte el telèfon fix o mòbil), ja que presentaven una freqüència massa baixa (inferior a l'1%) per introduir-les a l'anàlisi.

FIGURA 71. Taxes de privació material, privació material severa i intensitat de la privació. Total de població. AMB, Província de Barcelona, Catalunya 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

⁴⁴ Actualment es treballa al si de la Comissió Europea en el disseny de nous indicadors agregats sobre privació material, així com en la incorporació de mesures addicionals que considerin el cicle de vida i, especialment, les necessitats i condicions socials de la infància.

⁴⁵ L'anàlisi de correspondències múltiples és una generalització de l'anàlisi factorial de correspondències simples.

⁴⁶ Aquesta anàlisi s'ha implementat principalment amb el programari SPAD (*Système Portable pour l'Analyse des Données*), versió 6.

FIGURA 72. Variables de privació material incloses a l'anàlisi de correspondències múltiples. Total de població. Catalunya, 2006-2011

	2006			2011		
	Sí	No	Total	Sí	No	Total
Capacitat per fer front a despeses imprevistes	73,4	26,6	100,0	63,0	37,0	100,0
Capacitat per anar de vacances almenys una setmana a l'any	67,7	32,3	100,0	61,9	38,1	100,0
Capacitat per fer un àpat de carn, pollastre o peix (o equivalent) almenys cada dos dies	98,3	1,7	100,0	96,5	3,5	100,0
Endarreriments en el pagament d'alhun rebut de la hipoteca o del lloguer de l'habitatge principal en els darrers 12 mesos	3,8	96,2	100,0	8,2	91,8	100,0
Endarreriment en el pagament de compres ajornades o altres préstecs en els darrers 12 mesos	2,2	97,8	100,0	6,0	94,0	100,0
Endarreriment en el pagament de les factures o rebuts de serveis en els darrers 12 mesos	2,8	97,2	100,0	10,5	89,5	100,0
Es pot permetre rentadora	99,6	0,4	100,0	99,7	0,3	100,0
Es pot permetre televisor	99,9	0,1	100,0	99,8	0,2	100,0
Es pot permetre telèfon fix o mòbil	99,9	0,1	100,0	98,5	1,5	100,0
Es pot permetre ordinador	92,8	7,2	100,0	88,1	11,9	100,0
Es pot permetre automòbil	96,6	3,4	100,0	83,6	16,4	100,0
Manteniment de l'habitatge a una temperatura adient	94,9	5,1	100,0	87,1	12,9	100,0
Problemes de l'habitatge: goteres, humitats en parets, terres, sostres...	12,0	88,0	100,0	20,4	79,6	100,0
Disposa de dubxa o banyera	99,9	0,1	100,0	99,4	0,6	100,0
Disposa de vàter dins de casa	100,0	0,0	100,0	99,1	0,9	100,0
Problemes de l'habitatge: manca de llum natural	14,9	85,1	100,0	9,3	90,7	100,0
Problemes ambientals a l'entorn residencial	16,4	83,6	100,0	7,6	92,4	100,0
Problemes acústics a l'entorn residencial	27,2	72,8	100,0	13,3	86,7	100,0
Problemes de seguretat ciutadana a l'entorn residencial	20,8	79,2	100,0	13,7	86,3	100,0
n		3.673			10.604	

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

Finalment, després de l'aplicació de l'ACM, tant per a l'any 2006 com per al 2011, n'emergeixen 3 eixos o factors⁴⁷ que sintetitzen la informació aportada pels 19 ítems de privació material considerats a l'anàlisi. Aquests eixos constitueixen les tres dimensions sobre les quals s'estructura la privació material a Catalunya en aquests dos anys i són: la capacitat per assumir despeses bàsiques, la gestió del consum i la qualitat de l'entorn residencial.

La capacitat per assumir despeses bàsiques és la dimensió més important⁴⁸. Es tracta d'un eix que es defineix principalment per la solvència que presenta la població davant les necessitats de consum més bàsiques. Així, situa a l'extrem negatiu la població amb endarreriments en el pagament de factures o rebuts de serveis relacionats amb l'habitatge, amb el pagament de la hipoteca o del lloguer i amb el pa-

gement d'altres préstecs o compres. A l'altre extrem, al positiu, s'hi posiciona la població amb capacitat per fer front a despeses imprevistes de l'ordre de 750€ i amb capacitat per anar de vacances almenys una setmana a l'any. A part dels aspectes esmentats, en la definició d'aquest eix també hi contribueixen significativament d'altres ítems com ara poder mantenir l'habitacle a una temperatura adient, poder permetre's ordinador i vehicle, així com la ingestió de proteïnes setmanal considerada necessària (amb coordenades negatives en termes de privació i amb coordenades positives en termes de no privació). És a dir, a grans trets, es tracta d'una dimensió que es podria dir que marca el grau de privació material general de la població.

La segona dimensió de privació resultant és la relacionada amb la gestió del consum⁴⁹. En termes interpretatius, aquest eix es vincula amb la forma en què la població as-

⁴⁷ Els 3 factors acumulen el 99% de la variància explicada de cadascun dels anys analitzats aplicant la transformació de valor propis de Benzécri (1979). En versions més actuals de SPAD, com la 7.4, aquesta transformació es realitza automàticament.

⁴⁸ Aquest eix explica el 83% de la variància de les variables analitzades per l'any 2006 i el 85% per l'any 2011.

⁴⁹ Aquest factor explica el 9% la variància total de les variables analitzades l'any 2006 i el 7% l'any 2011.

sumeix i gestiona el consum més bàsic. En aquest sentit, tenir endarreriments o no en els pagaments de l'habitatge o factures pendents són els principals aspectes que li donen caràcter a aquest eix. A l'extrem negatiu se situa la població que presenta problemes per respondre puntualment a aquests tipus de pagaments, però que, en canvi, no presenten símptomes d'altres tipus de privació material. És a dir, es tractaria de població amb endarreriments en els pagaments de factures de consum bàsic, però que no patiria privació material en termes de poder anar de vacances, d'assumir despeses extra o de permetre's tenir ordinador o vehicle. A la part positiva de l'eix es posiciona la població que presenta una situació totalment contrària. Això és, que pateix privació material alhora que, tanmateix, és al dia els pagament de factures de consum bàsic. En definitiva, l'eix diferenciaria la població que, aparentment, gasta més del que pot, de la població que presenta problemes de privació material, però que fa l'impossible per portar el dia els pagaments d'habitatge, per exemple.

Per últim, la tercera dimensió resultant fa referència a la qualitat de l'entorn residencial⁵⁰. A l'extrem negatiu de l'eix se situa la població que al seu barri pateix amb major intensitat problemes de contaminació acústica i/o ambiental i d'inseguretat ciutadana. A més, aquesta població també presenta problemes en l'estat de l'habitatge on resideix, com, per exemple, humitats o problemes a l'estructura, sobretot en l'anàlisi realitzada per a l'any 2011. En canvi, a l'extrem positiu se situa la població que presenta una situació totalment contrària. Aquest eix incorpora també la distinció entre hàbitats rurals i urbans, i associa les zones més urbanes amb un major nivell de degradació de l'entorn residencial.

Per altra banda, mitjançant l'ACL, i fent servir com a base l'ACM, s'ha agrupat la població en funció dels tipus de privacions materials que els afecten. Així, la població catalana s'ha classificat en 4 grups per a l'any 2006 (Figura 73) i en 5 grups per a l'any 2011 (Figura 74). Els grups de població de l'any 2006 són: "privats amb endarreriments", "privats sense endarreriments", "privats entorn residencial" i "no privats". Els grups de població de l'any 2011 són: "privats amb endarreriments", "privats sense endarreriments", "privats entorn i habitatge", "privats dimensió secundària" i "no privats". A la Figura 73 i a la Figura 74 s'han representat els diferents grups considerant les variables actives que més interve-

nen a l'hora de configurar-los. Es detalla el valor-test⁵¹, el percentatge que representa la categoria respecte al grup i el percentatge que representa el grup respecte a la categoria⁵². Per exemple, el grup de "privats amb endarreriments" de l'any 2006, la categoria "privat per endarreriments en el pagament de la hipoteca o el lloguer" (PRIV_hipoteca lloguer), té el valor-test més alt de totes les categories que defineixen el grup, el 84% de la població que forma part d'aquest grup ha tingut endarreriments en el pagament del rebut de la hipoteca o el lloguer i, finalment, el 57% de totes les persones que reconeixen haver tingut endarreriments d'aquest tipus formen part d'aquest grup.

Un dels aspectes que es manifesten més clarament analitzant aquests resultats és que el grup de població que no té cap problema per posseir béns o serveis i/o participar en activitats percebudes socialment com a necessitats, els "no privats", s'ha redut substancialment entre els anys 2006 i 2011. L'any 2006, una mica més de 6 de cada 10 persones no patien cap tipus de privació, mentre que l'any 2011 ja eren només 4 de cada 10 persones.

De fet, l'any 2011 sorgeix un altre grup, els "privats en la dimensió secundària", que agrupa el 27% de la població (aproximadament 2 millions de persones). Es tractaria de persones que sense estar privades en cap dels ítems de consum bàsic, no poden fer front a una despesa imprevista valorada en 750€, ni es poden permetre la despesa d'una setmana de vacances a l'any. Això indica, per tant, que amb l'arribada de la crisi es produeix un augment de la vulnerabilitat de les famílies relacionada amb la seva incapacitat d'estalvi. Aquest grup s'ha denominat "privats en la dimensió secundària" perquè des del punt de vista de la manca forçada de béns i activitats, poder anar de vacances no és un ítem bàsic, de fet amb dades d'un eurobaròmetre especial realitzat l'any 2007 a tots els països de la Unió Europea per conèixer la percepció social de la pobresa i l'exclusió social, només el 44% dels espanyols considerava necessari o absolutament necessari poder anar de vacances una setmana a l'any⁵³. No obstant això, amb dades del mateix any, la capacitat per poder fer front a despeses imprevistes era considerada necessària o absolutament necessària pel 84% de la població espanyola, posant de relleu que si bé no es tracta d'una privació de primer ordre en ella mateixa, pot derivar en altres tipus de privacions materials. En tot cas, es tracta d'un grup de població que denota situacions d'equilibri feble, de "viure al dia" tot pensant que res que succeeixi pugui fer perillar o trencar aquest equilibri.

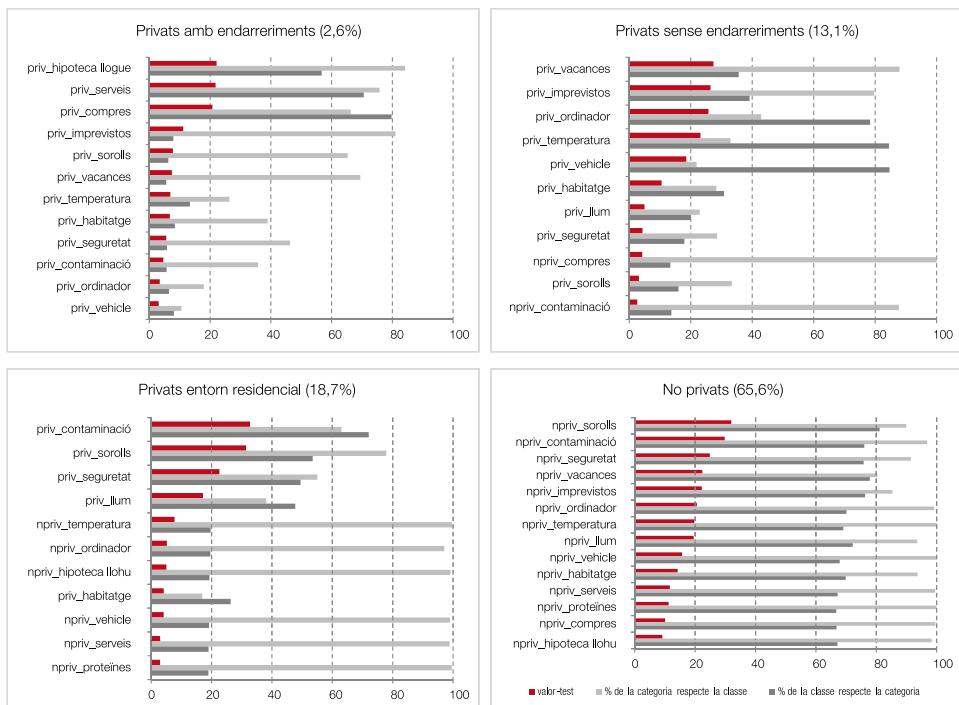
⁵⁰ Aquest factor explica un 7% de la variància total de les variables analitzades tant l'any 2006 com l'any 2011.

⁵¹ Els elements characteristics d'una classe o grup es classifiquen per ordre d'importància utilitzant el criteri estadístic del "valor-test" associat a una probabilitat: com més gran és el valor-test més petita és la probabilitat i, per tant, l'element és més característic.

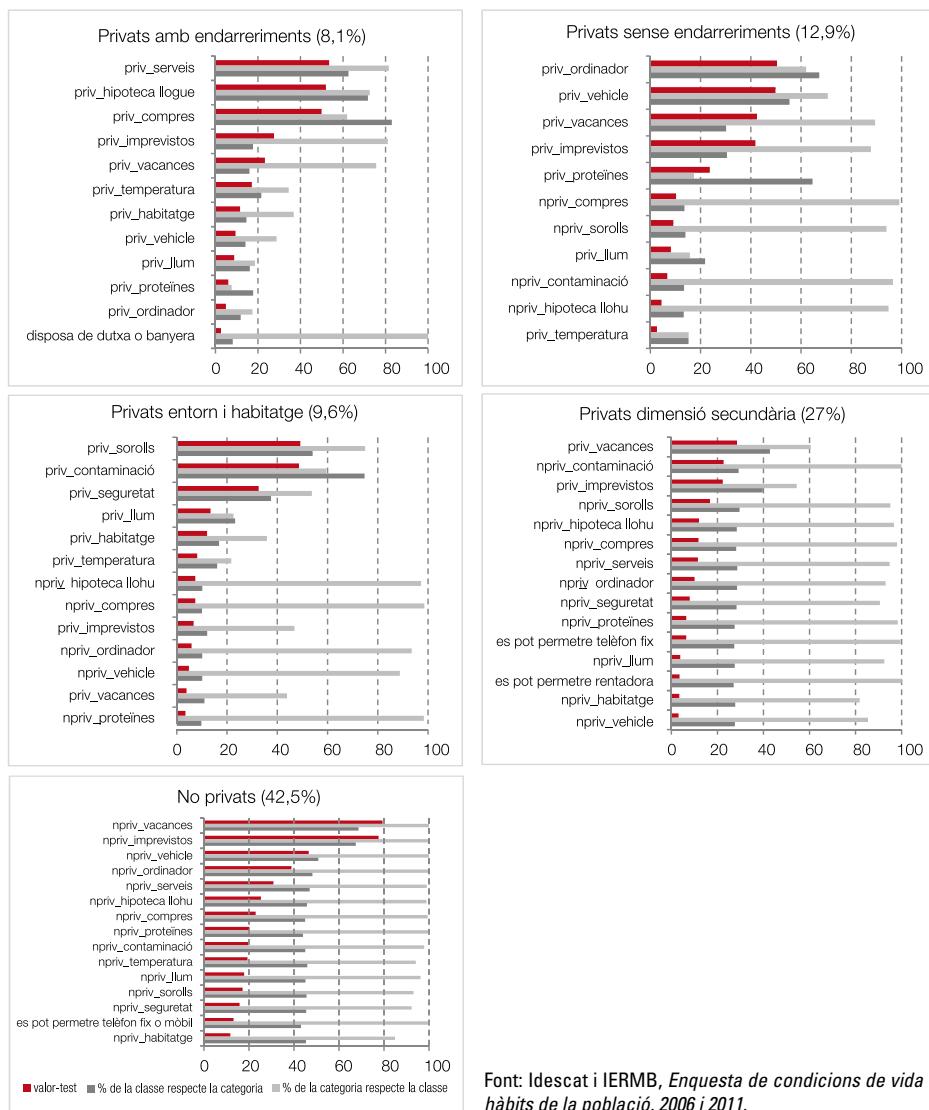
⁵² Les etiquetes de les categories s'han abreviat per tal de facilitar-ne la visualització. Si ens referim a privació en qualsevol dels ítems, la categoria va precedida del prefix "PRIV". Per contra, si ens referim a no privació, la categoria va precedida del prefix "NPRIV".

⁵³ Special Eurobarometer, 279. Poverty and Exclusion, European Comission, 2007.

FIGURA 73. Classificació i característiques més definitòries de la població atenent a la privació material. Catalunya, 2006

FIGURA 74. Classificació i característiques més definitòries de la població atenent a la privació material. Catalunya, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

Una altra manifestació de la crisi, és el grup denominat "privats amb endarreriments", que l'any 2006 representava tan sols el 2,6% de la població de Catalunya i l'any 2011 en representa el 8,1% (617.000 persones, aproximadament). Les variables que tenen més importància en la configuració d'aquest grup són les 3 que recullen endarreriments en el pagament de rebuts i serveis relacionats amb l'habitatge i amb altres préstecs (amb valors-test propers a 50 l'any 2011). Al mateix temps, aquesta incapacitat manifesta per fer front al deute compromès no està aïllada de privacions en la resta d'ítems bàsics, però la intensitat amb què es pateixen aquestes privacions és inferior al grup de "privats sense endarreriments". Si es considera una de les variables cabdals a l'hora de valorar la intensitat o la gravetat de la privació, com ara el fet de poder ingerir proteïnes almenys cada dos dies (alimentació bàsica que és considerada absolutament necessària pel 94% de la població⁵⁴), el 7% de les persones d'aquest grup diuen no poder fer-ho, mentre que al grup de "privats sense endarreriments" aquest percentatge ascedeix fins al 17%. El mateix succeeix si s'analitza l'accés a béns materials com el vehicle o l'ordinador. El 29% dels individus classificats en aquest grup no es poden permetre tenir vehicle i el 17% pateix una manca obligada d'ordinador. En tot cas, es tracta d'un grup molt vinculat a la situació de crisi actual i sobre el qual s'aprofundirà posteriorment.

El grup de "privats sense endarreriments" es diferencia de l'anterior, perquè no presenta senyals d'impagament del deute associats amb l'habitatge. Però, d'altra banda, la població que hi pertany té més dificultats per accedir a béns considerats bàsics.

Tanmateix, el fet que el percentatge de població classificada en aquest grup es mantingui gairebé inalterat malgrat la crisi (aproximadament el 13%), convida a associar el fenomen amb un caràcter més estructural que ni tan sols durant els anys de creixement econòmic es va aconseguir eliminar. Prop del 70% dels privats sense endarreriments no es poden permetre tenir vehicle i gairebé 9 de cada 10 no tenen capacitat per assumir despeses imprevistes. En tot cas, s'estaria parlant per a l'any 2011 de gairebé un milió de persones.

Finalment, l'altra partició resultant de l'anàlisi de classificació és la que es refereix a la població que considera que al seu entorn residencial hi ha problemes de qualitat ambiental i/o acústica i d'inseguretat ciutadana. Per a l'any 2006, el percentatge de població "privada a l'entorn residencial" va ser del 18,7%, mentre que l'any 2011 aquest percentatge es va reduir fins al 9,6%⁵⁵. Malgrat que el descens notable en termes relatius d'aquest grup podria estar afectat pel tractament comparatiu de les variables, sí que es constata una davallada de la percepció negativa de l'entorn⁵⁶, la qual podria estar relacionada amb la gran quantitat d'intervencions urbanístiques de caire públic, privat i fins i tot mixtes que s'han dut a terme a molts entorns urbans els darrers anys en un context d'intens creixement del sector de la construcció⁵⁷. Es tracta de població que comparteix privació en els tres ítems que s'han inclòs relatius a l'entorn residencial i, amb menor importància, en els que fan referència a la qualitat de l'habitatge (manca de llum natural i problemes a l'estructura de l'habitatge), però no en cap de la resta d'ítems. És a dir, la privació a l'entorn residencial no aniria acompañada d'incapacitat per accedir a necessitats de primer ordre i estaria més relacionada amb residents en hàbitats urbans degradats.

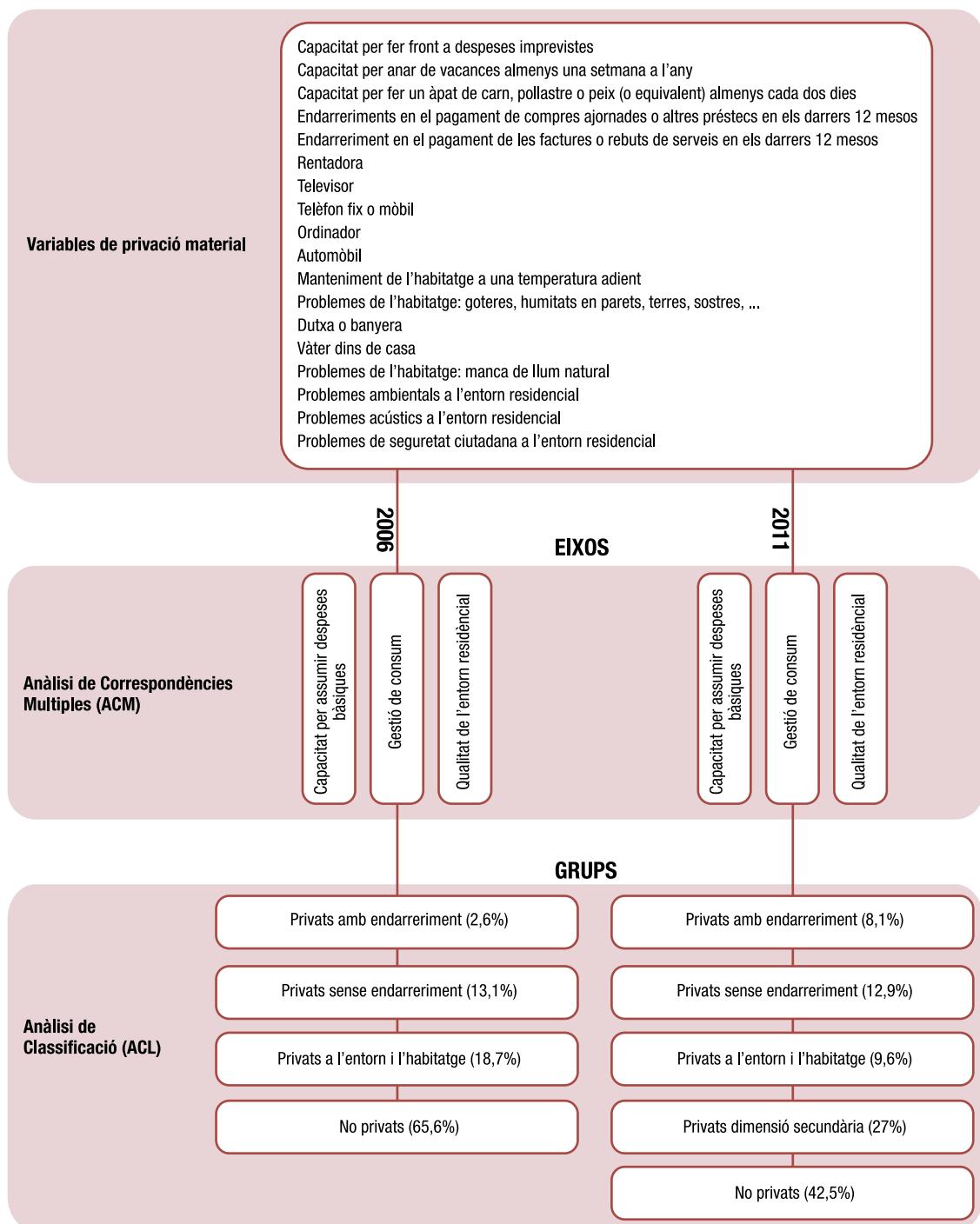
⁵⁴ Dades de l'any 2007 per al conjunt de la població espanyola. *Special Eurobarometer, 279. Poverty and Exclusion*, European Comission, 2007.

⁵⁵ Per poder comparar en el temps les variables d'entorn residencial, s'han hagut de tractar les que pertanyen a l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*. En recollir-se la valoració dels diferents ítems en una escala del 0 al 10, s'han recodificat els valors de 0 a 4 dins la categoria "privat" i la resta de puntuacions dins la categoria "no privat".

⁵⁶ Aquests descens també s'observa quan es comparen les dues darreres edicions de l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya* (2006 i 2011).

⁵⁷ La Llei de barris, impulsada pel Govern de la Generalitat de Catalunya el maig de l'any 2004, és un exemple d'intervenció integral als barris amb l'objectiu d'evitar-ne la degradació i millorar les condicions de vida dels ciutadans que hi resideixen.

FIGURA 75. Esquema del procés analític de la privació material. Catalunya, 2006 i 2011

A continuació, s'ha realitzat un model de regressió logística multinomial per estimar l'efecte d'un seguit de variables explicatives sobre la probabilitat de pertànyer a cadascun dels grups anteriors per a cadascun dels anys analitzats. D'aquesta manera, és possible calcular la probabilitat relativa de pertànyer a algun dels grups de privació.

Pel que fa al grup de "privats amb endarreriments" (constituït, l'any 2011, pel 8,1% de la població de Catalunya), es manifesta la confluència de dos elements que formen part de l'origen mateix de l'actual situació de crisi, però que alhora en són també conseqüència. Aquests són, d'una banda, la destrucció massiva de l'ocupació i, d'altra banda, un model residencial basat en la propietat i en la mercantilització dels habitatges. Així, s'observa com la probabilitat de pertànyer a aquest grup augmenta de manera considerable si l'accés a l'habitatge s'ha realitzat des

del lloguer (8,7 vegades superior respecte a la propietat totalment pagada) o a través l'endeutament hipotecari de les famílies (el risc de les persones amb l'habitatge en propietat amb pagaments pendents és 4,3 vegades superior als que no han de fer front a préstecs hipotecaris). L'augment continuat del preu de l'habitatge molt per sobre de la inflació (especialment quan es compara amb l'evolució dels sous i la renda familiar) durant un llarg període que parteix des de finals dels anys 90 (Rodríguez, 2009; 2010), va dificultar l'accessibilitat a l'habitatge de la població que, al mateix temps, no es veia afavorida per una política social en aquesta matèria. El lloguer va quedar reservat en gran part als segments més desafavorits de la població que no podien accedir a l'habitatge en règim de propietat. Una pràctica alhora estigmatitzada en aquell context davant la cultura imperialista de la propietat com a element patrimonial, estable i perdurable en el temps (Leal, 2010; Colau i Alemany, 2012).

FIGURA 76. Model de regressió multinomial per estimar el risc relatiu de pertànyer als diferents grups de privació material. Catalunya, 2006 i 2011

	2006			2011			
	Privats amb endarreriments (2,6%)	Privats sense endarreriments (13,1%)	Privats entorn residencial (18,7%)	Privats amb endarreriments (8,1%)	Privats sense endarreriments (12,9%)	Privats entorn residencial (9,6%)	Privats dimensió secundària (27%)
	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)
Aturats llarga durada i no han treballat mai	<0	4,93***	1,04	2,81**	6,96***	1,03	2,23***
Ocupacions intermèdies	4,52	2,33**	0,84	2,29***	2,11***	1,11	1,72***
Petits empresaris i autònoms	1,66	1,18	0,29***	2,87***	4,01***	1,01	1,91***
Classe treballadora	6,48**	3,81***	0,64*	4,30***	7,81***	2,00***	2,92***
Directius i professionals (categoria de referència)							
1 quintil	11,71	9,48***	1,61	8,56***	16,01***	2,67***	3,97***
2 quintil	2,48	6,75***	1,65*	4,84***	11,55***	3,33***	3,59***
3 quintil	<0***	5,09***	1,38	2,64***	6,20***	2,01***	2,65***
4 quintil	1,62	3,13**	1,16	1,04	2,65**	2,11***	1,81***
5 quintil (categoria de referència)							
Tots inactius	<0***	0,52**	0,79	1,71**	4,37***	1,29	1,41***
Tots els actius aturats	<0	1,30	3,19*	7,38***	7,19***	4,33***	3,06***
Ocupats i aturats	4,19**	1,96*	1,08	3,31***	2,37***	2,24***	2,27***
Tots els actius ocupats (categoria de referència)							
Unipersonal	2,03	1,22	0,94	1,37	2,28***	1,22	1,26*
Llars amb nens dependents	1,16	0,43***	0,74	1,38*	0,74*	1,00	0,82*
Llars sense nens dependents (categoria de referència)							
Lloguer	>0	2,04**	1,38	8,75***	5,92***	2,47***	2,45***
Propietat amb pagaments pendents	>0	1,30	0,84	4,29***	1,12	1,28	1,46***
Propietat totalment pagada o cessió gratuïta (categoria de referència)							
Després de l'any 2000	0,70	2,09***	0,52**	1,59**	1,71***	0,74*	1,29**
Fins l'any 2000 (categoria de referència)							
Log versemblaça			-2900,8				-1904,4
Pseudo R2			0,13				0,16
n			3.494				10.099

Els resultats s'interpretan sobre la base de la classe o partició "no privats".

Nivells de confiança: *** = 99%, ** = 95%, * = 90%.

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2006*, i Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

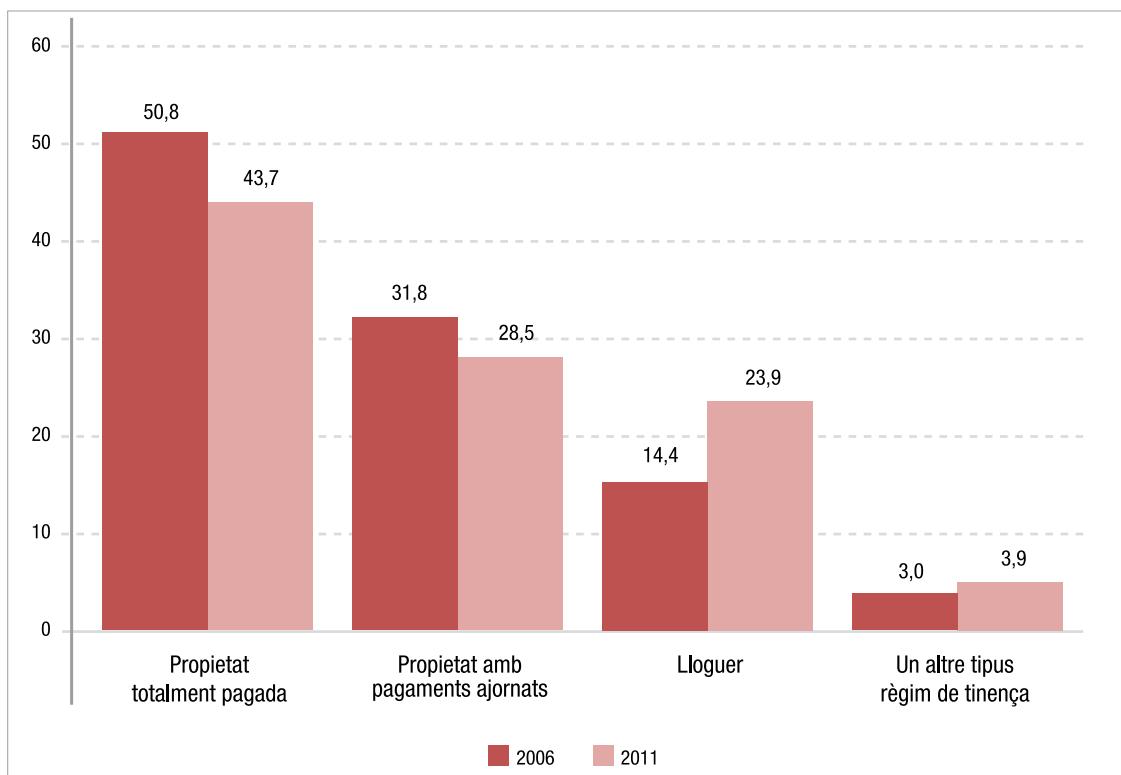
Els resultats de la Figura 77 mostren la preponderància de la propietat davant altres formes de règims de tinença, malgrat que l'any 2011 s'observa un canvi de tendència a favor del lloguer. Altrament, els més "afortunats" van poder accedir a un habitatge a costa de l'endeutament (4 de cada 10 dels habitatges en propietat romanien pendents de pagament l'any 2011). La variable introduïda al model per quantificar l'efecte d'haver comprat o llogat l'habitatge en plena formació de la bombolla immobiliària en relació amb pertànyer al grup de privats amb endarreriments, assenyala un risc relatiu de privació 1,6 vegades superior de la població que va accedir a l'habitatge a partir de l'any 2000 en relació amb els que ho varen fer abans del canvi de segle.

Tanmateix, la destrucció de llocs de treball i l'augment de les taxes d'atur, tant a nivell individual com a nivell de la llar, tenen una clara relació amb la probabilitat de formar part d'aquest grup. En el cas de les llars en què totes les persones que es declaraven actives perdessin el seu lloc de treball, el risc de no poder atendre el deute compromès l'any 2011, era 7,4 vegades superior al de les llars on l'atur no havia afectat cap de les persones que en formaven part. Quan l'atur a la llar no és total, sinó que es combinen situacions d'ocupació i atur, aquest risc disminueix, tot i que no és gens menyspreable (3,3 vegades superior respecte a les llars amb tots els actius ocupats). En la mesura que la principal despesa de les famílies és l'habitatge, quan disminueixen o desapareixen les rendes del treball, les dificultats per atendre els rebuts mensuals de la hipoteca o el lloguer s'aguditzen. Per la seva banda, les persones que viuen en llars on tots els seus membres

es declaren inactius tenen un risc associat 1,7 vegades superior al de les llars amb plena ocupació. En aquest sentit, si bé aquest col·lectiu presenta un cert risc de patir un tipus de privació material basat en els endarreriments dels pagaments de l'habitatge, aquest no és tan acusat com per a les categories anteriors. Les llars amb inactivitat total corresponen en la seva gran majoria a jubilats, coberts de manera continuada i sense gaires alteracions pel sistema de pensions i, en conseqüència, no subjectes als vaivens del mercat laboral. Tanmateix, els nivells de deute associats amb l'habitatge són, en aquestes llars, molt baixos en la mesura en què es tracta de propietats totalment pagades. No obstant això, no vol dir que la crisi no els hagi afectat en termes de privació material, com es veurà més endavant, sinó que la probabilitat de pertànyer a aquest grup és més lleu.

Una altra qüestió interessant que també val la pena assenyalar és que s'observa una relació en la probabilitat de pertànyer al grup de "privats amb endarreriments" i el tipus de llar. Per a les llars amb nens dependents el risc de no poder fer front a pagaments bàsics és 1,4 vegades superior respecte a les llars on no hi ha fills petits. Malgrat que tenir fills dependents és un factor de risc no tan elevat com la resta de variables esmentades, es constata la vulnerabilitat de les famílies joves i, sobretot, dels menors que hi formen part, cosa que resulta un last amb efectes devastadors per al progrés social i la igualtat d'oportunitats (Navarro i Clua-Losada, 2012; Marí-Klose i Marí-Klose, 2012). Pel que fa a la resta de variables que s'han inclòs al model, es constata que la més relacionada amb la probabilitat de patir endarreriments és la que té una naturalesa més conjuntural, és a dir, la renda. Si s'analitza la influència dels nivells de renda –mesurada de manera estàtica i sense comptabilitzar

FIGURA 77. Règim de tinença de l'habitatge de la població de 16 i més anys. Catalunya, 2006 i 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

el patrimoni i els estalvis amb què es pugui comptar per fer front a dificultats econòmiques- es pot observar que es relacionen linealment amb el risc de patir una privació basada en els endarreriments dels pagaments de l'habitatge, "menys renda més risc", excepte per al quart quintil que no difereix significativament de la categoria de referència (en aquest cas, el cinquè quintil de renda). No obstant això, el diferencial de risc relatiu entre els diferents grups de renda no és tan acusat com el que s'observa en la població que pateix manca forçada de béns materials però que no ha tingut endarreriments relacionats amb l'adquisició o manteniment de l'habitatge.

Complementàriament, la classe social, amb un caràcter molt més estructural i perdurable al llarg del temps, incideix en la probabilitat de pertànyer a aquest grup malgrat que es produeix una certa "democratització del risc". Així, la classe treballadora redueix el seu risc relatiu envers les altres classes socials, bàsicament perquè les dificultats de fer front als pagaments han augmentat entre les classes més benestants. Així, el risc relatiu de la classe treballadora envers els directius i professionals, que era 6,6 vegades més elevat el 2006, va baixar a 4,3 vegades l'any 2011. Per la seva banda, els petits empresaris i autònoms, les ocupacions intermèdies, el conjunt de persones aturades de llarga durada i les persones que no han treballat mai, que abans de la crisi no tenien un risc significativament diferent del que gaudien directius i professionals, tenen ara un risc dues vegades superior.

Sintetitzant, l'esclat d'aquest grup en el panorama social de Catalunya està estretament lligat a la situació de crisi. El nivell de deute associat amb l'adquisició i el manteniment de l'habitatge, i assumit amb un nivell d'ingressos provinents del mercat de treball, es converteix en inassolible quan algun, o tots en el cas més extrem, d'aquests ingressos falla. Deixant al marge el discurs popular "d'estirar més el braç que la màniga" i de la culpabilització que s'ha volgut fer del consum, sobretot envers les classes més baixes i menys formades, les conseqüències que es deriven de no poder fer front als deutes adquirits són de caire judicial i poden acabar –i malauradament acaben– en desnonaments. No s'ha oblidat, però, que l'habitacle s'ha d'entendre com una necessitat social de primer ordre que serveix de suport al procés d'integració de les persones i facilita dur a terme les necessitats quotidianes i bàsiques de la població (Fernández *et al.*, 2003).

Els resultats del model de regressió multinomial per al grup de "privats sense endarreriments" (Figura 76) també revelen certa relació amb la destrucció de l'ocupació i la combinació de situacions d'atur a la llar (en cas que tots els actius esdevinguin aturats, el risc, l'any 2011, va augmentar 7,2 vegades mentre que si es combinen situacions d'atur i ocupació el risc és 2,4 vegades superior). A diferència, però, del grup anterior, les persones que viuen en llars amb tots els seus membres inactius i que per tant no estan subjectes als vaivens del mercat laboral, també estan més exposades a patir privacions bàsiques (el risc és 4,4 vegades superior respecte a les llars amb tots els actius ocupats),

així com també les llars formades per una sola persona (2,3 vegades superior el risc en relació amb les llars amb nens dependents). Com ja s'intuïa arran de l'anàlisi del grup de "privats amb endarreriments", l'accés a l'habitacle en règim de lloguer està relacionat amb un augment del risc, gairebé 6 vegades superior, respecte als que gaudeixen de l'habitacle en propietat sense pagaments pendents, mentre que per als que tenen hipoteca no es constaten diferències significatives. Tanmateix, en aquest grup no només són significatives la classe social i la renda, sinó que les diferències encara s'accentuen més. Així, el risc d'una persona de classe treballadora de no tenir capacitat per cobrir les necessitats considerades bàsiques és gairebé més de 8 vegades superior al d'una persona de la classe de directius i professionals, i per als aturats de llarga durada o persones que no han treballat mai és 7 vegades superior. Per als petits empresaris i autònoms el risc és 4 vegades superior, mostrant les dificultats del col·lectiu arran de la crisi (l'any 2006 les diferències amb els directius i professionals no eren significatives). Atenent als nivells de renda, s'observa com augmenten les ràtios de risc respecte l'any 2006, especialment per als dos grups situats a la part més baixa (més de 10 vegades superior) i com aquesta relació és lineal, "menys renda més risc". En resum, els resultats del model apunten cap a un tipus de privació més estructural i existent ja en període de bonança econòmica, però no per això menys important. La comparació precisament entre el resultats dels dos anys mostra una clara accentuació dels riscos associats amb cada una de les categories analitzades.

Pel que fa a l'altre tipus de privació material estretament vinculat amb la situació de crisi, això és, les persones que no pateixen privacions bàsiques, però que no es poden permetre cap despesa extra ("privats en la dimensió secundària" que constitueixen el 27% de la població de Catalunya a l'any 2011), s'avverteix l'existència de relació amb la majoria de variables explicatives que s'han inclòs al model. No obstant això, el diferencial de risc entre les categories i respecte a la de referència no és tan pronunciat com l'observat per a la resta de grups. És a dir, sense esborrar l'existència de diferències socials, que hi són, la probabilitat de pertànyer a aquest grup es dilueix entre tots els segments de la població de Catalunya. És a dir, que el risc de "viure al dia" es democratitza en temps de crisi.

Finalment, el grup caracteritzat per la privació a l'entorn residencial és el que menys s'ajusta al model dissenyat. No s'observa una relació clara i nítida amb la renda i menys encara amb la classe social, on només és significativa la classe treballadora. D'altra banda, el risc de pertànyer a aquest grup disminueix si l'accés a l'habitacle es va produir després de l'any 2000, és a dir, els que varen canviar d'habitacle o s'emanciparen més recentment pateixen menys privació associada amb l'entorn residencial. Ara bé, si l'accés a l'habitacle es realitza via lloguer, el risc relatiu augmenta de l'ordre de 2,5 vegades. De fet, és a les ciutats més grans on el règim de lloguer adquireix més rellevància respecte a altres formes de tinença, la qual cosa reforça la idea que es tracta d'un tipus de privació amb un fort component urbà (el 36% dels habitatges de la ciutat de Barcelona són de lloguer, mentre que per a tota Catalunya el percentatge es redueix al 23%). Les situacions d'atur total o parcial a la

llar també constitueixen un altre factor a considerar en l'increment del risc relatiu de viure en entorns degradats, que és 4,3 i 2,2 vegades superior, respectivament, en relació amb les llars que conserven tots els seus actius ocupats. La confluència a les grans ciutats de grups socials molt diferenciats que habitualment donen peu a pautes de segregació i de diferenciació residencial en funció dels nivells de renda o de l'origen geogràfic, podria ajudar a explicar aquests resultats. En aquest sentit, el concepte de "ciutat dual" (Sassen, 1991; Castells, 1999; Fanstein et al., 1994; Mollenkopf i Castells, 1992), que assenyala els processos de polarització social creixent que s'estan vivint a les grans metròpolis occidentals, entroncaria amb aquesta idea⁵⁸.

3.4.3. L'estructura de la privació material a l'Àrea Metropolitana de Barcelona

L'anàlisi desenvolupada a l'anterior apartat s'ha reproduït per a l'AMB, però tan sols per a l'any 2011, que és el que permeten les dades disponibles. Això és, una anàlisi de correspondències múltiples per estructurar la privació; una classificació dels individus atenent als eixos resultants de l'anàlisi anterior i, finalment, un model de regressió logística multinomial que visualitza quins elements incideixen més en el fet de formar part d'un grup o d'un altre. A la Figura 78, es detallen les variables de privació així com les freqüències que s'han utilitzat per iniciar el procés analític.

FIGURA 78. Variables de privació material incloses a l'anàlisi de correspondències múltiples. Total de població. AMB, 2011

	Sí	No	Total
Capacitat per fer front a despeses imprevistes	63,6	36,4	100,0
Capacitat per anar de vacances almenys una setmana a l'any	66,2	33,8	100,0
Capacitat per fer un àpat de carn, pollastre o peix (o equivalent) almenys cada dos dies	96,5	3,5	100,0
Endarreriments en el pagament d'algun rebut de la hipoteca o del lloguer de l'habitatge principal en els darrers 12 mesos	8,2	91,8	100,0
Endarreriment en el pagament de compres ajornades o altres préstecs en els darrers 12 mesos	5,9	94,1	100,0
Endarreriment en el pagament de les factures o rebuts de serveis en els darrers 12 mesos	10,9	89,1	100,0
Es pot permetre rentadora	99,7	0,3	100,0
Es pot permetre televisor	99,8	0,2	100,0
Es pot permetre telèfon fix o mòbil	98,0	2,0	100,0
Es pot permetre ordinador	85,8	14,2	100,0
Es pot permetre automòbil	74,0	26,0	100,0
Manteniment de l'habitatge a una temperatura adient	87,6	12,4	100,0
Problemes de l'habitatge: goteres, humitats en parets, terres, sostres...	16,8	83,2	100,0
Disposa de dutxa o banyera	99,0	1,0	100,0
Disposa de vàter dins de casa	98,8	1,2	100,0
Problemes de l'habitatge: manca de llum natural	10,1	89,9	100,0
Problemes ambientals a l'entorn residencial	8,0	92,0	100,0
Problemes acústics a l'entorn residencial	17,6	82,4	100,0
Problemes de seguretat ciutadana a l'entorn residencial	15,6	84,4	100,0
n	3.701		

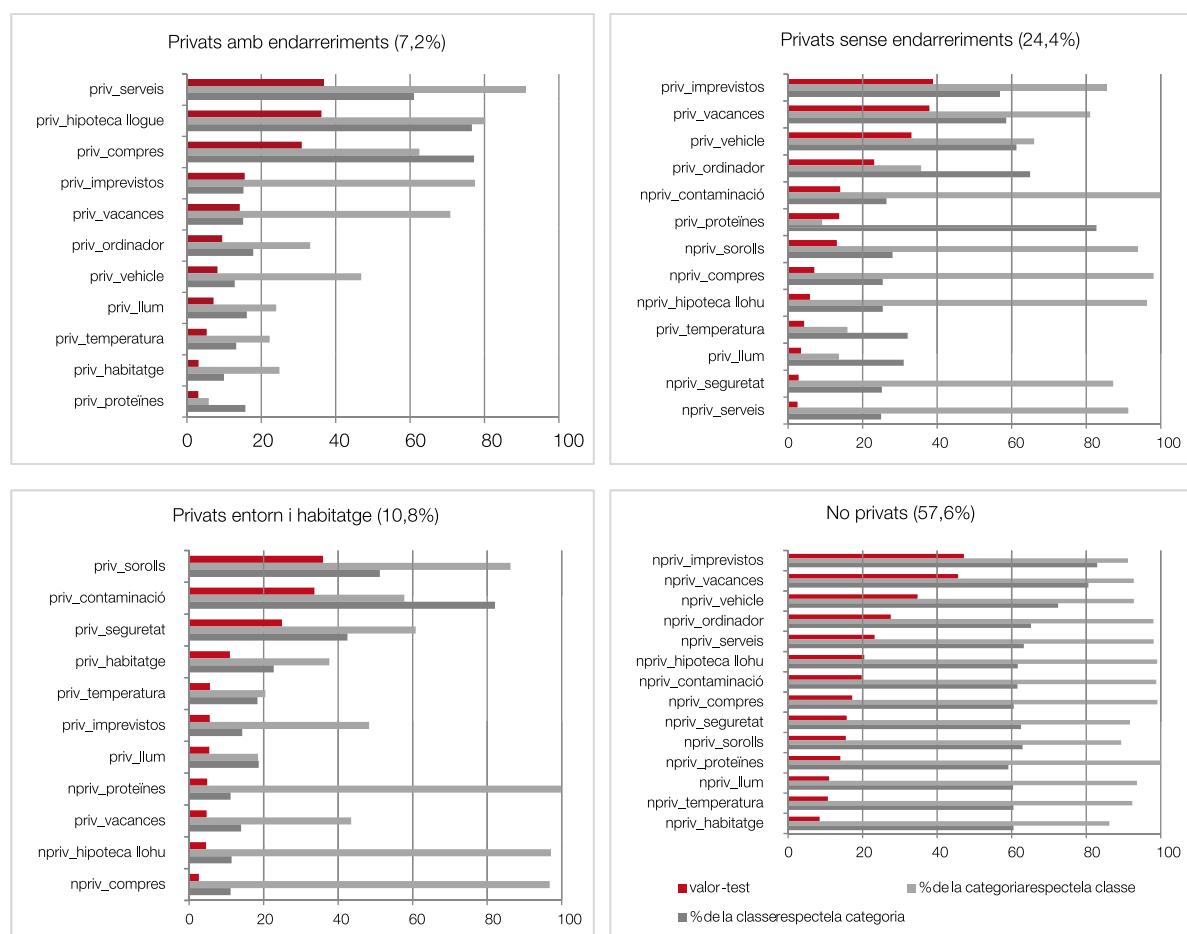
Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

⁵⁸ En el context de les ciutats urbanes europees, alguns autors apunten cap a un model de "ciutat esquarterada" emfatitzant la idea que la ciutat global no es trobaria fraccionada en dues parts sinó en més (Marcuse, 1989, 1993; Van Kempen i Ozekren, 1998; Van Der Wusten i Musterd, 1998; Marcuse i Van Kempen, 2002; Van Kempen i Murie, 2009).

En relació amb els eixos de privació resultants, es manté la mateixa estructura que per a les anàlisis corresponents a Catalunya dels anys 2006 i 2011, és a dir 3 eixos⁵⁹. Un primer eix relatiu a la "capacitat per assumir despeses bàsiques"⁶⁰, un segon que al·ludeix a la "gestió del consum"⁶¹ i, finalment, un tercer, que correspon a la "qualitat de l'entorn residencial"⁶². Respecte a les classes o particions, l'arbre d'agregació suggereix una bona classificació si retenim 4 grups per fer-ne l'anàlisi. Aquests 4 grups són equivalents als identificats per a Catalunya l'any 2006, és a dir, "privats amb endarreriments", "privats sense endarreriments", "privats a l'entorn residencial i a l'habitatge" i "no privats" (Figura 79). Amb aquests resultats, es podria intuir que la crisi no hauria afectat en termes de privació material els ciutadans residents a l'AMB? Malauradament, la resposta és negativa.

En primer terme, la població sense cap tipus de privació representaria el 57,6% de la de l'AMB. Però sobretot, el canvi més substancial s'observa en el volum de persones classificades com a "privades sense endarreriments", que representen gairebé 1 de cada 4, percentatge que es dobla respecte a l'observat per a Catalunya en la seva totalitat, tant l'any 2006 com el 2011. En termes absoluts, el grup aglutina 787.000 persones amb aquest tipus de privació material. Així, a l'AMB no es detecta la formació d'un grup intermedi entre els "no privats" i els "privats sense endarreriments", que serien aquells que per a Catalunya s'identifiquen com a "privats en la dimensió secundària" i el tret més característic dels quals és viure amb pressupostos familiars ajustats sense possibilitat d'assumir cap despesa extra. Precisament, les categories que presenten els valors-test més alts del grup de "privats sense endarreriments" de l'AMB són les que corresponen

FIGURA 79. Classificació i característiques més definitòries de la població atenent a la privació material. AMB, 2011

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2006 i 2011*.

⁵⁹ Tots tres expliquen el 99'1% de la variància considerant els valors propis transformats i corregits.

⁶⁰ Aquest factor explica el 84% de la variància del total de variables analitzades.

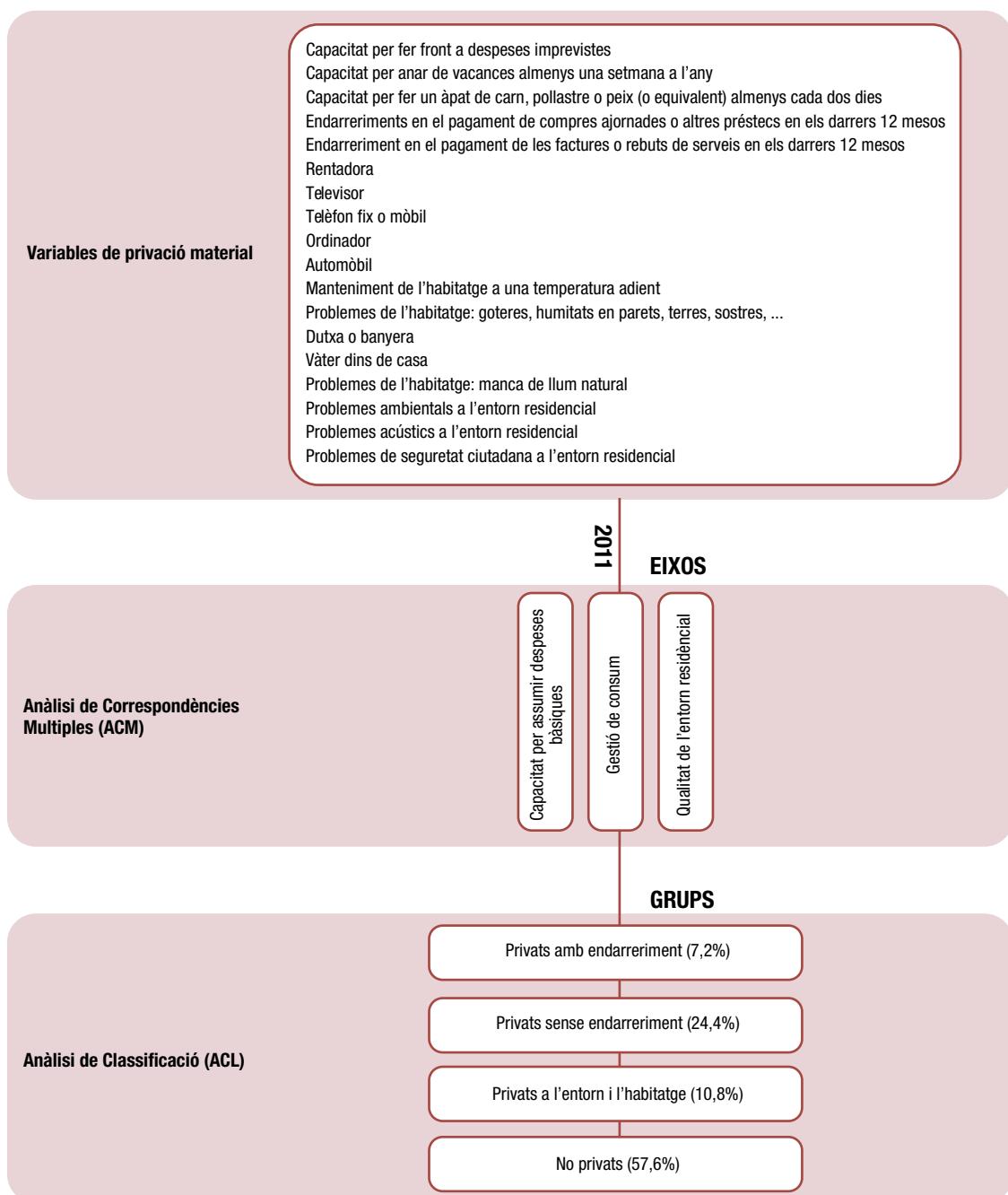
⁶¹ Aquest factor explica el 9% de la variància del total de variables analitzades.

⁶² Aquest factor explica el 6% de la variància del total de variables analitzades.

a la impossibilitat per assumir despeses extra i per afrontar la despesa d'una setmana de vacances a l'any. La diferència és que aquests tipus de privació material no tenen lloc aïlladament, sinó que se solapen amb d'altres privacions, com ara la incapacitat per tenir vehicle o ordinador (6 de cada 10 d'aquest grup no s'ho poden permetre), per menjar la quantitat de proteïnes que es consideren necessàries (el 80% de les persones que no poden realitzar aquesta ingestió de proteïnes pertanyen a aquest grup) o per mantenir l'habitatge a una temperatura adient. És a dir, no és que puguin desembocar en problemes de privació material, sinó que directament ja la paixen. Com ja succeïa en les fotografies de Ca-

talunya per als anys 2006 i 2011, la diferència entre aquest grup i els "privats amb endarreriments" rau en què aquests últims no es poden fer càrrec del deute compromès, així com en la intensitat de la resta de privacions materials. El 90% de les persones que en formen part han tingut endarreriments en el pagament de les factures d'aigua, llum i/o gas i el 80% en el pagament de la hipoteca o el lloguer. En termes absoluts, el grup el formen aproximadament 233.000 persones. Pel que fa a la privació relacionada amb la degradació de l'entorn residencial, no s'observen diferències significatives ni en proporció ni en composició respecte a la Catalunya de l'any 2011.

FIGURA 80. Esquema del procés analític de la privació material. AMB, 2011

Del model de regressió multinomial destaquen les *odd ratios* de risc de privació material amb endarreriments en el pagament dels deutes adquirits associades amb el fet de tenir hipoteca, que se situa per sobre dels que viuen a l'habitatge en règim de lloguer (5,6 vegades superior per als propietaris amb pagaments pendents i 3,9 vegades superior per als que viuen de lloguer), així com l'atur de tots els membres de la llar. Tan-

mateix, com succeïa a les anàlisis de l'any 2011 per al conjunt de Catalunya, la classe social i la renda adqureixen molta més importància com a elements desencadenants de la privació més estructural i no relacionada amb els endarreriments dels pagaments. Tal com ja s'ha dit, el fet més remarcable és que afecta gairebé una de cada quatre persones dels municipis que integren la conurbació barcelonina.

FIGURA 81. Model de regressió multinomial per estimar el risc relatiu de pertànyer als diferents grups de privació material. AMB, 2011

	PRIVATS AMB ENDARRERIMENTS (7,2%)	PRIVATS SENSE ENDARRERIMENTS (24,4%)	PRIVATS ENTORN I HABITATGE (10,8%)
	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)
Aturats llarga durada i no han treballat mai	2,63	3,96***	1,30
Ocupacions intermèdies	2,30**	2,17***	1,43
Petits empresaris i autònoms	2,20	4,66***	1,54
Classe treballadora	4,69***	6,38***	1,86**
Directius i professionals (categoria de referència)			
1 quintil	6,34***	7,98***	0,93
2 quintil	3,16**	5,42***	2,54***
3 quintil	1,33	3,97***	1,59
4 quintil	0,93	2,12**	2,73***
5 quintil (categoria de referència)			
Tots inactius	1,11	2,23***	1,42
Tots els actius aturats	4,47***	3,13***	3,79**
Ocupats i aturats	1,09	1,63*	1,64
Tots els actius ocupats (categoria de referència)			
Unipersonal	1,20	1,92***	1,57*
Llars amb nens dependents	1,33	0,78	1,16
Llars sense nens dependents (categoria de referència)			
Lloguer	3,90***	2,60***	1,39
Propietat amb pagaments pendents	5,58***	0,89	1,44
Propietat totalment pagada/Cessió gratuïta (categoria de referència)			
Després de l'any 2000	1,46	1,78***	0,74
Fins any 2000 (categoria de referència)			
Log versemblança			-3062,1
Pseudo R2			0,20
n			3486

Els resultats s'interpretan sobre la base de la classe o partició "NO PRIVATS".

Nivells de confiança: *** =99%, ** =95%, * =90%.

Font: Idescat i IERMB, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011*.

4. Conclusions

En el breu període de cinc anys –transcorreguts des que es va fer l'edició anterior de l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, l'any 2006–, les societats metropolitana i catalana han fet, de nou, un gran pas en la transició d'una societat industrial a una de postindustrial. La crisi iniciada el 2008 hi ha tingut molt a veure en la intensitat d'aquest moviment, esperonant tendències que ja eren presents en els anys de bonança econòmica. Aquesta transició és observable en dimensions molt rellevants de l'estructura social catalana com s'ha anat veient al llarg d'aquest estudi.

En primer lloc, cal destacar els avenços significatius que s'han donat en el procés de terciarització del model productiu en aquests darrers anys, en què l'AMB, arrossegada sobretot per les dinàmiques contagioses de la ciutat de Barcelona, se situa un pas per davant de la resta de Catalunya. L'estructura ocupacional ha mudat, destruint més ocupació industrial i creant llocs de treball en el sector serveis. Si l'any 2006 ocupacions típicament industrials com les dels encarregats, supervisors, tècnics i treballadors semiqualificats de la manufactura representaven el 23% de l'ocupació, el 2011 constitueixen només un 16% a Catalunya, i a l'AMB la proporció és encara menor, a penes superen el 10% dels ocupats. Aquesta transformació de l'estructura ocupacional ha tingut més a veure amb la destrucció de l'ocupació que amb la creació de nova. Nova ocupació n'hi ha hagut, però poca i generada, sobretot, en feines semiqualificades del sector serveis, les quals han donat ocupació als homes en una bona proporció, malgrat que, fins ara, era un nínxol del mercat de treball dominat clarament per les dones. Al conjunt de Catalunya també s'ha creat timidament ocupació de directius i professionals, lligada també al sector serveis, i a Barcelona ciutat han crescut lleugerament els treballadors autònoms i els petits empresaris, una tendència que reflecteix segurament l'intent de treballadors acomiadats amb prous recursos per establir-se per compte propi. Tot plegat, però, suma un augment net d'ocupació a Catalunya d'unes 130.000 persones, mentre que la destrucció d'ocupació neta ha estat de gairebé 500.000 llocs de treball. Cal recordar també que d'aquesta espiral de destrucció d'ocupació que està accelerant el procés de terciarització de l'economia metropolitana i catalana, se'n desprenden també efectes col·laterals, ja que, si bé, ha castigat amb més intensitat els treballadors industrials i els de la construcció, tampoc no ha deixat indemnes grups ocupacionals tradicionalment més segurs.

Un altre canvi notable en aquest trànsit cap a la societat postindustrial és el relacionat amb les llars. Durant els darrers anys, l'augment del divorci i de noves formes de convivència, el creixement de l'activitat laboral femenina i la destrucció d'ocupació masculina han fet que, per primer cop, s'hagi atenuat l'hegemonia que tenien en la societat catalana les llars formades per una parella amb l'home com a sustentador principal. Els resultats analitzats palecen un increment sense precedents de les llars on la sustentadora principal és la dona, de manera que

s'han reduït molt les distàncies amb les llars sustentades principalment per homes (26,9% i 39,8%, respectivament, quan el 2006 les proporcions eren del 15,9% i el 54,9%). Això, en un context en el qual hi ha un reequilibri en la segregació ocupacional per sexe. Les dones guanyen posicions relatives en ocupacions masculinizades (directius, professionals i autònoms) i les perdren en les feminitzades (treballadores semiqualificades de serveis), a la par que el diferencial de salari entre homes i dones es redueix.

Ara bé, a banda d'aquests processos de transformació estructural que s'han accelerat amb els efectes de la crisi, de quina altra manera ha afectat la recessió econòmica l'estructura social metropolitana i catalana? Què més ha passat en termes de desigualtat social? Qui està patint amb més intensitat el context d'adversitat econòmica? A la introducció d'aquest treball s'avançaava que no hi ha una predicció segura sobre els efectes que pot desencadenar una crisi, atès que hi ha múltiples variables en joc, i els efectes han de ser heterogenis segons la idiosincràsia de cada nació. Quines són, doncs, les principals conclusions que podem extreure d'aquest treball?

Augment desbocat de l'atur i dèficits en la protecció social de la desocupació

- Com a conseqüència del gran procés de destrucció d'ocupació, la relació entre la població ocupada i la població aturada o inactiva (econòmicament dependents) s'ha capgirat completament entre el 2006 i el 2011, de manera que el volum de població aturada i inactiva ha superat el de població ocupada, tant a l'AMB com a la província de Barcelona i a Catalunya.
- La destrucció d'ocupació ha afectat totes les classes socials donant peu a una reducció dels diferencials interclassistes del risc d'atur, però continuen sent, i encara amb més intensitat, els treballadors sense estudis universitaris i els que tenen contractes precaris qui pateix més risc d'atur.
- L'evolució entre el 2006 i el 2011 està marcada per l'augment de les llars on algun dels seus membres actius està aturat i on tots els membres actius estan aturats, tant a l'AMB com al conjunt de Catalunya. Aquest augment de llars amb membres aturats té efectes devastadors en el risc de pobresa i en la seva cronificació, atès que l'atur afecta sobretot homes menors de 50 anys que, majoritàriament eren sustentadors principals de les llars, i que es troben en un moment del seu curs vital en què han de criar als fills menors dependents.
- El temps que ha transcorregut des que el 2008 va començar a aflorar la crisi econòmica i financera, juntament amb la dificultat per trobar feina està provocant que molts aturats hagin superat l'any de cerca de feina sense èxit. Els resultats analitzats confirmen l'increment notable de l'atur de llarga durada, tant a la demarcació de Barcelona com a Catalunya. A l'AMB, la població aturada que fa 12 mesos o més que busca feina s'ha doblat entre els anys 2006 i 2011, passant del 33,7% al 60%. Aquesta situació d'atur de llarga durada es troba força estesa entre els diversos perfils socials. Pràcticament, la meitat

de la població aturada es troba en aquesta situació, independentment de si es tracta de dones o d'homes, població jove o adulta, o gent amb més o menys qualificació formativa, si bé ha de ser motiu de reflexió que els treballadors aturats de més de 50 anys estiguin entre els que més dificultats tenen per tornar a estar ocupats, amb les conseqüències negatives que aquesta perllongació ha de tenir sobre els seus drets a una pensió de jubilació.

- Una altra conseqüència negativa de la perllongació de l'atur és l'esgotament del dret a rebre les prestacions de la Seguretat Social, que està deixant una quantitat creixent d'individus i de llars sense cap mena d'ingrés. De moment, aquesta desprotecció està afectant més els treballadors menys qualificats, potser perquè treballaven en condicions de protecció social precàries, o perquè van ser els primers de ser acomiadats i ja han esgotat el seu dret a prestació. Amb tot, si la depressió del mercat laboral es manté, aviat aquesta desprotecció serà més generalitzada.
- Amb l'arribada de la crisi s'ha produït també una modificació de les expectatives i les exigències laborals de la població aturada. En termes generals, aquesta transformació denota una major tolerància envers l'acceptació de feines de qualsevol tipus, molt especialment entre alguns col·lectius com ara la població amb la parella a l'atur, la població menys qualificada i la població estrangera, que semblen els més necessitats en l'actual context de crisi, a causa de l'asfixia econòmica que pateixen.

Major polarització social intra classe

- La crisi ha exacerbat un procés de polarització en la distribució de la renda que ja s'estava produint des del tombant de segle i que ha estat comú a bona part dels països més desenvolupats (Dallinger, 2013, OECD, 2008). La proporció de població amb una renda disponible al voltant de la mediana de la distribució ha caigut de gairebé el 70% l'any 2006 a poc més del 61% el 2011.
- Aquesta polarització ha estat el resultat d'un augment de la desigualtat entre classes socials, però més fort encara ha estat l'efecte d'una dispersió molt gran en les condicions de vida de llars que pertanyen a una mateixa classe social. La polarització ha perjudicat especialment les classes mitjanes, ja que han estat els administratius qualificats, els professionals i directius de rang mitjà, junt amb els treballadors autònoms i els petits empresaris qui amb més intensitat ha abandonat els estrats superiors de renda on se situaven el 2006 per caure, molts d'ells, en situacions de pobresa.

- Un cop la crisi es manifesta, l'augment de les desigualtats intra classe es generalitza a tots els grups ocupacionals, llevat dels grups més extrems: els directius i professionals d'alt rang i els treballadors ocupats en feines de rutina.

Major homogeneïtzació de riscos entre classes socials

- Entre les raons d'aquesta major dispersió de renda dins les classes socials hem d'esmentar la destrucció d'ocupació generalitzada. El risc de perdre la feina continua essent més elevat per a les classes treballadores, que en termes generals han duplicat el seu risc de desocupació, però el diferencial de classe ha caigut, atès l'increment notable del risc entre els treballadors qualificats, els encarregats i els administratius qualificats. En aquest sentit, hi ha hagut una certa "democratització" del risc d'atur que ha fet més homogènies les classes socials intermèdies en relació amb els empleats no qualificats de rutina i els directius i professionals de rang elevat, amb estudis superiors i contractes estables.

- La caiguda dels salariis reals, mesurada com salari/hora treballada a preus del 2011, ha estat més intensa entre els homes, especialment si són professionals o ocupen càrrecs directius (-14%) i si són administratius qualificats o encarregats (-4%), mentre que la classe treballadora en conjunt ha vist reduir el seu salari un 2%. Com en el cas del risc d'atur, el risc de perdre poder adquisitiu, malgrat que es conservi la feina, és ara més homogeni entre classes socials, ja que el menor risc relatiu d'atur de les classes més benestants és compensat amb majors pèrdues de salari. Podem assegurar, doncs, que s'observa una reducció de la desigualtat salarial entre classes i intra classes que és contrària a les tendències identificades abans de la crisi a la majoria de països més desenvolupats (Gotschalk i Smeeding, 1997; Friedman i Wolff, 1982; Sassen, 1991 i OECD, 2008). Precisament a Espanya, ja hi havia indicis clars d'una tendència cap a una menor desigualtat salarial quan es prenia com a referència el nivell d'estudis dels treballadors (Lacuesta i Izquierdo, 2012). Aquesta tendència cap a la compactació salarial és comuna a homes i dones de totes les classes socials, excepte dins de la classe treballadora que manté una elevada dispersió salarial.

- A Catalunya, atesa la minsa protecció pública a la infància, la font principal de protecció social a les llars en edat laboral té la base en les prestacions per atur (Sarasa i Luppi, 2012); però en les circumstàncies actuals, aquestes prestacions han perdut caràcter redistributiu. La crisi ha augmentat la proporció d'aturats entre les classes mitjanes, que ara són més perceptores d'aquestes prestacions, mentre que entre les classes treballadores poc qualificades el fet que romanguin més temps sense trobar ocupació ha fet que s'esgoti el seu dret a les prestacions, la qual cosa se suma a una major freqüència de trobar contractes precaris que limiten el dret a la prestació.

Augment de la pobresa absoluta i extrema

- Pel que fa al risc de pobresa, mesurat mitjançant la renda disponible de les llars, hom observa que la variació en la taxa de risc a la pobresa depèn molt del líndar triat. La pobresa moderada (definida a partir del líndar del 60% de la renda mediana) ha crescut només lleugerament amb la crisi, malgrat que

des d'abans de la crisi ja hi havia una tendència creixent a l'augment de la proporció de treballadors ocupats en situació de vulnerabilitat. Però si prenem els llindars de pobresa severa i extrema (fixats en el 40% i 30% de la mediana de la distribució de la renda), s'observa que augmenta de manera preocupant.

- Aquest augment contingut de la pobresa moderada, malgrat la situació catastròfica en què viuen tantes famílies com a resultat de la crisi, només és explicable pel caràcter relatiu de la mesura, ja que la renda mitjana de les llars catalanes ha disminuït de forma generalitzada, i on s'han produït les reduccions més importants és en els trams inferiors de renda, que ja figuraven per sota del llindar de risc de pobresa abans de la crisi.
- Si s'adopta el criteri de pobresa absoluta, prenent com a llindar fix de risc de pobresa el que hi havia de pobresa relativa l'any 2006, es pot dir que a partir del 2008 aquest tipus de pobresa ha crescut el doble que la pobresa relativa. El 2011 hi hauria gairebé dos milions de catalans que viurien amb una renda disponible inferior al llindar de risc de pobresa fixat el 2006, mentre que aquell any aquesta situació afectava poc més d'1,3 milions de persones. Però, com era d'esperar, el creixement ha estat més intens en el risc de pobresa absoluta extrema, que ha passat d'affectar poc més de 241.000 catalans el 2006 a afectar més de 623.000 persones l'any 2011.
- El creixement del risc de pobresa extrema ha estat generalitzat en totes les classes socials però, especialment, entre els estrats socials que tradicionalment presentaven un baix risc de pobresa, com ara els administratius qualificats, els professionals i directius de rang mitjà i els encarregats. Aquest desplaçament del risc de pobresa cap a estrats més benestants ha alterat significativament la composició de la pobresa extrema a Catalunya que, ara, mostra un major pes de les ocupacions que comunament havien estat anomenades al segle XX com a "noves classes mitjanies". Professionals assalariats i directius de tot rang, considerats conjuntament amb els administratius qualificats, no arribaven al 10% dels individus en risc de pobresa extrema l'any 2006. Tenint com a referent el llindar de pobresa d'aquell moment, avui representen el 16,5%, mentre que tota mena de treballadors de baixa qualificació han reduït el seu risc de pobresa extrema, passant del 38% al 24%. Malgrat això, el major risc de pobresa extrema el continuen experimentant els autònoms i petits empresaris, els treballadors semiqualificats de serveis i els aturats de llarga durada.

Generalització de les dificultats econòmiques i emergència de nous perfils de privació material

- L'observació de la privació relativa en el consum de béns bàsics fa matisar l'abast que té la pobresa quan es mesura només amb la renda disponible. Els autònoms i petits empresaris,

que són el grup amb major risc de pobresa monetària, no són el grup més precari en termes de consum; el grup amb més dificultats per consumir béns bàsics és el format pels treballadors assalariats semi i poc qualificats, indicant que aquest grup pateix una pobresa més consistent i estructural, mentre que els autònoms i petits empresaris podrien ser objecte d'una conjunció de caiguda conjuntural d'ingressos, persistència de patrimoni per fer front a la pèrdua de ingressos i, potser, una major tendència a infradeclarar els seus ingressos.

- Com a resultat de la crisi, la proporció de catalans que no poden fer front a una despesa imprevista, ni poden pagar una setmana de vacances fora de casa seva, ha crescut de gairebé el 30% l'any 2006 al 40%. Alhora, s'ha triplicat la proporció de persones que pateixen privació material i privació material severa. La privació material afecta el 22,6% de la població de l'AMB (755,9 milers de persones) i el 9,2%, si es considera la privació material severa (302,9 milers de persones). La privació en el consum de béns bàsics ofereix, però, perfils heterogenis, alguns dels quals són explicables només com a conseqüència de la crisi.
- Hi ha una privació que podríem anomenar estructural en tant que ja era present en el període de creixement econòmic i que es manté constant malgrat la crisi. Afecta un 13% de la població de Catalunya i un 24% de la població de l'AMB. Es tracta d'una privació en el consum de béns bàsics que no comporta endarreriments en el pagament de rebuts, a causa del fet que la situació de privació crònica desincentiva l'assumpció de deutes.
- La població privada en el consum de béns bàsics però que a més pateixen endarreriments en el pagament de rebuts i crèdits s'ha multiplicat per tres en el període analitzat. Hi confluixen en aquest grup dues causes: els elevats nivells d'atur a les llars i l'elevada proporció del pressupost familiar dedicat a pagar l'habitatge. A Catalunya aquest grup de privats amb endarreriments representa el 8,1% de la població (aproximadament 617 milers de persones) i a l'AMB, el 7,2% (233 milers de persones). Entre els factors de risc associats amb el creixement d'aquesta privació hi figura haver accedit a l'habitatge en el període 2001-2007, coincidint amb la bombolla immobiliària.
- Arran de la crisi apareix un nou perfil de persones privades materialment prou rellevant en termes numèrics (aproximadament 2 milions de catalans), les quals manifesten dificultats d'estalvi, que no tenen capacitat per fer front a despeses imprevistes, ni per anar de vacances. Es constata així, l'augment de la vulnerabilitat econòmica per a gran part de la població, que viu al dia amb la seva renda.

- Hi ha però una mena de privació que ha reduït el seu abast. Les persones que no pateixen privacions significatives en el consum de béns bàsics, però que manifesten una elevada insatisfacció amb l'entorn residencial del seu habitatge han reduït la seva importància relativa en relació amb l'any 2006, probablement com a conseqüència de la gran transfor-

mació urbanística i dels processos de mobilitat residencial que s'han produït durant el boom de la construcció dels darrers anys.

- La renda i la classe social perden pes explicatiu respecte els perfils de privació emergents en el context de crisi (democratització del risc). Si abans de la crisi eren la classe treballadora i els aturats de llarga durada o inactius els que assumien principalment el risc de privació relativa, ara aquest risc es distribueix també entre les ocupacions intermèdies i els petits emprenedors i autònoms.

Tot plegat dóna peu a plantejar les preguntes següents sobre cap on poden evolucionar les societats metropolitana i catalana:

El canvis en les bases econòmiques orienten l'acció política?

- La possibilitat de formar coalicions estratègiques entre classes socials és un debat clàssic de la sociologia política que va esperonar abundant recerca empírica des dels anys 70 del segle XX de la mà d'investigadors com John Golthorpe i Eric Olin Wright, al voltant de les tesis de Braverman sobre la proletarització de les classes mitjanes. Les dades oferides mostren que, tant el risc de perdre la feina, com els de pobresa i privació material afecten, ara més, totes les classes socials, i, entre els que mantenen les seves ocupacions, les reduccions salarials són més intenses per als estrats més benestants. Aquests canvis podrien haver creat un escenari pitjor per a tot-hom, si bé més homogeni en les condicions de vida, però no és el cas, i l'explicació, com ja s'ha comentat, es troba en l'augment de la desigualtat intra classes. Però, tot i això, el procés de "democratització" relativa dels riscos pot donar lloc a condicions favorables per facilitar coalicions d'interessos polítics que entrin en conflicte obert amb els de les classes socials hegemòniques que dominen les societats europees i la catalana en particular.

Ha reforçat la crisi el paper de les dones com a sustentadores econòmiques de les llars?

- El nombre de llars amb tots els actius ocupats ha disminuït força, i la proporció de parelles en què ella està ocupada i ell a l'atur s'ha incrementat notablement. L'estructura de les llars acostuma a ser un mecanisme moderador de l'impacte dels mercats en la renda disponible dels individus; en el cas d'aquesta crisi, a Catalunya, la pèrdua d'ingressos per part dels homes ha incrementat molt el risc de pobresa de les llars habitades per un home sol, i, en el cas de llars amb homes que estan convivint amb una dona que ha passat a ser la sustentadora principal, tampoc no s'ha reduït significativament el risc de pobresa. En tot cas, de mantenir-se aquesta situació, en què la dona tendeix a assumir un paper econòmic més rellevant al si de les llars, la societat es veurà abocada a afrontar un repte cultural i social d'una gran rellevància, relacio-

nat amb el canvi de rols entre homes i dones a les llars. En aquest procés, caldrà estar amatents a la necessitat de polítiques preventives contra el risc que els possibles conflictes de rol derivin en actes de violència masclista. En tant que una causa d'aquesta violència deriva de les frustrations mal assumides per alguns homes quan deixen de ser els sustentadors principals de les llars (Weissman, 2009; Krishnan et al., 2010), no es pot descartar que la nova situació faci augmentar aquesta mena de delictes, especialment en les llars i barris amb majors dificultats econòmiques.

Finalment, si el panorama descrit en aquest informe és, en molts aspectes, desolador, encara ho ha de ser més en el moment de fer-ho públic. Les dades descrites fan referència a la situació laboral dels residents a Catalunya la segona meitat de l'any 2011, i a les rendes que obtenien del seu treball i capital l'any 2010. De llavors ençà, la situació econòmica no ha fet més que empitjorar arran de l'aplicació de la reforma laboral (Llei 3/2012) aprovada en el marc del Pla d'estabilitat, que malgrat que ha millorat la flexibilitat interna de les empreses, no ha impedit un augment dels acomiadaments, amb menors indemnitzacions, i ha provocat una reducció de salaris que ha augmentat l'excedent brut d'explotació de les empreses, contribuint així a una major distància social entre els assalariats i el capital.

BIBLIOGRAFIA

- AMAT, O. i GENESCÀ, E. (2012). "L'empresa catalana" a C. Poveda (Ed.), *Memòria econòmica de Catalunya 2011*, (pp. 155–185). Barcelona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.
- BENZÈCRI, J.P. (1979). "Sur le calcul des taux d'inertie dans l'analyse d'un questionnaire". *Les Cahiers de l'Analyse des Données*, 3, vol. IV, (pp. 377-388).
- BLANK, R. (2009). "Economic Change And The Structure of Opportunity For Less-Skilled Workers" a M. Cancian i S. Danzinger (Eds.), *Changing poverty, changing policy* (pp. 63–91). New York: Russell Sage Foundation.
- BOIX, R. i VENERI, P. (2009). "Metropolitan Areas in Spain and Italy". IERMB Working Paper in Economics, nº 09.01.
- BOLTANSKI, L. i CHIAPELLO, È. (2002). *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal.
- CARBONERO, M. A. (2010). "La precariedad y la exclusión por el empleo" a M. Laparra i B. Pérez (Eds.) *El primer impacto de la crisis en la cohesión social en España* (pp. 117–157). Madrid: Fundación Foessa.
- CASTELLS, M. (1999). *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza Editorial.
- COLAU, A. i ALEMANY, A. (2012). *Vidas hipotecadas*. Barcelona: Angle Editorial.
- FERNÁNDEZ, C.; PLAZA, P. i CORTÉS, L. (2003). "Vivienda y exclusión residencial" a M. Aguilar; K.-D. Cho; B. Pérez (coords.), *La exclusión multidimensional en el espacio urbano: investigaciones de base para la elaboración del Plan de Lucha contra la exclusión social en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Comunidad de Madrid.
- DALLINGER, U. (2013). "The endangered middle class? A comparative analysis of the role played by income redistribution". *Journal of European Social Policy*, 23 (1) (pp. 83-101).
- DOLLS, M.; FUEST, C. i PEICHL, A. (2011). "Automatic Stabilizers, Economic Crisis and Income Distribution in Europe" a H. Immervoll, A. Peichl i K. Tatsiramos (Eds.), *Who Loses in the Downturn? Economic Cri-*
- sis, Employment and Income Distribution*. Research in Labor Economics, Volume 32 (pp. 227–255). Emerald Group Publishing Limited.
- ERIKSON, R. i GOLDSMITH, J.H. (1992). The constant flux: A study of class mobility in industrial societies. Oxford: Clarendon Press.
- FANSTEIN, S. S.; GORDON, I. i HARLOE, M. (Eds.) (1994). *Divided Cities: New York & London in the contemporary world*. Oxford: Blackwell Publishers.
- FERNÁNDEZ-CÉSPEDES, À. (2012). "L'economia catalana i la sortida de la crisi". *Nota d'Economia*, 100, (pp. 9–25).
- GUIO, A.C.; GORDON, D. i MARLIER, E. (2012) *Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators*. Eurostat, Methodologies & Working papers.
- HARKNESS, S. i EVANS, M. (2011). "The employment effects of recession on couples in the UK: women's and household employment prospects and partners job loss", *Journal of Social Policy*, 40 (4), (pp. 675-693).
- HARRISON, E. i ROSE, D. (2006) *The European Socio-economic Classification (ESEC) User Guide*. Institut for Social and Economic Research. Colchester: University Essex.
- JENKINS, S. P.; BRANDOLINI, A.; MICKLEWRIGHT, J. i NOLAN, B. (2012). *The Great Recession and the Distribution of Household Income*. 32nd General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth. Boston.
- KRISHNAN, S.; ROCCA, C.; HUBBARD, A.; SUBBIAH, K.; EDMADES, J. i PADIAN, N. (2010). "Do changes in spousal employment status lead to domestic violence? Insights from a prospective study in Bangalore, India", *Social Science & Medicine*, 70 (1), (pp. 136-143).
- OBSERVATORI DE LA JOVENTUT DE CATALUNYA (2012). *Estat de la joventut 2011*. Barcelona: Secretaria General de Joventut, Generalitat de Catalunya.
- LACUESTA, A. i IZQUIERDO, M. (2012). "The contribution of changes in employment composition and relative returns to the evolution of wage inequality: the case of Spain", *Journal of Population Economics*, 25 (pp. 511–543).

- LAPARRA, M. (2010). "Los huecos de la protección social en España" a M. Laparra i B. Pérez (Eds.), *El primer impacto de la crisis en la cohesión social en España* (pp. 353–405). Madrid: Fundación Foessa.
- LAPARRA, M. i PÉREZ, B. (Coords.) (2012). *Crisis y fractura social en Europa: Causas y efectos en España*. Barcelona: Obra Social "La Caixa."
- LEAL, J. (2010). "La formación de las necesidades de la vivienda en la España actual" a J. Leal (Coord.), *La política de vivienda en España*, (pp. 15-50). Madrid: Editorial Pablo Iglesias.
- MACK, J. i LANSLEY, S. (1985). *Poor Britain*. London: Allen and Unwin.
- MANRESA, A. (2012). "Cohesió social a Catalunya en el marc de la Unió Europea". *Nota d'Economia*, 100, (pp. 133–148).
- MARCUSE, P. (1989). "Dual city: a muddy metaphor for a quatered city", *International Journal of Urban and Regional Research*, 13 (4), (pp. 697-708).
- MARCUSE, P. (1993). "What's So New About Divided Cities?", *International Journal of Urban and Regional Research*, 17 (3), (pp. 355-365).
- MARCUSE, P. i VAN KEMPEN, R. (2002). "States, Cities and the Partitioning of Urban Space: Conclusions" a P. Marcuse i R. Van Kempen (eds.), *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space*. Oxford: Oxford University Press.
- MARÍ-KLOSE, P. i MARÍ-KLOSE, M. (2012). *Crisi i pobresa infantil a Catalunya*. Barcelona: Unicef.
- MARRERO, I. (2003). "¿Del Manchester catalán al Soho barcelonés? La renovación del barrio del Poblenou en Barcelona y la cuestión de la vivienda". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 7(146).
- MATTINGLY, M. J. i SMITH, K. E. (2010). "Changes in wives employment when husbands stop working: a recession-prosperity comparison", *Family Relations*, 59, (pp. 343-357).
- MOLLENKOPF, J. H. i CASTELLS, M. (1992). *Dual City: Restructuring New York*. New York: Russell Sage Foundation.
- MUÑOZ DE BUSTILLO, R. i ANTÓN, J.I. (2011). "From the highest employment growth to the deepest fall: Economic crisis and labour inequalities in Spain" a D. Vaughan-Whitehead (Ed.), *Work inequalities in the crisis: evidence from Europe* (pp. 393–444). Cheltenham: Edward Elgar.
- MURIEL, A. i SIBIETA, L. (2009). *Living Standards During Previous Recessions*. London: Institute for Fiscal Studies.
- NAVARRO, V. i CLUA-LOSADA, M. (2012). *El impacto de la crisis en las familias y en la infancia*. Barcelona: Ariel.
- NOLAN, B. i WHELAN, C.T. (2010). "Using non-monetary deprivation indicators to analyse poverty and social exclusion: Lessons from Europe?", *Journal of Policy Analysis and Management*, 29 (2), (pp. 305-325).
- OBSERVATORI D'EMPRESA I OCUPACIÓ (2012). *Ocupació. Nota EPA, 3r trimestre de 2012*. Barcelona: Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya.
- ORGANISATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD.
- PORCEL, S., GUMÀ, J. i CLAPÉS, J. (2009). *Condicions de vida i hàbits de la població jove de la província de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- RODRÍGUEZ, J. (2009). "Políticas de vivienda en un contexto de exceso de oferta". Documentos de trabajo 155/2009, (pp. 1-77). Madrid: Fundación Alternativas.
- RODRÍGUEZ, J. (2010). "La demanda de vivienda y el esfuerzo económico" a J. Leal (Coord.), *La política de vivienda en España*, (pp. 51-100). Madrid: Editorial Pablo Iglesias.
- ROSE, D. i HARRISON, E. (Eds.) (2010). *Social class in Europe. An introduction to the European Socio-economic classification*. London: Routledge.
- SANROMÀ, E. (2012). "El mercado de trabajo español en la crisis económica (2008-2012)". *Revista de Estudios Empresariales*, 2(2), (pp. 29-57).
- SARASA, S. (2008). "Old-age Pensions in Spain: Recent Reforms and Some of Their Consequences for the Risk of Poverty", *Social Policy & Administration*, 42(2), (pp. 197–210).
- SARASA, S. i LUPPI, F. (2012). "Crisis económica y pobreza infantil en algunos países de la Unión Europea", a V. Navarro i M. Clua-Losada (Eds.), *El impacto de la crisis en las familias y en la infancia* (pp. 17–54). Barcelona: Ariel.
- SASSEN, S. (1991). *The Global City*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- SEN, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. New Delhi: Oxford University Press.
- TIRADO, S.; LÓPEZ, J.L. i MARTÍN, P. (2012). *Pobreza energética en España, Potencial de generación de empleo derivado de la rehabilitación energética de viviendas*. Madrid: Asociación de Ciencias Ambientales.
- TORNS, T.; CARRASQUER, P.; PARELLA, S. i RECIO, C. (2007). *Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses*. Barcelona: Institut Català de les Dones.
- TOWNSEND, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin.
- TRULLÉN, J. i GALLETO, V. (2012). *Per afrontar la crisi: la metròpoli de Barcelona*. Anuari Metropolità de Barcelona 2011. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

TRULLÉN, J.; LLADÓS, J. i BOIX, R. (2002). "Economía del conocimiento, ciudad y competitividad". *Investigaciones Regionales*, 1, (pp. 139–161).

VAN KEMPEN, R. i ÖZÜEKREN, A. S. (1998). "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World". *Urban Studies*, 35 (10), (pp. 1.631-1.657).

VAN KEMPEN, R. i MURIE, A. (2009). "The New Divided City: Changing Patterns", *Tijdschrift voor Eco-nomische en Sociale Geografie*, 100 (4), (pp. 377-398).

VAN DER WUSTEN, H. i MUSTERD, S. (1998). "Welfare state effects on inequality and segregation" a S. Musterd, S. i W. Ostendorf (Eds.), *Urban Segregation and the Welfare State: Inequality and exclusion in western cities*. Londres: Routledge.

WEISSMAN, D.M. (2009). "Domestic Violence and Post-industrial Households" a E. Stark i E.S. Buzawa (Eds.), *Violence Against Women in Family and Relationships*. Santa Barbara: ABC_CLIO.

WHELAN, C. i MAITRE, B. (2012). "Understanding material deprivation in Europe: a multilevel analysis". GINI Discussion Paper 37. Amsterdam: AIAS.

ANNEX METODOLÒGIC I: ENQUESTA DE CONDICIONS DE VIDA I HÀBITS DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA, 2011

1. Antecedents

L'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011* (ECVHP 2011) és la segona edició d'una operació d'estadística oficial integrada en la Llei del Pla estadístic de Catalunya 2011-2014 i desenvolupada en els corresponents decrets pels quals s'aproven els programes anuals d'actuacions urbanístiques. L'enquesta té una periodicitat quinquenyal i recull principalment informació sobre la renda i la situació econòmica de les llars, així com sobre d'altres aspectes que permeten l'anàlisi de les dinàmiques socials i territorials a Catalunya. Els organismes responsables d'aquesta estadística són l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i l'Institut d'Estadística de Catalunya, i els organismes col-laboradors, la Diputació de Barcelona i l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

L'ECVHP compta amb quatre edicions més d'estadística no oficial que comprenen el període 1985-2000. Aquesta etapa s'inicia l'any 1985 amb la denominada *Enquesta metropolitana. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona* que només cobreix la ciutat de Barcelona i els 26 municipis que integraven l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona. Amb el pas de les diferents edicions els territoris objecte d'estudi s'han anat ampliant successivament. De l'Àrea Metropolitana de Barcelona de 1985, la mostra passa, l'any 1990, a expandir-se al conjunt de comarques que conformen la Regió I de Catalunya (Baix Llobregat, Barcelonès, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme). En l'edició de 1995, s'afegeixen les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf amb les quals s'arriba a tota la regió metropolitana de Barcelona. El 2000 s'hi afegeixen les comarques d'Osona, Bages i Berguedà i s'abasta tota la província. El 2006, s'inicia la segona etapa de l'enquesta, el període d'estadística oficial, i l'àmbit territorial arriba a la seva màxima expansió, tot englobant el conjunt del territori català, el qual s'ha mantingut en l'actual edició 2011.

FIGURA A1. Àmbit territorial i poblacional de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1985-2011

	Etapa d'estadística no oficial					Etapa d'estadística oficial	
	1985	1990	1995	2000	2006	2011	
Àmbit territorial	Àrea metropolitana de Barcelona	Regió I de Catalunya	Regió metropolitana de Barcelona	Província de Barcelona	Catalunya	Catalunya	
Municipis	27	129	162	311	946	947	
Superficie	476 km ²	2.459 km ²	3.235 km ²	7.718 km ²	32.106 km ²	32.106 km ²	
Població	3.109.792 hab.	4.064.417 hab.	4.347.164 hab.	4.736.277 hab.	7.134.697 hab.	7.512.381 hab.	
% població Catalunya	50,9%	65,9%	71,4%	75,6%	100%	100%	
Grandària mostra	4.912 individus	5.061 individus	5.263 individus	6.830 individus	10.397 individus	4.235 llars 8.000 individus	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Padró municipal d'habitants, Idescat.

Si bé –malgrat els canvis territorials– fins el 2006 l'enquesta havia conservat edició rere edició el disseny metodològic i gran part dels continguts del qüestionari per tal d'afavorir la construcció d'una sèrie històrica de dades, en la present edició (2011) s'ha optat per readaptar aquesta operació estadística al context actual, introduint-hi una profunda revisió metodològica i també, però en menor grau, de continguts. Aquesta reformulació de l'enquesta està justificada particularment per tres fets.

En primer lloc, per l'aprovació del Reglament (CE) N 1177/2003 del Parlament Europeu i del Consell de 16 de juny de 2003, relatiu a les estadístiques comunitàries sobre la renda i les condicions de vida. La Comissió Europea, durant la dècada de 1990 i amb la voluntat de disposar d'informació socioeconòmica de les llars harmonitzada a tot l'àmbit europeu va crear el Panel de llars de la Unió Europea (PHOGUE), vigent fins el 2001. Posteriorment, a les Cimeres de Lisboa i Niça (2000) i d'Estocolm i Laeken (2001) es posa de manifest la necessitat de dotar-se d'un instrument estadístic de periodicitat anual que reculli informació sobre la renda i la situació social i econòmica de les llars amb informació per llars i individus. Amb aquest objectiu es crea l'*European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). A Espanya, aquesta operació s'inicia el 2004 sota el nom d'*Encuesta de condiciones de vida* (ECV), és gestionada per l'Instituto Nacional de Estadística (INE) i l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) en fa una ampliació de resultats per a l'àmbit català. Un segon fet és l'evolució de l'escenari social des que va néixer l'ECVHP fins l'actualitat, que ha fet que aquesta hagi anat perdent progressivament la seva vàlua original i tenint un difícil encaix en el panorama estadístic oficial de Catalunya. En aquesta evolució destaca la creació de l'Idescat i la proliferació d'enquestes sectorials, inexistentes als anys 80, que tracten en profunditat temàtiques concretes que en alguns casos se solapen parcialment amb les dades de l'ECVHP. I, per últim, el tercer fet significatiu és la necessitat d'actualitzar el contingut temàtic del qüestionari, sotmès des de la primera edició a certes rigideses i a modificacions mínimes que prioritaven la comparabilitat amb la sèrie històrica de dades.

La juxtaposició d'aquests tres fets ha orientat la revisió de la nova edició cap a tres objectius: 1) harmonitzar gran part de les dades sobre condicions de vida amb les que es produeixen a escala espanyola (ECV) i europea (EU-SILC) amb el propòsit que l'ECVHP tingui representativitat individu-llar i sigui comparable amb altres territoris; 2) emfasitzar l'especificitat temàtica de l'enquesta centrant-la en l'estudi de la pobresa, l'exclusió social i els fenòmens socioterritorials, facilitant-ne així l'encaix en l'estadística oficial catalana; 3) mantenir la màxima comparabilitat amb la sèrie històrica de l'ECVHP.

Així doncs, l'*Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011* passa a ser hereva de dues tradicions d'enquestes de condicions de vida. D'una banda, de l'*Enquesta metropolitana de Barcelona* i de les seves posteriors edicions, i d'altra banda, de l'*Encuesta de condiciones de vida*, que des del 2004 elabora l'Instituto Nacional de Estadística (INE) en el marc de l'*European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC), coordinada per l'Eurostat.

2. Objectius

L'objectiu principal de l'enquesta és disposar d'un instrument que permeti:

- a) Recollir i analitzar dades sobre la renda, el nivell i la composició de la pobresa i l'exclusió social de la població de Catalunya i de les seves àrees metropolitanes (Barcelona, Lleida, Girona, Manresa i Tarragona-Reus), i també de manera comparativa amb altres realitats socials espanyoles i europees.
- b) Observar les tendències evolutives de les formes de vida, de l'estructura social i dels fenòmens socioespacials, identificant particularitats interterritoriales.
- c) Conèixer i analitzar els grups socials i les seves característiques, tot identificant els factors que condicionen la formació d'aquests grups i analitzant els tipus de desigualtats existents entre ells, així com les tendències de convergència o divergència que s'observen en les seves formes de vida.

3. Metodologia

3.1 Unitats d'anàlisi

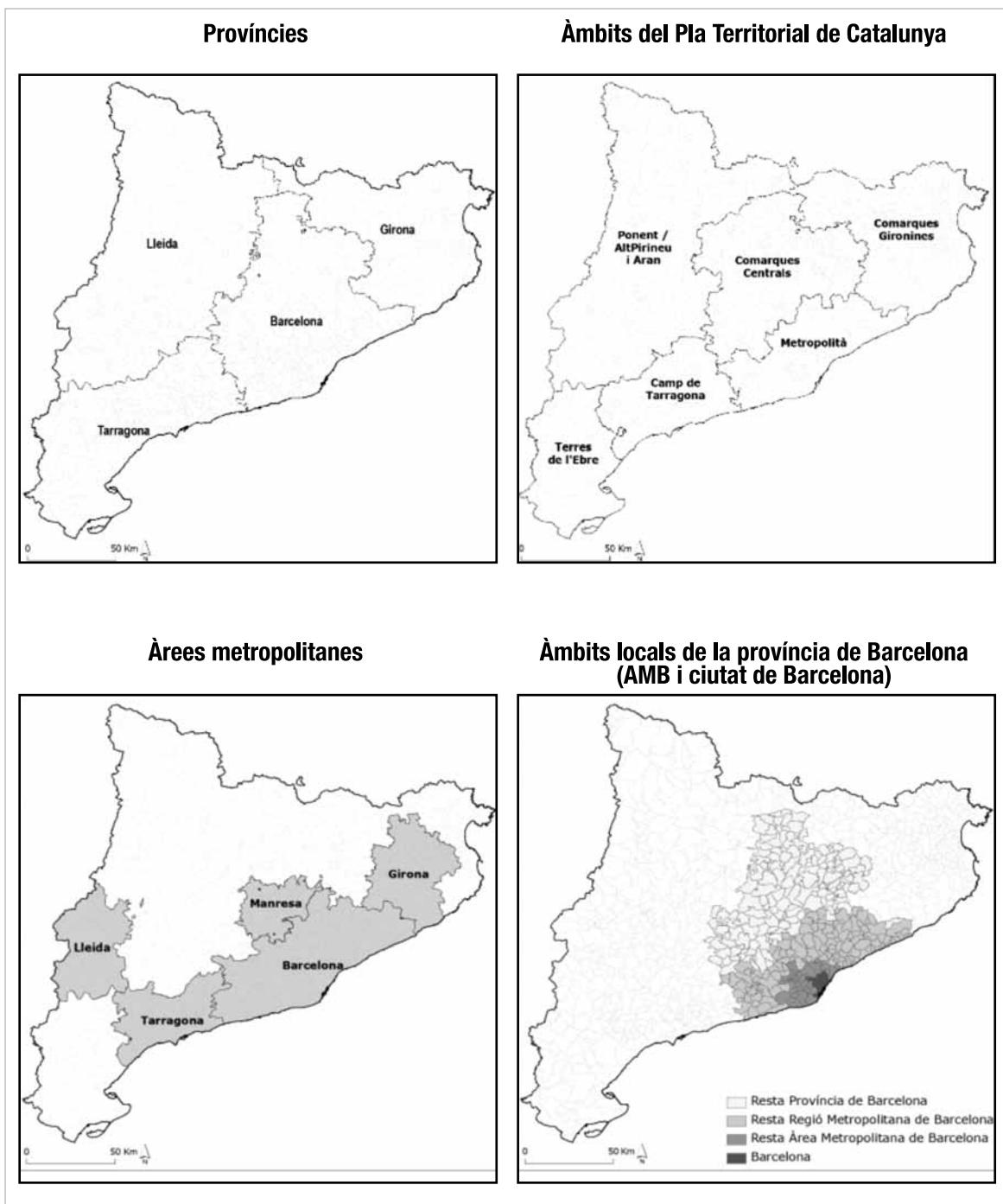
Les unitats de recollida d'informació de l'ECVHP 2011 són les llars privades residents a habitatges principals i les persones membres d'aquestes llars. La població objecte d'estudi està formada per individus de totes les edats, però només són entrevistades exhaustivament les persones amb 16 anys o més a 31 de desembre del 2010 (l'any anterior a l'enquesta).

3.2 Àmbit geogràfic

L'àmbit geogràfic de l'enquesta és tot Catalunya. Les dades que s'obtenen també són estadísticament significatives per a cada una de les províncies i dels àmbits del Pla territorial de Catalunya (amb l'agregació de l'Àmbit de Ponent i l'Alt Pirineu i Aran), així com per a les àrees metropolitanes funcionals catalanes⁶³ (Barcelona, Girona, Tarragona-Reus, Lleida i Manresa), i dins de la província de Barcelona, per a l'àrea Metropolitana de Barcelona i Barcelona ciutat.

⁶³ Els límits espacials de les àrees metropolitanes funcionals s'han establert segons una delimitació aproximada basada en la metodologia estàndard GEMACA a partir de dades del Cens de població i d'habitatge 2001, que és la font més actualitzada de la qual es disposa (Boix i Veneri, 2009).

FIGURA A2. Àmbits territorials de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011

Font: Elaboració pròpia.

3.3 Àmbit temporal

El període temporal durant el qual s'ha portat a terme el treball de camp per a la recollida d'informació ha estat el segon semestre del 2011.

En general, la majoria de dades que es recullen fan referència al 2011, tot i que els qüestionaris inclouen també preguntes que es refereixen a períodes específics com ara "la darrera setmana", que fa referència a la setmana immediatament anterior (de dilluns a diumenge) a la de l'entrevista; "les darreres quatre setmanes" o "els darrers 12 mesos", que fan referència al període explícitament comptat a partir del dia de l'entrevista, i "el darrer mes", que es refereix al mes anterior a la realització de l'entrevista. De la mateixa manera, hi ha informacions que es recullen en relació amb el 2010, com les rendes percebudes.

3.4 Contingut de l'enquesta

L'ECVHP 2011 s'ha basat en la realització de tres qüestionaris (fitxa de la llar, qüestionari de la llar, qüestionari individual) que recullen informació sobre una gran amplitud de temes:

- Estructura de la llar
- Característiques de l'habitatge
- Ingressos de la llar
- Situació econòmica de la llar
- Procedència geogràfica i llengua
- Estudis i formació
- Situació laboral i treball domèstic
- Renda personal
- Mobilitat residencial
- Ús i valoració de l'entorn residencial
- Relacions socials i associacionisme
- Salut i autonomia

Les dades resultants són, en la seva majoria, de tipus objectiu i tenen un marcat caràcter estructural. D'altra banda, es tracta d'una informació que té un valor essencial, bé perquè complementa altres fonts d'informació existents o perquè constitueix l'única informació disponible.

3.5 Disseny de la mostra

La mostra de l'ECVHP 2011 se selecciona mitjançant un mostreig bietàpic amb estratificació de la primera etapa, orientat a aconseguir una representativitat per individus i per llars de caràcter transversal. Per tant, el mostreig utilitzat comprèn dues etapes:

1. Primera etapa: estratificació i selecció de les seccions censals que integren la mostra. El criteri de base per estratificar les seccions censals és la mida poblacional dels municipis, tot i que també s'ha considerat la capitalitat comarcal, i, amb la finalitat de controlar la distribució territorial de la mostra a la primera corona metropolitana, s'han assignat també tres estrats diferents a Badalona, l'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet. Amb aquests criteris, els estrats establerts són els següents:

- Estrat 1: Municipi capital de comarca
- Estrat 2: Badalona
- Estrat 3: l'Hospitalet de Llobregat
- Estrat 4: Santa Coloma de Gramenet
- Estrat 5: municipi de 50.001 a 100.000 habitants
- Estrat 6: municipi de 10.001 a 50.000 habitants
- Estrat 7: municipi de 5.001 a 10.000 habitants
- Estrat 8: municipi de fins a 5.000 habitants

D'altra banda, amb l'objectiu de controlar també la distribució de la mostra als districtes de Barcelona i als municipis de Sabadell i Terrassa (els dos darrers pertanyen al mateix estrat 1 del Vallès Occidental), s'han fet subestratificacions. A l'estrat 1 del Barcelonès, corresponent al municipi de Barcelona, s'han creat 10 subestrats coincidents amb els 10 districtes. I a l'estrat 1 del Vallès Occidental s'han creat dos subestrats coincidents amb els municipis de Sabadell i Terrassa.

2. Segona etapa: selecció dels habitatges de residència habitual situats a les seccions censals que integren la mostra. Per preservar la probabilitat de selecció de cada habitatge familiar s'efectua un mostreig sistemàtic d'arrencada aleatòria en les dues etapes mitjançant el qual es trien 8 habitatges per secció censal.

La unitat de mostreig primària és la secció censal, mentre que la unitat de mostreig final és l'habitacle familiar principal. Finalment, s'extraurà informació de les llars que resideixen en aquests habitatges i dels individus que conformen aquests llars. El marc mostral utilitzat per dissenyar la mostra és el Padró continu d'habitants a data 1 de gener de 2011.

La dimensió de la mostra s'ha establert a partir del nivell de mostra de l'anterior edició de l'enquesta. Tanmateix, el canvi en el disseny mostral d'una edició a l'altra comporta també un canvi d'unitat mostral, la qual cosa ha obligat a calcular una mostra d'habitacles (unitats mostrals) a partir d'una mostra d'individus (estimada)⁶⁴. Seguint aquest procediment, la dimensió de la mostra teòrica de l'ECVHP 2011 ha estat de 4.232 llars (unitats mostrals) distribuïdes en 529 seccions censals i de la qual s'estimava obtenir una mostra de 9.310 individus de 16 anys i més.

La distribució de la mostra s'ha portat a terme aplicant una afixació no proporcional. En aquest sentit, s'ha establert un mínim de mostra per a aquells territoris de referència (mostral) dels quals es vol obtenir una mostra representativa, mentre que la resta de la mostra s'assigna de manera proporcional (en relació amb el nombre d'habitacles), introduint un factor de ponderació que augmenta la mostra als estrats dels municipis de major població, on hi ha més heterogeneïtat social.

Finalment, la mostra efectiva per a l'àmbit de Catalunya consta de 4.235 llars i 8.000 individus de 16 anys i més. A més, hi ha informació de 10.604 individus de totes les edats. Amb aquest nivell de mostra s'assumeix un error mostral per al conjunt de Catalunya del $\pm 1\%$ en el cas dels individus i del $\pm 1.5\%$ en el cas de les llars, tots dos en el supòsit de màxima indeterminació ($P=Q=50\%$) i per a un nivell de confiança del 95%.

⁶⁴ L'estimació es calcula a partir de la mitjana de membres per llar a Catalunya (2,2 membres), partint del supòsit que hi ha una llar per habitatge (tot i que segons la metodologia de l'enquesta és possible identificar més d'una llar per habitatge).

A la taula següent es presenta la distribució de la mostra efectiva i els errors mostrals per territoris calculats sobre la base d'una situació de màxima indeterminació ($P=Q=50\%$) i un nivell de confiança del 95%.

Una vegada realitzat el treball de camp s'ha procedit a aplicar diversos factors de correcció de les dades recollides: l'estimador de disseny, l'estimador de raó i la reponderació. L'estimador de disseny reproduceix la probabilitat amb què van ser seleccionades les llars. L'estimador de raó adequa la població de la mostra en relació amb la població real actual objecte d'estudi i corregeix els biaixos entre la mostra teòrica i la mostra real. La reponderació ajusta la mostra a la distribució real de les persones i les llars.

Finalment, la mostra s'acaba calibrant amb 3 estimadors diferents: el factor d'elevació de la llar, el factor d'elevació de persones de 16 anys i més i el factor d'elevació de menors de 13 anys.

4. Conceptes bàsics

Habitatge familiar principal: habitació o conjunt d'habitacions i les seves dependències que ocupen un edifici o una part i que per la forma en què han estat construïts, reconstruïts o transformats, estan destinats a ser habitats per una o diverses llars, i

que en la data de l'entrevista no s'utilitzen per a altres finalitats.

Llar privada: persona o conjunt de persones unides o no per vincles de parentiu que ocupen un habitatge familiar principal o una part i comparteixen un pressupost comú. Tenen una economia comuna tant aquells/es que aporten recursos col·laborant a sufragar les despeses comunes com els/les que no aporten recursos i es beneficien de les despeses. Dins d'un habitatge familiar principal pot haver-hi més d'una llar. Aquest és el cas quan es manté una separació d'economies entre les llars i quan ocupen àrees distintes i delimitades de l'habitatge, tot i que disposin d'algunes estances comunes.

Membre de la llar: cada una de les persones que tenen la mateixa residència habitual i que participen d'un pressupost comú. La residència habitual de les persones que resideixen en diversos domicilis és la que ha estat la principal en els últims sis mesos i la de les persones que han canviat recentment d'habitatge és el nou domicili si es té intenció de residir-hi durant un període de sis o més mesos.

Persona enquestable: una persona es considera enquestable si és membre d'una llar a enquestar i, a la vegada, tenia 16 anys o més el 31 de desembre de l'any anterior al de l'entrevista (2010 en el cas de l'ECVHP 2011). Ho són, per tant, les persones nascudes l'any 1994 o abans.

FIGURA A3. Dimensió de la mostra i errors mostrals segons els àmbits del Pla territorial general de Catalunya i les àrees metropolitanes

		Mostra de llars	Errors mostrals de llars	Mostra de persones de 16 i més anys	Error mostral persones de 16 i més anys
Àmbits del Pla territorial	Àmbit Metropolità	2370	2%	4337	1,5%
	Barcelona (municipi)	761	3,6%	1291	2,7%
	Resta Àrea Metropolitana de Barcelona (36 municipis)	745	3,6%	1410	2,6%
	Resta Regió Metropolitana de Barcelona	3876	1,6%	1636	2,4%
	Comarques Gironines	435	4,7%	845	3,4%
	Camp de Tarragona	400	4,9%	796	3,5%
	Terres de l'Ebre	160	7,7%	331	5,4%
	Comarques Centrals	496	4,4%	929	3,2%
	Àmbit de Ponent/Alt Pirineu i Aran	374	5,1%	762	3,6%
	Catalunya	4235	1,5%	8000	1,1%
Àrees metropolitanes (àrees funcionals)	AM Barcelona	2562	1,9%	4714	1,4%
	AM Girona	259	6,1%	497	4,4%
	AM Tarragona	288	5,8%	577	4,1%
	AM Manresa	160	7,7%	294	5,7%
	AM Lleida	216	6,7%	449	4,6%
	Catalunya	4235	1,5%	8000	1,1%

Font: Elaboració pròpria.

5. Recollida de la informació

5.1 Treball de camp

El període temporal durant el qual s'ha portat a terme el treball de camp ha estat el segon semestre del 2011. Per a la recollida de la informació, l'equip d'enquestadors ha disposat del sistema CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) on han quedat recollits els qüestionaris en format digital i bilingüe (català i castellà) tot incloent els filtres i els controls d'inconsistències que determinava l'IERMB.

5.2 El qüestionari

L'ECVHP 2011 recull informació sobre una gran amplitud de temes:

- Estructura de la llar
- Característiques de l'habitatge
- Ingressos de la llar
- Situació econòmica de la llar
- Procedència geogràfica i llengua
- Estudis i formació
- Situació laboral i treball domèstic
- Renda personal
- Mobilitat residencial
- ús i valoració de l'entorn residencial
- Relacions socials i associacionisme
- Salut i autonomia

Consta d'un total de 218 preguntes repartides en 3 qüestionaris: la fitxa de la llar, el qüestionari de la llar i el qüestionari individual. Durant el treball de camp també s'ha disposat d'un qüestionari *proxy*, és a dir, d'un qüestionari que s'ha utilitzat només quan una de les persones de la llar es trobava il-localitzable, o bé perquè, a causa de la seva situació, la persona que s'havia d'entrevistar no era capaç de contestar les preguntes (malaltia, discapacitat, etc.).

• La fitxa de la llar és el qüestionari bàsic amb el qual s'inicia el procés d'entrevistes i és contestat per la persona informant, que és aquella capaç de facilitar la informació general de la llar. Aquesta fitxa, que ha de ser complimentada per cada una de les llars identificades a l'habitatge, permet identificar les persones enquestables i recull informació de les principals característiques sociodemogràfiques de cada un dels membres de la llar.

• El qüestionari de la llar també és contestat per la persona informant i cada llar identificada a l'habitatge n'ha de complimentar un. Està destinat a obtenir informació sobre les característiques de l'habitatge principal i les despeses associades amb la seva adquisició i/o manteniment, sobre les segones residències i sobre els ingressos que percep la llar.

• El qüestionari individual es formula a cada persona enquestable de la llar i recull informació sobre l'activitat laboral i els ingressos procedents d'aquesta, però també sobre d'altres aspectes com l'origen geogràfic, la formació, la mobilitat residencial, l'entorn residencial, les relacions socials i la salut i autonomia personal. Aquest qüestionari té una versió proxy destinada a aquelles persones que, principalment per discapacitat o malaltia, no el poden respondre, i precisa d'un informador indirecte que faciliti la informació referida a la persona enquestable (no inclou les preguntes del qüestionari subjectives o d'opinió).

6. Coherència de resultats amb l'Encuesta de condiciones de vida, 2011

La comparació dels principals resultats relativs a la distribució de la renda obtinguts per l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011 (ECVHP) i l'Encuesta de condiciones de vida, 2011 (ECV) no mostra diferències estadísticament significatives entre les dues fonts.

FIGURA A4. Trams d'ingressos anuals de les llars. Catalunya, 2011

	ECVHP 2011			ECV 2011 (submuestra Catalunya)		
	Distribució percentual	Intervals de confiança		Distribució percentual	Intervals de confiança	
		Inferior	Superior		Inferior	Superior
Menys de 9.000 €	11,3	10,3	12,2	10,9	9,3	12,5
Entre 9.000 i 13.999 €	12,1	11,1	13,0	13,1	11,4	14,8
Entre 14.000 i 18.999 €	14,7	13,6	15,7	14,9	13,1	16,7
Entre 19.000 i 24.999 €	15,3	14,2	16,3	15,5	13,6	17,4
Entre 25.000 i 34.999 €	19,5	18,3	20,7	21,0	18,9	23,1
35.000 i més	27,2	25,9	28,6	24,6	22,4	26,8
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2011* i IERMB i Idescat, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

FIGURA A5. Taxes de risc a la pobresa segons diferents llindars. Catalunya, 2011

	ECVHP 2011			ECV 2011 (submostra Catalunya)		
	Distribució percentual	Intervals de confiança		Distribució percentual	Intervals de confiança	
		Inferior	Superior		Inferior	Superior
Taxa de risc a la pobresa (40% de la mediana)	11,3	10,3	12,2	8,8	7,3	10,3
Taxa de risc a la pobresa (50% de la mediana)	16,3	15,2	17,4	14,3	12,5	16,1
Taxa de risc a la pobresa (60% de la mediana)	21,9	20,7	23,1	19,1	17,1	21,1
Taxa de risc a la pobresa (70% de la mediana)	28,9	27,5	30,2	26,8	24,5	29,1

Font: INE, *Encuesta de condiciones de vida, 2011* i IERMB i Idescat, *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011*.

ANNEX METODOLÒGIC II: CLASSIFICACIÓ SOCIOECONÒMICA EUROPEA (ESEC)

La Classificació socioeconòmica europea (ESEC) és la culminació del treball d'un grup d'experts, creat a petició d'Eurostat l'any 1999, per tal de desenvolupar una nova eina estadística per comprendre les diferències en les estructures socials i les desigualtats socioeconòmiques a la Unió Europea. Es tracta, doncs, d'una classificació socioeconòmica amb aspiracions de ser harmonitzada a escala europea i, en conseqüència, que possibilite la comparació entre països.

L'ESEC parteix a nivell conceptual de la classificació sociològica d'Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) (Erikson i Goldthorpe, 1992), àmpliament acceptada i utilitzada internacionalment. Ambdues participen de la idea comuna que en economies de mercat, la posició en aquest i especialment la posició en la divisió del treball, és fonamental en la generació de les desigualtats socials. Reconeix quatre posicions bàsiques dins els mercats laborals i les unitats de producció: empresaris/àries (que compren el treball d'altres i assumeixen l'autoritat i el control sobre aquests), treballadors/es autònoms/es (que ni compren ni venen la força de treball), assalariats (que venen la seva mà d'obra i per tant ocupen una posició subordinada davant l'autoritat de l'empresari) i les persones que involuntàriament estan excloses del mercat de treball.

Pel que fa als assalariats, en distingeixen tres formes de regulació de l'ocupació: "relació de servei", "contracte laboral" i formes mixtes o intermèdis que combinen aspectes de les dues anteriors. L'ocupació regulada seguint la lògica d'una relació o contracte de serveis significa que el treballador presta un servei a l'empresari, a canvi del qual obté una contraprestació monetària immediata que es complementa amb una remuneració diferida en el temps, gaudeix a més de major seguretat i estabilitat en el lloc de treball, i d'àmplies possibilitats de mobilitat ocupacional i salarial. Com a resultat, els individus que ocupen aquestes posicions, majoritàriament càrrecs directius i professionals, tenen amb més freqüència una ideologia meritocràtica. En

sentit oposat, les ocupacions regulades seguint la lògica del contracte laboral són ocupacions sobre les quals l'empresari té molta facilitat per mesurar la productivitat per hora treballada, i estableix una relació amb els seus empleats on la remuneració és immediata i vinculada a la productivitat. Són ocupacions on els treballadors són fàcilment substituïbles i, aquests, atès que la millora de les seves condicions de vida passa majoritàriament per l'acció col·lectiva, acostumen a manifestar una ideologia menys meritocràtica i més igualitària. El cas més il·lustratiu d'aquestes ocupacions són les feines rutinàries on el treballador té poca o gens capacitat d'autonomia per gestionar el seu temps ni la seva activitat. La forma més radical d'aquesta mena de relació contractual és el treball a destall. Entre les ocupacions "de servei" i les "de contracte laboral" hi ha estrats "intermedis" d'ocupacions assalariades que gaudeixen graus mitjans d'autonomia, d'autoritat, de privilegis salarials i d'oportunitats de mobilitat ocupacional i salarial.

La classificació també identifica separadament els empresaris dels treballadors autònoms sense empleats. A la vegada, els empresaris estan fraccionats per la grandària de l'establiment⁶⁵ i els treballadors autònoms, d'acord amb l'ocupació.

A continuació es caracteritza sintèticament cada una de les classes socials tal com han estat creades i utilitzades en aquest estudi.

Classe 1. Directius i professionals d'alt rang.⁶⁶ Aquestes són ocupacions assalariades que estan regulades per una "relació de servei". Exemples d'ocupacions típiques d'aquesta classe són els advocats (2421)⁶⁷, els científics (2111,2122), els professors d'ensenyament superior (2310) i els enginyers (2142,21), així com els directors generals i els nivells més alts de l'Administració pública.

Classe 2. Directius i professionals de rang mitjà. En aquest cas les habilitats organitzatives són menys específiques i més fàcilment transferibles. Per tant no tenen una "relació de servei" completa, sinó una forma modificada d'aquesta. La majoria de professionals de la

⁶⁵ Per distingir entre petits i grans empresaris s'utilitza el criteri de +/-10 treballadors/es.

⁶⁶ A la classificació ESEC, també s'inclouen en aquest grup els grans empresaris. No obstant això, a la traducció i adaptació de les classes socials a Catalunya i l'AMB hem optat per no assenyalar-ho al títol atès que difícilment quan es treballa amb enquestes com l'ECV o l'ECVHP s'obté informació de "grans empresaris" i pot portar a errors en la interpretació dels resultats.

⁶⁷ Fa referència als codis ISCO-88.

salut, l'educació i el benestar social tenen assignada aquesta classe socioeconòmica així com també pilots d'avions i periodistes. Els gerents de producció i tots els gerents d'empreses de menys de 10 treballadors també en formen part d'aquesta classe.

Classe 3. Administratius qualificats. Aquesta classe té alguns elements de "relació de servei", encara que en general la forma de relació de treball és mixta. Les posicions en aquesta classe se situen a les fronteres de les estructures burocràtiques i comparteixen condicions similars als gerents i administradors en termes de salari, carrees professionals i autonomia respecte al temps de treball. Els treballadors d'oficines i assistents administratius que treballen directament amb directius i professionals però amb papers secundaris, en són exemples.

Classe 4. Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari). Classe 5. Petits empresaris i autònoms del sector agrari. En aquestes classes tenen cabuda dues de les posicions bàsiques en l'esquema de classes utilitzat. Els empresaris compren força de treball i tenen autoritat i control sobre els empleats. Els treballadors autònoms ni compren ni venen força de treball. Els petits empresaris es distingeixen dels grans empresaris per la grandària de l'establiment (menys de 10 empleats). Els petits empresaris i autònoms professionals i tècnics superiors van a la mateixa classe que els treballadors de la mateixa professió (classes 1 i 2). Per tant, la classe 4 fa referència a les ocupacions no professionals. La classe 5 fa referència als agricultors, etc.

Classe 6. Encarregats i tècnics. Aquesta classe, com la classe 3, té una forma mixta de regulació de l'ocupació, però a diferència d'aquesta els empleats tenen un coneixement important de les necessitats organitzatives. Inclou treballadors qualificats com ara delineants, instal·ladors de línies telefòniques, muntadors electrònics, i també a treballadors amb habilitats específiques i coneixements sobre les necessitats de l'organització, com els encarregats i supervisors.

Classe 7. Treballadors semiqualificats de serveis. Aquesta classe es regula mitjançant la lògica del contracte laboral, però temperada de manera que els treballadors gaudeixen de cert marge d'autonomia en comparació amb els treballadors en ocupacions de rutina. Els dependents de botigues al detall i treballadors d'atenció i cura són exemples d'ocupacions en aquesta categoria.

Classe 8. Treballadors semiqualificats de la indústria. Com en el cas de la classe 7, es tracta d'ocupacions regulades per una lògica modificada del contracte laboral estricte. Aquí l'empresari té alguns problemes de control amb els empleats en termes de qualitat del treball. També pot haver-hi una necessitat d'induir els empleats a invertir en el desenvolupament d'habilitats que són importants per a l'empresa. Per aquestes raons, es poden requerir algunes modificacions en el contracte de treball bà-

sic, com el pagament d'hores extres, una major seguretat en l'ocupació, etc. Ocupacions típiques de la classe 8 serien lampistes, instal·ladors i maquinistes.

Classe 9. Treballadors no qualificats. En aquesta classe preval un contracte de treball bàsic atès que no hi ha problemes relacionats amb el seguiment ni l'especificitat dels recursos. El treball es paga per unitat o per temps. Tant la qualitat com la quantitat de treball són fàcilment controlables i els treballadors són fàcilment reemplaçats sense que això signifiqui una greu pèrdua de valor productiu. Peons, conductors de vehicles de motor, porters i missatgers en són algunes de les ocupacions típiques d'aquesta categoria.

Classe 10. Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai. Aquesta classe es defineix en termes de la seva exclusió del mercat laboral. S'han considerat com a aturats de llarga durada els que es declaren aturats i fa 12 mesos o més que busquen feina. També es consideren dins d'aquesta classe les persones que no han treballat mai.

Tanmateix, els estudiants a temps complet estan exclosos d'aquesta classificació socioeconòmica (*No classifiables*). L'ESEC s'aplica a totes les persones de 16 i més anys, sobre la base de l'ocupació actual (ocupats) o bé sobre la base de la darrera ocupació. Tot seguit, se sintetitza l'esquema de classes exposat, així com les possibles agrupacions entre elles que s'utilitzen al llarg de l'estudi⁶⁸.

⁶⁸ Per saber-ne més o conèixer aspectes més tècnics de la construcció de la Classificació socioeconòmica europea, vegeu Rose i Harrison (2010) i Harrison i Rose (2006).

FIGURA A6. Classificació socioeconòmica europea (ESEC) segons diferents agregacions.

Classificació 10 ítems		Classificació 6 ítems		Classificació 5 ítems		Classificació 3 ítems			
1	Directius i professionals d'alt rang	1 (1+2)	Directius i professionals	1 (1)	Directius i professionals	1 (1)	Directius i professionals		
2	Directius i professionals de rang mitjà								
3	Administratius qualificats	2 (3+6)	Ocupacions intermèdies	2 (2)	Ocupacions intermèdies	2 (2+3)	Ocupacions intermèdies		
4	Petits empresaris i autònoms (no del sector agrari)	3 (4+5)	Petits empresaris i autònom	3 (3)	Petits empresaris i autònoms				
5	Petits empresaris i autònoms del sector agrari								
6	Encarregats i tècnics	-	-	-	-				
7	Treballadors semiqualificats de serveis	4 (7)	Treballadors semiqualificats de servei	4 (4)	Treballadors semiqualificats de serveis	3 (4+5)	Classe treballadora		
8	Treballadors semiqualificats de la indústria	5 (8)	Treballadors semiqualificats de la indústria	5 (5+6)	Treballadors semiqualificats o de rutina				
9	Treballadors no qualificats	6 (9)	Treballadors no qualificats						
10	Aturats de llarga durada i persones que no han treballat mai								

Font: Elaboració pròpia.

EL IMPACTO SOCIAL DE LA CRISIS EN EL ÁREA METROPOLITANA DE BARCELONA Y EN CATALUÑA

Primeros resultados de la Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña, 2011

PRESENTACIÓN

En este número de *Papers* se plantea una pregunta fundamental: ¿Cómo está respondiendo la sociedad catalana en general y, de un modo más específico, la población metropolitana de Barcelona a la gran crisis económica que se desencadenó a finales del año 2008? Se trata de una crisis sin precedentes desde que se dispone de estadísticas detalladas económicas y sociales, y el conocimiento de cómo cambian las condiciones de vida y los hábitos de la población se ha convertido en una cuestión fundamental.

El contenido de este estudio responde a esta cuestión, y lo hace con una claridad y con una contundencia que están a la altura del reto histórico ante el cual nos sitúa esta profunda crisis. No nos sirven viejos patrones interpretativos. Ni nos sirven diagnosis sobre la situación actual hechas en contextos tan diferentes, como los existentes en anteriores ediciones de la Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la población que se elabora de forma quinquenal desde 1985. Nos hallamos en medio de un gran cambio de naturaleza sistémica que trastorna principios sólidamente arraigados en el tiempo.

El lector tiene en sus manos un ejemplar bastante inédito en el panorama de estudios sociales de nuestro país, y debe acercarse a él con ojos críticos, pero con la mente abierta. Lo que está sucediendo en nuestra sociedad tiene mucho de novedad, rompe esquemas preconcebidos y plantea más interrogantes de los que resuelve, que son muchos.

¿Podíamos imaginar, hace tres o cuatro, años que las consecuencias de la crisis se generalizarían en el conjunto de la sociedad? ¿Que el incremento en la desigualdad social no se daría tanto entre clases sociales como el interior de cada clase social? ¿Que la caída de la renta familiar disponible después de transferencias públicas sería más intensa a medida que el nivel de renta fuera más bajo? ¿Que el grupo de edades que resultaría más perjudicado por la crisis económica sería el de los menores de edad? ¿Que en el año 2011 casi dos millones de ciudadanos de Cataluña vivirían con una renta disponible inferior al umbral de pobreza fijado en 2006, mientras que aquel año eran poco más de 1,3 millones?

La realización de la Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población

(ECVHP) correspondiente al año 2011 posibilita un conocimiento exhaustivo sobre cuestiones centrales de nuestra sociedad y, por primera vez, posibilita la comparación sistemática con nuestro entorno europeo.

El Instituto de Estudios Regionales y Metropolitanos de Barcelona presenta en este número de *Papers* el primer estudio sistemático sobre los resultados de la Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña correspondiente a la edición de 2011. Se trata de un trabajo realizado por el profesor Sebastià Sarasa, de la Universidad Pompeu Fabra, y por los investigadores del Instituto Sergio Porcel y Lara Navarro-Varas, que ha contado con un equipo estadístico del mismo Instituto, con Àlicia Sánchez y Núria Ruiz.

La ECVHP es una operación estadística quinquenal que se inscribe en una larga trayectoria iniciada con la edición de 1986 con la Encuesta Metropolitana y que a partir de la edición del 2006 se realiza conjuntamente entre el IERMB y el Idescat, con la colaboración del Área Metropolitana de Barcelona y la Diputación de Barcelona.

La edición del 2011 de la Encuesta ha contado con un equipo de dirección académica compuesto por Màrius Domínguez (Universidad de Barcelona), Lluís Flaquer (UAB), Sebastià Sarasa (UPF) y Joan Trullén (UAB), y con una comisión de seguimiento formada por expertos de las instituciones patrocinadoras y del mismo IERMB. Se ha contado también con la colaboración del Instituto Nacional de Estadística gracias al apoyo de su presidente, Jaume Garcia.

La Encuesta está incluida desde el año 2005 en el Plan Estadístico de Cataluña, y en la edición de 2011 presenta una importante novedad que es la adaptación metodológica y de contenidos con respecto a las estadísticas que publica Eurostat. Se tomó la decisión de alinear la metodología y una parte relevante de los contenidos con las European Union Statistics on Income and Living Conditions y a la vez preservar el núcleo fundamental de los cuestionarios existentes en las anteriores encuestas, vaciándolo de cuestiones para las cuales ya se contaba con otras encuestas sectoriales. Es de destacar que la metodología utilizada ha focalizado el hogar como unidad de análisis fundamental y no al individuo, siguiendo las recomendaciones de

Eurostat, lo que posibilita la comparación tanto a escala catalana y española como europea.

Sobre esta base estadística, en este volumen, los autores elaboran una diagnosis que podemos calificar de importante sobre los cambios que la crisis económica ha comportado en la estructura social catalana. Se extraen algunas conclusiones fundamentales, como la existencia de déficits en la protección social muy importantes o la creciente polarización social, con pérdida de peso relativo de las clases medias. En definitiva un trabajo que debería incitar al debate no solamente a los estudiosos sino también al conjunto de la sociedad catalana.

INTRODUCCIÓN

Las crisis económicas no siempre castigan a los mismos segmentos de población. Aunque es frecuente que los grupos con mayor precariedad laboral sean los más sensibles a la hora de sufrir las consecuencias de la destrucción de ocupación (Blank, 2009), no existe certeza alguna de que este colectivo sea el único perjudicado ante la adversidad del contexto económico. En Cataluña, por ejemplo, y como se verá en este informe, la destrucción de empleo ha sido más intensa entre los trabajadores con contratos temporales, pero ello no ha impedido que muchos otros trabajadores de todo tipo de ocupaciones y formas contractuales hayan perdido también su trabajo. La crisis empezó castigando con especial virulencia al sector de la construcción, pero finalmente, la destrucción de puestos de trabajo ha sido generalizada e, incluso, ha acabado siendo de más alcance entre las medianas y grandes empresas del sector industrial, mientras que en el sector servicios se ha dado un tímido aumento neto del empleo gracias al turismo (Amat y Genescà, 2012). En este sentido, no resulta nada exagerado decir que los efectos de una crisis económica de largo alcance son bastante impredecibles, sobre todo sus efectos en la distribución de la renta entre la población. De hecho, ni siquiera los modelos económétricos que se diseñan para evaluar el impacto de los ciclos coyunturales se ven, habitualmente, capaces de dar respuesta a tal reto. La dificultad de estimación recae en el hecho de que estos efectos dependen de la interacción compleja que existe, en cada país, entre factores demográficos, laborales y fiscales, de tal manera que dos crisis económicas de igual magnitud pueden inducir

tanto a un aumento como a una reducción de la desigualdad social, todo ello en función del contexto en que se produzcan (Jenkins *et al.*, 2012). No es extraño, pues, que dentro de la Unión Europea la actual crisis económica y financiera esté desencadenando efectos tan contrapuestos entre los distintos países que forman parte. Así, mientras que en Alemania y en Irlanda se ha frenado el aumento de las desigualdades sociales que ya venían produciéndose desde finales de siglo, en Dinamarca se están desatando estas desigualdades (Sarasa y Luppi, 2012).

Considerando los efectos de la crisis solo en términos de mercado de trabajo, se plantean distintos escenarios imaginables. Se podría pensar, por ejemplo, en una caída de ingresos del trabajo que afectara por igual a toda la población. En este caso, los indicadores de desigualdad de renta no tendrían ninguna variación significativa, ni siquiera la tasa de riesgo a la pobreza relativa, aunque la de pobreza absoluta podría aumentar. Otra posibilidad bien distinta sería si la caída de ingresos se concentrara en los trabajadores menos cualificados situados en el tramo más bajo de la distribución de la renta, por ejemplo, en el primer decil. Esta situación provocaría un aumento de los indicadores de desigualdad de renta y, seguramente, también la tasa de riesgo a la pobreza severa o extrema, pero podría mantener intacta la tasa riesgo a la de pobreza moderada, si el umbral que delimita este tipo de pobreza se sitúa por encima del primer decil de renta. Todavía son posibles otros escenarios, como una caída de los ingresos del trabajo más intensa en los tramos intermedios de la distribución de la renta o en los tramos más elevados, y ambos tendrían una traducción distinta en los indicadores de desigualdad de renta y de pobreza. Por todo ello, para realizar una buena aproximación sobre los efectos sociales de la crisis económica, es necesaria una doble descripción del fenómeno. Por una parte, debe observarse cómo ha evolucionado la distribución de las fuentes más importantes de ingresos procedentes del trabajo, de rentas del capital y de transferencias públicas, y, por otra parte, es preciso analizar la evolución de la distribución de estos ingresos entre los grupos sociodemográficos más relevantes en el análisis de la desigualdad social, como son los grupos ocupacionales, o clases sociales, así como los grupos adscritos a posiciones sociales que dependen de criterios de status, como el sexo, la edad y el lugar de nacimiento o la nacionalidad. Otro aspecto a tener en cuenta es que los efectos que provoca una crisis de ocupación sobre el riesgo a la pobreza y sobre la distribución de las rentas familiares están mediatisados por la política de prestaciones y subsidios. Es frecuente que los grupos sociales más dependientes de las prestaciones públicas como, por ejemplo, los jubilados, mantengan posiciones relativas más seguras en tiempos de crisis (Muriel y Sibiet, 2009) y empeoren su posición relativa en contextos de crecimiento acelerado (Sarasa, 2008).

Pero las dificultades para estimar las consecuencias de una crisis econó-

mica en la distribución de la renta se agravan debido a la necesidad de tener en consideración la prolongación en el tiempo del proceso recesivo. Una crisis sostenida en el tiempo acaba por afectar a los ingresos fiscales y puede repercutir en una contención del gasto público que debilita la red de protección social. Esta contracción de la protección social, por su parte, provoca efectos heterogéneos entre la población, dado que no todas las personas dependen con la misma intensidad del gasto público, ni todos los grupos sociales tienen el mismo poder político para defender sus intereses ante las intenciones de contener o reducir el gasto en programas públicos específicos. En consecuencia, en la medida en que existen diferencias internacionales en relación con los programas de protección social de la población así como en la manera en que se distribuyen las cargas impositivas que financian las políticas sociales, los efectos de la crisis no tendrán un impacto homogéneo en la población de todos los países. Dentro del territorio europeo, por ejemplo, la eficacia de las políticas de transferencias sociales para proteger de los efectos de la crisis económica a los hogares con menos ingresos ha sido menor en el sur y el este de Europa que entre los países del norte (Dolls *et al.*, 2011).

Por último, otro de los elementos clave para entender bien como afectan los procesos de recesión económica a la cohesión social son las propias estrategias familiares a la hora de hacer frente a la adversidad económica. Es decir, las opciones que escogen las distintas generaciones de una familia de compartir gastos o no en un único hogar, y también el hecho de que los miembros activos tengan acceso al empleo o no durante el periodo de crisis. El riesgo de pobreza y el nivel de renta disponible de las personas dependen en gran medida de la situación del hogar, especialmente, en relación con la capacidad para generar ingresos que tengan los miembros que la conforman. En este sentido, es importante considerar el hogar como unidad de análisis.

Dicho esto, el objetivo de este informe es describir algunos rasgos relevantes de la desigualdad económica y la pobreza en el Área Metropolitana de Barcelona (AMB) y en Cataluña, intentando mostrar la evolución y los efectos que sobre estas haya podido causar la gran depresión iniciada en el año 2008. Siguiendo los criterios habituales en este tipo de estudios, la desigualdad social se mide a partir de la distribución de la renta disponible de los hogares entre los residentes en Cataluña. Esta renta disponible será también el referente de las estimaciones del riesgo de pobreza, información que es complementada con una batería de indicadores de privación en el consumo de bienes básicos.

Entender, sin embargo, la evolución en el tiempo de estos indicadores lleva a observar previamente cómo han variado las variables más directamente asociadas a la renta disponible de los individuos. Esto es, la capacidad que tienen los individuos de generar rentas, y las oportunidades de

compartir rentas y riesgos cobijándose en un mismo hogar. La renta disponible de los hogares depende de los mercados, del sistema fiscal y de las transferencias privadas entre particulares. El número de los miembros del hogar que están en edad laboral y en disposición de trabajar, así como el acceso que tengan a la oferta de puestos de trabajo y/o a las retribuciones que los distintos mercados otorguen a sus capitales, configuran los ingresos de los hogares sobre la base del trabajo y del patrimonio acumulado. Los derechos sociales reconocidos para acceder a prestaciones sociales complementarias o sustitutivas de los ingresos del trabajo y la disponibilidad de otras fuentes privadas de ingresos, como las transferencias entre familiares y amigos, cierran el abanico de oportunidades de ingresos de los hogares. Por lo tanto, la manera en que evolucionan la oferta de puestos de trabajo y el acceso de los individuos a otras fuentes de ingresos privadas marcan el impacto de la crisis en las rentas de los hogares. Ello sin olvidar que, a la oferta de puestos de trabajo, hay que añadir la evolución de los salarios, de los rendimientos del trabajo y del capital en el caso de los autónomos y de los empresarios, así como la cobertura y la intensidad protectora de las prestaciones sociales.

La principal fuente de datos para la realización de este estudio ha sido la *Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña, 2011* (ECVHP). De hecho, esta investigación incluye los primeros análisis efectuados a partir de esta operación estadística. Sin embargo, la necesidad de adoptar un enfoque evolutivo con el fin de llevar a cabo una aproximación óptima sobre los efectos sociales de la crisis en el AMB y en Cataluña, ha obligado a complementar la información de esta última edición de la ECVHP con anteriores ediciones de esta misma encuesta, así como con datos provenientes de la *Encuesta de Condiciones de Vida* (ECV) implementada por el Instituto Nacional de Estadística (INE) en el marco de las *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). En relación con este último apunte, hay que decir que la combinación de datos de estas dos encuestas ha sido posible gracias a la reorientación metodológica y de contenidos que se ha introducido en la última edición de la ECVHP, que ha posibilitado la armonización de los principales indicadores sobre renta, cohesión social y pobreza con las EU-SILC. Es por eso que a lo largo del informe las informaciones procedentes de las dos fuentes se presentan integradas en un mismo gráfico o tabla, haciendo explícito en el pie de cada figura cuáles son las fuentes de datos utilizadas para cada año. No obstante, las limitaciones analíticas que se puedan derivar de comparar los resultados armonizados de dos fuentes diferentes se han considerado en las interpretaciones de los análisis.

El trabajo que se presenta a continuación está estructurado en dos partes. Una primera sección analiza la evolución del mercado de trabajo poniendo el énfasis en los cambios que han experimentado la estructura ocupacional, los salarios y las

rentas de los trabajadores autónomos y los pequeños empresarios con la llegada de la crisis. La segunda sección del trabajo aborda la distribución de la renta disponible de los hogares y el riesgo de pobreza de la población catalana. El riesgo de pobreza se analiza desde dos perspectivas complementarias: el riesgo de pobreza monetaria, que se mide a partir de la renta disponible de los individuos, y el riesgo de sufrir privación en el consumo de bienes materiales básicos. Los dos grupos de indicadores miden dimensiones distintas, y no estrictamente coincidentes, de la pobreza. Por último, la sección de conclusiones ordena y sintetiza los hallazgos de la investigación y trata de ofrecer una explicación plausible sobre la variación más reciente de las desigualdades sociales en el AMB y en Cataluña.

La transformación del mercado de trabajo: del gran crecimiento económico al periodo de crisis

La profunda crisis económica y financiera que desde 2008 está castigando con virulencia a Europa, y en particular a los países del sur y del este del viejo continente, ha perturbado profundamente el mercado de trabajo en el AMB y en el conjunto de Cataluña. Pero esta transformación no es solo atribuible a los efectos de la crisis económica, sino que también se explica por cierta deriva de otros procesos socioeconómicos que ya estaban en marcha antes de la recesión económica. Es necesario, pues, tener presentes los efectos que en estos últimos años se hayan podido producir en el mercado de trabajo y en las condiciones laborales derivados de la inercia del proceso de terciarización económica y de la consolidación del postfordismo como nuevo modelo de organización productiva (Boltanski y Chiapello, 2002). Otro aspecto a tener en cuenta es la evolución de la oferta de fuerza de trabajo y la estructura demográfica. En términos de calidad del capital humano, la sociedad catalana ha continuado mejorando su composición: la proporción de población con estudios básicos ha disminuido a la vez que ha aumentado la proporción de población cualificada. Por otra parte, la dependencia demográfica de la población entre 2006 y 2011 ha aumentado casi un 4%, pero la causa no es el envejecimiento demográfico –cómo sí había sido años atrás–, sino que es consecuencia, más bien, del aumento de la tasa de natalidad experimentado desde finales de siglo hasta el comienzo de la crisis y que ha provocado en el último quinquenio un aumento del 13% en la proporción de menores de edad (Figura 1). Por lo tanto, los resultados que se presentan a continuación, y en general los que aparecen en este estudio, deben entenderse sobre la base de la conjunción de estos procesos, junto con los efectos devastadores de la recesión económica.

El análisis de la evolución de la estructura del mercado de trabajo cubre desde el año 2006 –uno de los momentos álgidos del periodo de crecimiento económico precrisis– hasta el 2011, momento de especial agudización del periodo de crisis y último dato disponible en la encuesta.

Se dedica una atención especial a la forma en que el riesgo de desempleo se ha visto alterado durante este periodo, tanto a nivel individual como a nivel de hogar. Se tratan también cuestiones como la eficacia de la cobertura del sistema de protección social en materia de desempleo, así como las predisposiciones y las estrategias que sigue la población en paro a la hora de buscar trabajo. Por último, se analiza cuál ha sido la evolución de los salarios de los trabajadores, también durante este quinquenio, como aproximación a la transformación de las condiciones laborales en el contexto de crisis.

La evolución estructural del mercado de trabajo y la destrucción de empleo en el Área Metropolitana de Barcelona, la provincia de Barcelona y Cataluña

Tanto en la demarcación de Barcelona como en el conjunto de Cataluña, la crisis económica y financiera ha provocado una profunda transformación de la estructura del mercado de trabajo que, principalmente, ha estado marcada por una intensa destrucción del empleo y por el incremento desbocado del paro. Así se pone de manifiesto, si se observa la evolución de las tasas de actividad, empleo y paro entre los años 2006 y 2011. Durante este periodo, la tasa de empleo en el AMB se ha reducido en torno a 8 puntos (del 56,2% al 48,4%), mientras que la tasa de paro casi se ha triplicado, pasando del 7,9% al 20,4%. La tasa de actividad, en cambio, se ha mantenido en términos generales (del 61% al 60,8%). Esta situación se reproduce con registros muy similares también en el conjunto de la provincia de Barcelona y de Cataluña (Figura 2).

Dentro del AMB, las diferencias que se registran entre la ciudad de Barcelona y el resto de municipios que conforman el AMB esbozan, sin embargo, dos realidades muy diferenciadas. La cuestión más relevante es que la ciudad de Barcelona registra una caída de la tasa de empleo más suave que el conjunto del resto de municipios del AMB (del 53,9% al 49,6% y del 58,6 al 47,2%, respectivamente), lo que se refleja también en un incremento más moderado de la tasa de paro en la capital. Tal y como se puede observar en la Figura 2, la tasa de paro en Barcelona ha pasado del 7,4% al 16,9% entre 2006 y 2011, se ha doblado, mientras que en el conjunto del resto de municipios del AMB, durante el mismo periodo, se triplicó (del 8,5% al 24%). Según estos resultados y teniendo presente la gravedad generalizada de la situación en toda Cataluña, la ciudad de Barcelona se erige como uno de los ámbitos que mejor está soportando la crisis, cuando menos, en materia de empleo y actividad económica. Esta situación se explica, en gran parte, por el importante cambio de modelo económico que ha realizado Barcelona con relación a décadas anteriores, con un sistema productivo diversificado y mucho más orientado a los mercados exteriores que a los interiores (Trullén y Galletto, 2012). No obstante, otros municipios del AMB, como son Begues, Sant Cugat del Vallès, Sant Just Desvern o Tiana, han

tenido también un comportamiento parecido al de Barcelona, con un crecimiento del paro que se situaría muy por debajo de la media del conjunto del AMB (Trullén y Galletto, 2012).

Los resultados de la Figura 3, que ilustran las diferencias que se producen a nivel territorial en relación con la composición y la naturaleza del paro del año 2011, refuerzan esta idea del impacto territorialmente desigual que está teniendo la crisis. Considerando el volumen de paro del año 2006 como estructural y constante durante el periodo 2006-2011, se puede confirmar que la situación en el AMB es particularmente distinta a la de la provincia de Barcelona y a la de Cataluña. Con respecto al AMB, casi el 40% del paro que registró este territorio en 2011 (38,6%) se puede atribuir al paro estructural –en el que la crisis no tendría mucho que ver–, mientras que este porcentaje se reduce al 33,1% en la provincia de Barcelona y hasta el 29,8% en el conjunto de Cataluña. La proporción restante de desempleo en todos los territorios sí que, en mayor o menor medida, se explicaría por una transformación del mercado de trabajo debida, por una parte, al aumento de la población activa, y, por otra parte, a la pérdida de puestos de trabajo durante el periodo de recesión.

El aumento de la proporción de población activa, que se encuentra asociado en gran medida a circunstancias derivadas del contexto de crisis y que indica la movilización hacia la búsqueda de trabajo de personas antes inactivas, como amas de casa, población mayor de 50 años desanimada en relación con el trabajo o población joven que no trabajaba ni buscaba trabajo (Laparra *et al.*, 2012), tiene una incidencia muy elevada en la composición del desempleo de 2011 en el conjunto de Cataluña (25,5%), más moderada en la provincia de Barcelona (17,4%) y prácticamente nula en el AMB (el aumento de población activa que sí registra la ciudad de Barcelona se contrarresta y se neutraliza con la pérdida de población activa que se produce en el conjunto del resto de municipios del AMB). Ello conduce a que en la conurbación barcelonesa el 61,4% del desempleo restante de 2011 sea atribuible estrictamente a la destrucción de empleo, mientras que en la provincia de Barcelona este porcentaje es del 49,5% y en Cataluña del 44,7%.

Con respecto a la destrucción de ocupación, entre los años 2006 y 2011 se han perdido en el AMB alrededor de 200.000 puestos de trabajo, prácticamente la mitad de los que se han perdido en el conjunto de Cataluña, mientras que en el conjunto de la provincia de Barcelona la cifra supera los 300.000 puestos de trabajo. Ello significa una reducción aproximadamente del 15% del empleo que había en el AMB en 2006, mientras que en la provincia de Barcelona y en Cataluña la proporción es ligeramente menor, en torno al 13%. La destrucción de empleo del AMB, sin embargo, se concentra más allá del municipio de Barcelona, que solo habría perdido el 9% de los puestos de trabajo respecto a 2006 (62.000 empleos), mientras que en el resto de municipios del AMB se ha

producido un descenso de la ocupación del 20% (148.000 empleos) (Figura 4).

Tal y como ha sucedido en el mercado de trabajo español, en el AMB y en Cataluña, esta destrucción de empleo masivo ha tenido un impacto diferenciado según los sectores de actividad, el tipo de contratación (en el caso de los asalariados) y la cualificación de los trabajadores (Observatorio de Empresa y Empleo, 2012; Sanromà, 2012). Teniendo en cuenta los sectores de actividad, en la Figura 5 y en la Figura 6 se puede observar que, tanto en la demarcación de Barcelona como en el conjunto de Cataluña, la pérdida de empleo entre los años 2006 y 2011 se concentra fundamentalmente en los sectores de la construcción y de la industria, mientras que el sector terciario ha sido el único capaz de generar ocupación durante este periodo, aunque sea modestamente. Tanto en el conjunto del AMB, como en la provincia de Barcelona, como en Cataluña, la destrucción del empleo industrial dobla en términos absolutos a la del sector de la construcción, aunque en términos relativos los resultados se invierten, y el porcentaje de destrucción de empleo más elevado se da en el sector de la construcción.

Internamente, el AMB vuelve a presentar situaciones muy diferenciadas. La ciudad de Barcelona es el único territorio donde la caída relativa del empleo industrial supera la de la construcción (-60,4% y -56,1%, respectivamente), a la vez que el incremento de población ocupada en el sector servicios respecto a 2006 es el más elevado de los ámbitos territoriales estudiados (8,8%). Estos datos contrastan con los del resto de municipios del AMB, donde la pérdida de ocupados en términos relativos es muy superior en el sector de la construcción que en la industria (-58,9% y -44,7%, respectivamente). Además, este ámbito es el único donde también se ha reducido la población ocupada en el sector terciario (aproximadamente 12.000 ocupados menos en 2011 que en 2006). Hay que decir que en estos ámbitos locales los datos incorporan un efecto no controlado relacionado con las disparidades entre el lugar de residencia y el lugar donde se realiza el trabajo. No obstante, atendiendo a las grandes tendencias que muestran estos resultados, se puede intuir que con la crisis se habría agudizado en Barcelona el proceso de terciarización que se inició durante la década de los 90 (Marrero, 2003; Trullén, Lladós, y Boix, 2002). Eso justificaría la gran caída del empleo industrial (84.000 empleados menos en 2011 que en 2006), que estaría provocada conjuntamente por la reorientación del modelo económico de la ciudad y por el mismo escenario de recesión económica, y que, en todo caso, se estaría compensando con la creación de empleo en el sector servicios (49.000 empleados más en 2011 que en 2006). Una situación, en definitiva, muy distinta a la del conjunto del resto de municipios del AMB.

Esta dinámica de destrucción de empleo ha acabado transformando claramente la estructura sectorial del mercado de trabajo. Así, en 2011, la proporción de trabajadores insertados en el sector de la industria y en el sector de la construcción se ha reducido bastante, mientras que

se ha incrementado la del sector terciario (Figura 7). En el AMB, el sector servicios aglutinaba el 82,6% de la población ocupada en 2011, mientras que en 2006 este porcentaje no llegaba al 70% (68,3%). En cambio, el sector industrial solo ocupa ahora al 12,4% de los trabajadores, y el de la construcción, a un 4,7%, mientras que en 2006 ocupaban al 21,8% y al 9,6% de los trabajadores, respectivamente. La evolución en la provincia de Barcelona y en Cataluña, tal y como se ha ido viendo, ha sido muy parecida, aunque en estos ámbitos territoriales la terciarización es menos acusada. Esta diferencia, sin embargo, se produce básicamente por el efecto y el peso que tiene la ciudad de Barcelona dentro del mercado de trabajo del AMB. Casi el 90% de los trabajadores residentes en este municipio están ocupados en el sector servicios (88,2%), mientras que en el resto de municipios del AMB lo está el 76,3%, una cifra muy parecida a la del conjunto de la provincia de Barcelona (75,5%) y de Cataluña (73,6%).

Con respecto a los tipos de contratación de los asalariados, la destrucción de empleo también ha sido desigual, y ha afectado en mayor grado a los empleos inestables. Tal y como se puede observar en la Figura 8 y en la Figura 9, a pesar de que en el AMB, entre 2006 y 2011, se ha reducido prácticamente el mismo número de empleos estables que de temporales (en torno a 80.000), en términos relativos las diferencias son considerables; así en 2011 se registraba una variación porcentual respecto a 2006 del -8,6% en el caso del empleo estable y del -27,8% en el caso del empleo temporal. En este sentido, la destrucción de empleo habría tenido un impacto tres veces superior en los empleos con contrataciones temporales. La situación en el conjunto de la provincia de Barcelona y en Cataluña es ligeramente distinta, ya que en estos casos la reducción de empleados con contrato indefinido es muy superior en términos absolutos a la de empleados con contratos temporales. No obstante, en términos relativos, la situación es la misma que en el AMB.

La situación es muy distinta, sin embargo, en la ciudad de Barcelona, donde, en 2011, se habían incrementado las contrataciones temporales en un 6,1% respecto a 2006 (7.000 asalariados con contrato temporal más en 2011 que en 2006). Así, es el único de los ámbitos territoriales analizados que ha visto incrementada esta figura contractual. Por otra parte, también es el ámbito donde la destrucción relativa de empleos estables ha sido más elevada, con una variación del -11,2% en 2011 respecto a 2006. Estos resultados marcan una pauta muy diferenciada con respecto al conjunto de municipios del resto del AMB, donde precisamente el descenso de contrataciones indefinidas ha sido el menor (-5,9%) y el de contrataciones temporales (-51,8%) ha sido el mayor. Este fenómeno puede entenderse también como una derivada de la reorientación en la estrategia productiva de la ciudad de Barcelona, donde el sector servicios monopoliza cada vez más la actividad económica.

Todo ello ha provocado, entre 2006 y 2011, el aumento generalizado del peso de la ocupación estable en detrimento de la inestable, hecho que no se explica por la mejora de las condiciones de trabajo, sino precisamente por el predominio de la expulsión del mercado de trabajo de trabajadores con contratos temporales durante el periodo de recesión económica. Este fenómeno pone de manifiesto el papel que tiene la contratación temporal en el mercado de trabajo español como mecanismo de regulación. Se trata de un modelo basado en la flexibilización externa, que favorece la destrucción de empleo, de manera opuesta a los modelos de flexibilización interna presentes en otros países europeos, que si bien, minimizan la destrucción de empleo, tampoco evitan el subempleo y la precariedad laboral (Laparra *et al.*, 2012). En el AMB en concreto, entre 2006 y 2011, la proporción de asalariados con una relación contractual indefinida pasó del 74,7% al 79,1%, mientras que la de asalariados con contratos temporales se redujo casi 4 puntos, pasando del 22,3% al 18,7% (Figura 10). Esta tendencia se ve reflejada también en los resultados de la provincia de Barcelona y de Cataluña. La ciudad de Barcelona, inmersa en unas dinámicas de actividad muy diferenciadas, es la excepción, así registró durante el mismo periodo la tendencia contraria, marcada por la disminución de la proporción de asalariados con contratos indefinidos (del 78% al 75,6%) y por el incremento de las contrataciones temporales (del 19% al 22,1%). Esta tendencia de la ciudad de Barcelona conduce a pensar que, si no hay un cambio radical en la regulación del mercado laboral, la precariedad laboral pueda volver a crecer mucho una vez la recesión económica dé pie a una nueva fase de crecimiento.

Por último, debe añadirse a este análisis que el alcance de la destrucción de empleo también ha sido desigual según los perfiles profesionales. Los tipos de ocupación que más se han reducido entre 2006 y 2011, tanto en la demarcación de Barcelona como en el conjunto de Cataluña, han sido, por una parte, los trabajadores semicualificados de la industria y los no cualificados de rutina –agrupados en la categoría *trabajadores semicualificados o de rutina*–, muy vinculados a los sectores de la construcción y de la industria, y, por otra parte, las ocupaciones intermedias⁵, una clase integrada básicamente por encargados, técnicos, y empleados administrativos cualificados, si bien debe matizarse que el grueso de la destrucción de la ocupación en esta categoría socioeconómica se ha concentrado en los encargados, que con un peso del 9% en la estructura ocupacional han bajado al 4%, con una pérdida de unos 240.000 efectivos, mientras que el grupo de administrativos cualificados se ha mantenido más estable. En cambio, los trabajadores semicualificados de servicios serían el único perfil profesional que habría evolucionado al alza durante este periodo (Figura 11 y Figura 12). Sin embargo, los resultados reflejan ciertas disparidades territoriales en la evolución de la estructura ocupacional que hay que puntualizar. En el AMB, el principal perfil profesional que se ha visto reducido ha

sido el de trabajadores semicualificados o de rutina, con una reducción del 35,4% respecto de 2006 (140.000 trabajadores menos en 2011 que en 2006). Sin embargo, además, las ocupaciones intermedias también presentan un descenso importante, con una pérdida, aproximadamente, de 77.000 efectivos en este quinquenio; casi una de cada cuatro de las ocupaciones de este tipo que había en 2006 (23,9%). La pérdida de puestos de trabajo, en cambio, es menor en la clase de directivos y profesionales y entre los pequeños empresarios y autónomos, los cuales han visto reducida su presencia en un 5% y un 14,7%, respectivamente. Por contra, los trabajadores semicualificados de servicios han aumentado en 2011 en 75.000 efectivos en relación con 2006, con un incremento del 55%.

Si se comparan estos resultados con los de la provincia de Barcelona y con los del conjunto de Cataluña, se puede observar como en estos ámbitos territoriales la reducción de trabajadores semicualificados de la industria y los de rutina, así como los trabajadores de las ocupaciones intermedias es menor que en el caso del AMB. Incluso, en Cataluña la evolución relativa de estos perfiles profesionales entre 2011 y 2006 es muy similar, del -23,8% en el caso de las ocupaciones intermedias y del -23,6% en el caso de los trabajadores de la industria semicualificados y de rutina. Además, el incremento de los trabajadores semicualificados de servicios es también más moderado que en el AMB, tanto en la provincia de Barcelona (43,3%) como en el conjunto de Cataluña (32,3%). Otro dato significativo es que a diferencia del resto de ámbitos territoriales de la demarcación de Barcelona, en el conjunto de Cataluña la clase de directivos y profesionales ha aumentado en 30.000 ocupados, lo que supone un incremento de este perfil profesional del 3,5% en 2011 respecto a 2006. Estos resultados ponen de manifiesto la intensidad que ha adquirido en los últimos años el proceso de terciarización del sistema productivo en el AMB, arrastrado sobre todo por la inercia de la ciudad de Barcelona.

Los resultados de este proceso se plasman particularmente en una considerable transformación del peso de los estratos de trabajadores poco cualificados en la estructura ocupacional, marcada por el incremento de los empleados que trabajan en el sector servicios en detrimento de los que lo hacen en la construcción o en la industria (Figura 13). Entre 2006 y 2011, en el AMB los trabajadores semicualificados de servicios pasaron de constituir el 9,1% de la población ocupada a ser el 16,1%, mientras que los trabajadores semicualificados de la industria y los de rutina pasaron del 26,2% al 19,4%. En la provincia de Barcelona y en el conjunto de Cataluña la tendencia es similar, aunque más moderada. Dentro del mismo proceso, sería necesario hacer mención también al ligero aumento que registraron los directivos y los profesionales, que pasaron, en el AMB, del 31,2% al 34,2%; en la provincia de Barcelona, del 28,3% al 32%, y en el conjunto de Cataluña, del 26% al 30,2%.

Si se analiza cómo ha sido esta evolución de la estructura ocupacional según el sexo de los ocupados (Figura 14 y Figura 15), se observa que las principales diferencias entre hombres y mujeres se producen en tres tipos de ocupaciones, tanto en el AMB como en Cataluña. La más clara se produce entre los trabajadores semicualificados de servicios, donde los hombres han aumentado su presencia entre 2006 y 2011 en un 106,8% en el AMB, y en un 74% en Cataluña. El incremento de las mujeres en esta categoría profesional, en cambio, es más moderado, del 30,4% en el AMB, y del 14,7% en el conjunto de Cataluña. Otra de las categorías profesionales donde se detectan diferencias es la de directivos y profesionales, donde si bien los hombres registraban una reducción de ocupados en 2011 respecto a 2006 (-11,7% en el AMB y -0,7% en Cataluña), la presencia de las mujeres se vio incrementada en un 6,7% en el AMB, y en un 33,6% en el conjunto de Cataluña. Por último, entre los pequeños empresarios y los autónomos también se detecta alguna diferencia, en este caso debido a una menor caída de la ocupación que han experimentado las mujeres en relación con los hombres. En el AMB, en 2011, había el mismo número de mujeres ocupadas en este tipo de ocupaciones, mientras que el número de hombres se había reducido en un 23%. En Cataluña, las mujeres registraron una caída del 6,8% por un 28,4% en el caso de los hombres.

Estas diferencias en las dinámicas de reajuste del mercado de trabajo en función del sexo de las personas ocupadas han desencadenado transformaciones en el reparto de hombres y de mujeres en la estructura ocupacional (Figura 16 y Figura 17). Estos efectos se dejan notar sobre todo entre los trabajadores semicualificados de servicios, una categoría donde predominan las situaciones laborales precarias. Si bien en 2006 más de dos de cada tres ocupados en este perfil profesional eran mujeres (67,8% en el AMB y 70,3% en Cataluña), en 2011, los hombres habían ganado bastante peso, pasando del 32,2% al 43% en el AMB y del 29,7% al 39,1% en Cataluña. Con respecto al resto de ocupaciones, cabe destacar también el ligero aumento de la presencia de las mujeres con respecto a los hombres en la clase de directivos y profesionales y en la de pequeños empresarios y autónomos, unas categorías profesionales que en 2006 presentaban un perfil más masculino y que en 2011 se habían equilibrado bastante.

Como consecuencia de esta gran reestructuración del mercado de trabajo, la relación entre la población ocupada y la población desempleada o inactiva (económicamente dependiente) ha variado completamente entre 2006 y 2011, de forma que el volumen de población desempleada e inactiva ha superado al de población ocupada tanto en el AMB como en la provincia de Barcelona y en Cataluña. Este fenómeno queda reflejado en el incremento del índice de dependencia económica que se ha producido durante este periodo, que en 2011 se situaba en registros muy similares en todos estos territorios (alrededor del 1,09) (Figura 18).

Es dentro del AMB donde nuevamente se detectan diferencias importantes entre la situación de la ciudad de Barcelona y el resto del AMB en consonancia con los resultados que ya se han comentado anteriormente. Es precisamente el conjunto de municipios que conforman el AMB, excluyendo Barcelona, el ámbito territorial donde el incremento del índice de dependencia económica entre 2006 y 2011 se ha producido con mayor intensidad, pasando del 0,71 al 1,12, mientras que en la ciudad de Barcelona ha pasado del 0,86 al 1,02. En general, estos resultados evidencian también la magnitud de la destrucción de empleo desde que empezó la crisis y la distinta intensidad con la que se ha manifestado este proceso a lo largo del territorio.

El impacto del paro en la sociedad metropolitana y catalana

Tal y como se ha dicho en el apartado anterior, ante esta fuerte contracción de los puestos de trabajo, el paro se ha incrementado exorbitantemente. España ha liderado el crecimiento del paro en Europa desde que empezó la crisis, de la misma forma que lideró la creación de empleo durante el periodo precrisis (Muñoz de Bustillo y Antón, 2011). Cataluña se sitúa entre las 5 comunidades autónomas donde el incremento de la tasa de paro en el periodo entre 2006 y 2011 ha sido superior⁶, con una afectación particularmente grave entre la población más joven en relación con el resto de España (Fernández-Céspedes, 2012; Manresa, 2012). Este apartado se dedica a analizar cuál ha sido la evolución del paro en el AMB y en Cataluña entre los años 2006 y 2011, poniendo el énfasis en el estudio de la población que más sufre la exclusión laboral, el impacto que ha tenido el paro en los hogares, la cobertura que actualmente ofrecen las transferencias sociales en esta materia y, por último, en las estrategias que sigue la población en paro para encontrar trabajo.

El incremento del paro y los colectivos sociales más afectados

Con la llegada de la crisis económica, el aumento del paro ha sido generalizado en la sociedad catalana, sin embargo hay algunos colectivos que se han visto más golpeados por este fenómeno que otros. Tal y como se puede observar en la Figura 19, en Cataluña⁷, entre los años 2006 y 2011, el paro ha aumentado más entre los hombres (con un incremento porcentual del 267%) que entre las mujeres (168,5%). Así, aunque en el año 2006 se partía de una situación de desempleo femenino superior al masculino (8,9% y 6,4%, respectivamente), en 2011 las tasas de paro entre hombres y mujeres se habían equilibrado (23,3% los hombres y 23,8% las mujeres). La desigualdad en la destrucción de empleo entre hombres (292.000 hombres ocupados menos en 2011 en relación con 2006) y mujeres (121.000 mujeres ocupadas menos en 2011 en relación con 2006) resulta elocuente en este sentido. Además, se puede suponer que el incremento del paro femenino todavía habría sido inferior si no fuera por el aumento de la actividad que se ha producido en este colectivo du-

rante el periodo de crisis. Este aumento se explica en gran parte por el número de mujeres que han pasado de la inactividad a la búsqueda de trabajo cuando su pareja se ha quedado en el paro, pero que no siempre han acabado encontrando trabajo. En estos casos, por lo tanto, el aumento de la actividad se ha traducido en aumento del desempleo femenino.

Como ya se ha dicho anteriormente, durante este periodo el impacto del paro también ha sido muy distinto en función de la edad de la población, cuyas principales víctimas han sido los y las jóvenes. La tasa de paro de la población catalana de 16 a 34 años ha pasado entre 2006 y 2011 del 8,7% al 29,9%, ello supone una variación porcentual del 245%, que, de hecho, no se aleja mucho de la que registra la población de 35 a 49 años (236,7%), con una tasa de paro que ha pasado del 6,5% al 21,8%. La población de 50 a 64 años, en cambio, sí que muestra un incremento del desempleo más moderado en relación con el resto de grupos de edad (134,9%), con una tasa de paro que ha pasado del 7,1% al 16,8% en el mismo periodo. La precariedad laboral de la población más joven, en particular de los menores de 25 años, marcada sobre todo por la temporalidad en sus contrataciones de trabajo (Porcel et al., 2009), convierte a este colectivo en uno de los más vulnerables ante la destrucción de empleo. Además, es necesario tener en cuenta también que el paro juvenil se contrarresta con la estrategia que siguen muchos jóvenes de alcanzar el periodo formativo a la espera de un contexto más favorable para la inserción laboral8(Carbonero, 2010).

Según el lugar de nacimiento –aunque en 2011 las tasas de paro eran más elevadas entre la población extranjera (34,9%) y la nacida en el resto de España (22,5%) que entre la población autóctona (19%)–, los valores de la variación porcentual de esta tasa entre 2006 y 2011 manifiestan un incremento del paro más agudo entre estos últimos, la población nacida en Cataluña, ya que han llegado a triplicar el volumen de paro respecto a 2006. En cuanto a los niveles de formación, los resultados ponen de manifiesto lo que ya es sobradamente sabido, que la cualificación es un activo para mantener el trabajo. Así lo demuestran las tasas de paro en 2011, según los niveles de estudios finalizados, que eran del 33,4% para la población con estudios obligatorios o inferiores, del 23,6% para la población con estudios secundarios postobligatorios y del 12,8% para la población con estudios superiores. Si se observan las variaciones porcentuales de estas tasas entre 2006 y 2011, se puede ver como, precisamente, el aumento del paro ha sido más incisivo entre la población menos cualificada, que se ha situado en torno al 225% entre la población con estudios obligatorios o inferiores y con estudios secundarios postobligatorios, mientras que entre la población con educación superior el incremento ha sido de un 170%.

Por último, la incidencia del desempleo también ha sido distinta en función de las categorías profesionales de los trabajadores. Las tasas de paro más

elevadas en 2011 se acumulaban entre los trabajadores cualificados (31,7%) y los trabajadores no cualificados (28,2%). En cambio, si se observa la evolución de las tasas de paro en términos relativos, los dos perfiles profesionales que habrían sufrido un incremento del desempleo más intensivo serían, por un lado, el personal administrativo y los encargados, con un aumento de la tasa de paro del 274,3%, y, por otro lado, los trabajadores cualificados, con un aumento de la tasa de paro del 261,9%. Además, el grupo de directores, gerentes y técnicos también ha accusado un incremento notable del desempleo, pasando del 3,7% al 12,3% (aumento del 234,6%), mientras que los trabajadores no cualificados son los que han presentado un incremento relativo menos acusado, y aunque en 2006 sufrían el riesgo de paro más elevado (12,2%), ahora han sido superados por los trabajadores cualificados. Por lo tanto, el perfil social más afectado por el incremento del desempleo en el contexto de crisis económica se podría definir como el de hombres menores de 50 años, nacidos en Cataluña, con estudios no universitarios y que ocupaban posiciones cualificadas o semicualificadas en el mercado de trabajo. Un perfil bastante consistente con el hecho de que han sido la construcción y sobre todo la industria los dos sectores donde se han destruido más puestos de trabajo.

Con respecto a la composición social de la población en paro en 2011, las diferencias entre el AMB y el conjunto de Cataluña son mínimas. La distribución por sexos, por lugar de nacimiento, por nivel de estudios finalizados y por categoría socioprofesional son bastante parecidas (Figura 20). En ambos territorios, los perfiles sociales mayoritarios entre la población desempleada, en relación con estos aspectos, coinciden en proporciones muy próximas, a saber: los hombres (54,5% en el AMB y 54% en Cataluña), la población nacida en Cataluña (47,2% en el AMB y 48,6% en Cataluña), la población con formación básica (50,4% en el AMB y 53,1% en Cataluña) y los trabajadores no cualificados (32% en el AMB y 34,2% en Cataluña). Por edades, en cambio, sí que se detectan algunas diferencias territoriales. Mientras que en el AMB el grupo de edad mayoritario entre el colectivo de parados es el de 35 a 49 años (41,9%) seguido de cerca por el de 16 a 34 años (40,6%), en Cataluña los parados se acumulan sobre todo entre la población activa más joven (de 16 a 34 años), que con un 44,1% se sitúa a más distancia del segundo grupo más numeroso, la población de 35 a 49 años (38,9%).

Sin embargo, con el fin de aclarar mejor como ha evolucionado la vulnerabilidad con respecto al desempleo de la sociedad catalana en el último quinquenio, se han realizado dos regresiones logísticas, una para el año 2006 y otra para el año 2011, que ayudarán, a entender si entre el momento de expansión económica y el de recesión económica se han modificado los factores que se encuentran más asociados con el hecho de que una persona se halle en el paro. Para poder dilucidar esta cuestión se han considerado en el modelo teórico las mismas varia-

bles explicativas del hecho de encontrarse en el paro tanto en el año 2006 como en el año 2011. Estas variables han sido el sexo, la edad, el lugar de nacimiento, el nivel de estudios finalizados, el sector de actividad, la categoría profesional y el tipo de contrato. Los datos disponibles no han permitido especificar en el modelo los años de experiencia laboral.

Los resultados de estos análisis (Figura 21) indican que, efectivamente, la crisis ha transformado los motivos por los cuales la población ocupada es expulsada del mercado de trabajo. En primer lugar, uno de los principales cambios que se pueden apuntar es la tendencia a la “democratización” de los riesgos de encontrarse en el paro, especialmente si se tiene en cuenta el sexo y la categoría profesional de la población desempleada. Según los resultados analizados, con la llegada de la crisis, las mujeres han disminuido ligeramente sus riesgos de desempleo en relación con los hombres. La misma tendencia se detecta en relación con las categorías profesionales. Todas las categorías han reducido sus riesgos de desempleo en relación con los directivos, gerentes y técnicos, lo cual se debe al hecho de que esta última categoría ha perdido parte de su poder para evitar el paro. No obstante, actualmente, es el grupo formado por el personal administrativo y los encargados el que presenta más probabilidades de hallarse en el paro (1,5 veces más que los directores, gerentes y técnicos), una vez controlados los efectos debidos a las otras variables del modelo. El lugar de nacimiento, que no era significativo para explicar el riesgo de desempleo en el año 2006, ahora sí lo es; así los trabajadores nacidos en Cataluña muestran un riesgo relativamente menor, si bien el orden de la magnitud no es muy distinto al que existía, lo que podría llevar a pensar que la falta de significación sería más bien fruto del tamaño reducido de la muestra. Cabe destacar que, aunque ha crecido la destrucción de empleo entre los trabajadores estables y con estudios superiores, la precariedad laboral y los estudios continúan siendo, con más fuerza todavía, buenos predictores del riesgo de desempleo.

Es decir, por ejemplo, si en 2006 la población con formación básica presentaba una probabilidad de desempleo 1,5 veces superior a la de la población con formación superior, en 2011 esta probabilidad se ha incrementado hasta 2,5 veces. Además, actualmente la población con estudios de secundaria postobligatoria también presenta más probabilidades de estar en el paro (1,7 veces más) que la población con estudios superiores, un riesgo que no era estadísticamente significativo en el año 2006. Lo mismo ocurre con la relación contractual, de forma que la población con contratos inestables es la que ha incrementado el riesgo de desempleo respecto a los contratos más estables. Así, una persona con contrato temporal tenía una probabilidad 4,6 veces superior de encontrarse en el paro que una con contrato indefinido en 2006, mientras que en 2011 esta probabilidad relativa se ha incrementado hasta 5,1 veces más.

Sin embargo, el aspecto que denota la mayor transformación durante este periodo en su relación con el desempleo es el sector de actividad. En 2006, el sector industrial era el más vulnerable respecto al desempleo. Según los resultados de la regresión, las personas ocupadas en este sector tenían 1,9 veces más probabilidades de encontrarse en el paro que la población ocupada en el sector servicios. En cambio, en 2011 fue el sector de la construcción el más vulnerable ante el desempleo. Actualmente, una persona ocupada en el sector de la construcción presenta 2 veces más probabilidades de encontrarse en el paro que una persona ocupada en el sector servicios.

Los motivos por los que pierden el trabajo los parados también se han modificado con la crisis, aunque la finalización del contrato continúa siendo la razón principal (Figura 22). En el AMB, en 2011, el 39,9% de la población desempleada perdió el trabajo por este motivo, 5 puntos más que en el año 2006 (34,3%), una situación que se reproduce tanto en la provincia de Barcelona como en Cataluña. Dentro del AMB afloran algunas diferencias territoriales respecto a esta cuestión. En la ciudad de Barcelona, por ejemplo, la finalización del contrato se ha erigido como el principal motivo de pérdida de trabajo entre los parados en el contexto de crisis (36,3%), mientras que en 2006 este motivo estaba bastante igualado con el despido y la baja voluntaria, ambos con valores próximos al 25%. En cambio, en el resto de municipios del AMB, en 2011, el 42,9% de la población desempleada perdió el trabajo debido a la finalización del contrato, un porcentaje muy parecido al que presentaba en 2006 (41,9%). Tal y como se ha explicado anteriormente, el peso de este motivo en el origen de las situaciones de desempleo confirma la relevancia del papel que tiene la contratación temporal como dispositivo de regulación del mercado de trabajo catalán.

Tanto en la demarcación de Barcelona como en el conjunto de Cataluña, los despidos se mantienen también como el segundo motivo en importancia en la pérdida del empleo, aunque aumentaron su incidencia con respecto al periodo precrisis. En el AMB, en 2011, el 27,1% de las situaciones de desempleo fueron debidas a los despidos, mientras que en 2006 lo fueron el 23,3%. En la provincia de Barcelona este porcentaje pasó del 23,4% al 26,3% entre 2006 y 2011, y en el conjunto de Cataluña del 22,2% al 24,3%. Donde más aumentó este motivo de pérdida de trabajo fue entre los parados residentes en la ciudad de Barcelona, que pasaron del 26,3% al 33,1%. Por su parte, los cierres de empresas han sido, en términos generales, el motivo que ha ganado más presencia como causante de desempleo en el contexto de crisis, hasta el punto de situarse ahora como el tercer motivo más importante. Entre 2006 y 2011 este motivo ha pasado, en el AMB, del 13,7% al 20,6%, en la provincia de Barcelona del 15,8% al 20,1% y en Cataluña del 15,7% al 21%. La ciudad de Barcelona vuelve a mostrar un comportamiento diferenciado, y este motivo, al contrario que el resto de terri-

torios, se mantuvo en 2011 a los niveles de 2006 (18% y 17,1%, respectivamente). Los resultados reflejan también una reducción generalizada de la pérdida de trabajo por bajas voluntarias, lo que resulta del todo lógico viendo la dinámica de destrucción de empleo en la que se ha adentrado el mercado de trabajo en el periodo de crisis. En el contexto actual, la población ocupada, ante la falta de oportunidades de encontrar otro trabajo, se estaría aferrando más a su puesto de trabajo que en 2006. En el AMB, las bajas voluntarias se han reducido del 20,7% al 11,7% como motivo de pérdida de trabajo entre los parados, en la provincia de Barcelona han pasado del 18,5% al 11,6% y en el conjunto de Cataluña, del 19,3% al 11,5%.

Todo permite ir reafirmando algunas ideas que ya se han ido apuntando. En primer lugar, el aumento considerable de los despidos y de los cierres de empresas como motivos de pérdida de empleo denota el impacto de la crisis en el mercado de trabajo tanto del AMB como del conjunto de Cataluña. En cambio, los resultados de la ciudad de Barcelona invitan a pensar de nuevo que el impacto de la crisis en este municipio, cuando menos, está siendo distinto que en el resto de ámbitos territoriales. Por ejemplo, los cierres de empresas no han ganado peso como motivo de pérdida de empleo, mientras que el aumento de los motivos como la finalización del contrato o los despidos apuntan hacia un mercado de trabajo con mucha más flexibilidad externa que en el resto de ámbitos territoriales.

El paro en los hogares

La incidencia del paro en los hogares es una de las principales causas del riesgo a la pobreza de la población. Además, la pérdida del puesto de trabajo de uno de los miembros del hogar, sobre todo si se trata del sustentador principal, acaba reconfigurando la relación con la actividad del resto de miembros (Carbonero, 2010; Laparra *et al.*, 2012; Navarro y Clau-Losada, 2012). Este hecho demuestra que las estrategias para hacer frente a la situación de crisis económica son estrategias de las familias, no estrictamente individuales.

La evolución entre 2006 y 2011 de la relación del desempleo con la actividad de los miembros de los hogares en los vive la población está marcada por el aumento de los hogares donde alguno de sus miembros activos se halla en el paro y de los hogares donde todos los miembros activos están desempleados (Figura 23). En el AMB, el porcentaje de población de 16 años y más que vive en hogares donde alguno de sus miembros activos está desempleado se ha incrementado del 8,6% al 14,2%, y el de los que viven en hogares donde todos sus miembros activos están desempleados ha pasado del 2,3% al 9,9% entre 2006 y 2011. En cambio, durante el mismo periodo, la población que vive en hogares donde todos los activos están ocupados se ha reducido del 70,1% al 54,2%. Esta pauta, que permite hacerse una idea del alcance de la destrucción de empleo en

los hogares, se da por igual en todos los ámbitos territoriales que se han estado estudiando.

Otro de los indicadores habituales en la medida del impacto del paro en los hogares es la intensidad de trabajo en el hogar. Este indicador constituye una medida del nivel de aprovechamiento de la mano de obra productiva del hogar. Toma valores entre 0 y 1, y es considerado por las autoridades estadísticas europeas como una de las dimensiones de riesgo de exclusión social cuando adquiere valores entre 0,2 y 0, situación que se denomina “intensidad de trabajo en el hogar muy baja”. Estos valores significan que durante un año entero solo se ha aprovechado el 20% o menos del potencial laboral del hogar. Si se observa la Figura 24 en que, a partir de las fuentes de datos disponibles, se ha podido calcular este indicador solo para el ámbito de Cataluña, se puede ver como estas situaciones se han ido incrementando con la llegada de la crisis. Si bien entre 2006 y 2009 la población de 0 a 59 años que vivía en hogares con intensidad laboral muy baja se mantenía en torno al 4%, el porcentaje casi se dobló en 2010, con un incremento de hasta el 7,8%, y llegó al 11,7% en 2011.

Por último, la Figura 25 refleja una aproximación a la manera en que se ha reconfigurado la relación con la actividad en el seno de las familias en el nuevo contexto de crisis, tomando como referencia la situación de las parejas que conviven en un mismo hogar. En primer lugar, estos resultados vuelven a poner de manifiesto la virulencia con la que la destrucción de empleo ha impactado en los hogares, en la medida en que se puede observar cómo se han reducido las situaciones más comunes de organización familiar respecto a la actividad. Por una parte, se ha reducido la proporción de personas que viven en pareja y trabajan ambos, el porcentaje ha pasado del 43,8% al 38,4% entre 2006 y 2011, en la provincia de Barcelona del 43,9% al 37,1%, y en Cataluña del 44,4% al 37,4%. Por otra parte, los datos muestran también una reducción considerable de los hogares de perfil clásico, en que el sustentador principal es el hombre (él ocupado, ella inactiva). En el AMB, la proporción de personas que viven en hogares de este tipo se ha reducido del 18,6% al 12,1%, en la provincia de Barcelona del 19,2% al 12%, y en el conjunto de Cataluña del 19% al 11,7%.

Pero, además, en segundo lugar, el aspecto más relevante que se puede intuir de estos resultados es la pérdida, en términos generales, del peso de los hombres como sustentadores principales del hogar con la llegada de la crisis. Si se consideran conjuntamente aquellas categorías en que el hombre de la pareja podría ser el potencial sustentador principal del hogar, como “él ocupado, ella inactiva”, “él parado, ella inactiva”, “él ocupado, ella en paro”, se observa cómo el porcentaje de personas con este tipo de parejas más o menos se mantiene con una ligera tendencia a la baja (del 23,5% al 21,3% en el AMB; del 24,3% al 23,4% en la provincia de Barcelona, y del 23,9%

al 22,7% en Cataluña). En cambio, la proporción de personas con pareja en que ella es la potencial sustentadora principal se ha incrementado sustancialmente (del 6,2% al 10,4% en el AMB; del 5,9% al 11% en la provincia de Barcelona, y del 5,6% al 11,5% en Cataluña). Estos resultados ponen de manifiesto el aumento de la actividad en las mujeres entre 2006 y 2011, sin poder determinar, sin embargo, qué parte de este incremento se explica por la tendencia creciente que durante las últimas décadas se ha producido con respecto a la incorporación de la mujer al mercado de trabajo, o debido a la reacción de mujeres que ante la pérdida del empleo de su pareja pasan de la inactividad a la búsqueda de trabajo.

La respuesta de las prestaciones sociales ante el paro creciente

El tiempo que ha transcurrido desde que en 2008 empezó a aflorar la crisis económica y financiera, junto con la dificultad para encontrar trabajo derivada de la dinámica de destrucción de empleo que ha dominado el mercado de trabajo durante todo este periodo, está provocando que muchos parados hayan superado el año de búsqueda de trabajo sin éxito. La larga duración de las situaciones de desempleo eleva el riesgo de desprotección social, como se verá a continuación, por lo tanto, resulta obvio pensar que la situación cada vez empuja a un número más elevado de personas hacia la intemperie social. Yendo por partes, los resultados analizados confirman en primera instancia el incremento del paro de larga duración tanto en la demarcación de Barcelona como en Cataluña. En el AMB, la población desempleada que lleva 12 meses o más buscando trabajo se ha doblado entre 2006 y 2011, y ha pasado del 33,7% al 60%. Tal y como muestra la Figura 26, esta situación es generalizada en todos los ámbitos territoriales estudiados.

Sin embargo, el aspecto en el que se manifiestan algunas diferencias territoriales, en particular entre la ciudad de Barcelona y el resto de municipios del AMB, es la media de meses que la población desempleada lleva buscando trabajo. Si bien en la capital catalana esta media se situó en los 17,9 meses en el año 2011, en el resto del AMB la media ascendía hasta los 22,7 meses. En cambio, entre el conjunto del AMB, la provincia de Barcelona y Cataluña no se aprecian tampoco diferencias significativas en este sentido, y esta media se sitúa en torno a los 20 meses en los tres territorios. Por lo tanto, teniendo presente la gravedad de la situación en todas partes, los resultados vuelven a confirmar el menor impacto que está teniendo la crisis entre los residentes en la ciudad de Barcelona respecto a los del resto de territorios, cuando menos, en términos de empleo. No obstante, resulta más importante señalar que toda esta información manifiesta la incapacidad para incorporar mano de obra que demuestra actualmente el mercado de trabajo, sobre todo si se compara la media de meses de búsqueda de trabajo de 2011 con la del año 2006, que no superaba los 12 meses en ningún ámbito territorial, excepto en la

ciudad de Barcelona donde se situaba en los 12,4 meses.

Esta situación de paro de larga duración se halla bastante extendida entre los diversos perfiles sociales. Prácticamente, la mitad de la población desempleada que lleva 12 meses o más buscando trabajo, independientemente de si se trata de mujeres o de hombres, población joven o adulta, o gente con más o menos cualificación formativa (Figura 27 y Figura 28). Sin embargo, entre estos perfiles hay ciertas diferencias destacables. Por ejemplo, se puede observar como el desempleo de larga duración tiene una incidencia superior entre los hombres, en particular en el AMB, donde el 66,5% de los hombres desempleados se encuentran en esta situación, por un 52,1% en el caso de las mujeres. Esta distancia entre hombres y mujeres, sin embargo, es menor en Cataluña (60,3% los hombres y 55,6% las mujeres). Según la edad, el colectivo más afectado en el AMB por esta cuestión sería el de población activa de edad avanzada (entre 50 y 64 años), de los cuales el 69,8% de los parados supera el año buscando trabajo. Este porcentaje se reduce hasta el 55,3% en el caso de la población de 35 a 49 años, y hasta el 60% en el caso de la población joven desempleada (de 16 a 34 años). En Cataluña la situación es bastante parecida, pese a que a diferencia de lo que sucede en el AMB, la población joven desempleada se perfila ligeramente como la que menos sufre esta situación (56,2% y 55,4%, respectivamente). El riesgo tan elevado que tienen de no encontrar una nueva ocupación los mayores de 50 años hace temer que buena parte de estos trabajadores vean menoscabado gravemente su derecho a una pensión de jubilación, aunque hayan contribuido a la Seguridad Social toda su vida laboral. Con respecto al nivel de estudios finalizados, tanto en el AMB como en Cataluña, la población más perjudicada por el paro de larga duración es la que cuenta con menor cualificación –estudios obligatorios o inferiores–, de los cuales en torno a un 65% se encuentran en situación de paro de larga duración. En cambio, mientras que en el AMB las diferencias entre la población con estudios secundarios postobligatorios y con estudios superiores es muy escasa (52,4% y 51,2%, respectivamente), en el conjunto de Cataluña las diferencias se acentúan, y llegan a registrar un 54,6% para la población con estudios secundarios postobligatorios y un 44% para la población con estudios superiores.

Tal y como se ha apuntado anteriormente, el paro de larga duración supone un riesgo para el mantenimiento de la protección social del desempleo, sobre todo de las prestaciones contributivas, de forma que no es difícil intuir que, con la elevada incidencia que está teniendo este fenómeno en el periodo transcurrido desde que empezó la crisis, se esté produciendo una reducción progresiva de la cobertura social de la población desocupada. Según Laparra (2010) el sistema de protección social en materia de desempleo, aunque ha tenido un papel fundamental en el frenazo de los efectos de la crisis y que se han añadido nuevos

programas para aumentar la cobertura social ante la excepcionalidad de la situación, no termina de cubrir todas las necesidades. En el año 2011, en el AMB, el número de personas desocupadas que habían trabajado anteriormente y que no recibían ningún tipo de prestación se más que doblaron (de 74.000 a 183.000 personas), al igual que en la provincia de Barcelona (de 112.000 a 334.000 personas) y en Cataluña (de 139.000 a 469.000 personas). Todo ello pese a que las personas que recibían prestaciones de desempleo también habían aumentado considerablemente. Sin embargo, tal y como se puede observar en la Figura 29, salvo en el AMB dónde el incremento de población desempleada y de perceptores de prestaciones es proporcionalmente parecido (los dos colectivos han aumentado 2,5 veces entre 2006 y 2011), en la provincia de Barcelona y en Cataluña el incremento de población desempleada que había trabajado anteriormente entre 2006 y 2011 es ligeramente superior (2,8 veces en la provincia de Barcelona y 3,1 veces en Cataluña) que el de perceptores de prestaciones (2,6 en la provincia de Barcelona y 2,9 veces en Cataluña).

La Figura 30 muestra como en 2011, efectivamente, en el AMB, respecto al año 2006, no había variado significativamente el porcentaje de población desempleada que había trabajado anteriormente que no recibía ningún tipo de prestación (59,5% y 59,3%, respectivamente), mientras que en la provincia de Barcelona y en Cataluña este porcentaje había aumentado ligeramente (del 53,6% al 56,5% en la provincia de Barcelona y del 52,6% al 56,3% en Cataluña). Pero el dato más relevante es el aumento, en este periodo, de perceptores de subsidios de desempleo, que prácticamente se han triplicado en todos los ámbitos territoriales, con la consecuente reducción de población desocupada que recibe la prestación de desempleo contributiva. Por lo tanto, se podría decir que la cobertura social del desempleo se ha vuelto más asistencial, lo que supone menores cuantías y un horizonte de desprotección más próximo para las personas que reciben este tipo de ayuda (Laparra, 2010).

Por último, hay que añadir que la protección social de los desocupados es muy distinta según las categorías profesionales de la población desempleada catalana, y que es en general más elevada entre los estratos de población más cualificada (Figura 31). De hecho, si se observa la cobertura de las prestaciones contributivas, esta se va reduciendo a medida que va disminuyendo también la cualificación de la población desempleada. Así, más de la mitad de los directores, gerentes y técnicos en paro (50,6%) disfrutan de esta cobertura; en el caso del personal administrativo y encargados este porcentaje baja hasta el 35,4%; se continúa reduciendo entre los trabajadores cualificados hasta el 31,5%, y, finalmente, los trabajadores no cualificados son los más desprotegidos, solo uno de cada cuatro de estos individuos recibe una prestación contributiva (25%). Por otra parte, las prestaciones asistenciales se acumulan también más entre los estratos más bajos de la

estructura ocupacional, el 20,3% de los trabajadores cualificados y el 15,8% de los no cualificados reciben estos tipos de prestaciones, por un 8,5% en el caso del personal administrativo y encargados, y solo un 5,2% entre los directores, gerentes y técnicos. Finalmente, entre los colectivos de desocupados más desprotegidos, es decir, los que no reciben ningún tipo de prestación o subsidio, aparecen nuevamente los trabajadores cualificados, de los cuales casi el 60% se encuentra en esta situación. Con todo, se dibuja un panorama desolador en cuanto a la cobertura social del desempleo, que pone de manifiesto la incapacidad del sistema de protección social español y catalán para responder a los efectos de la crisis. Según los datos analizados, la manera en que se están distribuyendo actualmente las prestaciones sociales invita a pensar que, lejos de corregir las desigualdades sociales, lo que hace es alimentarlas todavía más. Esta situación se va agravando si se tiene en cuenta la incapacidad que ha demostrado hasta el momento el mercado de trabajo para absorber mano de obra y generar empleo. En este contexto, resulta especialmente preocupante la situación en que se encuentran los estratos sociales menos cualificados, que son actualmente los más desprotegidos y también los que habitualmente más dificultades tienen para encontrar un trabajo o para mantenerla.

Estrategias y actitudes en la búsqueda de trabajo de la población desempleada

Sin embargo, ¿cómo afronta la población desempleada esta situación? ¿Cuáles son los principales canales por los que busca trabajo y cuál es su predisposición a la hora de aceptar ofertas de trabajo? Con respecto a las estrategias que sigue la población en paro para encontrar trabajo, en el AMB, la mayoría de la población desempleada busca trabajo a través de anuncios o por Internet (36,8%), aunque en una proporción muy igualada con los que utilizan los servicios públicos de empleo (30,2%) (Figura 32). En cambio, entre las opciones más minoritarias aparece pedir ayuda a amigos, conocidos o familiares (15,7%), dirigirse directamente a las empresas (11,3%) o el uso de ETT (4,1%). En la provincia de Barcelona y en el conjunto de Cataluña la situación es muy parecida, pero a diferencia del AMB, en estos casos la opción mayoritaria son los servicios públicos de empleo. Dentro del AMB, en la ciudad de Barcelona, también predomina el uso de este medio (35%), además, es el ámbito territorial donde tiene una mayor incidencia el hecho de recurrir a amigos, conocidos y familiares (21,8%), mientras que en el resto de municipios del AMB, la vía de los anuncios e Internet (40,6%) domina sobradamente las prácticas de búsqueda de trabajo.

La edad de las personas desempleadas marca de forma importante las estrategias que se siguen a la hora de buscar trabajo. En general, tal y como se puede observar en la Figura 33, entre la población joven predomina más el uso de anuncios o de Internet en el proceso de búsqueda de trabajo. Hasta un 45,4% de

la población desempleada de entre 16 y 34 años del AMB opta principalmente por este medio, un 37,5% en la provincia de Barcelona y un 36% en Cataluña. Entre la población de 35 a 49 años, sí que se observa alguna diferencia territorial. Mientras que en el AMB este segmento de población opta prácticamente por igual entre los anuncios o Internet (36%) o los servicios públicos de empleo (33%), en la provincia de Barcelona y en Cataluña la opción de los servicios públicos gana mucho más peso. Esta vía también es la más utilizada entre los adultos de edad más avanzada (de 50 a 64 años), incluidos los del AMB. En definitiva, según estos resultados parece que a medida que aumenta la edad de la población desempleada aumenta el uso de los recursos públicos y personales (amigos, conocidos o familiares), en detrimento del uso de Internet, un instrumento que requiere unos ciertos hábitos en el manejo de herramientas informáticas.

La gravedad de la situación y la falta de ofertas de trabajo han hecho bajar significativamente el listón de exigencias a la hora de aceptar un trabajo, sobre todo si se compara en relación con lo que sucedía en 2006 en pleno contexto de expansión económica. La Figura 34 ilustra claramente este fenómeno. Por ejemplo, se puede observar un claro cambio de actitud en la aceptación de las ofertas peor valoradas en 2006, como son trabajos mal pagados (de 1,9 a 4,9), trabajos que exigen el cambio de domicilio (de 2,1 a 4,1) o los trabajos no declarados (de 2,4 a 4,6). Por otra parte, las ofertas de trabajo que podrían presentar incompatibilidades horarias son, quizás, aquellas en que el incremento de la tolerancia por parte de la población desempleada ha sido superior, por ejemplo en relación con trabajos que implican mucho tiempo de desplazamiento (de 2,8 a 5,5), trabajos que ocupan los fines de semana (de 4,0 a 6,9), trabajos en turno de noche (de 3,9 a 6,2) o trabajos incompatibles con las tareas domésticas y familiares (de 3,9 a 5,9). En cambio, el tipo de ofertas sobre el que menos ha aumentado el interés de la población desempleada son aquellas que exigen establecerse como autónomo (de 3,8 a 4,5), seguramente debido al gasto personal que suponen, las expectativas sombrías de la economía y la falta de crédito.

Con el fin de llevar a cabo una aproximación más esmerada sobre este fenómeno, se han implementado una serie de análisis multivariados donde se combinan análisis factoriales con regresiones logísticas. Este enfoque permite, en primer lugar, determinar cuáles son actualmente los principales ejes que estructuran la predisposición de la población desempleada a aceptar o no ofertas de trabajo, y si estos ejes se han modificado en el contexto de crisis. En segundo lugar, también ofrece la posibilidad de identificar los aspectos más asociados con determinadas pautas de comportamiento hacia la aceptación de ofertas de trabajo de determinadas características.

Con respecto a la primera cuestión, los resultados del análisis factorial de compo-

nentes principales (ACP) realizado sobre las valoraciones de aceptación de ofertas de trabajo en 2006 y en 2011 muestran que los factores resultantes son distintos entre estos dos años, lo que indica que, efectivamente, se ha producido un cambio en la forma en que se articula la predisposición de los parados a aceptar las ofertas laborales (Figura 35). En 2006, aparecen tres ejes o factores¹⁷ que, en gran parte, resumen los principales criterios que se tienen en cuenta a la hora de aceptar o no un trabajo. El primer factor¹⁸ es el más importante y se trata de un eje fuertemente marcado por la calidad de las condiciones laborales que acompañan a la oferta laboral. Es decir, el eje situaría en el extremo positivo a la población desempleada que estaría dispuesta a aceptar peores condiciones laborales y en el extremo negativo, a la población desempleada que no estaría dispuesta a aceptar condiciones laborales precarias. En la definición del factor contribuyen sobre todo las valoraciones sobre trabajos inestables, trabajos no declarados, trabajos a tiempo parcial o trabajos mal pagados. El segundo factor¹⁹ tiene más que ver con la conciliación entre el trabajo y la vida personal. Este eje situaría en el extremo positivo a las personas desempleadas que aceptarían en mayor grado trabajos que podrían dificultar esta conciliación, mientras que en el extremo negativo se sitúa la población que presenta más reticencias. El contenido del factor es definido particularmente por la buena o mala valoración con respecto a ofertas de trabajos con turno de noche, que implican trabajar los fines de semana o mucho tiempo de desplazamiento y que presenten incompatibilidades con la realización de tareas domésticas y familiares. Por último, el tercer factor estaría relacionado con la aceptación o no de trabajos que suponen un gasto económico importante por parte del trabajador. En este caso, el eje situaría en el extremo positivo a la población desempleada que más dispuesta estaría a asumir este gasto o en el extremo negativo, a los que menos dispuestos estarían a asumirlo. Este factor se define básicamente por la buena o mala valoración de ofertas que comportan darse de alta como autónomo.

En 2011, en cambio, aparecen solo dos factores que coinciden bastante con los dos primeros factores que resultan del análisis de 2006, es decir, el que se refiere a la calidad de las condiciones laborales de la oferta laboral y el que se refiere a la conciliación entre el trabajo y la vida personal. El tercer eje del año 2006, relacionado con la asunción de gastos económicos por parte de los trabajadores, no aparece en el contexto de crisis, lo que indica que este hecho actualmente no discrimina suficientemente entre la población desempleada a la hora de valorar positivamente o negativamente la aceptación de una oferta laboral.

En relación con la segunda cuestión anunciada anteriormente, con el fin de poder analizar si, en el contexto de crisis, aparte de cambiar los criterios bajo los que se decide si se acepta o no un trabajo, también se han modificado los aspectos que mejor explican el posicionamiento de la población desemplea-

da respecto a estos criterios, se han estimado una serie de modelos logísticos para analizar la influencia de una serie de variables sociodemográficas en los factores resultantes de los análisis anteriormente descritas. En estas estimaciones se han tomado las consideraciones siguientes. Por una parte, teniendo en cuenta los objetivos del análisis, solo se han implementado regresiones logísticas en el caso de los factores resultantes comparativos para los años 2006 y 2011, es decir, el relacionado con las condiciones laborales y el relacionado con la conciliación entre trabajo y vida personal. Estos factores han sido las variables dependientes de los modelos estimados. Por otra parte, se han seleccionado en el modelo teórico las mismas variables explicativas a la hora de calcular los modelos logísticos en 2006 y en 2011. Estas variables han sido: el sexo, la edad, el lugar de nacimiento, el nivel de estudios finalizados, la relación con la actividad de la pareja y el tipo de prestación de desempleo que se recibe. Los resultados se muestran en las Figuras 36 a 39, donde solo aparecen los factores que tienen una asociación estadísticamente significativa con las variables latentes que inciden en las actitudes de los trabajadores.

Los resultados de los modelos logísticos indican cambios entre 2006 y 2011 en los aspectos que mejor explican el posicionamiento de la población desempleada respecto al hecho de tener una mayor o menor predisposición para aceptar ofertas laborales. Por ejemplo, si se observa la Figura 36 se entiende que en 2006 los aspectos más asociados con el hecho de aceptar un trabajo con condiciones laborales precarias son el sexo y el tipo de prestación de desempleo que se recibe. La probabilidad de que las mujeres acepten un trabajo con condiciones laborales precarias sería 1,6 veces más alta en relación con los hombres. Lo mismo ocurre con la población desempleada que no recibe ningún tipo de prestaciones, que aceptaría este tipo de trabajo con una probabilidad 1,7 veces superior con respecto a la población desempleada que recibe una prestación de desempleo contributiva.

En cambio, si se observa la Figura 37, se puede ver como en 2011 los factores más asociados con el hecho de aceptar un trabajo más precario cambian significativamente. En este caso, el sexo deja de ser significativo, lo que indica que las diferencias entre hombres y mujeres se han acortado en relación con este criterio. Además, el lugar de nacimiento, el nivel de estudios finalizados y la relación con la actividad de la pareja se suman como factores explicativos al tipo de prestación que se recibe. Ello significaría que las diferencias en relación con la aceptación de trabajos precarios que se dan entre la población según el lugar de nacimiento, el nivel de estudios finalizados y la relación con la actividad de la pareja han aumentado en 2011 respecto a 2006, si bien cabe también la posibilidad de que el cambio sea solo un artefacto estadístico debido al hecho de que el tamaño de la muestra de personas desempleadas en 2006 era sensiblemente inferior a la de 2011. En cualquier caso,

los resultados aportan una imagen de los colectivos de parados que más necesidad tienen de encontrar un trabajo en el contexto actual. Estos colectivos serían los extranjeros –con una probabilidad de aceptar un trabajo con condiciones precarias 1,7 veces superior a la de un parado nacido en Cataluña–, la población con menor formación con respecto a los que tienen estudios secundarios postobligatorios o los que tienen estudios superiores, y la población cuya pareja también está en paro –con una probabilidad de aceptar un trabajo con condiciones precarias 2,1 veces superior a la de un parado que tiene su pareja ocupada. Por último, en 2011 y a diferencia de lo que sucedía en 2006, tanto la población desempleada que recibe el subsidio de desempleo como los que no reciben ningún tipo de prestación aceptarían con mayor probabilidad un trabajo con condiciones laborales precarias en comparación con la población desempleada que recibe la prestación de desempleo contributiva.

El otro aspecto en el que parece que hay un cambio es en la predisposición de la población en paro para aceptar una hipotética oferta de trabajo que implique sacrificar la conciliación de la vida laboral y personal. Si bien en el modelo logístico de 2006 las variables que mejor explican este hecho son el sexo, el nivel de estudios finalizados y la relación con la actividad de la pareja (Figura 38), en 2011, en cambio, solo se mantiene el sexo y se introduce el lugar de nacimiento como nueva variable explicativa. Estos resultados muestran, en primer lugar, que las mujeres continúan asumiendo una mayor responsabilidad respecto a las tareas domésticas y familiares a pesar de la crisis y, en este sentido, aceptarían un trabajo incompatible con la conciliación laboral y personal en menor grado que los hombres. No obstante, según los resultados de la Figura 39, hay que añadir que el rechazo a este tipo de trabajos por parte de las mujeres se habría suavizado un poco en el actual contexto y, en este sentido, estarían ligeramente más cerca de las pautas de comportamiento masculinas. En segundo lugar, el nivel de estudios acabados y la relación con la actividad de la pareja pierden peso explicativo a la hora de determinar si la población desempleada aceptaría en mayor o menor grado un trabajo que dificultara la conciliación de la vida personal. Es decir, si en 2006 la población desempleada poco cualificada se mostraba más dispuesta que la cualificada a aceptar trabajos de este tipo, en 2011 estas diferencias se habrían disipado. Y lo mismo ocurre respecto a la actividad de la pareja. Si bien en 2006 la población desempleada que no tenía pareja –y, por lo tanto, se presupone que o bien tenía menos responsabilidades familiares, o, si las tenía, eran seguramente los únicos sustentadores del hogar– presentaba una probabilidad 2,8 veces superior de aceptar un trabajo de este tipo respecto a la población en paro con pareja ocupada, en 2011 no había diferencias significativas en este sentido. Por último, los resultados también indican que a diferencia de 2006, actualmente la población desempleada extranjera está mucho más dispuesta a sacrificar la conciliación de la

vida laboral y personal que la población nacida en Cataluña.

En definitiva, los resultados manifiestan que con la llegada de la crisis se ha producido una modificación de las expectativas y las exigencias laborales de la población desempleada. En términos generales, esta transformación denota una mayor tolerancia en la aceptación de trabajos de cualquier tipo, muy especialmente entre algunos colectivos como la población que tiene a su pareja en el paro, la población menos cualificada y la población extranjera, que parecen las más necesitadas en el actual contexto de crisis, debido a la asfixia económica que padecen.

Efectos de la crisis entre la población ocupada: la evolución de los salarios

Hasta ahora se han analizado las repercusiones que ha tenido la crisis en el proceso de reestructuración del mercado de trabajo y la manera en que el desempleo ha impactado en la población metropolitana y catalana. Pero la crisis no solo ha comportado destrucción de empleo, sino que las condiciones laborales de la población que mantiene su trabajo también se han ido modificando, y han afectado particularmente a los salarios. Es por ello que este apartado se centra en el análisis de la evolución de los salarios de la población ocupada en Cataluña entre el periodo de precrisis y el de crisis.

Como se puede observar en la Figura 40, la evolución del salario/hora no ha experimentado grandes diferencias entre hombres y mujeres con respecto a la forma que dibujan los salarios en el tiempo, de hecho los resultados continúan mostrando una tendencia histórica que sitúa el salario/hora medio femenino por debajo del masculino, aunque, también debe decirse, en el año 2011 estas medidas se aproximaron bastante. Durante el periodo anterior a la recesión económica, los salarios reales (actualizados en euros de 2011), tanto de hombres como de mujeres, se mantuvieron estables, mientras que en los dos primeros años de la crisis parece que el salario/hora medio tendía a subir un poco, seguramente porque al principio de la crisis los despidos afectaron sobre todo a los trabajadores en situación más precaria. En cambio, a partir de 2011 se detecta una caída importante del salario/hora medio, en particular de los hombres, que pasó de los 9,8€/hora que registraban en 2010 a los 8,7€/hora, mientras que entre las mujeres la reducción no ha sido significativa (de los 8,9€/hora en 2010 a los 8,5€/hora en 2011). Así, como se ha dicho antes, el descenso de los salarios masculinos ante la relativa estabilidad de los femeninos ha reducido la desigualdad salarial entre sexos medida por la ratio entre el salario/hora medio de los hombres y el de las mujeres, que ha caído del 1,15 en 2006 hasta el 1,02 en 2011.

Si al análisis anterior por sexos se añade la clase social, se puede observar que la pérdida más importante se ha dado dentro de los estratos sociales superiores y, especialmente, entre los hombres. Tal y como muestra la Figura 41, la caída de

los salarios de directivos y profesionales es el doble de intensa entre los hombres (variación porcentual entre los años 2006 y 2011 del -14,7%) que entre las mujeres (variación porcentual entre los años 2006 y 2011 del -7% que no es estadísticamente significativa). En cambio, con respecto al resto de clases, la evolución del salario/hora medio es mucho más estable y no se producen diferencias significativas independientemente del sexo. Una consecuencia de esta evolución a la baja de los salarios de los estratos sociales superiores ha sido que la desigualdad entre clases asalariadas en Cataluña ha disminuido debido a la crisis. Si se comparan las ratios entre las medianas del salario/hora de cada clase social se observa que, tanto para hombres como para mujeres, las distancias entre clases son ahora más cortas en todos los casos (Figura 42).

Pero ni el salario/hora medio, ni la mediana de la distribución aportan nada sobre cómo ha variado la desigualdad dentro de cada clase social. En cambio, la estimación de la evolución de las ratios entre los percentiles de los salarios de cada clase social sí que ofrece información relevante en este sentido. La Figura 43 confirma que entre los hombres la caída del salario/hora medio ha sido más intensa entre los directivos y profesionales que entre el resto de ocupaciones y, además, que el descenso ha sido mayor en los salarios más elevados. Esta tendencia se ve reflejada en la evolución entre 2006 y 2011 de las ratios 90/10 y 90/50 para la clase de directivos y profesionales, que relacionan, respectivamente, los salarios de los que más cobran con los que menos cobran y de los que más cobran con la mediana. Estas ratios disminuyen más que en ninguna otra clase social, a la vez que es la única clase social donde mejora la ratio 10/50 (relación entre los salarios más bajos y la mediana). Por lo tanto, todo indica que entre los hombres de esta clase social las desigualdades de salarios se han acortado con la llegada de la crisis.

En sentido contrario, los hombres de clase trabajadora que han mantenido sus puestos de trabajo han experimentado un aumento de la desigualdad intra clase, sobre todo debido a la caída más acusada de los salarios más bajos. Eso se desprende de la tendencia creciente que presentan las ratios 75/25 y 90/10 para esta clase social (variación porcentual entre los años 2006 y 2011 del 5,6% y del 0,9%), que indica el incremento de la desigualdad entre los que más cobran y los que menos cobran, mientras que la ratio 10/50 (-8,82%), que relaciona los salarios más bajos con la mediana, decrece con más intensidad que la ratio 90/50, que relaciona los salarios más altos con la mediana (-6,85%). A pesar de ello, tal y como se había apuntado anteriormente el conjunto de la distribución de salarios en esta clase se ha reducido mucho menos que en el resto de clases a tenor de la variación porcentual que presenta la mediana entre 2006 y 2011 (-1,9%).

En el caso de las mujeres, sin embargo, la evolución de la desigualdad salarial

entre clases sociales tiene la particularidad de que solo han experimentado un aumento de la desigualdad interna las mujeres de la clase trabajadora, mientras que el resto de clases han compactado más sus salarios. Como se puede observar a partir de la evolución de las ratios entre percentiles de la Figura 43, la reducción relativa de la desigualdad salarial extrema en las clases de directivos y profesionales y en las ocupaciones intermedias expresada por la variación porcentual entre los años 2006 y 2011 de las ratios 90/10 y 75/25 (-11,9% y -7,6% en el caso de los directivos y profesionales, y -6,8% y -22,5% en el caso de las ocupaciones intermedias) indicaría esta compactación de salarios, mientras que el incremento de estas mismas ratios en el caso de la clase trabajadora (9,1% y 4,4%, respectivamente) revela el aumento de la desigualdad salarial entre las mujeres de este estrato social.

En general, si se observa la evolución de la distribución de los salarios de toda la población asalariada, con independencia de las horas trabajadas, se constata que, antes de la crisis no había una tendencia clara que apuntara hacia una polarización salarial. La recesión produjo inicialmente un aumento de la polarización durante los dos primeros años, pero en 2011 se produjo una fuerte implosión de los salarios en los estratos intermedios (Figura 44). Ello es lo que refleja la disminución de la proporción de trabajadores con salarios bajos –definidos como aquellos situados por debajo del 50% de la mediana de los salarios– y de trabajadores con salarios altos –definida como aquellos situados por encima del 150% de la mediana de los salarios. Los primeros, los trabajadores con salarios bajos, cayeron del 10% en el que se habían estado moviendo entre 2006 y 2010, hasta el 7,7% de 2011, mientras que la proporción de trabajadores con salarios altos cayó desde el 12% o 13% durante periodo 2006-2010 hasta situarse por debajo del 10% en 2011 (9,6%). No obstante, el hecho de que esta implosión salarial se manifieste solo en 2011, sin que se observe una tendencia similar en los años anteriores, sugiere una cierta prudencia a la hora de interpretar estos resultados, hasta que no se disponga de otros datos que confirmen la consolidación de esta tendencia.

Dejando a un lado a los asalariados, los trabajadores autónomos y los pequeños empresarios han experimentado también una caída importante en sus rentas del trabajo desde que empezó la crisis y que se ha acentuado en el año 2011. Esta reducción de ingresos la han experimentado sobre todo los autónomos y pequeños empresarios menos cualificados. Entre los individuos que trabajan por cuenta propia que tienen estudios de secundaria o inferiores los ingresos medios por trabajo fueron un 43% inferiores en 2011 con respecto a las ganancias de 2006 (Figura 45). De esta forma, entre la población ocupada, este perfil profesional se perfila como uno de los principales afectados por la recesión económica en términos de reducción de ingresos.

Crisis y condiciones de vida: las secuelas de la recesión económica en la sociedad metropolitana y catalana

La llamada Agenda de Lisboa aprobada por el Consejo Europeo en el año 2000 hizo una declaración formal en defensa de la erradicación de la pobreza en la Unión Europea en el año 2010. Pasado el plazo fijado, el resultado no puede ser más decepcionante. En Cataluña, la pobreza no tan solo no se ha reducido, sino que a raíz de la crisis se ha incrementado mucho el riesgo de pobreza infantil. En este apartado se analiza la evolución de la pobreza, relacionándola con la evolución del mercado de trabajo y la estructura ocupacional de Cataluña.

La pobreza se puede medir en términos relativos o absolutos, y la evolución que acostumbran a seguir las dos medidas es muy diferente. No es infrecuente que aumentos de pobreza relativa vayan acompañados de reducciones en la pobreza absoluta y viceversa. Resulta más fácil entender estos procesos si se tiene en cuenta simultáneamente como se altera la distribución de la renta familiar disponible entre los estratos sociales, razón por la cual, en este apartado, se lleva a cabo una descripción tanto de las desigualdades de renta como de la pobreza monetaria. La pobreza monetaria, sin embargo, es un enfoque parcial de la pobreza que requiere información adicional sobre las condiciones de vida de las personas. Es por ello que para completar la comprensión de este fenómeno se han analizado también algunos de los indicadores de privación material más comunes en las estadísticas oficiales de la Unión Europea. Esta perspectiva no agota las dimensiones de la pobreza, ya que hay elementos de exclusión social que provocan pobreza y que no están tan directamente vinculados con la capacidad de compra de las familias, como la falta de habilidades cognitivas, la salud precaria o la incapacidad para ejercer derechos cívicos y políticos, entre otros. Estas dimensiones de la exclusión social, sin embargo, no se han tenido en cuenta en este estudio, que se limita al análisis de las cuestiones estrictamente monetarias y de consumo.

La evolución de la distribución de la renta familiar en Cataluña (2006-2011)

La Figura 46 presenta la evolución de los indicadores de desigualdad de Gini, de Atkinson y de entropía generalizada. Los valores del índice de Atkinson, como el coeficiente de Gini, oscilan entre 0 y 1, e indican mayor desigualdad en la sociedad cuanto más cerca del 1 se sitúan. En cambio, el valor del índice de entropía generalizada puede variar entre 0 y ∞ , razón por la cual es menos intuitivo a la hora de percibir un límite de desigualdad absoluta. En cualquier caso, todos estos indicadores deben ser leídos interpretando que existe un aumento de la desigualdad cuando aumentan los valores. Los resultados muestran que en Cataluña ya había una tendencia al aumento de las desigualdades en la distribución de la renta personal equivalente disponible antes de la crisis financiera, que esta tendencia se frenó un poco en los últimos años.

del periodo de bonanza, para acelerarse de nuevo a medida que la depresión económica se agrava. Este dato podría parecer矛盾的 con la compactación salarial que hemos descrito en la sección anterior, pero el lector debe tener en consideración que la renta personal equivalente disponible es la renta per cápita de los individuos estimada a partir de "todos" los ingresos netos del hogar. Esta renta está condicionada, pues, por el número de miembros activos del hogar que están ocupados, por el número de miembros dependientes, y por las transferencias públicas y privadas recibidas al margen del mercado de trabajo.

Los valores de los percentiles de la distribución proporcionan una mirada más detallada de la evolución de la desigualdad social sobre la base de la renta personal equivalente disponible (Figura 47). La ratio entre los percentiles 90 (rentas superiores) y 10 (rentas inferiores) ha crecido de forma continuada desde el año 2006, pero la crisis, en solo tres años ha disparado esta desigualdad entre los extremos de la distribución de la renta disponible, provocando un aumento de la ratio 90/10 en un 25,1% durante este corto periodo, que ha pasado del 3,9 al 4,9. Este aumento es debido a la caída abismal de las rentas más bajas en un contexto de contracción generalizada de la renta personal disponible en todos los estratos sociales, un hecho que queda reflejado en las caídas de los percentiles inferiores de la distribución de la renta. Así, tal y como se puede observar en la Figura 47, el percentil 10 de la distribución se encogió en 2011 un 28,9% respecto a 2008, mientras que el percentil 25 se redujo casi en un 18% durante el mismo periodo.

En términos de estratificación económica de la población, la sociedad catalana está viviendo un proceso de polarización que no se explica solo por la crisis iniciada en el año 2008. Tal y como se puede ver en la Figura 48. Ya desde el año 2006, decrece de forma continuada la proporción de población con una renta personal disponible situada entre el 50% y el 150% de la mediana de la renta, pasando entre 2006 y 2011 del 69,3% al 61,5%. El grupo de población que se sitúa entre estos porcentajes de la mediana de la renta conforma lo que se podría denominar la "clase media" en términos puramente monetarios, de aquí que su contracción como grupo social se traduce en un incremento de la polarización de la desigualdad social. Durante los años previos a la crisis, entre 2006 y 2008, el adelgazamiento de este estrato intermedio se produce como consecuencia del crecimiento de los estratos de población más rica. La Figura 48 muestra como el porcentaje de población con una renta personal disponible situada por encima del 150% de la mediana se va incrementando desde 2006 hasta 2008, pasando del 18,9% al 22,4%. Pero con la llegada de la crisis, a partir del año 2008, este incremento de la población con rentas superiores se detiene, y da paso a un proceso de ensanchamiento notable de la "clase baja" que pasa del 10,7% en el año 2008 al 16,1% en 2011. Clase baja formada por la población que dispone de

rentas inferiores al 50% de mediana, y que la sitúan por debajo del umbral de riesgo a la pobreza fijado por Eurostat. En este sentido, el proceso de polarización social una vez empieza la crisis dejaría de estar explicado por el crecimiento relativo de la población con rentas más elevadas, y pasaría a explicarse por el aumento del volumen de población con rentas bajas.

Estos datos muestran una tendencia a la polarización económica que no es exclusiva de Cataluña (OCDE, 2008), pero puede llevar a una perspectiva errónea si de esta se infiere la desaparición de las clases medias, entendidas las clases medias en su significado sociológico. La clase "media" económica es una mezcla de estratos sociales entre los cuales son mayoría los de clase trabajadora: los trabajadores semicualificados y empleados en ocupaciones rutinarias son más del 40% de los efectivos, seguidos en importancia por el grupo de encargados y administrativos cualificados (más del 20%), y los autónomos y pequeños empresarios (10%), a quienes hay que añadir parados de larga duración (10%). De hecho, entre el 70% y el 80% de la clase trabajadora se sitúa en este estrato intermedio de renta. Mientras que la clase "baja", en términos estrictamente monetarios, está igualmente formada por una mezcla de clase trabajadora (30%) y clase media (autónomos y pequeños empresarios 20%) más un 25% de desocupados. Son los estratos más ricos, los que realmente representan a la clase media sociológica, ya que están formados en un 60% por directivos, profesionales y empleados cualificados de oficina. Dicho esto, la polarización social parecería que no es atribuible tanto a un supuesto debilitamiento de clases medias como al deterioro de las condiciones de vida de la clase trabajadora. Pero hay indicios de que este deterioro no es homogéneo dentro de las clases sociales.

Con el fin de profundizar más en el análisis sobre la parte de desigualdad de renta explicada por las desigualdades entre clases y sobre la parte de desigualdad de renta explicada por las desigualdades internas entre los miembros de una misma clase social, se ha estimado la descomposición del índice de entropía generalizada. Los valores que ofrece este indicador sobre la desigualdad entre clases indican la desigualdad que habría en Cataluña si todos los individuos de cada clase social dispusieran de la renta familiar disponible media de su clase social, mientras que los que ofrece en relación con la desigualdad intra clase indican la desigualdad entre los miembros de la misma clase. A partir de los resultados de este indicador se puede precisar que el aumento de la desigualdad social que se está produciendo en los últimos años no se explica tanto por el incremento de la desigualdad entre las clases sociales, sino por el aumento de la desigualdad que se está produciendo internamente en cada clase social. En la Figura 49 se puede observar que tanto la desigualdad interna de las clases sociales como la desigualdad entre clases ha crecido entre 2006 y 2011, pero más del 80% de la desigualdad de renta disponible entre los individuos residentes en Cataluña se explica por las desigualdades internas

dentro de cada clase social, y este tipo de desigualdad es cada vez más relevante en tanto que, si en el año 2006 explicaba el 81,3% de la desigualdad total, en 2011 explica casi el 87%.

Si se atiende a la evolución de la desigualdad interna dentro de cada clase social se puede comprobar que, durante los tres últimos años del periodo de expansión económica, entre 2006 y 2008, se produjo un aumento de la desigualdad intra clase entre las clases medias urbanas –formadas por los directivos y profesionales de alto rango (de 0,122 a 0,184) y de rango medio (de 0,084 a 0,103), los administrativos cualificados (de 0,068 a 0,095) y los pequeños empresarios y autónomos (no del sector agrario) (de 0,068 a 0,095)– y también entre el grupo de trabajadores no cualificados (de 0,097 a 0,118) (Figura 50). En cambio, entre el resto de clases sociales la desigualdad interna no varía significativamente. Así, se puede observar que entre los pequeños empresarios y autónomos agrícolas el índice de entropía generalizada pasa, entre 2006 y 2008, del 0,125 al 0,129; entre los encargados y supervisores, del 0,115 al 0,110; entre los trabajadores semicualificados de servicios del 0,127 al 0,109, y entre los trabajadores semicualificados de la industria del 0,088 al 0,087. Pero una vez empieza la crisis, el aumento de las desigualdades intra clase se generaliza en todos los grupos ocupacionales, con la excepción del grupo que engloba a los directivos y profesionales de alto rango, entre los cuales la desigualdad intra clase se atenúa, pasando entre 2008 y 2011 del 0,184 al 0,173. Dato este que es coherente con la mayor compactación salarial que ha experimentado este grupo ocupacional.

Otra forma de aproximarse a las desigualdades de renta disponible es hacerlo a partir del análisis de las desigualdades que se producen entre las distintas fuentes de ingresos de los hogares. La Figura 51 muestra la descomposición del índice de Gini según la contribución que tiene a la desigualdad total cada una de las fuentes de ingresos más importantes de los hogares catalanes. Estas son: las rentas del trabajo, las transferencias públicas y las rentas que los hogares obtienen tanto de rendimientos de su patrimonio como de transferencias privadas provenientes de otros hogares de familiares, amigos o conocidos. En esta Figura se incluye, en primer lugar, la proporción de la renta media que proviene de cada fuente de ingresos, y, en segundo lugar, el valor del índice de Gini que tiene cada fuente de ingresos, ofreciendo información sobre el nivel de desigualdad en la distribución de cada fuente de ingresos entre la población. Así pues, se puede observar que las transferencias públicas a las familias, por ejemplo, representan en torno a una quinta parte de la renta personal equivalente de los catalanes, y están distribuidas entre la población de forma más desigual que las rentas del trabajo (índice de Gini de 0,71 y de 0,44, respectivamente, en el año 2006).

Pero con el fin de valorar el efecto de las transferencias públicas en la desigualdad total, no basta con considerar el nivel

de desigualdad en la distribución entre la población, ya que una distribución desigual, pero concentrada en los estratos más pobres del país, debería contribuir a reducir la desigualdad de renta entre la población. Una aproximación respecto a los segmentos donde se concentran las transferencias sociales se puede obtener a partir de la correlación existente entre este tipo de fuente y la distribución de la renta disponible total, que también se incluye en la Figura 51. En la medida en que esta correlación sea más elevada y positiva, las transferencias sociales se concentrarán más entre los segmentos ricos de la distribución de la renta. Por contra, si esta correlación es elevada, pero negativa, significará que las transferencias están más concentradas entre los estratos más pobres de la sociedad. Por lo tanto, dado que los resultados muestran una correlación de las transferencias sociales públicas muy baja respecto a la distribución de la renta total de los individuos, se puede deducir que el acceso a estas transferencias no está asociado con ninguno de los estratos de renta. No obstante, hay que decir que la crisis ha provocado un mayor desplazamiento de las transferencias públicas en beneficio de los grupos más acomodados (la correlación cambia de 0,00 a 0,12). Este efecto se produce seguramente porque las prestaciones de desempleo han aumentado su presencia como fuente de ingresos en hogares con ingresos medios y altos. Ya se ha visto en la sección dedicada al mercado de trabajo que las prestaciones de desempleo tienen ahora una cobertura poco progresiva, y benefician más a los estratos más acomodados del mercado laboral y dejan sin protección a los trabajadores menos cualificados. Por ello, no debe resultar extraño que, a raíz de la crisis económica, las transferencias públicas estén contribuyendo al aumento de la desigualdad, dado que las prestaciones de desempleo son, después de las pensiones de jubilación, la partida más importante de transferencias públicas a las familias.

Con el fin de acabar de analizar esta cuestión, a continuación se muestra como ha evolucionado, entre los años 2006 y 2011, la media de la renta familiar disponible anual por deciles según las fuentes de ingresos de los hogares (Figura 52). Los resultados indican que, efectivamente, desde el inicio de la crisis, las transferencias sociales públicas han perdido peso en la composición de los ingresos de los hogares con rentas familiares más bajas, por ejemplo, las situadas en los tres deciles inferiores de la distribución de la renta, mientras que esta fuente de ingresos se ha incrementado en el resto de hogares con rentas más altas, situadas entre los deciles 4 y 10 de la distribución de la renta. Los hogares situados en el segundo decil de la distribución de la renta serían las que mayor peso de las transferencias sociales públicas habrían perdido desde que empezó la crisis. En concreto, en 2011, recibían cantías que son un 35% inferiores a las que recibían en 2008. En cambio los estratos de población que más han visto incrementar sus ingresos a partir de prestaciones sociales son los que tienen un nivel de renta familiar situado entre el cuarto y el quinto decil de la distribución

general de la renta, que, en 2011, han visto aumentado este tipo de ingresos en un 24,8% y en un 31,4%, respectivamente. La transformación en perceptores de prestaciones de desempleo de muchos individuos situados en los tramos medios y superiores de la distribución de la renta, más el agotamiento del derecho a la prestación de desempleo de los que perdieron el trabajo al inicio de la crisis, y el endurecimiento en el acceso a prestaciones asistenciales como las del Programa de Rentas Mínimas de Inserción, seguramente explican esta tendencia regresiva en la componente redistributiva de las transferencias públicas.

Los resultados de la Figura 52 presentan claramente también que durante el periodo de crisis, entre 2008 y 2011, la caída de la media de renta familiar disponible anual ha sido progresivamente de mayor intensidad a medida que el nivel de renta de la población era más bajo, lo cual ilustra de forma contundente la desigualdad con que la recesión económica está golpeando a la población catalana. Cómo se puede observar, la población que se sitúa en el decil inferior de la distribución de la renta (decil 1) y que, por lo tanto, percibe las rentas más bajas, tenía en 2011 un 46,6% menos de renta familiar disponible respecto al año 2008. La población que se sitúa en el segundo decil registró una caída de la renta en 2011 del 21% respecto a 2008; y así sucesivamente, de forma que la pérdida relativa de renta es cada vez menor a medida que la población se sitúa en deciles superiores de la distribución de la renta, hasta llegar a la población que se encuentra en el decil más elevado (decil 10), la de rentas más altas, para quien la caída de renta ha sido prácticamente imperceptible, tan solo de un 0,62%.

Otro efecto de la recesión económica ha sido la disminución de la desigualdad de la renta entre grupos de edad, aunque este hecho tiene muy poca relevancia, ya que, incluso antes de la crisis, la desigualdad entre grupos etarios no explicaba más que un 1,4% del total de la desigualdad social en Cataluña (Figura 53). A pesar de ello, la desigualdad de renta actual entre grupos etarios resulta primordial para entender la futura movilidad social intergeneracional, ya que una distribución de la renta escorada en contra de la población más joven, y especialmente en contra de los niños, aumenta su riesgo de vivir en condiciones de pobreza, perjudica el desarrollo de sus potencialidades y contribuye a la autorreproducción de las desigualdades y de la pobreza. Y es precisamente eso lo que se ha producido en Cataluña a raíz de la crisis. Si un grupo etario ha salido perjudicado con la crisis económica, este ha sido el de los menores de edad. La ratio entre la proporción de renta consumida por los menores de 16 años y el peso demográfico que presenta este grupo de edad en relación con el total de población se ha reducido más de un 6% entre los años 2008 y 2011, pasando del 0,96 al 0,90. Lo que quiere decir que la proporción de renta agregada que recibe este colectivo es menor que la que le correspondería en relación con su peso demográfico.

Pero esta reducción de la proporción de renta consumida por los menores de edad no empezó con la crisis, sino que la situación que ya existía en el periodo anterior no era mucho mejor que la actual. En el año 2006, la ratio tenía un valor de 1, indicando un equilibrio en el que la proporción de renta consumida era equivalente a la proporción de población menor de 16 años. Esta es la situación que presentaba también la población joven de 16 a 30 años, de manera que los segmentos más jóvenes de la sociedad posicionaban, en términos de renta consumida, mejor que la población de 55 y más años, un grupo que consumía en el año 2006 un 10% menos de la renta que le correspondería en relación con su peso demográfico. En cambio, el grupo de 31 a 55 años era el más privilegiado en 2006 en este sentido, con un ratio del 1,07. Tal y como muestra la Figura 53, durante los dos años previos al estallido de la depresión económica la población joven (de 16 a 34 años) y los menores de edad (menores de 16 años) ya empezaron a perder capacidad de consumo, mientras que el resto de la población la aumentó. Entre 2006 y 2008, las ratios entre la proporción de renta consumida y el peso demográfico de cada grupo de edad pasó, entre la población menor de 16 años, del 1,00 al 0,96, y entre la población de 16 a 30 años, del 1,00 al 0,95. En cambio, durante el mismo periodo, las ratios de la población de 31 a 55 años y la de los mayores de 55 años, pasó de 1,07 a 1,08 y de 0,90 a 0,94, respectivamente. Con la llegada de la crisis económica, sin embargo, como se ha comentado anteriormente, se ha agravado particularmente la situación de los menores de edad, mientras que la población joven (de 16 a 30 años) ha mejorado relativamente su situación, igual que la población de más de 55 años.

Una posible interpretación de la mejora relativa en términos de disponibilidad de renta de la población joven durante el periodo de recesión económica podría tener relación con un cambio en las pautas de emancipación domiciliaria juvenil. Es decir, que la tendencia hacia a la reducción de la edad media de emancipación que se había ido produciendo a lo largo del último tramo del periodo de bonanza económica se habría detenido o incluso invertido³². En la Figura 54 se puede observar como el número de unidades de consumo equivalentes de los hogares donde residen jóvenes de 16 a 30 años de edad disminuyó desde 2006 hasta el comienzo de la recesión, seguramente porque la mayor proporción de jóvenes emancipados hacia reducir la media de las unidades de consumo. Pero parece que esta tendencia haya cambiado en el año 2011. Una tendencia similar, aunque todavía más acusada es la que presentan los menores de 16 años, lo que indica que a lo largo de la crisis los hogares con menores de edad han aumentado su número de miembros (entre 2008 y 2011 la media de unidades de consumo en los hogares donde residen los menores de 16 años ha aumentado de 2,12 a 2,22), bien porque en estos hogares se han cobijado nuevos familiares con ciertas necesidades, o bien porque los menores han tenido que desplazarse con sus padres a algún otro hogar.

Otra información relevante que recoge la Figura anterior es que durante los años de crisis (2008-2011) no se ha producido ningún aumento en la media de unidades de consumo entre los hogares donde reside la población de 65 años y más, sino todo lo contrario. Se puede observar cómo, a pesar de la crisis, ha disminuido el tamaño de estos hogares. Ello quiere decir que, al contrario de lo que se intuía, los casos en los que por necesidad existe una convivencia intergeneracional interesada en compartir las rentas de los jubilados no son suficientemente importantes para haber modificado la tendencia hacia una mayor autonomía de las personas mayores.

En relación con las posibles desigualdades que se puedan producir según el sexo entre la población de Cataluña, debe tenerse en cuenta, en primer lugar, que la recesión económica ha castigado especialmente a la ocupación masculina. Ésta, precisamente, sería la principal razón que ayudaría a explicar la reducción de la desigualdad de renta entre hombres y mujeres que reflejan los resultados de la Figura 55. Tal y como se puede observar en esta figura, la ratio de proporción de renta consumida entre el peso demográfico de las mujeres ha pasado del 0,97 al 0,99 entre los años 2006 y 2011, y se aproxima, así, a una situación de consumo de renta entre sexos más equilibrada. Además, la desigualdad entre sexos ha pasado en este mismo periodo de explicar un 0,3% de la desigualdad total en la renta familiar equivalente al 0,04%, con lo que se manifiesta la reducción de la desigualdad de renta entre sexos durante estos últimos años. No se debe olvidar, sin embargo, las limitaciones de este tipo de indicadores que, en tanto que consideran la renta total del hogar repartida de forma alícuota entre todos sus miembros, esconden desigualdades fundamentadas en los roles de género que afloran con mayor vehemencia cuando las parejas se disuelven.

Todos estos cambios estructurales tan importantes mantienen relación también con otras transformaciones muy relevantes que se están produciendo en la sociedad catalana, como la evolución negativa de la tasa de dependencia económica del país, que ya se ha mencionado anteriormente, o los procesos de reorganización de los miembros de los hogares en términos de relación con la actividad, fenómeno que está derivando en un incremento de la proporción de mujeres que han pasado a ser las sustentadoras principales de los hogares en un contexto de mercado de trabajo en el que la remuneración salarial femenina es inferior a la masculina. Quizás son estas transformaciones en el seno de los hogares las que ayuden a explicar la aparente paradoja que se desprende del hecho de que haya aumentado la polarización social, a la vez que, como ya se ha visto, se han dado una compresión de los salarios y una destrucción de empleo más transversal entre todas las categorías profesionales. Con el fin de contrastar hasta qué punto estos cambios en la estructura de los hogares, en relación con el acceso de sus miembros a la ocupación, explican este proceso de polarización de la desigualdad

social se ha estimado un modelo predictivo del riesgo que presenta la población de 16 años y más de encontrarse en uno de los extremos de la distribución de la renta, todo ello en función del perfil de sustentador principal del hogar y del acceso al mercado de trabajo de todos los miembros activos del hogar. Por último, el modelo ajusta también los riesgos para la clase social a la que pertenece cada individuo. Como criterio a la hora de delimitar los extremos de la distribución de la renta, se han considerado, como extremo inferior, el hecho de disponer de una renta equivalente inferior al 50% de la renta mediana y, como extremo superior, el hecho de disponer de una renta equivalente superior al 150% de la renta mediana. Para intentar captar los cambios en los factores de riesgo a raíz de la crisis económica, esta estimación se ha realizado en dos puntos temporales diferentes, en el año 2006 y en el año 2011 (Figura 56).

Los resultados de este análisis confirman que, en términos generales, entre los años 2006 y 2011, la clase social ha reducido la potencia predictiva de la "pobreza" y de la "riqueza" de los individuos. La reducción generalizada que presentan los valores de las *odd ratios* entre estos dos años, tanto a la hora de explicar las rentas bajas como las rentas altas, demuestran esta tendencia. En todo caso, ello no significa que, en el contexto de crisis, la clase social haya perdido completamente su poder explicativo acerca del nivel de renta que alcanzan los individuos, ya que en 2011 los pequeños empresarios y autónomos todavía tenían casi cuatro veces más riesgo de ser pobres que un trabajador ubicado en el grupo de directivos y profesionales, así como un individuo de la clase trabajadora tenía un 80% menos posibilidades de ser rico que un individuo perteneciente al grupo de directivos y profesionales.

Por otra parte, los resultados manifiestan también que ha habido una alteración significativa de la importancia que tiene la composición del hogar, en términos de estructura y de relación con la actividad de sus miembros, respecto al nivel de renta de la población. En referencia a la estructura del hogar, en el año 2006, que un individuo viviera sin pareja solo era relevante para explicar el nivel de renta. En esta situación las mujeres tenían mucho más riesgo de ser pobres y los hombres tenían más probabilidades de ser ricos, mientras que vivir en pareja era irrelevante, independientemente de quien fuera el sustentador principal del hogar. Pero en el año 2011 estas circunstancias han cambiado. Los estragos de la crisis en la ocupación masculina han eliminado gran parte del privilegio relativo de los hombres que vivían solos sin pareja, y les han conducido a un riesgo más elevado de pobreza. Además, este riesgo de pobreza entre los hombres tampoco se diluye cuando son las mujeres las sustentadoras principales del hogar. En cambio, la otra cara de esta espiral que arrastra a los hombres hacia los estratos inferiores de renta es que las mujeres que viven sin pareja han mejorado ahora su posición relativa respecto al nivel de renta, y han aumentado ligeramente las posibilidades de

formar parte de los estratos más ricos, aunque continúan siendo las que menos posibilidades tienen. Todo ello comporta que, en 2011, los niveles más bajos de renta ya no se expliquen únicamente por el hecho de que todos los miembros activos del hogar estén desocupados, como sucedía en 2006, sino que, actualmente, el hecho de que haya algunos miembros del hogar que no estén ocupados, aunque otros trabajen, ha reducido significativamente las posibilidades de ser rico, a la vez que ha aumentado mucho el riesgo de ser pobre. Por último, los resultados muestran también que los hogares donde todos los miembros son inactivos registran una tendencia dual en sentidos opuestos respecto a los niveles de renta. Es decir, la población que vive en estos tipos de hogares padece actualmente un mayor riesgo de pobreza –que antes de la crisis no tenía–, a la vez que a algunos individuos les permite alcanzar un nivel de renta elevado. El carácter más regresivo que presentan actualmente las prestaciones sociales sería quizás una causa que podría explicar este fenómeno.

El aumento de la vulnerabilidad social y del riesgo de pobreza

Entre los años 2006 y 2011, el riesgo de pobreza ha seguido una evolución heterogénea según el indicador que se utilice, pero, *grosso modo*, hay un aspecto que señalan todos los indicadores utilizados, el innegable incremento del riesgo de pobreza que se ha producido entre la población catalana desde que empezó la recesión económica. Las discrepancias entre los distintos indicadores, en cambio, aparecen en la evolución que ha seguido el riesgo de pobreza durante los últimos años de bonanza económica previos a la crisis. Según los resultados de la Figura 57, esta evolución fue distinta en función de la intensidad de la pobreza medida. Por ejemplo, la proporción de población en riesgo de pobreza moderada –con rentas situadas por debajo del 60% de la mediana de la distribución total de la renta personal disponible equivalente– se redujo de forma constante durante este periodo, pasando del 19% al 16,6% entre los años 2006 y 2008. Pero si se observan los indicadores de riesgo a la pobreza severa y extrema –estimadas a partir de umbrales de riesgo de pobreza fijados en el 40% y el 30% de la mediana de la distribución total de la renta personal disponible equivalente, respectivamente–, la tendencia durante el mismo periodo es más estable, de forma que se mantiene la proporción de población que se encuentra afectada por este riesgo de pobreza en torno al 7% y al 3,5%, respectivamente.

Sin embargo, tal y como se ha dicho al inicio de este apartado, si se analiza la evolución del riesgo de pobreza una vez empieza la recesión económica, todos los indicadores señalan el incremento de este riesgo. De entre todos, el dato más punzante es el dramático crecimiento de la pobreza extrema. Si se compara la proporción de población afectada por este riesgo de pobreza entre los años 2006 y 2011, se puede observar como se ha más que duplicado durante todo este periodo, pasando del 3,5% al 7,7%.

Por su parte, la pobreza severa creció un 57% en el año 2011 respecto al 2006 (del 7,2% al 11,3% en 2011), mientras que el riesgo de pobreza moderada solo lo ha hecho en un 15% (del 19% al 21,9%).

La Figura 58 muestra de forma más evidente como el crecimiento de la pobreza durante la crisis se ha producido sobre todo a base del incremento de la pobreza extrema, la cual, de hecho, ha aumentado a costa de la pobreza moderada. A partir del año 2008, mientras que la proporción de población afectada solo por el riesgo de pobreza moderada (excluyendo a los afectados por el riesgo de pobreza extrema) se mantiene en torno al 14% hasta 2011, el porcentaje de población en riesgo de pobreza extrema va aumentando durante el mismo periodo año tras año incesantemente, partiendo de un 3,6% en 2008 y terminando en el 7,7%, como ya se ha dicho anteriormente.

El efecto de la crisis en el riesgo de pobreza de los trabajadores ocupados ha sido también evidente. Tanto la pobreza moderada como la severa han crecido entre la población ocupada, pasando del 10,1% al 14,8% y del 2,7% al 5,9%, respectivamente, entre 2008 y 2011. Sin embargo, esta tendencia no es únicamente atribuible a la crisis, puesto que la presencia de trabajadores, autónomos o asalariados que, a pesar de estar ocupados, recibían unos ingresos que no les permitían vivir por encima del umbral del riesgo de pobreza ya crecía moderadamente desde el año 2006, como se puede observar en la Figura 59. Por lo tanto, la llegada de la recesión económica simplemente ha intensificado esta tendencia.

Todos estos indicadores, sin embargo, han sido estimados a partir del concepto de "pobreza relativa", que adecua el riesgo de pobreza a la marcha anual de la distribución de la renta. En un momento de recesión, en el que la mayoría de las rentas se contraen, es muy probable que caiga también el valor de la mediana de la distribución, como ha sucedido en Cataluña, donde esta mediana ha oscilado entre los 13.794 euros en el año 2006, y los 14.987 euros del año 2008, para bajar hasta los 14.266 en el año 2011. Estas modificaciones alteran igualmente el umbral de pobreza a partir del que se mide el riesgo de pobreza. En este sentido, los resultados que se han analizado anteriormente dan a entender que la recesión ha afectado a la distribución de la renta, en tanto que la caída de la mediana y del umbral de pobreza no solo han hecho aumentar el riesgo de pobreza, sino que el crecimiento ha sido desigual, mayor en los tramos inferiores de la distribución de la renta. Es decir, entre la población que percibe las rentas más bajas.

Pero con independencia de la evolución de la pobreza relativa, y con el fin de realizar una estimación no alterada por la evolución de la distribución de la renta, se puede analizar también lo que ha sucedido con el volumen de pobreza en Cataluña tomando como umbral de riesgo de pobreza absoluta el umbral de riesgo de pobreza relativa fijado para el año 2006. Con este umbral, la evolución

del riesgo de pobreza absoluta aporta información sobre la evolución del nivel de vida de los más pobres.

En momentos de crecimiento económico –siguiendo la metáfora de la marea, que hace subir todos los barcos amarrados en el puerto–, aunque la pobreza relativa pueda mantenerse inalterada o, incluso, verse aumentada, es de esperar que la pobreza absoluta se reduzca. ¿Pero qué sucede cuando la marea baja? ¿Baja para todos con la misma intensidad? El seguimiento del riesgo de pobreza absoluta en Cataluña durante los años observados muestra una imagen preocupante (Figura 57). Tomando como referencia el umbral de riesgo de pobreza del 60% de la mediana de la distribución de la renta familiar equivalente de 2006, se puede decir que a partir de 2008 la pobreza absoluta ha crecido el doble que la pobreza relativa, y que, actualmente, habría casi dos millones de catalanes que vivirían con una renta disponible inferior al umbral de riesgo de pobreza fijado en 2006, mientras que aquel año esta situación afectaba a poco más de 1,3 millones de personas. Sin embargo, como era de esperar, el crecimiento ha sido más intenso en el riesgo de pobreza absoluta extrema, que ha pasado de afectar a poco más de 241.000 catalanes en 2006 a afectar a más de 623.000 personas en el año 2011.

La evolución de la pobreza relativa sigue patrones similares a la de la pobreza absoluta cuando se observa su distribución entre las clases sociales (Figura 60). Aunque antes de la crisis los grupos con mayor riesgo de pobreza moderada eran –y continúan siéndolo ahora– los parados de larga duración (35,1%), los pequeños empresarios y autónomos (33,2% los del sector agrario y 31,2% los otros sectores), los trabajadores semicualificados de servicios (21,7%) y los trabajadores no cualificados (20,3%), el riesgo de pobreza ha aumentado mucho más entre los administrativos cualificados (variación porcentual del 123,2% entre 2006 y 2011), los directivos y profesionales de rango medio (variación porcentual del 97,5% entre 2006 y 2011) y los desempleados de larga duración (variación porcentual del 21,4% entre 2006 y 2011), muchos de los cuales ya han agotado su derecho a prestaciones contributivas como se ha visto anteriormente.

En cuanto a la pobreza extrema, en 2006, estaban expuestos a un riesgo mayor los pequeños empresarios y autónomos (7,3% los del sector agrario y 4% los del resto de sectores), los trabajadores semicualificados de servicios (4,8%) y los parados de larga duración (5,7%). Pero, a diferencia de la evolución de la pobreza moderada, el crecimiento del riesgo de pobreza extrema ha sido generalizado en todas las clases (Figura 62). No obstante, hay que subrayar que este incremento ha sido especialmente incisivo entre los estratos sociales que habitualmente presentan un riesgo de pobreza más bajo, como los administrativos cualificados, los directivos y profesionales de rango medio y los encargados y supervisores. Este desplazamiento del riesgo de pobreza hacia estratos más acomodados ha

alterado significativamente la composición de la pobreza extrema en Cataluña que, ahora, muestra un mayor peso de las ocupaciones que por lo común habían sido denominadas en el siglo XX como "nuevas clases medias". Los directivos y profesionales asalariados de todo rango, considerados conjuntamente con los administrativos cualificados, no llegaban al 10% de los individuos en riesgo de pobreza extrema en el año 2006. En cambio, si se considera como referencia el umbral de riesgo de pobreza extrema de aquel momento, hoy este segmento de población representaría el 16,5% de la población. Esta tendencia no es la misma que siguen los trabajadores menos cualificados, sino más bien la contraria. Si se consideran conjuntamente los trabajadores semicualificados de servicios y de la industria y los no cualificados, se puede observar que el porcentaje de esta población afectada por el riesgo de pobreza extrema absoluta ha pasado del 38,1% de estos individuos al 23,9% entre los años 2006 y 2011.

Las causas de la pobreza en Cataluña en el contexto de crisis

Con el fin de indagar cómo se distribuye el riesgo de pobreza de la población en Cataluña, se han realizado una serie de análisis atendiendo a los aspectos que mejor explican este fenómeno. En primer lugar, se ha estimado un modelo de regresión logística multinomial, en el que la variable dependiente es el riesgo de caer en pobreza extrema o el riesgo de caer en pobreza moderada –comparados los dos con la probabilidad de no ser pobre– y en el que la variable explicativa es la clase social (Figura 64). Los resultados de esta estimación confirman que los directivos y profesionales de todo rango, junto con los administrativos cualificados, son los estratos sociales que presentan un riesgo más bajo de pobreza, tanto moderada como extrema. En comparación con los directivos y los profesionales (categoría de referencia), los trabajadores semicualificados de servicios tienen 2,8 veces más riesgo de pobreza moderada y 1,6 veces más de riesgo de pobreza extrema, y los trabajadores no cualificados 3,8 y 1,5 veces, respectivamente. Sin embargo, las clases con mayor riesgo relativo de encontrarse en situaciones de pobreza monetaria, tanto moderada como extrema, son la formada por los pequeños empresarios y autónomos, tanto urbanos (5,1 y 6,2 veces más riesgo de pobreza moderada y extrema) como rurales (5,8 y 4,1 veces más riesgo de pobreza moderada y extrema), así como, obviamente, los parados de larga duración (7,4 y 4,8 veces más riesgo de pobreza moderada y extrema).

No obstante, la asociación entre posición de clase de los individuos y el riesgo de pobreza aporta una información confusa cuando no se tiene en consideración que el bienestar de los individuos no depende tanto de su posición social individual, sino que depende más de la posición social que tienen el resto de miembros con quienes comparten el hogar. Con el fin de atender a esta cuestión con más detenimiento, se han estimado una serie de modelos logísticos multinomiales en

los cuales se han ido introduciendo y descartando distintos elementos hasta alcanzar el mejor modelo explicativo del hecho de encontrarse en situación de pobreza moderada o extrema (Figura 65). Uno de los elementos introducidos en estos modelos es la posición de clase de los hogares. Aunque no hay un consenso sobre la forma de construir un indicador que reúna las posiciones sociales de todos los miembros, en este caso se ha optado por una fórmula bastante extendida, que es establecerla extendiendo a todo el hogar la clase social del sustentador principal, definido como el miembro que más ingresos aporta al hogar. En el modelo se ha añadido también la interacción de la variable "efecto crisis", que indica si la medida del riesgo de pobreza se ha realizado antes de 2008 o después de 2007.

Los resultados del modelo 1 confirman una cuestión que ya se había apuntado anteriormente, y es que durante los años de la recesión económica el riesgo de pobreza moderada no ha aumentado de forma significativa, mientras que el riesgo de pobreza extrema ha crecido con mucha intensidad. Según el modelo 2, este incremento de la pobreza extrema habría afectado particularmente a las ocupaciones intermedias y a los pequeños empresarios y autónomos, aunque las diferencias no son estadísticamente significativas para poder afirmarlo con rotundidad. Hay que matizar, sin embargo, que los hogares donde el sustentador principal es un parado de larga duración, independientemente de la clase social de la que provengan, han dobrado su riesgo de pobreza extrema con la llegada de la crisis.

El riesgo de pobreza asociado a cada clase social dependerá, claro está, de la capacidad de generar ingresos que tiene cada ocupación. Sin embargo, ¿es la pobreza únicamente una cuestión de rentas del trabajo de los individuos? Para intentar aclararlo, el modelo 3 solo incluye como variables explicativas la clase social y los salarios. En efecto, los resultados indican que el riesgo de pobreza asociado a cada clase social disminuye cuando se introducen en el modelo explicativo los ingresos del trabajo de los individuos. Ello demuestra, por lo tanto, la relevancia del peso explicativo de los ingresos en relación con la exposición a las situaciones de riesgo de pobreza. De hecho, el efecto de la crisis económica en el aumento del riesgo de pobreza extrema se explica en parte por la caída de los salarios, pero únicamente en una mínima parte, ya que la odd ratio de riesgo de pobreza después y antes de la crisis ("efecto crisis") disminuye solo un 8% de su valor (del 1,47 al 1,35) cuando se controla el efecto derivado de los ingresos del trabajo.

De estos resultados se puede extraer también que los ingresos, aunque son importantes, no acaban de explicar totalmente la relación existente entre la posición de clase y el hecho de encontrarse en una situación de riesgo de pobreza. Es decir, no es solo el hecho de que las clases sociales reciban niveles de ingresos distintos la causa por la que el riesgo de pobreza es diferente según la posición social de la población. Si se

observa el modelo 4, se puede afirmar que el riesgo de pobreza está muy condicionado también por la estructura del hogar. Tal y como ilustran los resultados, la presencia de menores de edad y de adultos desocupados constituye un factor de riesgo de pobreza, en tanto que tienen que ser mantenidos con los ingresos de los miembros del hogar ocupados. Además, como se ve en la Figura 66, la asociación entre estructura del hogar y la clase social también es significativa. Por ejemplo, la ocupación de todos los miembros del hogar es más frecuente a medida que el estrato social del hogar es más elevado. En el 79,3% de los hogares donde el sustentador principal pertenece al grupo de directivos y profesionales todos los activos están ocupados, y este porcentaje va disminuyendo progresivamente hasta llegar al 55,7% que presentan los hogares donde el sustentador principal es un trabajador no cualificado. En este sentido, y teniendo en cuenta lo dicho anteriormente, la combinación entre el nivel de ingresos del trabajo y la estructura del hogar podría explicar gran parte de la exposición al riesgo de pobreza que determina la clase social.

Otro aspecto que debe resaltarse es que la estructura de los hogares es dinámica, cambia en el tiempo más allá de su relación con la clase social, y estos cambios pueden afectar por sí mismos a la renta familiar disponible y, de rebote, al nivel de exposición al riesgo de pobreza de los hogares, todo ello con independencia de los efectos atribuibles a la crisis económica.

Uno de dichos cambios relevantes, desde el punto de vista del riesgo a la pobreza, es la variación en la proporción de hogares donde el sustentador principal ya no es el hombre, sino que es la mujer quien ha asumido la función de máxima aportadora de recursos económicos al hogar. En este sentido, el cambio experimentado en los hogares catalanes en solo 5 años es de una gran relevancia histórica. Según los resultados de la Figura 67, se puede concluir que el predominio del hogar tradicional formado por una pareja, donde el hombre es el "cabeza de familia", ha pasado a ser un vestigio histórico tan pronto como empezó el siglo xxi. En un periquete, este tipo de hogares se ha reducido del 55% al 40%, mientras que los hogares donde la mujer es la sustentadora principal de la pareja han ascendido del 16% al 27%. Teniendo en cuenta que los salarios de las mujeres son inferiores a los de los hombres, este cambio estructural podría explicar la exposición más elevada a los riesgos de pobreza de estos hogares donde las mujeres son las sustentadoras principales.

Continuando con la explicación del modelo 4 (Figura 65), como era de esperar, los resultados apuntan también a que el efecto de la crisis queda explicado mayormente por la destrucción de empleo, ya que, al introducir en el modelo la variable "situación del hogar en relación con la actividad laboral" transforma en estadísticamente no significativo el control de los años de crisis ("efecto crisis"), a la vez que confirma que, en

términos relativos, la evolución negativa de las rentas del conjunto de los hogares ha hecho disminuir el riesgo de pobreza moderada, que es menor ahora que antes de la crisis.

En los resultados también aparece que la condición de haber nacido fuera de España es un factor de riesgo asociado a la pobreza moderada y más todavía a la pobreza extrema. Sin embargo, con los datos disponibles, no se puede decir que la crisis haya castigado más a los inmigrantes por razones directamente ligadas a su condición nacidos fuera de España. Se ha estimado el modelo calculando la interacción entre la condición de haber nacido fuera de España y el año de medida del riesgo de pobreza, y no parece que haya ningún efecto significativo de la crisis económica. Incluso parece que hay un efecto positivo de reducción en el riesgo de pobreza extrema de los nacidos fuera de España que bien podría ser el síntoma de un cambio en la composición de los inmigrantes, de forma que la destrucción de empleo hubiera empujado a los más precarios a abandonar el país y los actuales inmigrantes hayan quedado en una situación de riesgo de pobreza ligeramente inferior de la que tenían antes.

En definitiva, a grandes rasgos, esta serie de modelos logísticos posicionan dos factores como los más importantes a la hora de explicar el hecho de hallarse o no en riesgo de pobreza. Por un lado, las diferencias de ingresos que se producen entre las distintas clases sociales, y, por otro, la estructura de los hogares donde reside la población, principalmente por su composición y también por la relación con la actividad de los miembros activos.

Otra cara de la pobreza: la imposibilidad de consumir bienes básicos

Si bien los indicadores basados en la pobreza monetaria y en la desigualdad de renta son esenciales para el estudio de las condiciones de vida de la población, no terminan de reflejar la totalidad de aspectos vinculados a esta cuestión. En este sentido, hay un interés creciente por parte de la comunidad científica en la utilización de información no monetaria para mejorar la medida y el análisis de la pobreza. Tanto el concepto de "pobreza monetaria" como el de "privación material" están directamente relacionados con la definición de "pobreza" adoptada por el Consejo de Ministros de la Unión Europea en el año 1985 y que previamente había sido formulada en la misma dirección por Townsend (1979:31): "*Son pobres aquellas personas, familias y grupos cuyos recursos (económicos, sociales y culturales) son tan limitados que los excluyen del nivel de vida que se considera aceptable en la sociedad en que viven*". Así, la pobreza tiene en consideración dos elementos centrales, por una parte, la incapacidad de las personas para participar en la sociedad en la que viven y, por otra parte, que dicha incapacidad para participar en la sociedad se puede atribuir a la falta de recursos (Nolan y Whelan, 2010). De hecho, una cuestión clave que justifica el uso de indicadores no monetarios en el estudio de la pobreza es la creciente evidencia de que

la renta y, en concreto, los ingresos bajos no consiguen identificar a la población que no puede participar en la sociedad a la que pertenecen debido a la falta de recursos (Mack y Lansley, 1985; Whelan y Maitre, 2012; Nolan y Whelan, 2010). La privación material incide precisamente en esta incapacidad de participar, en la imposibilidad de consumir bienes, servicios y/o participar en actividades que socialmente son percibidas como necesidades. La privación no se refiere a la elección, sino a las preferencias de estilo de vida, sino a la falta forzada e involuntaria de dichos bienes, asumiendo la perspectiva de que la pobreza es algo más que la simple falta de dinero. Acto seguido se lleva a cabo un análisis de la privación material en Cataluña y en el AMB desde la óptica de los efectos que haya podido causar el impacto de la crisis en este sentido. Este análisis se considera como un complemento de los análisis efectuados sobre desigualdad social y pobreza monetaria desarrollados previamente y no como una alternativa.

El alcance de la privación material en el contexto de crisis

Debido al interés creciente en la utilización de indicadores no monetarios para añadir información focalizada en algunos aspectos clave de las condiciones materiales de vida, la Unión Europea, desde el año 2009, adoptó dos indicadores de privación material de forma oficial –la tasa de privación material y la intensidad de la privación– del conjunto de los existentes para la inclusión social. Los nuevos ítems de privación que se consideran para la construcción de dichos indicadores son los siguientes: capacidad para hacer frente a gastos imprevistos; capacidad para ir de vacaciones al menos una semana al año; capacidad para pagar sin atrasos recibidos relacionados con la adquisición y/o el mantenimiento de la vivienda y de otros préstamos; capacidad para realizar una comida de carne, pollo o pescado al menos cada dos días; capacidad para mantener la vivienda a una temperatura adecuada; capacidad para tener lavadora; capacidad para tener TV en color; capacidad para tener teléfono; y, finalmente, capacidad para tener automóvil.

Tal y como se observa en la Figura 68, el impacto de la crisis sobre las condiciones de acceso de la población a bienes y actividades considerados necesarios ha sido notable. En el año 2011 casi 4 de cada 10 personas en Cataluña no podían asumir gastos imprevistos ni podían ir de vacaciones una semana al año. A pesar de la magnitud de estas proporciones, no son los ítems que más han variado desde el periodo precrisis. En este sentido, la falta forzada de vehículo (con una variación porcentual entre los años 2006 y 2011 del 386%) y los atrasos en el pago de recibos relacionados con la adquisición y/o el mantenimiento de la vivienda debido a dificultades económicas (que ha pasado entre los años 2006 y 2011 del 5,5% al 15,5%) son los más notables³⁸. Paralelamente, la proporción de población que no puede mantener la vivienda a una temperatura adecuada constituye otra de las variaciones más significativas. En el año 2006, el 5,3%

de la población de Cataluña manifestaba privación en este ítem, mientras que en el año 2011 el porcentaje ascendió hasta el 12,7%. La imposibilidad de disfrutar de una temperatura adecuada dentro de la vivienda es una medida indirecta de la pobreza energética y se relaciona negativamente con el estado de salud de la población especialmente vulnerable (niños, personas mayores y enfermos crónicos). En los últimos años este tipo de privación material está adquiriendo cada vez más relevancia –aunque su carácter eminentemente doméstico contribuye a la invisibilidad social de la problemática–, incluso en países relativamente cálidos como el nuestro. El aumento de dicha privación se ha relacionado con el descenso de las rentas familiares, con la escalada de precios de la energía y con la calidad de las viviendas, sobre todo, con respecto a la eficiencia energética de estas (Tirado *et al.*, 2012). Por otra parte, en el año 2011, el 3,2% de la población catalana manifestaba imposibilidad de poder ingerir la cantidad de proteínas semanal considerada necesaria, mientras que los últimos años de crecimiento económico la problemática afectaba tan solo al 1,8% de la población. Por el contrario, los bienes materiales considerados más básicos y necesarios como la lavadora, el televisor y el teléfono continúan siendo accesibles para casi toda la población⁴⁰.

En el AMB, los porcentajes de población en situación de privación para cada uno de los ítems son bastante similares a los observados para Cataluña, salvo los que se refieren a la incapacidad de tener vehículo (aproximadamente 8 puntos por encima del porcentaje catalán) y al hecho de poder asumir el gasto de una semana de vacaciones al año (casi 5 puntos por debajo). En ambos casos, adquiere importancia el comportamiento diferencial de la ciudad de Barcelona respecto al resto de municipios que integran el AMB (Figura 69).

Con respecto a los indicadores oficiales utilizados por la Comisión Europea, tanto la tasa de privación material –contabilizada como la privación en al menos 3 de los 9 ítems– como la tasa de privación material severa –contabilizada como la privación en al menos 4 de los 9 ítems– se han casi triplicado con la llegada de la crisis (Figura 70). Así, en el año 2011 la privación material afectaba al 21,6% de la población catalana (1,6 millones de personas) y en su versión más severa, al 8,2% (622.000 personas). Con respecto a la intensidad de la privación, medida como la media del número de ítems de la población privada, ha pasado de 3,6 a 3,541. En síntesis, se ha producido un aumento más que notable de la población privada materialmente, pero la intensidad de la privación se ha mantenido casi inalterada.

Con respecto al AMB, se observan casi los mismos valores descritos en el año 2011 para Cataluña, así como el mismo efecto “escoba” de la ciudad de Barcelona, que presenta tasas de privación material un poco superiores a las del resto de municipios de la conurbación barcelonesa (Figura 71). El 22,6% de la población del AMB (755.000 personas) se encuentra

privado materialmente y el 9,2% sufre privación en al menos 4 de los 9 ítems (302.000 personas).

La evolución de la estructura de la privación material en Cataluña (2006-2011)

A pesar del carácter oficial de los indicadores de privación material mencionados con anterioridad, desde la comunidad científica se señalan algunas limitaciones de dicho método, vinculadas en particular al reducido número de ítems seleccionados para cubrir un fenómeno tan complejo como la privación material y a la débil robustez que presentan algunos de estos ítems utilizados (Guio *et al.*, 2012). En todo caso, con el fin de profundizar más en el estudio de la privación material, se ha considerado adecuado ampliar la batería de indicadores sobre privación material, allí hasta donde lo ha permitido la información disponible. En este sentido, se ha pasado de considerar 9 ítems de privación material a tener en cuenta 19. Además, se han realizado un análisis de correspondencias múltiples (ACM) y un análisis de clasificación (ACL) partiendo de estos 19 ítems para los años 2006 y 2011. En primer término, se trata de encontrar una estructura común mediante las relaciones de asociación entre estos 19 ítems de privación material. El objetivo final de dicho análisis es indagar sobre cómo se estructura la privación material entre la población, observando al mismo tiempo la forma en que han evolucionado los principales perfiles de privación material con la llegada de la recesión económica.

Los indicadores de privación material que se han incluido inicialmente en el análisis se detallan en la Figura 72. De la lista inicial de variables, se han eliminado 5 para el año 2006 (privación de lavadora, de televisor en color, de teléfono, de ducha o bañera y de inodoro dentro de la vivienda) y 4 para el año 2011 (las mismas que para el año 2006 excepto el teléfono fijo o móvil), ya que presentaban una frecuencia demasiado baja (inferior al 1%) para introducirlas en el análisis.

Finalmente, después de la aplicación del ACM, tanto para el año 2006 como para el 2011, emergen 3 ejes o factores que sintetizan la información aportada por los 19 ítems de privación material considerados en el análisis. Estos ejes constituyen las tres dimensiones sobre las que se estructura la privación material en Cataluña en estos dos años y son: la capacidad para asumir gastos básicos, la gestión del consumo y la calidad del entorno residencial.

La capacidad para asumir gastos básicos es la dimensión más importante. Se trata de un eje que se define principalmente por la solvencia que presenta la población ante las necesidades de consumo más básicas. Así, sitúa en el extremo negativo a la población con atrasos en el pago de facturas o recibos de servicios relacionados con la vivienda, con el pago de la hipoteca o del alquiler y con el pago de otros préstamos o compras. En el otro extremo, en el positivo, posiciona a la población con capacidad para hacer frente

a gastos imprevistos del orden de 750€ y con capacidad para ir de vacaciones al menos una semana al año. Aparte de los aspectos mencionados, en la definición de este eje también contribuyen significativamente otros ítems como poder mantener la vivienda a una temperatura adecuada, poder permitirse ordenador y vehículo, así como la ingesta de proteínas semanal considerada necesaria (con coordenadas negativas en términos de privación y con coordenadas positivas en términos de no privación). Es decir, a grandes rasgos, se trata de una dimensión que podría decirse que marca el grado de privación material general de la población.

La segunda dimensión de privación resultante es la relacionada con la gestión del consumo. En términos interpretativos, este eje se vincula con la forma en que la población asume y gestiona el consumo más básico. En este sentido, relatar atrasos o no en los pagos de la vivienda o facturas pendientes son los principales aspectos que le dan carácter a este eje. En el extremo negativo se sitúa la población que presenta problemas para responder puntualmente a este tipo de pagos, pero que, en cambio, no presenta síntomas de otros tipos de privación material. Es decir, se trataría de población con atrasos en los pagos de facturas de consumo básico, pero que no sufriría privación material en términos de poder ir de vacaciones, de asumir gastos extra o de permitirse tener ordenador o vehículo. En la parte positiva del eje se posiciona la población que presenta una situación totalmente contraria. Eso es, que sufre privación material pero que, sin embargo, está al día del pago de facturas de consumo básico. En definitiva, el eje diferenciaría a la población que, aparentemente, gasta más de lo que puede, de la población que presenta problemas de privación material, pero que hace lo imposible para llevar al día los pagos de la vivienda, por ejemplo.

Por último, la tercera dimensión resultante se refiere a la calidad del entorno residencial. En el extremo negativo del eje se sitúa la población que padece con mayor intensidad problemas de contaminación acústica y/o ambiental y de inseguridad ciudadana en su barrio. Además, dicha población también presenta problemas en el estado de la vivienda donde reside, como, por ejemplo, humedad o problemas en la estructura, sobre todo en el análisis realizado para el año 2011. En cambio, en el extremo positivo se sitúa la población que presenta una situación totalmente contraria. Este eje incorpora también la distinción entre hábitats rurales y urbanos, y asocia las zonas más urbanas con un mayor nivel de degradación del entorno residencial.

Por otra parte, mediante el ACL, y utilizando como base el ACM, se ha agrupado a la población en función de los tipos de privaciones materiales que les afectan. Así, se ha clasificado a la población catalana en 4 grupos para el año 2006 (Figura 73) y en 5 grupos para el año 2011 (Figura 74). Los grupos de población del año 2006 son: "privados con atrasos", "privados sin atrasos", "privados entorno residencial" y "no pri-

vados". Los grupos de población del año 2011 son: "privados con atrasos", "privados sin atrasos", "privados en el entorno y la vivienda", "privados en la dimensión secundaria" y "no privados". En la Figura 73 y en la Figura 74 se han representado los distintos grupos considerando las variables activas que más intervienen a la hora de configurarlos. Se detalla el valor-test, el porcentaje que representa la categoría con respecto al grupo y el porcentaje que representa el grupo con respecto a la categoría. Por ejemplo, en el grupo de "privados con atrasos" del año 2006, la categoría "privados con atrasos en el pago de la hipoteca o el alquiler" (PRIV_hipoteca alquiler), tiene el valor-test más alto de todas las categorías que definen al grupo, el 84% de la población que forma parte de este grupo ha relatado atrasos en el pago del recibo de la hipoteca o el alquiler y, finalmente, el 57% de todas las personas que reconocen haber relatado atrasos de este tipo forman parte de este grupo.

Uno de los aspectos que se manifiestan más claramente analizando estos resultados es que el grupo de población que no tiene ningún problema para poseer bienes o servicios y/o participar en actividades percibidas socialmente como necesidades, los "no privados", se ha reducido sustancialmente entre los años 2006 y 2011. En el año 2006, una poco más de 6 de cada 10 personas no sufrían ningún tipo de privación, mientras que en el año 2011 ya eran solo 4 de cada 10 personas.

De hecho, en el año 2011 surge otro grupo, los "privados en la dimensión secundaria", que agrupa al 27% de la población (aproximadamente 2 millones de personas). Se trataría de personas que sin estar privadas en ninguno de los ítems de consumo básico, no pueden hacer frente a un gasto imprevisto valorado en 750€, ni se pueden permitir el gasto de una semana de vacaciones al año. Ello indica, por lo tanto, que con la llegada de la crisis se ha producido un aumento de la vulnerabilidad de las familias relacionada con su incapacidad de ahorro. Este grupo se ha denominado "privados en la dimensión secundaria" porque desde el punto de vista de la falta forzada de bienes y actividades, poder ir de vacaciones no es un ítem básico, de hecho con datos de un eurobarómetro especial realizado en el año 2007 en todos los países de la Unión Europea para conocer la percepción social de la pobreza y la exclusión social, solo el 44% de los españoles consideraba necesario o absolutamente necesario poder ir de vacaciones una semana al año. No obstante, con datos del mismo año, la capacidad para poder hacer frente a gastos imprevistos era considerada necesaria o absolutamente necesaria por el 84% de la población española, lo que pone de relieve que si bien no se trata de una privación de primer orden en sí misma, puede derivar en otros tipos de privaciones materiales. En todo caso, se trata de un grupo de población que denota situaciones de débil equilibrio, de "vivir al día" pensando que nada que suceda podrá hacer peligrar o romper este equilibrio.

Una manifestación más de la crisis es el grupo denominado "privados con atrasos", que en el año 2006 representaba tan solo el 2,6% de la población de Cataluña y en el año 2011 representaba ya el 8,1% (617.000 personas, aproximadamente). Las variables que tienen más importancia en la configuración de este grupo son las 3 que recogen atrasos en el pago de recibos y servicios relacionados con la vivienda y con otros préstamos (con valores-test próximos a 50 en el año 2011). Al mismo tiempo, esta incapacidad manifiesta para hacer frente a la deuda comprometida no está aislada de privaciones en el resto de ítems básicos, pero la intensidad con que se sufren estas privaciones es inferior a la del grupo de "privados sin atrasos". Si se tiene en consideración una de las variables primordiales a la hora de valorar la intensidad o la gravedad de la privación, como el hecho de poder ingerir proteínas al menos cada dos días (alimentación básica que es considerada absolutamente necesaria por el 94% de la población), el 7% de las personas de este grupo dicen no poder hacerlo, mientras que en el grupo de "privados sin atrasos" este porcentaje asciende hasta el 17%. Lo mismo sucede si se analiza el acceso a bienes materiales como el vehículo o el ordenador. El 29% de los individuos clasificados en este grupo no se pueden permitir tener vehículo y el 17% padece una falta obligada de ordenador. En todo caso, se trata de un grupo muy vinculado a la situación de crisis actual y sobre el que se profundizará posteriormente.

El grupo de "privados sin atrasos" se diferencia del anterior, porque no presenta señales de impago de la deuda asociada con la vivienda, aunque, por otra parte, la población que pertenece a este tiene más dificultades para acceder a bienes considerados básicos. Sin embargo, el hecho de que el porcentaje de población clasificada en este grupo se mantenga casi inalterado a pesar de la crisis (aproximadamente el 13%), invita a asociar el fenómeno con un carácter más estructural que ni siquiera durante los años de crecimiento económico consiguió ser eliminado. Cerca del 70% de los privados sin atrasos no se pueden permitir tener vehículo y casi 9 de cada 10 no tienen capacidad para asumir gastos imprevistos. En todo caso, se estaría hablando, para el año 2011, de casi un millón de personas.

Finalmente, otra partición resultante del análisis de clasificación es la que se refiere a la población que considera que en su entorno residencial hay problemas de calidad ambiental y/o acústica y de inseguridad ciudadana. Para el año 2006, el porcentaje de población "privada en el entorno residencial" fue del 18,7%, mientras que en el año 2011 este porcentaje se redujo hasta el 9,6%. Aunque el notable descenso en términos relativos de este grupo podría estar afectado por el tratamiento comparativo de las variables, sí que se constata una reducción de la percepción negativa del entorno, que podría estar relacionada con la gran cantidad de intervenciones urbanísticas de cariz público, privado e incluso mixtas que se han llevado a cabo en muchos entornos urbanos en los últimos años

en un contexto de intenso crecimiento del sector de la construcción. Se trata de población que comparte privación en los tres ítems que se han incluido relativos al entorno residencial y, con menor importancia, en los que se refieren a la calidad de la vivienda (falta de luz natural y problemas en la estructura de la vivienda), pero no en el resto de ítems. Es decir, la privación en el entorno residencial no iría acompañada de incapacidad para acceder a necesidades de primer orden y estaría más relacionada con los residentes en hábitats urbanos degradados.

A continuación, se ha realizado un modelo de regresión logística multinomial para estimar el efecto de una serie de variables explicativas sobre la probabilidad de pertenecer a cada uno de los grupos anteriores para cada uno de los años analizados (Figura 76). De esta manera, es posible calcular la probabilidad relativa de pertenecer a alguno de los grupos de privación.

Con respecto al grupo de "privados con atrasos" (constituido, en 2011, por el 8,1% de la población de Cataluña), se manifiesta la confluencia de dos elementos que forman parte del origen mismo de la actual situación de crisis, pero que al mismo tiempo son también una consecuencia de esta. Estos son, por una parte, la destrucción masiva de empleo, y, por otra parte, un modelo residencial basado en la propiedad y en la mercantilización de las viviendas. Así, se observa como la probabilidad de pertenecer a este grupo aumenta de forma considerable si el acceso a la vivienda se ha realizado desde el alquiler (8,7 veces superior con respecto a la propiedad totalmente pagada) o a través del endeudamiento hipotecario de las familias (el riesgo de las personas con la vivienda en propiedad con pagos pendientes es 4,3 veces superior a los que no tienen que hacer frente a préstamos hipotecarios). El aumento continuado del precio de la vivienda muy por encima de la inflación (especialmente cuando se compara con la evolución de los sueldos y la renta familiar) durante un largo periodo que parte desde finales de los años 90 (Rodríguez, 2009; 2010), dificultó la accesibilidad a la vivienda de la población que, a su vez, no se veía favorecida por una política social en esta materia. El alquiler quedó reservado en gran parte a los segmentos más desfavorecidos de la población que no podían acceder a la vivienda en régimen de propiedad. Una práctica al mismo tiempo estigmatizada en aquel contexto ante la cultura imperante de la propiedad como elemento patrimonial, estable y perdurable en el tiempo (Leal, 2010; Colau y Alemany, 2012).

Los resultados de la Figura 77 muestran la preponderancia de la propiedad ante otras formas de regímenes de tenencia, aunque en el año 2011 se observa un cambio de tendencia a favor del alquiler. Por el contrario, los más "afortunados" pudieron acceder a una vivienda a costa del endeudamiento (4 de cada 10 de las viviendas en propiedad permanecían pendientes de pago en el año 2011). La variable introducida en el modelo para

cuantificar el efecto de haber comprado o alquilado la vivienda en plena formación de la burbuja inmobiliaria en relación con pertenecer al grupo de privados con atrasos, señala un riesgo relativo de privación 1,6 veces superior para la población que accedió a la vivienda a partir del año 2000 en relación con los que lo hicieron antes del cambio de siglo.

Sin embargo, la destrucción de puestos de trabajo y el aumento de las tasas de paro, tanto a nivel individual como a nivel del hogar, tienen una clara relación con la probabilidad de formar parte de este grupo. En el caso de los hogares en que todas las personas que se declaraban activas perdieran su empleo, el riesgo de no poder atender la deuda comprometida, en el año 2011, sería 7,4 veces superior al de los hogares donde el paro no había afectado a ninguna de las personas que formaban parte de este. Cuando el desempleo en el hogar no es total, sino que se combinan situaciones de ocupación y desempleo, este riesgo disminuye, aunque no es nada despreciable (3,3 veces superior con respecto a los hogares con todos los activos ocupados). En la medida en que el principal gasto de las familias es la vivienda, cuando disminuyen o desaparecen las rentas del trabajo, las dificultades para atender los recibos mensuales de la hipoteca o el alquiler se agudizan. Por su parte, las personas que viven en hogares donde todos sus miembros se declaran inactivos tienen un riesgo asociado 1,7 veces superior al de los hogares con plena ocupación. En este sentido, si bien dicho colectivo presenta un cierto riesgo de sufrir un tipo de privación material basado en los atrasos de los pagos de la vivienda, este no es tan acusado como lo es para las categorías anteriores. Los hogares con inactividad total corresponden en su gran mayoría a jubilados, cubiertos de forma continuada y sin muchas alteraciones por el sistema de pensiones y, en consecuencia, no sujetos a los vaivenes del mercado laboral. Sin embargo, los niveles de deuda asociados con la vivienda son, en estos hogares, muy bajos en la medida en que se trata de propiedades totalmente pagadas. No obstante, no quiere decir que la crisis no les haya afectado en términos de privación material, como se verá más adelante, sino que la probabilidad de pertenecer a este grupo es más reducida.

Una cuestión interesante más y que también vale la pena señalar es que se observa una relación entre la probabilidad de pertenecer al grupo de "privados con atrasos" y el tipo de hogar. Para los hogares con niños dependientes el riesgo de no poder hacer frente a pagos básicos es 1,4 veces superior con respecto a los hogares donde no hay hijos pequeños. Aunque tener hijos dependientes es un factor de riesgo no tan elevado como el resto de variables mencionadas, se constata la vulnerabilidad de las familias jóvenes y, sobre todo, de los menores que forman parte de estas, lo que resulta un lastre con efectos devastadores para el progreso social y la igualdad de oportunidades (Navarro y Clua-Losada, 2012; Marí-Klose y Marí-Klose, 2012). Con respecto al resto de variables que se han incluido

en el modelo, se constata que la más relacionada con la probabilidad de sufrir atrasos es la que tiene una naturaleza más coyuntural, es decir, la renta. Si se analiza la influencia de los niveles de renta –mesurada de forma estática y sin contabilizar el patrimonio y los ahorros con los que se pueda contar para hacer frente a dificultades económicas– se puede observar que estos se relacionan linealmente con el riesgo de sufrir una privación basada en los atrasos de los pagos de la vivienda, "menos renta más riesgo", excepto para el cuarto quintil, que no difiere significativamente de la categoría de referencia (en este caso, el quinto quintil de renta). No obstante, el diferencial de riesgo relativo entre los distintos grupos de renta no es tan acusado como el que se observa en la población que sufre falta forzada de bienes materiales pero que no ha relatado atrasos relacionados con la adquisición o el mantenimiento de la vivienda.

Complementariamente, la clase social, con un carácter mucho más estructural y perdurable a lo largo del tiempo, incide en la probabilidad de pertenecer a este grupo, aunque se produce una cierta "democratización del riesgo". Así, la clase trabajadora reduce su riesgo relativo respecto a las otras clases sociales, básicamente porque las dificultades para hacer frente a los pagos han aumentado entre las clases más acomodadas. Así, el riesgo relativo de la clase trabajadora respecto a los directivos y profesionales, que era 6,6 veces más elevado en 2006, bajó a 4,3 veces en 2011. Por su parte, los pequeños empresarios y autónomos, las ocupaciones intermedias, el conjunto de personas en paro de larga duración y las personas que no han trabajado nunca, que antes de la crisis no tenían un riesgo significativamente distinto del que disfrutaban directivos y profesionales, tienen ahora un riesgo dos veces superior.

Sintetizando, el estallido de este grupo en el panorama social de Cataluña está estrechamente ligado a la situación de crisis. El nivel de deuda asociado con la adquisición y el mantenimiento de la vivienda, y asumido con el nivel de ingresos provenientes del mercado de trabajo, se vuelve inalcanzable cuando alguno de estos ingresos, o todos en el caso más extremo, falla. Dejando al margen el discurso popular "de estirar más el brazo que la manga" y de la culpabilización que ha querido hacerse del consumo, sobre todo respecto a las clases más bajas y menos formadas, las consecuencias que se derivan de no poder hacer frente a las deudas adquiridas son de cariz judicial y pueden terminar –y desgraciadamente terminan– en desahucios. No hay que olvidar, sin embargo, que la vivienda debe ser entendida como una necesidad social de primer orden, que sirve de apoyo al proceso de integración de las personas y facilita la realización de las necesidades cotidianas y básicas de la población (Fernández et al., 2003).

Los resultados del modelo de regresión multinomial para el grupo de "privados sin atrasos" (Figura 76) también revelan cierta relación con la destrucción de empleo y la combinación de situaciones de desem-

pleo en el hogar (en el caso de que todos los activos se conviertan en parados, el riesgo, en el año 2011, aumentó 7,2 veces mientras que si se combinan situaciones de desempleo y ocupación el riesgo es 2,4 veces superior). A diferencia, sin embargo, del grupo anterior, las personas que viven en hogares con todos sus miembros inactivos y que por lo tanto no están sujetas a los vaivenes del mercado laboral, también están más expuestas a sufrir privaciones básicas (el riesgo es 4,4 veces superior con respecto a los hogares con todos los activos ocupados), así como también los hogares formados por una sola persona (2,3 veces superior el riesgo en relación con los hogares con niños dependientes). Como ya se intuía a raíz del análisis del grupo de "privados con atrasos", el acceso a la vivienda en régimen de alquiler está relacionado con un aumento del riesgo, casi 6 veces superior, con respecto a los que disfrutan de la vivienda en propiedad sin pagos pendientes, mientras que para los que tienen hipoteca no se constatan diferencias significativas. Sin embargo, en este grupo no solo son significativas la clase social y la renta, sino que las diferencias todavía se acentúan más. Así, el riesgo de una persona de clase trabajadora de no tener capacidad para cubrir las necesidades consideradas básicas es de casi más de 8 veces superior al de una persona de la clase de directivos y profesionales, y para los parados de larga duración o personas que no han trabajado nunca es 7 veces mayor. Para los pequeños empresarios y autónomos el riesgo es 4 veces mayor, mostrando las dificultades del colectivo a raíz de la crisis (en el año 2006 las diferencias con los directivos y profesionales no eran significativas). Atendiendo a los niveles de renta, se observa cómo aumentan las ratios de riesgo respecto al año 2006, especialmente para los dos grupos situados en la parte más baja (más de 10 veces mayor) y cómo esta relación es lineal, "menos renta más riesgo". En resumidas cuentas, los resultados del modelo apuntan hacia un tipo de privación más estructural y existente ya en periodo de bonanza económica, pero no por ello menos importante. La comparación precisamente entre el resultado de los dos años muestra una clara acentuación de los riesgos asociados con cada una de las categorías analizadas.

Con respecto al otro tipo de privación material estrechamente vinculado con la situación de crisis, esto es, las personas que no sufren privaciones básicas, pero que no pueden permitirse ningún gasto extra ("privados en la dimensión secundaria", que constituyen el 27% de la población de Cataluña en el año 2011), se advierte la existencia de relación con la mayoría de variables explicativas que se han incluido en el modelo. No obstante, el diferencial de riesgo entre las categorías y con respecto a la de referencia no es tan pronunciado como el observado para el resto de grupos. Es decir, sin borrar la existencia de diferencias sociales, que están ahí, la probabilidad de pertenecer a este grupo se diluye entre todos los segmentos de la población de Cataluña. Es decir, que el riesgo de "vivir al día" se democratiza en tiempo de crisis.

Finalmente, el grupo caracterizado por la privación en el entorno residencial es el que menos se ajusta al modelo diseñado. No se observa una relación clara y nítida con la renta y menos todavía con la clase social, donde solo es significativa la clase trabajadora. Por otra parte, el riesgo de pertenecer a este grupo disminuye si el acceso a la vivienda se produjo después del año 2000, es decir, los que cambiaron de vivienda o se emanciparon más recientemente sufren menos privación asociada con el entorno residencial. Ahora bien, si el acceso a la vivienda se realiza vía alquiler, el riesgo relativo aumenta del orden de 2,5 veces. De hecho, es en las ciudades más grandes donde el régimen de alquiler adquiere más relevancia con respecto a otras formas de tenencia, lo cual refuerza la idea de que se trata de un tipo de privación con un fuerte componente urbano (el 36% de las viviendas de la ciudad de Barcelona son de alquiler, mientras que para toda Cataluña el porcentaje se reduce al 23%). Las situaciones de desempleo total o parcial en el hogar también constituyen otro factor a considerar en el incremento del riesgo relativo de vivir en entornos degradados, que es 4,3 y 2,2 veces superior, respectivamente, en relación con los hogares que conservan todos sus activos ocupados. La confluencia en las grandes ciudades de grupos sociales muy diferenciados que habitualmente dan pie a pautas de segregación y de diferenciación residencial en función de los niveles de renta o del origen geográfico, podría ayudar a explicar estos resultados. En este sentido, el concepto de "ciudad dual" (Sassen, 1991; Castells, 1999; Fanstein et al., 1994; Mollenkopf y Castells, 1992), que señala los procesos de polarización social creciente que se están viviendo en las grandes metrópolis occidentales, entrañaría con esta idea.

La estructura de la privación material en el Área Metropolitana de Barcelona

El análisis desarrollado en el apartado anterior se ha reproducido para el AMB, pero tan solo para el año 2011, que es lo que permiten los datos disponibles. Esto es, un análisis de correspondencias múltiples para estructurar la privación; una clasificación de los individuos atendiendo a los ejes resultantes del análisis anterior y, finalmente, un modelo de regresión logística multinomial que visualiza qué elementos inciden más en el hecho de formar parte de un grupo u otro. En la Figura 78, se detallan las variables de privación así como las frecuencias que se han utilizado para iniciar el proceso analítico.

En relación con los ejes de privación resultantes, se mantiene la misma estructura que para los análisis correspondientes a Cataluña de los años 2006 y 2011, es decir 3 ejes. Un primer eje relativo a la "capacidad para asumir gastos básicos", un segundo que alude a la "gestión del consumo" y, finalmente, un tercero, que corresponde a la "calidad del entorno residencial". Con respecto a las clases o particiones, el árbol de agrupación sugiere una buena clasificación si retenemos 4 grupos para hacer el análisis. Estos 4 grupos son equivalentes a

los identificados para Cataluña en el año 2006, es decir, "privados con atrasos", "privados sin atrasos", "privados en el entorno residencial y en la vivienda" y "no privados" (Figura 79). Con estos resultados, ¿se podría intuir que la crisis no habría afectado en términos de privación material a los ciudadanos residentes en el AMB? Desgraciadamente, la respuesta es negativa.

En primer término, la población sin ningún tipo de privación representaría al 57,6% de la del AMB. Pero sobre todo, el cambio más sustancial se observa en el volumen de personas clasificadas como "privadas sin atrasos", que representan casi 1 de cada 4, porcentaje que se dobla con respecto al observado para Cataluña en su totalidad, tanto en el año 2006 como en 2011. En términos absolutos, el grupo aglutina a 787.000 personas con este tipo de privación material. Así, en el AMB no se detecta la formación de un grupo intermedio entre los "no privados" y los "privados sin atrasos", que formarían aquellos que para Cataluña se identificaron como "privados en la dimensión secundaria" y cuyo rasgo más característico es no vivir con presupuestos familiares ajustados sin posibilidad de asumir ningún gasto extra. Precisamente, las categorías que presentan los valores-test más altos del grupo de "privados sin atrasos" del AMB son las que corresponden a la imposibilidad para asumir gastos extra y para afrontar el gasto de una semana de vacaciones al año. La diferencia es que estos tipos de privación material no tienen lugar aisladamente, sino que se solapan con otras privaciones, como la incapacidad para tener vehículo u ordenador (6 de cada 10 de este grupo no se lo pueden permitir), para comer la cantidad de proteínas que se consideran necesarias (el 80% de las personas que no pueden realizar esta ingesta de proteínas pertenece a este grupo) o para mantener la vivienda a una temperatura adecuada. Es decir, no es que puedan desembocar en problemas de privación material, sino que directamente ya la sufren. Como ya sucedía en las fotografías de Cataluña para los años 2006 y 2011, la diferencia entre este grupo y los "privados con atrasos" radica en que estos últimos no pueden asumir la deuda comprometida, así como en la intensidad del resto de privaciones materiales. El 90% de las personas que de este grupo han relatado atrasos en el pago de las facturas de agua, luz y/o gas, y el 80%, en el pago de la hipoteca o el alquiler. En términos absolutos, el grupo lo forman aproximadamente 233.000 personas. Con respecto a la privación relacionada con la degradación del entorno residencial, no se observan diferencias significativas ni en proporción ni en composición con respecto a la Catalunya del año 2011.

Del modelo de regresión multinomial, cabe destacar las *odd ratios* del riesgo de privación material con atrasos en el pago de las deudas adquiridas asociadas con el hecho de tener hipoteca, que se sitúan por encima de las de los que viven en la vivienda en régimen de alquiler (5,6 veces superior para los propietarios con pagos pendientes y 3,9 veces superior

para los que viven de alquiler), así como la situación de desempleo de todos los miembros del hogar. Sin embargo, como sucedía en los análisis del año 2011 para el conjunto de Cataluña, la clase social y la renta adquieren mucha más importancia como elementos desencadenantes de la privación más estructural y no relacionada con los atrasos en los pagos. Tal y como ya se ha dicho, el hecho más destacable es que afecta a casi una de cada cuatro personas de los municipios que integran la conurbación barcelonesa.

Conclusiones

En el breve periodo de cinco años –transcurridos desde que se hizo la edición anterior de la *Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población*, en el año 2006–, las sociedades metropolitana y catalana han dado, de nuevo, un gran paso en la transición de una sociedad industrial a otra postindustrial. La crisis iniciada en 2008 ha tenido mucho que ver en la intensidad de este movimiento, espoliendo tendencias que ya estaban presentes en los años de bonanza económica. Esta transición es observable en dimensiones muy relevantes de la estructura social catalana como se ha ido viendo a lo largo de este estudio.

En primer lugar, deben destacarse los avances significativos que se han realizado en el proceso de terciarización del modelo productivo en estos últimos años, en los que el AMB, arrastrada sobre todo por las dinámicas contagiosas de la ciudad de Barcelona, se ha situado un paso por delante del resto de Cataluña. La estructura ocupacional ha mudado, destruyendo más empleo industrial y creando puestos de trabajo en el sector servicios. Si en el año 2006 ocupaciones típicamente industriales como las de los encargados, supervisores, técnicos y trabajadores semicualificados de la manufactura representaban el 23% de la ocupación, en 2011 constituyan solo un 16% en Cataluña, y en el AMB la proporción era todavía menor, apenas superaba el 10% de los ocupados. Esta transformación de la estructura ocupacional ha tenido más que ver con la destrucción de empleo que con la creación de nueva ocupación. Nueva ocupación ha habido, pero poca y generada, sobre todo, en trabajos semicualificados del sector servicios, que han dado empleo a los hombres en mayor proporción, que, hasta ahora, era un nicho del mercado de trabajo dominado claramente por las mujeres. En el conjunto de Cataluña también se ha creado timidamente ocupación de directivos y profesionales, ligada también al sector servicios, y en Barcelona ciudad han crecido ligeramente los trabajadores autónomos y los pequeños empresarios, una tendencia que refleja seguramente el intento de trabajadores despedidos con bastantes recursos para establecerse por cuenta propia. Pese a ello, en conjunto suma un aumento neto de la ocupación en Cataluña de unas 130.000 personas, mientras que la destrucción de empleo neta ha sido de casi 500.000 puestos de trabajo. Además, hay que recordar que de esta espiral de destrucción de empleo que está acelerando el proceso de terciarización de la economía metropolitana y catalana, se desprenden también efectos colaterales, ya que, si bien, ha castigado

con más intensidad a los trabajadores industriales y a los de la construcción, no ha dejado indemnes a grupos ocupacionales tradicionalmente más seguros.

Otro cambio notable en este tránsito hacia la sociedad postindustrial es el relacionado con los hogares. Durante los últimos años, el aumento del divorcio y de nuevas formas de convivencia, el crecimiento de la actividad laboral femenina y la destrucción de empleo masculina han hecho que, por primera vez, se haya atenuado la hegemonía que tenían en la sociedad catalana los hogares formados por una pareja con el hombre como sustentador principal. Los resultados analizados ponen de manifiesto un incremento sin precedentes de los hogares donde la sustentadora principal es la mujer, de forma que se han reducido mucho las distancias con los hogares sustentados principalmente por hombres (26,9% y 39,8%, respectivamente, cuando en 2006 las proporciones eran del 15,9% y el 54,9%). Ello, en un contexto en el que existe un reequilibrio en la segregación ocupacional por sexo. Las mujeres ganan posiciones relativas en ocupaciones masculinadas (directivos, profesionales y autónomos) y las pierden en las feminizadas (trabajadoras semicualificadas de servicios), a la par que el diferencial de salarios entre hombres y mujeres se reduce.

Pese a todo, aparte de estos procesos de transformación estructural que se han acelerado con los efectos de la crisis, ¿de qué otra forma ha afectado la recesión económica a la estructura social metropolitana y catalana? ¿Qué más ha ocurrido en términos de desigualdad social? ¿Quién está sufriendo con más intensidad el contexto de adversidad económica? En la introducción de este trabajo se adelantaba que no hay una predicción segura sobre los efectos que puede desencadenar una crisis, dado que hay múltiples variables en juego, y los efectos serán heterogéneos según la idiosincrasia de cada nación. ¿Cuáles son, pues, las principales conclusiones que podemos extraer de este trabajo?

Aumento desbocado del paro y déficits en la protección social del desempleo

Como consecuencia del gran proceso de destrucción de empleo, la relación entre la población ocupada y la población desempleada o inactiva (económicamente dependientes) se ha transformado completamente entre 2006 y 2011, de tal forma que el volumen de población desempleada e inactiva ha superado al de población ocupada, tanto en el AMB como en la provincia de Barcelona y en Cataluña.

La destrucción de empleo ha afectado a todas las clases sociales dando pie a una reducción de los diferenciales interclásicos del riesgo de desempleo, pero continúan existiendo, y con más intensidad todavía; los trabajadores sin estudios universitarios y los que tienen contratos precarios son quienes tienen más riesgo de desempleo.

La evolución entre 2006 y 2011 está marcada por el aumento de los hogares

donde alguno de sus miembros activos se halla en paro y de los hogares donde todos los miembros activos están desempleados, tanto en el AMB como en el conjunto de Cataluña. Este aumento de hogares con miembros desempleados tiene efectos devastadores en el riesgo de pobreza y en su cronificación, dado que el desempleo afecta sobre todo a hombres menores de 50 años, que mayoritariamente eran los sustentadores principales de los hogares, y que se encuentran en un momento de su curso vital en que tienen que criar a los hijos menores dependientes.

El tiempo transcurrido desde que en 2008 empezó a aflorar la crisis económica y financiera, junto con la dificultad para encontrar trabajo, están provocando que muchos desempleados hayan superado el año de búsqueda de trabajo sin éxito. Los resultados analizados confirman el incremento notable del paro de larga duración, tanto en la demarcación de Barcelona como en Cataluña. En el AMB, la población desempleada que lleva 12 meses o más buscando trabajo se ha duplicado entre los años 2006 y 2011, pasando del 33,7% al 60%. Esta situación de paro de larga duración se encuentra bastante extendida entre los diversos perfiles sociales. Prácticamente, la mitad de la población desempleada se halla en esta situación, independientemente de si se trata de mujeres o de hombres, población joven o adulta, o gente con más o menos cualificación formativa, si bien debe ser motivo de reflexión que los trabajadores desempleados de más de 50 años estén entre los que más dificultades tienen para volver a estar ocupados, con las consecuencias negativas que esta prolongación tendrá sobre sus derechos a una pensión de jubilación.

Otra consecuencia negativa de la prolongación del desempleo es el agotamiento del derecho a recibir las prestaciones de la Seguridad Social, que está dejando a una cantidad creciente de individuos y de hogares sin ningún tipo de ingreso. De momento, esta desprotección está afectando más a los trabajadores menos cualificados, quizás porque trabajaban en condiciones de protección social precarias, o porque fueron los primeros en ser despedidos y ya han agotado su derecho a prestación. Con todo, si la depresión del mercado laboral se mantiene, pronto esta desprotección será más generalizada.

Con la llegada de la crisis se ha producido también una modificación de las expectativas y las exigencias laborales de la población desempleada. En términos generales, esta transformación denota una mayor tolerancia en la aceptación de trabajos de cualquier tipo, muy especialmente entre algunos colectivos como la población cuya pareja está en paro, la población menos cualificada y la población extranjera, que parecen los grupos más necesitados en el actual contexto de crisis, debido a la asfixia económica que padecen.

Mayor polarización social intra clase

La crisis ha exacerbado un proceso de polarización en la distribución de la renta que ya venía produciéndose desde el

cambio de siglo y que ha sido común en buena parte de los países más desarrollados (Dallinger, 2013, OCDE, 2008). La proporción de población con una renta disponible en torno a la mediana de la distribución ha caído de casi del 70% en el año 2006 a poco más del 61% en 2011.

Esta polarización ha sido el resultado de un aumento de la desigualdad entre clases sociales; pero más fuerte todavía ha sido el efecto de una dispersión muy grande en las condiciones de vida de hogares pertenecientes a una misma clase social. La polarización ha perjudicado especialmente a las clases medias, ya que han sido los administrativos cualificados, los profesionales y directivos de rango medio, junto con los trabajadores autónomos y los pequeños empresarios quienes con más intensidad han abandonado los estratos superiores de renta donde se situaban en 2006 para caer, muchos de ellos, en situaciones de pobreza.

Una vez la crisis se manifiesta, el aumento de las desigualdades intra clase se generaliza en todos los grupos ocupacionales, salvo en los grupos más extremos: los directivos y profesionales de alto rango y los trabajadores ocupados en trabajos de rutina.

Mayor homogeneización de riesgos entre clases sociales

Entre las razones de esta mayor dispersión de renta dentro de las clases sociales debemos mencionar la destrucción de empleo generalizada. El riesgo de perder el trabajo continúa siendo más elevado para las clases trabajadoras, que en términos generales han duplicado su riesgo de desempleo, pero el diferencial de clase ha caído, visto el incremento notable del riesgo entre los trabajadores cualificados, los encargados y los administrativos cualificados. En este sentido, ha habido una cierta "democratización" del riesgo de desempleo que ha hecho más homogéneas a las clases sociales intermedias en relación con los empleados no cualificados de rutina y los directivos y profesionales de rango elevado, con estudios superiores y contratos estables.

La caída de los salarios reales, medida como salario/hora trabajada a precios de 2011, ha sido más intensa entre los hombres, especialmente si eran profesionales u ocupaban cargos directivos (-14%) y si eran administrativos cualificados o encargados (-4%), mientras que la clase trabajadora en conjunto ha visto reducir su salario un 2%. Como en el caso del riesgo de desempleo, el riesgo de perder poder adquisitivo, aunque se conserve el trabajo, es ahora más homogéneo entre clases sociales, ya que el menor riesgo relativo de desempleo de las clases más acomodadas es compensado con mayores pérdidas de salarios. Podemos asegurar, pues, que se observa una reducción de la desigualdad salarial entre clases e intra clases que es contraria a las tendencias identificadas antes de la crisis en la mayoría de países más desarrollados (Gotschalk y Smeeding, 1997, Friedman y Wolff, 1982; Sassen, 1991 y OCDE, 2008). Precisamente en España, ya había indicios claros de una

tendencia hacia una menor desigualdad salarial cuando se tomaba como referencia el nivel de estudios de los trabajadores (Lacuesta e Izquierdo, 2012). Esta tendencia hacia la compactación salarial es común a hombres y mujeres de todas las clases sociales, excepto dentro de la clase trabajadora que mantiene una elevada dispersión salarial.

En Cataluña, vista la escasa protección pública a la infancia, la fuente principal de protección social en los hogares en edad laboral tiene la base en las prestaciones por desempleo (Sarasa y Luppi, 2012); pero en las circunstancias actuales, estas prestaciones han perdido carácter redistributivo. La crisis ha aumentado la proporción de parados entre las clases medias, que ahora son más perceptoras de estas prestaciones; entre las clases trabajadoras poco cualificadas, el hecho de permanecer más tiempo sin encontrar empleo conduce al agotamiento de su derecho a las prestaciones, lo que se suma a una frecuencia mayor de encontrar contratos precarios que a su vez limitan el derecho a la prestación.

Aumento de la pobreza absoluta y extrema

Con respecto al riesgo de pobreza, medido a través de la renta disponible de los hogares, se observa que la variación en la tasa de riesgo a la pobreza depende mucho del umbral escogido. La pobreza moderada (definida a partir del umbral del 60% de la renta mediana) ha crecido solo ligeramente con la crisis, aunque desde antes de la crisis ya había una tendencia creciente al aumento de la proporción de trabajadores ocupados en situación de vulnerabilidad. Pero si tomamos los umbrales de pobreza severa y extrema (fijados en el 40% y 30% de la mediana de la distribución de la renta), se observa que aumenta de manera preocupante.

Este aumento contenido de la pobreza moderada, a pesar de la situación catastrófica en que viven tantas familias como a resultado de la crisis, solo es explicable por el carácter relativo de la medida, ya que la renta media de los hogares catalanes ha disminuido de forma generalizada, y donde se han producido las reducciones más importantes es en los tramos inferiores de renta, que ya figuraban por debajo del umbral de riesgo de pobreza antes de la crisis.

Si se adopta el criterio de pobreza absoluta, tomando como umbral fijo de riesgo de pobreza el riesgo de pobreza relativa que existía en el año 2006, se puede decir que a partir de 2008 este tipo de pobreza ha crecido el doble que la pobreza relativa. En 2011 habría casi dos millones de catalanes que vivirían con una renta disponible inferior al umbral de riesgo de pobreza fijado en 2006, mientras que aquel año esta situación afectaba a poco más de 1,3 millones de personas. Sin embargo, como era de esperar, el crecimiento ha sido más intenso en el riesgo de pobreza absoluta extrema, que ha pasado de afectar a poco a más de 241.000 catalanes en 2006 a afectar a más de 623.000 personas en el año 2011.

El crecimiento del riesgo de pobreza extrema ha sido generalizado en todas las clases sociales pero, especialmente, entre los estratos sociales que tradicionalmente presentaban un bajo riesgo de pobreza, como los administrativos cualificados, los profesionales y directivos de rango medio y los encargados. Este desplazamiento del riesgo de pobreza hacia estratos más acomodados ha alterado significativamente la composición de la pobreza extrema en Cataluña que, ahora, muestra un mayor peso de las ocupaciones que por lo común habían sido llamadas en el siglo XX como "nuevas clases medias". Profesionales asalariados y directivos de todo rango, considerados conjuntamente con los administrativos cualificados, no llegaban al 10% de los individuos en riesgo de pobreza extrema en el año 2006. Teniendo como referente el umbral de pobreza de aquel momento, hoy representan el 16,5%, mientras que todo tipo de trabajadores de baja cualificación han reducido su riesgo de pobreza extrema, pasando del 38% al 24%. A pesar de ello, siguen expuestos a un mayor riesgo de pobreza extrema los autónomos y pequeños empresarios, los trabajadores semicualificados de servicios y los parados de larga duración.

Generalización de las dificultades económicas y emergencia de nuevos perfiles de privación material

La observación de la privación relativa en el consumo de bienes básicos lleva a matizar el alcance que tiene la pobreza cuando se mide solo con la renta disponible. Los autónomos y pequeños empresarios, que son el grupo con mayor riesgo de pobreza monetaria, no son el grupo más precario en términos de consumo; el grupo con más dificultades para consumir bienes básicos es el formado por los trabajadores asalariados semi y poco cualificados, indicando que este grupo sufre una pobreza más consistente y estructural, mientras que los autónomos y pequeños empresarios pueden ser objeto de una conjunción de caída coyuntural de ingresos, persistencia de patrimonio para hacer frente a la pérdida de ingresos y, quizás, una mayor tendencia a infradeclarar sus ingresos.

Como resultado de la crisis, la proporción de catalanes que no pueden hacer frente a un gasto imprevisto, ni pueden pagar una semana de vacaciones fuera de su casa, ha crecido de casi el 30% en el año 2006 al 40%. Al mismo tiempo, se ha triplicado la proporción de personas que sufren privación material y privación material severa. La privación material afecta al 22,6% de la población del AMB (755,9 millares de personas) y el 9,2%, si se considera la privación material severa (302,9 millares de personas). La privación en el consumo de bienes básicos ofrece, sin embargo, perfiles heterogéneos, algunos de los cuales son explicables solo como consecuencia de la crisis.

Existe una privación que podríamos llamar estructural en tanto que ya estaba presente en el periodo de crecimiento económico y que se mantiene constante a pesar de la crisis. Afecta a un 13% de la población de Cataluña y a un 24% de la población del AMB. Se trata de una privación en el consumo de bienes básicos que no comporta

atrasos en el pago de recibos, debido al hecho de que la situación de privación crónica desincentiva la asunción de deudas.

La población privada en el consumo de bienes básicos pero que además relata atrasos en el pago de recibos y créditos se ha multiplicado por tres en el periodo analizado. Confluyen dos causas en este grupo: los elevados niveles de desempleo en los hogares y la elevada proporción del presupuesto familiar dedicada a pagar la vivienda. En Cataluña este grupo de "privados con atrasos" representa el 8,1% de la población (aproximadamente 617 millares de personas) y en el AMB, el 7,2% (233 millares de personas). Entre los factores de riesgo asociados con el crecimiento de esta privación figura el haber accedido a la vivienda en el periodo 2001-2007, coincidiendo con la burbuja inmobiliaria.

A raíz de la crisis aparece un nuevo perfil de personas privadas materialmente lo bastante relevante en términos numéricos (aproximadamente 2 millones de catalanes) que manifiestan dificultades de ahorro, que no tienen capacidad para hacer frente a gastos imprevistos, ni para ir de vacaciones. Se constata así, el aumento de la vulnerabilidad económica para gran parte de la población, que vive al día con su renta.

Existe pero una especie de privación que ha reducido su alcance. Las personas que no sufren privaciones significativas en el consumo de bienes básicos, pero que manifiestan una elevada insatisfacción con el entorno residencial de su vivienda han reducido su importancia relativa en relación con el año 2006, probablemente como consecuencia de la gran transformación urbanística y de los procesos de movilidad residencial que se han producido durante el boom de la construcción de los últimos años.

La renta y la clase social pierden peso explicativo respecto los perfiles de privación emergentes en el contexto de crisis (democratización del riesgo). Si antes de la crisis eran la clase trabajadora y los parados de larga duración o inactivos los que asumían principalmente el riesgo de privación relativa, ahora este riesgo se distribuye también entre las ocupaciones intermedias y los pequeños empresarios y autónomos.

Todo ello da pie a plantear las preguntas siguientes sobre hacia donde pueden evolucionar las sociedades metropolitana y catalana:

¿Los cambios en las bases económicas orientan la acción política?

La posibilidad de formar coaliciones estratégicas entre clases sociales es un debate clásico de la sociología política que espolié abundantemente la investigación empírica desde los años 70 del siglo XX de la mano de investigadores como John Goltorpe y Eric Olin Wright, en torno a las tesis de Braverman sobre la proletarización de las clases medias. Los datos ofrecidos muestran que, tanto el riesgo de perder el trabajo, como los de pobreza y privación material afectan, ahora más, a todas las clases sociales, y, entre los que mantienen

sus empleos, las reducciones salariales son más intensas para los estratos más acomodados. Estos cambios podrían haber creado un escenario peor para todo el mundo, si bien más homogéneo en las condiciones de vida, pero no es el caso, y la explicación, como ya se ha comentado, se encuentra en el aumento de la desigualdad intra clases. Pero, sin embargo, el proceso de "democratización" relativa de los riesgos puede dar lugar a condiciones favorables para facilitar coaliciones de intereses políticos que entren en conflicto abierto con los de las clases sociales hegemónicas que dominan las sociedades europeas y la catalana en particular.

¿Ha reforzado la crisis el papel de las mujeres como sustentadoras económicas de los hogares?

El número de hogares con todos los activos ocupados ha disminuido bastante, y la proporción de parejas en que ella está ocupada y él en el paro se ha incrementado notablemente. La estructura de los hogares acostumbra a ser un mecanismo moderador del impacto de los mercados en la renta disponible de los individuos; en el caso de esta crisis, en Cataluña, la pérdida de ingresos por parte de los hombres ha incrementado mucho el riesgo de pobreza de los hogares habitados por un hombre solo, y, en el caso de hogares con hombres que están conviviendo con una mujer que ha pasado a ser la sustentadora principal, tampoco se ha reducido significativamente el riesgo de pobreza. En todo caso, de mantenerse esta situación, en la que la mujer tiende a asumir un papel económico más relevante en el seno de los hogares, la sociedad deberá afrontar un reto cultural y social de una gran relevancia, relacionado con el cambio de roles entre hombres y mujeres en los hogares. En este proceso, habrá que estar atentos a la necesidad de políticas preventivas contra el riesgo de que los posibles conflictos de rol deriven en actos de violencia machista. En tanto que una causa de esta violencia deriva de las frustraciones mal asumidas por algunos hombres cuando dejan de ser los sustentadores principales de los hogares (Weissman, 2009; Krishnan et al., 2010), no se puede descartar que la nueva situación haga aumentar este tipo de delitos, especialmente en los hogares y barrios con mayores dificultades económicas.

Finalmente, si el panorama descrito en este informe es, en muchos aspectos, desolador, aún lo será más en el momento de hacerlo público. Los datos descritos se refieren a la situación laboral de los residentes en Cataluña en la segunda mitad del año 2011, y a las rentas que obtenían de su trabajo y capital en el año 2010. Desde entonces, la situación económica no ha hecho más que empeorar a raíz de la aplicación de la reforma laboral (Ley 3/2012) aprobada en el marco del Plan de Estabilidad, que aunque ha mejorado la flexibilidad interna de las empresas, no ha impedido un aumento de los despidos, con menores indemnizaciones, y ha provocado una reducción de salarios que ha aumentado el excedente bruto de explotación de las empresas, contribuyendo así a una mayor distancia social entre los asalariados y el capital.

Anexo metodológico I. Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña, 2011

1. Antecedentes

La *Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña, 2011* (ECVHP 2011) es la segunda edición de una operación de estadística oficial integrada en la Ley del Plan Estadístico de Cataluña 2011-2014 y desarrollada en los correspondientes decretos por los que se aprueban los programas anuales de actuaciones urbanísticas. La encuesta tiene una periodicidad quinquenal y recoge principalmente información sobre la renta y la situación económica de los hogares, así como sobre otros aspectos que permiten el análisis de las dinámicas sociales y territoriales en Cataluña. Los organismos responsables de esta estadística son el Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona y el Institut d'Estadística de Catalunya y los organismos colaboradores, la Diputación de Barcelona i el Área Metropolitana de Barcelona.

La ECVHP cuenta con cuatro ediciones más de estadística no oficial que comprenden el periodo 1985-2000. Esta etapa se inicia en el año 1985 con la denominada *Encuesta Metropolitana. Condiciones de Vida y Hábitos de la Población del Área Metropolitana de Barcelona* que solo cubre la ciudad de Barcelona y los 26 municipios que integraban la antigua Corporación Metropolitana de Barcelona. Con el paso de las distintas ediciones los territorios objeto de estudio se han ido ampliando sucesivamente. Del Área Metropolitana de Barcelona de 1985, la muestra pasa, en el año 1990, a expandirse al conjunto de comarcas que conforman la Región I de Cataluña (Baix Llobregat, Barcelonés, Vallès Occidental, Vallès Oriental y Maresme). En la edición de 1995, se añaden las comarcas del Alt Penedès y el Garraf con las que queda comprendida toda la región metropolitana de Barcelona. En el año 2000 se añaden las comarcas de Osona, Bages y Berguedà y se abarca toda la provincia. En 2006, se inicia la segunda etapa de la encuesta, el periodo de estadística oficial, y el ámbito territorial llega a su máxima expansión, englobando el conjunto del territorio catalán, que se ha mantenido en la actual edición 2011 (Figura A1).

Si bien –a pesar de los cambios territoriales– hasta 2006 la encuesta había conservado edición tras edición el diseño metodológico y gran parte de los contenidos del cuestionario con el fin de favorecer la construcción de una serie histórica de datos, en la presente edición (2011) se ha optado por readaptar esta operación estadística al contexto actual, introduciendo una profunda revisión metodológica y también, pero en menor grado, de contenidos. Esta reformulación de la encuesta está justificada particularmente por tres hechos.

En primer lugar, por la aprobación del Reglamento (CE) N° 1177/2003 del Parlamento Europeo y del Consejo de 16 de junio de 2003, relativo a las estadísticas comunitarias sobre la renta y las condiciones de vida. La Comisión

Europea, durante la década de 1990 y con la voluntad de disponer de información socioeconómica de los hogares armonizada a todo el ámbito europeo, creó el Panel de Hogares de la Unión Europea (PHOGUE), vigente hasta 2001. Posteriormente, en las Cumbres de Lisboa y Niza (2000) y de Estocolmo y Laeken (2001) se pone de manifiesto la necesidad de dotarse de un instrumento estadístico de periodicidad anual que recabe información sobre la renta y la situación social y económica de los hogares con información por hogares e individuos. Con este objetivo se crean las *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). En España, esta operación se inicia en 2004 bajo el nombre de *Encuesta de Condiciones de Vida* (ECV) y es gestionada por el Instituto Nacional de Estadística (INE) y el Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) hace una ampliación de resultados para el ámbito catalán. Un segundo hecho es la evolución del escenario social desde que nació la ECVHP hasta la actualidad, que ha hecho que esta haya ido perdiendo progresivamente su validez original y teniendo un difícil encaje en el panorama estadístico oficial de Cataluña. En esta evolución destaca la creación del Idescat y la proliferación de encuestas sectoriales, inexistentes a los años 80, que tratan en profundidad temáticas concretas que en algunos casos se solapan parcialmente con los datos de la ECVHP. Y, por último, el tercer hecho significativo es la necesidad de actualizar el contenido temático del cuestionario, sometido desde la primera edición a ciertas rigideces y a modificaciones mínimas que priorizaban la comparabilidad con la serie histórica de datos.

La yuxtaposición de estos tres hechos ha orientado la revisión de la nueva edición respecto a tres objetivos: 1) armonizar gran parte de los datos sobre condiciones de vida con los que se obtienen a escala española (ECV) y europea (EU-SILC) con el propósito de que la ECVHP tenga representatividad individuo-hogar y sea comparable con otros territorios; 2) enfatizar la especificidad temática de la encuesta centrándola en el estudio de la pobreza, la exclusión social y los fenómenos socioterritoriales, facilitando así el encaje en la estadística oficial catalana; 3) mantener la máxima comparabilidad con la serie histórica de la ECVHP.

Así pues, la *Encuesta de Condiciones de Vida y Hábitos de la Población de Cataluña, 2011* pasa a ser heredera de dos tradiciones de encuestas de condiciones de vida. Por una parte, de la *Encuesta Metropolitana de Barcelona* y de sus posteriores ediciones, y por otra parte, de la *Encuesta de Condiciones de Vida*, que desde 2004 elabora el Instituto Nacional de Estadística (INE) en el marco de las *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC), coordinadas por Eurostat.

2. Objetivos

El objetivo principal de la encuesta es disponer de un instrumento que permita:

- Recoger y analizar datos sobre la renta, el nivel y la composición de la pobreza y la exclusión social de la población de Cataluña y de sus áreas metropolitanas (Barcelona, Lleida, Girona, Manresa y

Tarragona-Reus), y también de forma comparativa con otras realidades sociales españolas y europeas.

b) Observar las tendencias evolutivas de las formas de vida, de la estructura social y de los fenómenos socioespaciales, identificando particularidades interterritoriales.

c) Conocer y analizar los grupos sociales y sus características, identificando los factores que condicionan la formación de estos grupos y analizando los tipos de desigualdades existentes entre ellos, así como las tendencias de convergencia o divergencia que se observa en sus formas de vida.

3. Metodología

3.1 Unidades de análisis

Las unidades de recogida de información de la ECVHP 2011 son los hogares privados residentes en viviendas principales y las personas miembros de estos hogares. La población objeto de estudio está formada por individuos de todas las edades, pero solo son entrevistadas exhaustivamente las personas con 16 años o más a 31 de diciembre de 2010 (el año anterior a la encuesta).

3.2 Ámbito geográfico

El ámbito geográfico de la encuesta es toda Cataluña. Los datos que se obtienen también son estadísticamente significativos para cada una de las provincias y cada uno de los ámbitos del Plan Territorial de Cataluña (con la agregación del Àmbit de Ponent y el Alt Pirineu i Aran), así como para las áreas metropolitanas funcionales catalanas (Barcelona, Girona, Tarragona-Reus, Lleida y Manresa), y dentro de la provincia de Barcelona, para el Área Metropolitana de Barcelona y Barcelona ciudad (Figura A2).

3.3 Ámbito temporal

El periodo temporal durante el que se ha llevado a cabo el trabajo de campo para la recogida de información ha sido el segundo semestre de 2011.

En general, la mayoría de datos recabados se refieren a 2011, aunque los cuestionarios incluyen también preguntas relativas a períodos específicos como "la última semana", que hace referencia a la semana inmediatamente anterior (de lunes a domingo) a la de la entrevista; "las últimas cuatro semanas" o "los últimos 12 meses", que se refieren al período explicitado contado a partir del día de la entrevista, y "el último mes", que se refiere al mes anterior a la realización de la entrevista. De la misma forma, hay informaciones que se recogen en relación con 2010, como las rentas percibidas.

3.4 Contenido de la encuesta

La ECVHP 2011 se ha basado en la realización de tres cuestionarios (ficha del hogar, cuestionario del hogar, cuestionario individual) que recogen información sobre una gran amplitud de temas:

Estructura del hogar
Características de la vivienda
Ingresos del hogar
Situación económica del hogar
Procedencia geográfica y lengua
Estudios y formación
Situación laboral y trabajo doméstico
Renta personal
Movilidad residencial
Uso y valoración del entorno residencial
Relaciones sociales y asociacionismo
Salud y autonomía

Los datos resultantes son, en su mayoría, de tipo objetivo y tienen un marcado carácter estructural. Por otra parte, se trata de una información que tiene un valor esencial, bien porque complementa otras fuentes de información existentes o porque constituye la única información disponible.

3.5 Diseño de la muestra

La muestra de la ECVHP 2011 se selecciona mediante un muestreo bietápico con estratificación de la primera etapa, orientado a conseguir una representatividad por individuos y por hogares de carácter transversal. Por lo tanto, el muestreo utilizado comprende dos etapas:

1. Primera etapa: estratificación y selección de las secciones censales que integran la muestra. El criterio de base para estratificar las secciones censales es el tamaño poblacional de los municipios, aunque también se ha considerado la capitalidad comarcal, y, con la finalidad de controlar la distribución territorial de la muestra en la primera corona metropolitana, se han asignado también tres estratos distintos a Badalona, L'Hospitalet de Llobregat y Santa Coloma de Gramenet. Con estos criterios, los estratos establecidos son los siguientes:

Estrato 1: Municipio capital de comarca
Estrato 2: Badalona
Estrato 3: L'Hospitalet de Llobregat
Estrato 4: Santa Coloma de Gramenet
Estrato 5: municipio de 50.001 a 100.000 habitantes
Estrato 6: municipio de 10.001 a 50.000 habitantes
Estrato 7: municipio de 5.001 a 10.000 habitantes
Estrato 8: municipio de hasta 5.000 habitantes

Por otra parte, con el objetivo de controlar también la distribución de la muestra en los distritos de Barcelona y en los municipios de Sabadell y Terrassa (los dos últimos pertenecen al mismo estrato 1 del Vallès Occidental), se han realizado subestratificaciones. En el estrato 1 del Barcelonès, correspondiente al municipio de Barcelona, se han creado 10 subestratos coincidentes con los 10 distritos. Y en el estrato 1 del Vallès Occidental se han creado dos subestratos coincidentes con los municipios de Sabadell y Terrassa.

2. Segunda etapa: selección de las viviendas de residencia habitual situadas en las secciones censales que integran la muestra. Para preservar la probabilidad de selección de cada vivienda familiar se efectúa un muestreo sistemático

de arranque aleatorio en las dos etapas mediante el que se escogen 8 viviendas por sección censal.

La unidad de muestreo primaria es la sección censal, mientras que la unidad de muestreo final es la vivienda familiar principal. Finalmente, se extraerá información de los hogares que residen en estas viviendas y de los individuos que conforman estos hogares. El marco muestral utilizado para diseñar la muestra es el Padrón Continuo de Habitantes a fecha 1 de enero de 2011.

La dimensión de la muestra se ha establecido a partir del nivel de muestra de la anterior edición de la encuesta. Sin embargo, el cambio en el diseño muestral de una edición respecto a la otra comporta también un cambio de unidad muestral, que ha obligado a calcular una muestra de viviendas (unidades muestrales) a partir de una muestra de individuos (estimada). Siguiendo este procedimiento, la dimensión de la muestra teórica de la ECVHP 2011 ha sido de 4.232 hogares (unidades muestrales) distribuidos en 529 secciones censales y de los que se estimaba obtener una muestra de 9.310 individuos de 16 años y más.

La distribución de la muestra se ha realizado aplicando una afijación no proporcional. En este sentido, se ha establecido un mínimo de muestra para aquellos territorios de referencia (muestral) de los cuales se quiere obtener una muestra representativa, mientras que el resto de la muestra se asigna de forma proporcional (en relación con el número de viviendas), introduciendo un factor de ponderación que aumenta la muestra en los estratos de los municipios de mayor población, dónde hay más heterogeneidad social.

Finalmente, la muestra efectiva para el ámbito de Cataluña consta de 4.235 hogares y 8.000 individuos de 16 años y más. Además, hay información de 10.604 individuos de todas las edades. Con este nivel de muestra se asume un error muestral para el conjunto de Cataluña del $\pm 1\%$ en el caso de los individuos y del $\pm 1,5\%$ en el caso de los hogares, los dos en el supuesto de máxima indeterminación ($P=Q=50\%$) y para un nivel de confianza del 95%.

En la tabla siguiente (Figura A3) se presenta la distribución de la muestra efectiva y los errores muestrales por territorios calculados sobre la base de una situación de máxima indeterminación ($P=Q=50\%$) y un nivel de confianza del 95%.

Una vez realizado el trabajo de campo se ha procedido a aplicar diversos factores de corrección de los datos recogidos: el estimador de diseño, el estimador de razón y la reponderación. El estimador de diseño reproduce la probabilidad con la que fueron seleccionados los hogares. El estimador de razón adecua la población de la muestra en relación con la población real actual objeto de estudio y corrige los sesgos entre la muestra teórica y la muestra real. La reponderación ajusta la muestra a la distribución real de las personas y los hogares.

Finalmente, la muestra se acaba calibrando con 3 estimadores diferentes: el factor de elevación del hogar, el factor de elevación de personas de 16 años y más y el factor de elevación de menores de 13 años.

4. Conceptos básicos

Vivienda familiar principal: habitación o conjunto de habitaciones y sus dependencias que ocupan un edificio o una parte y que debido a la forma en que han sido construidos, reconstruidos o transformados, están destinados a ser habitados por uno o diversos hogares, y que en la fecha de la entrevista no se utilizan para otras finalidades.

Hogar privado: persona o conjunto de personas unidas por vínculos de parentesco o no que ocupan una vivienda familiar principal o una parte de ella y comparten un presupuesto común. Tienen una economía común, tanto aquellos/as que aportan recursos colaborando a sufragar los gastos comunes como los/las que no aportan recursos y se benefician de los gastos. Dentro de una vivienda familiar principal puede haber más de un hogar. Este es el caso cuando se mantiene una separación de economías entre los hogares y cuando ocupan áreas distintas y delimitadas de la vivienda, aunque dispongan de algunas estancias comunes.

Miembro del hogar: cada una de las personas que tienen la misma residencia habitual y que participan de un presupuesto común. La residencia habitual de las personas que residen en diversos domicilios es la que ha sido la principal en los últimos seis meses y la de las personas que han cambiado recientemente de vivienda es el nuevo domicilio si se tiene intención de residir durante un periodo de seis o más meses.

Persona encuestable: una persona se considera encuestable si es miembro de un hogar a encuestar y, a la vez, tenía 16 años o más el 31 de diciembre del año anterior al de la entrevista (2010 en el caso de la ECVHP 2011). Lo son, por lo tanto, las personas nacidas en el año 1994 o antes.

5. Recogida de la información

5.1 Trabajo de campo

El periodo temporal durante el que se ha realizado el trabajo de campo ha sido el segundo semestre de 2011. Para la recogida de la información, el equipo de encuestadores ha dispuesto del sistema CAPE (*Computer Assisted Personal Interviewing*) en el que han quedado recogidos los cuestionarios en formato digital y bilingüe (catalán y castellano) incluyendo los filtros y los controles de inconsistencias que determinaba el IERMB.

5.2 El cuestionario

La ECVHP 2011 recoge información sobre una gran amplitud de temas:

- Estructura del hogar
- Características de la vivienda
- Ingresos del hogar

- Situación económica del hogar
- Procedencia geográfica y lengua
- Estudios y formación
- Situación laboral y trabajo doméstico
- Renta personal
- Movilidad residencial
- Uso y valoración del entorno residencial
- Relaciones sociales y asociacionismo
- Salud y autonomía

Consta de un total de 218 preguntas repartidas en 3 cuestionarios: la ficha del hogar, el cuestionario del hogar y el cuestionario individual. Durante el trabajo de campo también se ha dispuesto de un cuestionario proxy, es decir, de un cuestionario que se ha utilizado solo cuando una de las personas del hogar se hallaba ilocalizable, o bien porque, debido a su situación, la persona que había que entrevistar no era capaz de contestar a las preguntas (enfermedad, discapacidad, etc.).

• La ficha del hogar es el cuestionario básico con el que se inicia el proceso de entrevistas y que responde la persona informante, que es aquella capaz de facilitar la información general del hogar. Esta ficha, que debe ser llenada por cada uno de los hogares identificados en la vivienda, permite identificar a las personas encuestables y recoge información de las principales características sociodemográficas de cada uno de los miembros del hogar.

• El cuestionario del hogar también es contestado por la persona informante y cada hogar identificado en la vivienda debe llenar uno. Está destinado a obtener información sobre las características de la vivienda principal y los gastos asociados con su adquisición y/o mantenimiento, sobre las segundas residencias y sobre los ingresos que percibe el hogar.

• El cuestionario individual se formula a cada persona encuestable del hogar y recopila información sobre la actividad laboral y los ingresos procedentes de esta, pero también sobre otros aspectos como el origen geográfico, la formación, la movilidad residencial, el entorno residencial, las relaciones sociales y la salud y autonomía personal. Este cuestionario tiene una versión proxy destinada a aquellas personas que, principalmente por discapacidad o enfermedad, no lo pueden responder, y precisa de un informador indirecto que facilite la información referida a la persona encuestable (no incluye las preguntas del cuestionario subjetivas o de opinión).

6. Coherencia de resultados con la Encuesta de condiciones de vida, 2011

La comparación de los principales resultados relativos a la distribución de la renta obtenidos por la *Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población de Catalunya, 2011* (ECVHP) y la *Encuesta de condiciones de vida, 2011* (ECV) no muestran diferencias estadísticamente significativas entre las dos fuentes (Figuras A4 y A5).

Anexo metodológico II. Clasificación Socioeconómica Europea (ESEC)

La Clasificación Socioeconómica Europea (ESEC) es la culminación del trabajo de

un grupo de expertos, creado a petición de Eurostat en el año 1999, con el fin de desarrollar una nueva herramienta estadística para comprender las diferencias en las estructuras sociales y las desigualdades socioeconómicas en la Unión Europea. Se trata, pues, de una clasificación socioeconómica con aspiraciones de ser armonizada a escala europea y, en consecuencia, que posibilite la comparación entre países.

La ESEC parte a nivel conceptual de la clasificación sociológica de Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) (Erikson y Goldthorpe, 1992), sobradamente aceptada y utilizada internacionalmente. Ambas participan de la idea común que en economías de mercado, la posición en este y especialmente la posición en la división del trabajo, es fundamental en la generación de las desigualdades sociales. Reconoce cuatro posiciones básicas dentro de los mercados laborales y las unidades de producción: empresarios/as (que compran el trabajo de otros y asumen la autoridad y el control sobre estos), trabajadores/as autónomos/as (que ni compran ni venden la fuerza de trabajo), asalariados/as (que venden su mano de obra y por lo tanto ocupan una posición subordinada ante la autoridad del empresario) y las personas que involuntariamente están excluidas del mercado de trabajo.

Con respecto a los asalariados, distinguen tres formas de regulación de la ocupación: "relación de servicio", "contrato laboral" y formas mixtas o intermedias que combinan aspectos de las dos anteriores. La ocupación regulada siguiendo la lógica de una relación o contrato de servicios significa que el trabajador presta un servicio al empresario a cambio del que obtiene una contraprestación monetaria inmediata que se complementa con una remuneración diferida en el tiempo, disfruta además de mayor seguridad y estabilidad en el puesto de trabajo, y de amplias posibilidades de movilidad ocupacional y salarial. Como resultado, los individuos que ocupan estas posiciones, mayoritariamente cargos directivos y profesionales, tienen con más frecuencia una ideología meritocrática. En sentido opuesto, las ocupaciones reguladas siguiendo la lógica del contrato laboral son ocupaciones sobre las que el empresario tiene mucha facilidad para medir la productividad por hora trabajada, y establece una relación con sus empleados en la que la remuneración es inmediata y vinculada a la productividad. Son ocupaciones donde los trabajadores son fácilmente sustituibles y, estos, dado que la mejora de sus condiciones de vida pasa mayoritariamente por la acción colectiva, acostumbran a manifestar una ideología menos meritocrática y más igualitaria. El caso más ilustrativo de estas ocupaciones son los trabajos rutinarios donde el trabajador tiene poca o ninguna capacidad de autonomía para gestionar su tiempo o su actividad. La forma más radical de este tipo de relación contractual es el trabajo a destajo. Entre las ocupaciones "de servicio" y las "de contrato laboral" hay estratos "intermedios" de ocupaciones asalariadas que disfrutan de grados medios de autonomía, de autoridad, de privilegios

salariales y de oportunidades de movilidad ocupacional y salarial.

La clasificación también identifica separadamente a los empresarios de los trabajadores autónomos sin empleados. A la vez, los empresarios están fraccionados por el tamaño del establecimiento y los trabajadores autónomos, de acuerdo con la ocupación.

A continuación se caracteriza sintéticamente cada una de las clases sociales tal y como han sido creadas y utilizadas en este estudio.

Clase 1. Directivos y profesionales de alto rango. Estas son ocupaciones asalariadas que están reguladas por una "relación de servicio". Ejemplos de ocupaciones típicas de esta clase son los abogados (2421). Los científicos (2111,2122), los profesores de enseñanza superior (2310) y los ingenieros (2142,21), así como los directores generales y los niveles más altos de la Administración pública.

Clase 2. Directivos y profesionales de rango medio. En este caso las habilidades organizativas son menos específicas y más fácilmente transferibles. Por lo tanto no tienen una "relación de servicio" completa, sino una forma modificada de ésta. La mayoría de profesionales de la salud, la educación y el bienestar social tienen asignada esta clase socioeconómica así como también pilotos de aviones y periodistas. Los gerentes de producción y todos los gerentes de empresas de menos de 10 trabajadores también forman parte de esta clase.

Clase 3. Administrativos cualificados. Esta clase tiene algunos elementos de "relación de servicio", aunque en general la forma de relación de trabajo es mixta. Las posiciones en esta clase se sitúan en las fronteras de las estructuras burocráticas y comparten condiciones similares a los gerentes y administradores en términos de salarios, carreras profesionales y autonomía con respecto al tiempo de trabajo. Los trabajadores de oficinas y asistentes administrativos que trabajan directamente con directivos y profesionales pero con papeles secundarios son ejemplos.

Clase 4. Pequeños empresarios y autónomos (no del sector agrario). Clase 5. Pequeños empresarios y autónomos del sector agrario. En estas clases tienen cabida dos de las posiciones básicas en el esquema de clases utilizado. Los empresarios compran fuerza de trabajo y tienen autoridad y control sobre los empleados. Los trabajadores autónomos ni compran ni venden fuerza de trabajo. Los pequeños empresarios se distinguen de los grandes empresarios por el tamaño del establecimiento (menos de 10 empleados). Los pequeños empresarios y autónomos profesionales y técnicos superiores van a la misma clase que los trabajadores de la misma profesión (clases 1 y 2). Por lo tanto, la clase 4 hace referencia a las ocupaciones no profesionales. La clase 5 hace referencia a los agricultores, etc.

Clase 6. Encargados y técnicos. Esta clase, como la clase 3, tiene una forma mixta de regulación de la ocupación, pero a diferencia de esta los empleados tienen un conocimiento importante de las necesidades organizativas. Incluye trabajadores cualificados como delineantes, instaladores de líneas telefónicas, engastadores electrónicos, y también a trabajadores con habilidades específicas y conocimientos sobre las necesidades de la organización, como los encargados y supervisores.

Clase 7. Trabajadores semicualificados de servicios. Esta clase se regula mediante la lógica del contrato laboral, pero contemplada de forma que los trabajadores disfrutan de cierto margen de autonomía en comparación con los trabajadores en ocupaciones de rutina. Los dependientes de tiendas detallistas y trabajadores de atención y cuidado son ejemplos de ocupaciones en esta categoría.

Clase 8. Trabajadores semicualificados de la industria. Como en el caso de la clase 7, se trata de ocupaciones reguladas por una lógica modificada del contrato laboral estricto. Aquí el empresario tiene algunos problemas de control con los empleados en términos de calidad del trabajo. También puede haber una necesidad de inducir a los empleados a invertir en el desarrollo de habilidades que son importantes para la empresa. Por estas razones, se pueden requerir algunas modificaciones en el contrato de trabajo básico, como el pago de horas extras, una mayor seguridad en la ocupación, etc. Ocupaciones típicas de la clase 8 serían lampistas, instaladores y maquinistas.

Clase 9. Trabajadores no cualificados. En esta clase prevalece un contrato de trabajo básico dado que no hay problemas relacionados con el seguimiento ni la especificidad de los recursos. El trabajo se paga por unidad o por tiempo. Tanto la calidad como la cantidad de trabajo son fácilmente controlables y los trabajadores son fácilmente reemplazados sin que eso signifique una grave pérdida de valor productivo. Peones, conductores de vehículos de motor, porteros y mensajeros son algunas de las ocupaciones típicas de esta categoría.

Clase 10. Parados de larga duración y personas que no han trabajado nunca. Esta clase se define en términos de su exclusión del mercado laboral. Se han considerado como parados de larga duración los que se declaran desempleados y llevan 12 meses o más buscando trabajo. También se consideran dentro de esta clase las personas que no han trabajado nunca.

Sin embargo, los estudiantes a tiempo completo están excluidos de esta clasificación socioeconómica ("No clasificables"). La ESEC se aplica a todas las personas de 16 y más años, sobre la base de la ocupación actual (ocupados) o bien sobre la base de la última ocupación. Acto seguido, se sintetiza el esquema de clases expuesto, así como las posibles agrupaciones entre ellas que se utilizan a lo largo del estudio (Figura A4).

Papers

56

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament

Papers

56

